

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
DOKTORA PROGRAMI**

DOKTORA TEZİ

**TARİHSEL KURUMSALCILIK VE
REJİM DEĞİŞİM DİNAMİKLERİ: ÇİN, G. KORE,
TAYLAND VE BRUNEİ ÖRNEKLERİ**

**MERT BÜYÜKKARABACAK
11716205**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. ESTER RUBEN**

**İSTANBUL
2020**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
DOKTORA PROGRAMI
DOKTORA TEZİ**

**TARİHSEL KURUMSALCILIK VE
REJİM DEĞİŞİM DİNAMİKLERİ: ÇİN, G. KORE,
TAYLAND VE BRUNEİ ÖRNEKLERİ**

**MERT BÜYÜKKARABACAK
11716205
ORCID NO: 0000-0002-2552-9272**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. ESTER RUBEN**

**İSTANBUL
2020**

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
DOKTORA PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

TARİHSEL KURUMSALCILIK VE
REJİM DEĞİŞİM DİNAMİKLERİ: ÇİN, G. KORE,
TAYLAND VE BRUNEİ ÖRNEKLERİ

MERT BÜYÜKKARABACAK
11716205

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 29.07.2020

Tezin Savunulduğu Tarih: 09.07.2020

Tez Oy Birliği / Oy Çokluğu ile Başarılı Bulunmuştur

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Ester Ruben	
Jüri Üyeleri	: Doç. Dr. Fuat Aksu	
	Prof. Dr. Mine Eder	
	Doç. Dr. Çiğdem Naz	
	Prof. Dr. Gencer Özcan	

İSTANBUL
TEMMUZ 2020

ÖZ

TARİHSEL KURUMSALCILIK VE REJİM DEĞİŞİM DİNAMİKLERİ: ÇİN, G. KORE, TAYLAND VE BRUNEİ ÖRNEKLERİ

Mert Büyükkarabacak

Temmuz, 2020

Demokratikleşme ve otoriterleşme süreçlerinin iç içe geçerek şiddetli bir biçimde yaşandığı 2000’li yılların ilk çeyreğinde siyasi rejimlerin değişim dinamiklerini anlamak ve açıklayabilmek giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Öne çıkan kimi çalışmalarda (Geddes,2018) otoriter rejimlerin hangi alt sınıftan (tek adam, askeri, tek parti) olduğunun rejimin dayanıklılığı ile belirleyici bir ilişkiye sahip olduğu önerilmektedir. Buna göre askeri diktatörlükler en kısa ömürlü, tek parti eksenli otoriter rejimler ise en kalıcı olanlardır. Bu çalışmada Tarihsel Kurumsalcı ve güzergah-bağımlı (path dependent) bir perspektifi esas alarak rejim değişimlerini bu tarz genellemelerle ele almanın yanlış olduğunu savunarak, dönüşümleri anlamının en sağlıklı yolunun kendilerini yaratan kritik kırılma anlarını ortaya çıkaran dinamikleri anlamlandırmak olduğunu ortaya koydum. Ele alınan örnekler aracılığıyla aynı sınıfa (askeri rejim) dahil edilebilecek otoriter rejimlerin (G. Kore ve Tayland) demokratikleşme açısından 180 derece zıt siyasi gelişmelere zemin teşkil edebileceğini, buna karşılık farklı kategorilerdeki otoriter rejimlerin ise (Brunei-Tayland-Çin) otoriter dayanıklılık anlamında benzer sonuçlar üretebildiğini gösterdim. Rejim değişimleri ve süreklilikleri, kritik kırılma anlarında karşı karşıya gelen politik aktörlerin kapasite ve sınırlarını belirleyen tarihsel gelişmeler eşliğinde serimlenerek; yapısal etkenlerin belirleyiciliğinin azaldığı kritik kırılma anları, sivil toplum içinde ortaya çıkan yeni güç dengelerinin kurumsal mimariye işlendiği ve bu sayede kalıcılaştığı dönemler olarak merkeze alınmıştır. Brunei, Çin ve Tayland yapısalcı rejim değişim tezleri açısından uçdeğer (outlier) olarak görülebilecek olmalarına rağmen istikrar kazanmışlardır. Yapısalcı rejim değişimi teorileri, her bağlam ve vaka için doğrulanabileceğini düşündüğü genellemeleri ile yaşanan gerçek rejim değişimlerini açıklama zorluğu yaşarken, betimleyici teorileri ise nasıl ve neden sorusuna yanıt üretememektedir. Tarihsel Kurumsalcılık bu açıdan rejim değişimini anlama ve açıklamanın en önemli teorik çerçevesidir. Tarihsel Kurumsalcılığın tikel vakaları açıklamanın ötesinde orta seviyeli bir teorik yaklaşım haline dönüşmesi ise kritik kırılma anlarında devlet ve toplum karşı karşıya geliş biçimlerinin ideal tiplere dönüştürülmesi ile mümkün olmaktadır. Bu ideal tipleri ise neo-popülist, otoriter tek parti, demokrasi ve rantie devlet olarak sınıflandırıyorum.

Anahtar Kelimeler: Rejim Değişimi, Tarihsel Kurumsalcılık, Kritik Kırılma Anları, Otoriter Dayanıklılık

ABSTRACT

HISTORICAL INSTITUTIONALISM AND DYNAMICS OF REGIME CHANGE: THE CASES OF CHINA, SOUTH KOREA, THAILAND AND BRUNEI

Mert Büyükkarabacak

July, 2020

It is becoming more and more important to understand and interpret the transformational dynamics of political regimes in the first quarter of the 21st century when democratization and authoritarianisation processes are mingled. In some prominent research (Geddes, 2018) the subtypes of authoritarian regimes are used to make generalizations about their resilience. According to that, military dictatorships are less durable than one-party ruled regimes. My research shows the incompetence of such theories which based on cross-country generalizations, by using Historical Institutionalism and its critical junctures based path-dependent strategy. South Korea and Thailand cases show the regimes of same subtypes may come up with completely opposite outcomes. China, Thailand and Brunei cases all represent extreme and unpredictable outcomes which make my research strategy the only way to explain their existence. Singular-parameter models are easy to test and they can help us produce generalizations. However, these models do not capture all the relevant factors, interactions and contingency concomitant in the production and reproduction of the political regimes. I believe that the context-based Historical Institutional approach provides the most insightful framework because it focuses on the interactions between the institutions and society. However, this approach is typically used in a context-specific manner, which limits its ability to produce generalizable patterns. I think the bottlenecks, where the subsequences of the critical junctures creating regime change become evident, provide the correct moments for focusing to produce these generalizations. All the variety of relations, struggles and interactions of the social processes come down to a limited set of state-civil society counterposings. So far, I have focused on four of them: Neo-populist, one-party authoritarian, democracy and rentier state.

Key Words: Regime Change, Historical Institutionalism, Critical Junctures, Authoritarian Resilience

ÖN SÖZ

Çin Komünist Partisinin dünyanın diğer coğrafyalarında yaşanan değişim dalgasına direnmesinin sebepleri üzerine düşünmeye başlamanın arkasından girilen uzun çalışma süreci bu tezin ortaya çıkmasının başlangıç noktasını oluşturdu. Çalışmanın başladığı ilk yıllarda rejim tartışmaları literatürü büyük oranda 3. Dalga demokratikleşmenin iyimserliğini yaşamaya devam etmekteydi. Demokrasinin teleolojik bir biçimde algılandığı, otoriterizmin dayanıklılığının sıra dışı görüldüğü günlerden demokrasinin ancak çok dar bir koridorda oluşabilecek istisnai bir rejim olduğunun düşünüldüğü, demokratik gerileme tartışmalarının otoriterizmin dayanıklılığı gündemini yerinden ettiği günlere varışımız çok sürmedi. Rejim değişiminin algılanışının da değişime açık olduğunu fark etmemizi sağlayan bir evreden geçmekteyiz.

Toplumsal canlılığın ve yaratıcılığın bir tezahürü olarak algılanabilecek kritik kırılma anlarının rejim değişim sürecinde ve konsolidasyonunda belirleyici etkisini gözler önüne sererek; genelde bir süreklilik ve yeniden üretim teorisi olarak görülen Tarihsel Kurumsalcılığı ve bağlam merkezli yaklaşımını Marksist, Weberci ve devlet toplum yaklaşımının açıklayıcı yönlerini bir arada kullanabilecek eklektik bir teorik çerçeve geliştirebilmek amacıyla kullandım. Vakaların sağladığı zenginliği orta ölçekli teorik eklemlenmeler üretecek zeminler olarak ele aldım. Eklektik yaklaşımların üretken sonuçlar ortaya çıkarabilmek açısından önemli olanaklara sahip olduğunu sergilediğime inanıyorum.

Eşim ve hayat arkadaşımın fedakarca katkıları, hem sosyal hem de akademik gelişimim açısından muazzam destek veren can dostu arkadaşlarımdan dayanışması olmasaydı bu zor koşullarda bu çalışmayı bitirmem mümkün değildi. Hepsine canı gönülden teşekkür ediyorum.

İstanbul, Haziran 2020

Mert Büyükkarabacak

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	viii
KISALTMALAR	ix
1.GİRİŞ	1
2.REJİM DEĞİŞİMİ VE TEORİK ÇERÇEVE	14
2.1 Yapısalcı Yaklaşımlar.....	16
2.2 Politik ÖzneTemelli Yaklaşımlar	22
2.3 Betimleyici Yaklaşımlar.....	24
2.4 Tarihselci Kurumsalcı Yaklaşım ve Kritik Kırılma Anları	30
2.5 Siyasi Rejimleri Sınıflandırmaya Dair Güncel Bir Çerçeve.....	45
2.5.1 Popülist Otoriter.....	46
2.5.2 Kalkınmacı Tek Parti	53
2.5.3 Rantiye Devlet Modeli.....	54
2.5.4 Demokrasi.....	58
2.6 Araştırma Çerçevesi.....	60
3. KALKINMACI TEK PARTİ İKTİDARLARI VE POST-TOTALİTER REJİMLER: ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ	66
3.1 Reform Sonrası Çin’de Ekonomik ve Politik Gelişmeler (1978 ve sonrası)....	73
3.2 Tarımdan Sanayiye Hızlanan Ekonomik Reform	80
3.3 Bir Kırılma Anı Olarak 1989 Tiananmen Olayları: İsyan ve İmha	85
3.4 Reform Sürecinin Yeniden İvme Kazanması.....	101
3.5 Çin: Reform, Dönüşen Parti ve İstikrar Kazanan Kalkınmacı Otoriterizm....	106
4. BİR PASİF DEVRİM OLARAK G. KORE’NİN DEMOKRASİYE GEÇİŞ SÜRECİ	109
4.1 Japon Kolonyalizmi ve Tarihsel Miras	110
4.2 Syngman Rhee Dönemi: Anti-Komünist Devletin Kuruluşu	116

4.3 Park Chung Hee: Kalkınmacı Otoriterizmin Başarısı	121
4.4 Park Döneminin Restorasyonu olarak Chun Doo Hwan Dönemi	124
4.5 Otoriter Rejimin Demokratikleştirilmesi - Bir Kritik Kırılma Anı Olarak 1987 Haziran Ayaklanması	128
4.6 Güney Kore'nin Demokratikleşme Sürecini Anlamlandırmak.....	136
5. TAYLAND: OTORİTER POPÜLİZM VE KONSOLİDE OLAMAYAN DEMOKRATİKLEŞME	147
5.1 Monarşi Karşıtı 1932 Devrimi'nden Restorasyona	148
5.2 Monarşinin Restorasyonu (1957-1972)	155
5.3 Birinci Kritik Kırılma Anı ve Faşist Reaksiyon (1973-1976)	160
5.4 İkinci Kritik Kırılma Anı: Yeni Burjuvazi ve Popülizm Eski Rejim Çatışması ...	169
5.5 Tayland Demokrasisi Neden Konsolide Olamadı?	181
6.BRUNEİ VE GÜNEY ASYA'DA RANTİYE DEVLET	187
6.1 “Dayanıklı Monarşi”yi Yaratan Kritik Kırılma Anı olarak 1962 Brunei Ayaklanması.....	190
6.2 Kısa Kritik Kırılma anı – Uzun Güzergah Bağımlı Patika: Brunei Vakası	200
7.SONUÇ	202
KAYNAKÇA	216
ÖZGEÇMİŞ	227

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1:	Tezde Çalışılan Ülke, Temel Kurum ve Kritik Kırılma Anları.....	12
Tablo 2:	W. Merkel’de Kusurlu Demokrasilerin Alt Tipleri	27
Tablo 3:	Güney Kore’de 1987 Demokratikleşmesini Belirleyen Etkenler....	139

KISALTMALAR

BAKER	: Brunei Halk Bağımsızlık Cephesi
BM	: Birleşmiş Milletler
BPP	: Sınır Devriye Polisi
CIA	: Merkezi Haberalma Örgütü
ÇKP	: Çin Komünist Partisi
FKTU	: Kore İşçi Sendikaları Federasyonu
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KCTU	: Kore Sendikalar Federasyonu
KDLP	: Kore Demokratik İşçi Partisi
LNG	: Likit Doğalgaz
NDP	: Yeni Demokratik Parti
NKDP	: Yeni Kore Demokratik Partisi
PAD	: Halkın Demokrasi için İttifakı
PPP	: Halkın İktidarı Partisi
PRB	: Brunei Halk Partisi
SEATO	: Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TKF	: Tayland Köylüler Federasyonu
TNKU	: Kuzey Kalamantan Ulusal Ordusu
TRT	: Thai Rak Thai’i Sever Partisi
UDD	: Ulusal Birleşik Cephe

1. GİRİŞ

Siyasi iktidarın kim/kimler tarafından kullanılacağını, hükümetin seçilmesi hakkının kimlere tanınacağını, iktidarın hangi koşullar ve sınırlamalar altında uygulanabileceğini belirleyen kurallar bütününe politik rejim adını veriyoruz. Hükümet organlarının seçilmesinin rekabete dayalı olmayan seçimlerle ya da seçim dışı ilkelerle gerçekleştiği, iktidarın yasama ve yürütme tarafından hukuk aracılığıyla denetlenemediği, güçler ayrılığı ilkesinin karşılık bulamadığı rejimleri genel olarak otoriter rejimler başlığı altında sınıflandırıyoruz. Bu tür rejimlerde karar alma, yürütme ve hatta yargı yetkileri tek bir odaktan alınan onayla kullanılıyormuş gibi görünse de tüm otoriter rejimlerin özdeş ve yeknesak bir kurumsal mimariye sahip olmadığı açıktır. Kurumsal mimariler, otoriter siyasi rejimlerin kendilerini yeniden üretebilmeleri, meşrulaştırabilmeleri açısından önemli işlevler üstlenmektedirler. Otoriter rejimlerin kendilerini yeniden üretme ve süreklilik kazanma kapasiteleriyle kurumsal yapıları arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığı siyaset biliminin güncel araştırma başlıklarından birisidir (Geddes, Wright, Frantz, 2018).

Otoriter rejimler açısından farklı siyasi kurumlar ne gibi özgün işlevlere sahiptir? Yasama meclislerine sahip otoriter rejimlerde, bu kurumlar iktidar bloğunun kimi kanatları arasında verilen tavizler aracılığı ile bütünleşmeyi mümkün kılan uzlaşmanın sağlandığı iletişime olanak sağlar (Gandhi, Przeworski, 2007). İktidar bloğuna tehdit oluşturabilecek kesimlerin patronaj ilişkileri aracılığıyla denetim altına alınması da genellikle söz konusu kurumlar vasıtasıyla sağlanır (Lust-Okar, 2009). Ortadoğu’da otoriter rejimlerin dikkat çekici sürekliliği rantıye gelirleri ile düzenli olarak finanse edilebilen etkin baskı aygıtları ile açıklanır (Bellin, 2004). Meksika’da yakın bir geçmişe kadar devamlılığını sürdüren tek parti rejiminin istikrarı ise sistemin düzgün çalışan bir başkan değiştirme mekanizması yaratmış olması ile izah edilmiştir (Magaloni, 2006).

Kurumların otoriter rejimler altında sahip oldukları bu işlevsel zenginlik “Otoriter rejimlerin dayanıklılığında gözlenen çeşitliliği; kurumsal mimarilerindeki çeşitlilikle, dolayısıyla otoriter rejim tiplerinin iç çeşitliliğinden yola çıkarak açıklayabilir miyiz?” sorusunu akla getirmektedir. “Yeni kurumsalcılık”, otoriter rejimlerin kurumsal yapılarındaki farklılıkların vurgulanması ve dayanıklılıkları açısından ortaya çıkan çeşitliliğin de bu farklar üzerinden açıklanması gereği üzerine önemli katkılar yapmıştır (Hinnebusch, 2006). Örnek vermek gerekirse; Geddes (1999), temel otoriter rejim tiplerini tek adam, tek parti ve askeri diktatörlükler olarak sınıflandırır ve otoriter rejimlerin dönüşüme dayanıklılıklarının dahil oldukları alt sınıfa bağlı olarak değişiklik gösterdiğini iddia eder. Oyun Teorisi’nden yola çıkarak geliştirdiği bir yaklaşımla askeri diktatörlüklerin, tek parti ve tek adam rejimlerine göre daha kolay yıkılabileceğini bunun da aslında kendi iç çelişkilerini yönetme konusundaki dezavantajlarından kaynaklandığını iddia eder. Tek-parti rejimlerinin kendi içlerindeki kimi yapısal farklılıkların -şiddet içeren çatışmalı politik süreçlerde partiyi yönetmiş kadroların hala işbaşında olması gibi- da rejimin sağlamlığını açıkladığı da düşünülmektedir (Lewitsky, Way, 2012). Geddes’in çalışmasını geliştirmek niyetindeki Hadenius-Teorell, sınırlı çok partili otoriter rejimlerin en kırılgan olduğunu iddia ederken Bratton ve van de Walle plebisiter ve rekabetçi tek parti rejimlerinin rejim değişimini tetikleyebilecek toplumsal protestolara en açık yapılar olduğunu düşünmektedirler (Hadenius, Teorell, 2007; Bratton, Van de Walle, 1997). Linz ve Stepan ise kendi sınıflandırmalarından yola çıkarak mutlakiyetçi ve totaliter rejimleri demokrasiye en uzak, otoriter rejimleri ise diğerlerine göre daha yakın olarak değerlendirmişlerdir (Linz, Stepan, 1996).

Çok örneklemli nicel çalışmalardan üretilen ve kurumlara her örneklem açısından özdeş roller atfeden açıklamalar indirgemeci zaafllara sahiptir çünkü bunlar tikel örnekler düşünüldüğünde her durumda açıklayıcı olamamaktadır. Örneğin Hindistan’da demokrasinin ortaya çıkmasına yol açan sebeplere bakıldığında bunların genel anlamda demokratik bir rejimin ortaya çıkma olasılığını azaltan etkenler olduğu görülmektedir (Mahoney, 2008). Kurumların her bir örneklemde özdeş roller oynamasını ve benzer sonuçlara yol açmasını beklemek, bunları da Oyun Teorisi destekli senaryolarla açıklamaya çalışmak tarihsel olgularla uyumsuz

genellemelere yol açmaktadır. Bu teoriler her ne kadar eğilimler ve olasılıklara referans veriyor olsalar da Lipset'in Modernleşme Teorisi çerçevesinde ekonomik gelişmişlik ve demokrasi arasında kurduğu bağa benzer biçimde mutlak ilişkiler öneriyor olarak anlaşılmaktadırlar. Tek partili otoriter rejimlerin en dayanıklı olduğu bilgisi, Sovyetler Birliği ve Çin Komünist Partilerinin tarihsel gelişimleri arasındaki devasa fark açısından hiçbir açıklayıcılığa sahip değildir. En zayıf rejimler olarak görülen askeri diktatörlükler açısından da Tayland ve G. Kore örnekleri bambaşka tarihsel çizgilere sahiptirler. Bu örneklerin tümünü anlamlandırabilmek için olumsuzluklara daha fazla alan açan, bağlamın kendine özgü boyutlarını esas alan daha orta ölçekli teorilere ihtiyacımız var. Sadece yapısal faktörleri esas alan teoriler ile tümüyle olumsal ve politik özne merkezli teoriler de bu bağlamda verimli bir biçimde sentezlenebilir.

Genellemelerin sonucunda ortaya çıkan zaafı aşmanın yolu ise rejim değişimlerini ortaya çıkaran kritik kırılma anlarında yaşanan güç dengelerine, mücadelelere yoğunlaşmaktan geçmektedir. Siyasi rejimleri politik etkileşimi yapılandıran formel veya enformel kurallar ve kurumlar bütünü; rejim değişimini de bu kurallar ve kurumların yapısal dönüşümü olarak ele alıyorsak bu değişimlerin kristalize olduğu dönemleri tarihsel arka planları ile mercek altına almak elimizdeki en güçlü metot olarak ortaya çıkmaktadır. Tarihsel Kurumsalcılık, genelde sürekliliği açıklamakta kullanılan bir teorik yaklaşım olsa da kritik kırılma anlarını, sürekliliğin yok olma ve yeniden doğma anı olarak görmesiyle rejim değişimini anlamlandırabilmek açısından da güçlü bir anlatı haline dönüşmektedir. Bu tarz dönemler, Weber'in bahsettiği "tarihin akış yönünü değiştiren makasçı" görevini yerine getirirler (Collier, Munck, 2018). Bir önceki kırılma anının politik dengelerinin kaydedildiği kurumlar, diğer kırılma anına kadar yaşanan görece istikrar döneminde söz konusu politik dengelerin yeniden üretilmesi görevini üstlenirler. Ancak yapıları gereği değişime değil de yeniden üretime eğilimli oldukları için sivil toplum içinde ortaya çıkan yeni güç dengelerine yeterince etkin bir biçimde uyum gösteremezler. Bu tespit, sivil toplumda ortaya çıkan yeni taleplerin kendilerini ifade etmesinin ve açığa vurmasının çok daha zor olduğu otoriter rejimler için çok daha fazla böyledir. Kurumların güç ilişkilerini çatışma yaşanmaksızın üretme görevini yerine getirebilmeleri, sivil

toplumda ortaya çıkan yeni güç dengelerinin gereksinimleriyle karışıklık içine düştüğünde imkânsız hale gelir. Bu noktada ya sivil toplum içindeki yeni güç dengesi, rejim değişimine yol açarak kendisini kurumsal mimariye dikte eder ya da kurumlar sivil toplumda ortaya çıkan yeni güç dengesini bozarak, kendilerini yeniden üretmelerini zorlaştıran etkenleri ortadan kaldırırlar. Dolayısıyla her kırılma anı, mutlak anlamda bir rejim değişimi ile sonuçlanmaz, restorasyon yaşanması ve sivil toplum içinde ortaya çıkan yeni güç dengesinin bozulması da olası bir sonuçtur. Bu anlamda ben kritik kırılma anlarını sadece dışsal şokların tetiklediği (Acemoğlu, Robinson, 2013, 431) düşüncesinden de bir kurumsal miras yaratmayan dönemlerin kritik kırılma anı olarak alınmaması gerektiğini düşünen yaklaşımlardan (Collier, Munck, 2017) da farklı düşünüyorum. Yeterince güçlü bir kurumsal yapı, kendisini değişime zorlayan güç dengesinin yarattığı basıncı ortadan kaldırılabir ya da öteleyebilir. Günümüzde devletlerin sürekli gelişen kurumsal kapasiteleri ile toplumsal olanın yaşadığı çözülme arasındaki asimetrinin daha da büyümesi bu durumu daha da olası hale getirmekte, restorasyon ile sonlanan kritik kırılma anları oransal olarak artmaktadır. Ortaya yeni bir rejimin çıkması sonrasında ise güzergâh bağımlılığı (path dependence) devreye girer, rejimin kurumsal yapısı bir çerçeve işlevi görerek sivil toplum içindeki politik aktörlerin, sınıfların şekillenmesini belirler ve bu sayede de rejimin yeniden üretimi mümkün olur. Kurumların bu belirleyiciliği, sivil toplum içindeki sosyal güçlerin doğal durumda dağınık olmalarından ve hâkim kurumsal yapının da bu dağınıklığı çeşitli biçimlerde güçlendirmesinden kaynaklanır. Ancak kurumlar, bu belirleme ve yapılandırma işlevini hiçbir zaman mutlak anlamda gerçekleştiremezler, kurumsal yapının yeniden üretimi sivil toplumda yeni güç dengelerinin oluşumunu mutlak anlamda engelleyemez. Çünkü sivil toplum içinde, hâkim kurumsal yapıyla çelişki içindeki kesimlerin dağınıklığı mutlak değil dönemsel bir durumdur. Bu yüzden kritik kırılma anlarında ortaya çıkan fırsat penceresi, sadece dışsal etkenler sebebiyle açılmaz, esas olarak sivil toplumun akışkan haliyle kurumların rijit yapıları arasındaki uyumsuzluğun ürünüdürler.

Geddes'in sınıflandırmasına göre farklı dayanıklılık potansiyellerine sahip Brunei (monarşik tek adam), Çin (tek parti) ve Tayland (monarşi-askeri diktatörlük hibrit

rejimi) örneklerine yakından bakıldığında bunların her birinin benzer oranda dayanıklılık göstermesi nasıl açıklanabilir? Her bir siyasi rejim önemli kırılma anları yaşamalarına rağmen kendilerini restore etmeyi başarmıştır. Kırılma anlarının uzunluğu ise büyük oranda rejim değişimi talep eden sivil toplum içindeki güçlerin kurumsal birikimi ile açıklanabilir. Dışsal şoklardan yaşanan kritik kırılma anları daha kısa sürede sonuçlanırken, sivil toplum içindeki güç kaymalarından kaynaklanan kritik kırılma anları çok daha uzun sürebilir. Bu anlamda kritik kırılma anlarının mutlaka kısa süreli olması gerektiğini düşünen bakış açısına katılmıyorum. Kırılma anı öncesinde yeterli kurumsal birikimi ve bu kurumlara geniş toplumsal desteği seferber edemeyen güçler, kırılma anlarında kendi iradeleri yönünde değişimlere yol açamamaktadırlar. Dolayısıyla egemen kurumların kendilerini yeniden üretme kapasiteleri ile sivil toplum içinde oluşan alternatif kurumları engelleme yetenekleri doğru orantılıdır. Sivil toplum içindeki alternatif kurumlaşmaların gözden kaçırılması ya da hesaba katılmaması, yukarıda bahsedilen genellemelerin açıklama eksikliğinin önemli sebeplerindendir. Kritik kırılma anının uzunluğu ise değişim ve restorasyon talep eden güçlerin kurumsal birikimlerinin dengesinin bir fonksiyonudur. Dengesizlik arttıkça kritik kırılma anının temel sebebinin içsel olma olasılığı ile uzunluğu ters yönde etkilenir. Bu çalışmadaki örneklerden yola çıkarsak Tayland'daki kırılma anı, genel olarak içsel -sermaye birikim sürecinin sivil toplum içinde yarattığı güç kaymalarından- kaynaklandığı ve değişim talep eden güçlerle hâkim kurumlar arasında göreceli bir güç dengesi bulunduğu için oldukça uzun sürmüştür. Brunei için ele alınan dönem büyük oranda dışsal etkenlerden kaynaklandığı için çok kısa sürmüştür.

Sivil toplum içindeki alternatif kurumlaşmaların rolü iki askeri diktatörlükten, birisi demokratikleşirken (G. Kore) diğersinin çok uzun bir kırılma anına rağmen otoriter popülizm-eski rejimin restorasyonu ikileminden çıkamamasını (Tayland) da açıklamaktadır. G. Kore'de güçlü işçi sınıfı hareketi, kritik kırılma anının gelişiminde tek başına belirleyici olmasa da, uzun ömürlü kurumlar yarattığı ve bunları orta sınıfın da desteklediği demokrasi ittifaklarının belkemiği haline getirebildiği için demokratik konsolidasyon mümkün olabilmektedir. Tayland'da ise işçi sınıfı hareketi böylesi bir otonom örgütlenmeye sahip olmadığı için demokratikleşme

talepleri popülist bir partinin tekeline bağimsızlaşamadı ve otoriter eğilimler gösteren popülist parti kentli orta sınıfları kendisine hızla yabancılaştırdı, böylece de askeri diktatörlüğün restorasyonu mümkün olabildi.

Özetle bu çalışmada rejim değışiminin tek bir etkenle açıklanmasına yönelik genellemeci yaklaşımların sınırları gösterilirken, Tarihsel Kurumsalcılığın kritik kırılma anlarında yaşanan mücadeleleri esas alan rejim değışimine dair anlatısı örnek olarak seçilen 4 ülkenin içinden geçtiğı kritik kırılma anları mercek altına alınarak serimlenmektedir. Çalışmanın özgün katkısı ise kurumsal birikimin sadece rejimin yeniden üretilmesini isteyen güçler açısından değil rejim değışimi talep eden güçler açısından da hayati önemde olduğunu vurgulamasıdır. İşçi sınıfının demokrasi talebinin temel taşıyıcısı olarak orta sınıfı yanına çekebilmesi sahip olduğu kurumsal güçle mümkün olabilmektedir.

Siyasi rejim, bir ülkede hâkim olan kurumsal yapının işleyiş prensiplerinin bir toplamı olarak nitelenebilir. Bu çalışmada siyasi rejimlerin dönüşüm ya da restorasyonu sonucunu doğuran kritik kırılma anları mercek altına alınarak incelenmiştir. Siyasi rejimlerin değışimi, eski rejimin yeniden üretimini sağlayan kurumların etkinliğini kaybetmesi ve bu olanaktan yararlanmak isteyen toplumsal güç odaklarının mücadelelerinin yeni bir siyasi mimari yaratması ile gerçekleşir. Bu çözölme ve yeniden kurulma sürecini genel olarak kritik kırılma anı olarak nitelendirebiliriz. Ancak bütün kırılma anları, siyasi rejim değışimine yol açmaz. Kimi zaman zayıflayan ve meydan okuma karşısında zorlanan kurumların yeniden ürettiğı siyasi ve toplumsal ilişkilerin yararlarına olduğunu düşünen statükocu güçler duruma yeniden hâkim olarak restorasyona yol açabilirler. Kritik kırılma anlarının bir sonucu siyasi demokrasidir. Siyasi demokrasileri yaratan, kırılma anı sonrasında statükocu güçlerin ılımlıları ile değışim isteyen toplumsal tabakaların ılımlı siyasi temsilcileri arasında bir tür uzlaşmanın oluşmasıdır. Bu uzlaşmanın oldukça yıkıcı bir çatışmanın sonucunda ortaya çıkmış olması, yaşanan durumun bir uzlaşma olarak değerlendirilmesine engel olmaz. Bu anlamda demokrasiyi ortaya çıkartan yıkıcı bir mücadelenin gelinen bir aşamasında çatışan taraflar açısından sürdürülemez bir noktaya taşınmasıdır. Değışim güçlerinin radikal unsurları dönüşüm taleplerinin esas

sahibi haline gelir ve siyasi mücadeleyi kazanmayı başarır o zaman değişim bir devrim mahiyetini kazanır, devrimler genellikle demokrasiye yol açmazlar. Radikal programın karşıt politik blokların ortak payda üretmesinde engel oluşturan içeriği, statükocu güçlerle değişim isteyen güçlerin herhangi bir uzlaşma noktası ortaya çıkarabilmesini imkânsız hale getirir.

Kritik kırılma anları çoğunlukla siyasi değişim yaratamadan sona ererler. Böylesi bir durumda siyasi sürecin sonucu bir restorasyon olarak nitelenebilir. Statüko güçlerini kırılma anında etkin bir şekilde birleştiren ve değişim taleplerini püskürten kurumsal yapı, restorasyon döneminde de ortaya çıkacak yeniden yapılanmada kendisini rahatlıkla merkeze yerleştirebilir. Ancak kritik kırılma anında ortaya çıkan tehdidin boyutları, iktidar bloğunun benzer olası gelişmeleri engellemek adına çok daha otoriter bir rejim inşa etmesine yol açabilir. Uzlaşma ile sona ermeyen her kritik kırılma anı, daha katı ve radikal otoriter rejimler yaratma eğilimindedir. Çalışmamızda Çin, Tayland ve Brunei’de ortaya çıkan sonuçlar bu anlamda değerlendirilmelidir.

Rejim değişimlerini kritik kırılma anları üzerinden anlamaya çalışmak yapısalıcı açıklamaların yetersizliklerini aşmak için önemli olanaklar sunmaktadır. Her kültürel, siyasi, tarihsel bağlamda benzer sonuçlar üreten etkenler aramak son derece zorlama ve açıklayıcı olmayan teorilerin üretilmesine yol açmakta ve gösterdiğinden daha çoğunu gizleyen yaklaşımlara yol açmaktadır. Özellikle demokratikleşmeyi ekonomik kalkınma ile ilişkilendirmek isteyen Modernleşme Teorisi, bu yaklaşımlara en başta gelen örnek olarak gösterilebilir.

Kurumlar, siyasi rejimin temel ilişki ve işlevlerinin yeniden üretilmesinden sorumlu olan yapılardır. Kendilerini oluşturan siyasi güç dengelerinin bir ürünü olarak kritik kırılma anlarında yaşanan mücadelelerin bir sonucu olarak ortaya çıkarlar. Politik aktörler arasında yaşanan mücadelelerin sonucunda ortaya çıkan siyasi güç dengeleri, bir anlamda kendilerini kurumlara nakşederler. Kurumları ve rejimin temel işlevi, kritik kırılma anının çıktısı olarak anlaşılması gereken güç dengelerinin hukuk çerçevesinde yeniden üretilmesini sağlamaktır. Güç dengeleri böylece uzun ömürlü

ilişkilere dönüşerek kalıcılık kazanırlar. Kritik kırılma anının kendisinden sonraki süreçleri güzergâh-bağımlı olarak nitelenebilecek bir biçimde belirlemesi ise ortaya çıkan kurumsal yapısının kapasitesinden kaynaklanır.

Siyasi kurumlar içsel veya dışsal sebeplerden dolayı etkinliklerini zamanla kaybederler. Bu kaybın ortaya çıkmasındaki en önemli sebep kurumlara nakşedilmiş olan toplumsal sınıflar, zümreler, statü grupları arasındaki güç dengesinin dönüşmesidir. Siyasi rejimler, kimi ikincil kurumlarda dönüşümler yaparak bu tarz değişimlere uyum sağlamaya çalışırlar. Dolayısıyla rejimlerin kimi yasal ve meşru düzeltmelerle değişimlere ayak uydurmaya çalışması sürekli, ancak böylesi düzeltmeler siyasi rejimin mimarisi açısından ikincil öneme sahip kurumlarda gerçekleşir. Siyasi rejimin mimarisinin köklü bir biçimde değişimi ise ancak kritik kırılma anlarında ve çatışmalı bir biçimde gerçekleşir. Çatışmanın yerini yeni bir kararlı siyasi yapıya bırakması ya kurumsal mimarinin sivil toplum içinde oluşmuş yeni toplumsal güç dengelerine uyumlu olarak yeniden yapılandırılması ya da rejimi değişime zorlayan toplumsal güçlerin açık ve köklü bir yenilgi yaşaması sonrasında mümkündür. Kritik kırılma anlarının ne yönde sonuçlanacağı değerlendirilirken sadece iktidar bloğunun kurumsal kapasitesinin dikkate alınması sık düşülen bir hatadır. İktidar bloğunun karşısındaki toplumsal güçlerin köklü, istikrarlı ve birleştirici bir kurumsal altyapıya sahip olup olmadıkları da sürecin çıktıları üzerinde öncelikle belirleyici olmaktadır.

Bu çalışmada özgün bir tarihsel kurumsalcı bir bakış açısıyla birbirine coğrafi olarak oldukça yakın konumlanmış 4 Asya ülkesindeki gözlenen rejim çeşitliliğini, kritik kırılma anlarında ortaya çıkan mücadelelerin sonuçlarındaki farklılaşma üzerinden açıklayacağım.

G. Kore, geniş bir toplumsal ittifak tarafından birbirini takip eden askeri rejimlerin aşılmasıyla demokrasinin ortaya çıkarıldığı bir örnek olarak ortaya konacak. G. Kore’de son 34 yılda giderek istikrar kazanan demokratik siyasi rejimin 1987’de yaşanan kritik kırılma anının bir sonucu olduğu gösterilecek. G.Kore, kurumsal muhalefetin örgütsel kapasitesini çok yönlü geliştirebilmesi açısından da öne çıkmaktadır. Erken

yaşanan toprak reformunun kırsal rant olanaklarını sınırlaması, Japon sömürgeci mirasının da kısmen desteklediği hızlı sanayileşmenin işçi sınıfı örgütlenmelerini güçlendirmesinin yanısıra muhalif politik figürlerin uzun erimli varlığı ve muhalefetin çeşitli kanatlarını birleştirebilme kapasitesi G. Kore'nin seçilen örnekler arasında demokratik bir rejim inşa edilebilen tek ülke olmasını da büyük oranda açıklamaktadır.

Çin Halk Cumhuriyeti, Tayland ve Brunei'yi ise birer restorasyon örneği olarak ele alıyorum. Bütün bu ülkelerde yaşanan restorasyonlar önceki rejimin hâkim kurumsal yapısının etkisiyle farklı siyasi rejimler ortaya çıkardı. Çin'de 1989'da yaşanan Tiananmen olayları ülkedeki komünist tek parti iktidarının değişimi açısından önemli bir kritik kırılma anı yaratmıştı. Benzeri ve hatta çok daha zayıf toplumsal olaylar Doğu Avrupa'da birçok komünist rejimin yıkılmasına yol açmışken Çin Komünist Partisi bu fırtınayı atlatmayı başardı. 1989'daki kritik kırılma anının kapanması sonrasında rejim bir daha böylesi bir meydan okuma ile karşılaşmayacak şekilde kendisini restore etmeyi başardı. Restorasyonun sonucunda ise otoriter bir tek parti rejimi ortaya çıktı. Partinin bu sürekliliğinin sağlanmasında 1978'de başlayan ekonomik reformların özellikle kırsal nüfus içerisinde yarattığı meşruiyet ve dönemin siyasi lideri Deng'in politik hamleleri eşliğinde ortaya koyduğu performans belirleyici olmuştu.

Tayland ise 1997'de yaşanan ve her açıdan yıkıcı sonuçlar ortaya çıkartan iktisadi kriz sonrasında oldukça uzun bir politik türbülans yaşadı. 2001'de partisi TRT ile iktidara gelen Thaksin Shinawatra, 2010'ların ikinci yarısında çok daha sık tanık olunan otoriter popülist liderlerin erken örneklerinden birisi olarak öne çıktı. Tayland'da 1973-76 kısa penceresi dışında siyasi etkinliğini her dönem koruyan ordunun vesayeti altında kurulan "Krallı Demokrasi" 1992 Bangkok olayları ve 1997 Anayasa değişimi ile birlikte düşünüldüğünde Shinawatra'nın iktidara gelişi ile ciddi bir meydan okuma ile karşı karşıya kalmıştı. 2006'da Shinawatra'nın büyük farkla kazandığı seçim sonrasında askeri darbeye ülkeyi terk etmek zorunda bırakılması, takipçilerinin kurduğu partilerin yoğun halk desteğine rağmen 2014 darbesi sonrasında tamamen siyaset sahnesinin dışına itilmesi Tayland'ı 1990'ların

demokrasi iyimserliğinin kapanışının önemli işaret fişeklerinden birisi haline getirdi. Demokrasinin kökleşmediği ülkelerde popülizmin başarısının sınırları ile ilgili sonuçları Tayland'a bakarak çıkarabilmek mümkün. Tayland bu tezde otoriter popülizmin iktidara gelişi ve düşüşünü doğuran kritik kırılma anları çerçevesinde ele alınıyor. Askeri rejimlerin demokratikleşmeye dayanıklılığının az olduğuna dair tez, Tayland'da açıklayıcı değildir. Kralın askeri rejime sağladığı ideolojik hegemonya ve bunun kentli orta sınıflar üzerindeki kalıcı etki askeri rejimin dayanıklılığının en önemli sebeplerinin başında gelmektedir. Ordunun içinde cuntalar hiçbir dönem eksik olmamış ancak bu durum askeri vesayetin sürekliliği üzerinde büyük bir tehdit oluşturmamıştır. G. Kore'de muhalefetin kurumsal kapasitesi işçi sınıfı ile kentli orta sınıfları güçlü bir demokratikleşme mücadelesi ekseninde birleştirebilmişken Tayland'da kentli orta sınıflar Kralın sağladığı kültürel hegemonya vasıtasıyla demokratikleşme karşıtı bir konumda kemikleşmiştir. G. Kore'deki askeri diktatörlük demokratikleşme hareketi karşısında direnemezken Tayland'da Kral ve Ordu, kentli orta sınıfların yoğun desteğini alarak popülist bir partinin arkasındaki temel güç olan yeni burjuvazi ile kent/ kır yoksulları ittifakını uzun bir mücadele sonunda yenmeyi başarmıştır. Tayland'da 1980'lerin ikinci yarısından itibaren hızla büyüyen Bangkok eksenli kentli orta sınıflar, demokrasi taraftarı olmak bir yana eşit oy hakkını dahi yaygın bir biçimde sorgulayan bir elitizmi güçlü bir biçimde desteklediler.

Brunei ise yoğun petrol gelirine dayalı bir rantiyeye devlet olarak inceledim. 1962'de yaşanan Endonezya destekli isyanın açtığı kritik kırılma anını rejimin yapısının olgunlaşmasına yola açan moment olarak değerlendirdim. Siyasal olarak bu kadar küçük bir petrol devi ülke, göz kamaştırıcı petrol gelirlerine ve Malezya ile tarihsel, etnik ve dini bağlarına rağmen bağımsız bir devlet olmayı ve Endonezya'nın kendisini yutma beklentilerine rağmen ayakta kalmayı nasıl başardı? İngiliz sömürge yönetimin bölgeden çekilmesi, Malay nüfusun yoğun olarak bağlandığı Malezya'nın oluşumunun yarattığı gerilimler ve dönemin Bağlantısızlar Hareketi'nin öne çıkan aktörü Endonezya'nın Malezya'nın kurulmasından duyduğu tedirginlik gibi sebepler büyük oranda etkenlerden kaynaklanan bir kırılma anını tetiklemiş, süreç rantiyeye devletin ve mutlakiyetçi rejimin restorasyonu ile sonuçlanmıştır. Brunei'yi ağırlıklı

olarak sivil toplum içinde olgunlaşmış gerilimlerden değil de dışsal faktörlerden kaynaklandığı için süresi ve etkisi sınırlı bir kritik kırılma anı olarak ele aldım.

“Bizimkine bir tarih çalışması denemez, aradığımız önemli olayların inandırıcı bir sıralaması değil, bunların gösterdikleri gelişme eğiliminin insan yapısı kurumlara bağlı olarak açıklaması. Geçmiş görüntüleri yalnızca içinde yaşadığımız günle ilgili konulara ışık tutmak amacıyla gündeme getirmekten kaçınmayacağız, bazı özel önem taşıyan dönemlerin ayrıntılı çözümlerine girerken ilgili zaman dilimlerini bütünüyle konu dışında bıraktığımız olacak, amacımıza yönelirken de çeşitli uzmanlık alanlarına başvuracağız.” (Polanyi, 2000, 37)

Kritik kırılma anlarının çalışılması, yoğun bir politik tarih araştırması gerektirmektedir. Kırılma anı öncesindeki yapısal koşulların kavranabilmesi için, dönemin öncesi de kırılma anındaki olaylara etkisi oranında ele alınmak zorundadır. Bu çalışmada temel inceleme birimleri olarak ülkeler ve siyasi rejimleri değerlendirildiğinden bunların tarihsel gelişimleri, özellikle de kırılma anında etkin olan siyasi özne, toplumsal sınıf ve kurumların anlaşılabilmesi ihtiyacının gerektirdiği ölçüde ele alınmışlardır. Kırılma anları incelenirken ise çok daha derinlemesine ve anlık gelişmeleri dikkate alan bir süreç takibinin gerektiği açıktır. Tarihsel gelişmenin anlaşılabilmesi kırılma anında yaşanan gelişmelerin doğru noktalarına yoğunlaşılabilmesi ile doğrudan bağlantılıdır. Kırılma anında tarihin akışı hızlanırken araştırmanın da detayları çok daha fazla mercek altına alabilecek bir derinleşme ortaya koyabilmesi gerekmektedir. Çalışmanın temel önermelerinden bir tanesi siyasi öznelerin etkinliklerinin artmasını sağlayan kritik kırılma anlarında öznelerin tercihlerinin ortaya çıkan siyasal sonuçlar üzerinde belirleyici olduğudur. Dolayısıyla *a priori* ve zaman/mekândan bağımsız yapısal ve genelleyici açıklamalar, öznelerin bu tercihlerine bir anlam yüklemedikleri için açıklayıcı olma özelliklerini kaybederler. Ancak siyasi öznelerin seçeneklerinin de sınırsız sayıda olamayacağı, tercihlerin kırılma anı öncesindeki koşullar tarafından sınırlanmış olacağı da unutulmamalıdır. Nitelikli bir çalışmanın yapısal koşulların baştan imkansızlaştıracağı tercihleri ayrıştırması önemlidir. Kırılma anında ortaya atılan her fikir bir tercih olarak ele alınamaz. Bir fikrin veya önerinin tercih olarak ele

alınabilmesi için bunu hayata geçirebilecek politik güçler tarafından benimsenip benimsenmemiş olduğuna bakmak gerekmektedir.

Seçilmiş olan kırılma anının ne kadar kritik olduğu, sonucunda ortaya çıkan kurumsal yapının kalıcılığı ile test edilebilir. Eğer söz konusu zaman diliminde yaşanan gelişmeler kalıcı bir tarihsel miras haline dönüşebiliyorsa kırılma anının yüksek düzeyde kritik olduğu anlaşılır (Capoccia, Kelemen, 2007). Çin’de 1989 olayları sonrasında parti- toplum ilişkilerinde köklü bir değişiklik gerçekleşmemiş ancak parti politikaları açısından oldukça köklü farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Bu açıdan Tiananmen Olayları sürecinde yaşananların Çin açısından bir kritik kırılma anına denk düştüğü tespit edilmelidir. Tiananmen’de yaşananların diğer komünist ülkelerden farklı olarak parti iktidarının yıkılmasına yol açmamasında 1978 sonrasında başlayan ekonomik reformun ortaya çıkardığı kırsal desteğin ve partinin o dönemki lideri Deng Xiaoping’in müdahalelerinin çok önemli payı vardı. G. Kore’de demokrasiye geçiş süreci 1987’deki kırılma anı sonrasında istikrar kazanmış, ordunun rolü sistem içinde büyük oranda gerilemiştir. Tayland’da ise 2006’da Shinawatra’nın iktidarı bırakması sonrasında uzunca bir mücadele süreci yaşanmasına rağmen Kralın ve ordunun siyasi sistem içindeki merkezi rolleri güçlenmeye devam etmiştir. Brunei’de ise 1962’deki olayları sonrasında hem Brunei’nin bağımsızlığını doğuran gelişmeler hem de Kral Bolkiah’nın rantıye devlet temeline dayanan mutlakiyetçi siyasi rejimi istikrar kazanmıştır. Bu anlamda çalışılan kırılma anlarının gerçek anlamda kritik, belirleyici ve kendisini yeniden üretecek kurumlaşmaları yaratan tipte olduğu kabul edilebilir.

Tablo 1: Tezde Çalışılan Ülke, Temel Kurum ve Kritik Kırılma Anları

Ülke	Kurum	Kritik kırılma anı
Çin	Çin Komünist Partisi	1989 Tiananmen olayları
G. Kore	Ordu	1987 demokrasiye geçiş
Tayland	Kral ve Ordu	2001-2014 Neopopülizm-eski rejim çatışması
Brunei	Sultan	1962 isyanı

Temel önemdeki kırılma anının seçilmesi sonrasında özellikle siyasi rejimin sürekliliğini sağlamaya çalışan kurum ile dönüşüm talep eden toplumsal hareket, parti, siyasi lider tespit edilerek bunların yapısal özellikleri, eylemleri ve toplumsal kesimlerle olan bağları mercek altına alınmalıdır (Capoccia, 2015). Özellikle çelişkinin çözümlendiği, güçlerden birisinin diğerlerine üstünlüğünü kabul ettirdiği noktaya doğru ilerlerken gelişmelerin takibi açısından detaylara yoğunlaşmak çok daha fazla önem kazanmaktadır. Siyasi aktörlerin tercihlerinin ortaya çıkan siyasi sonuçlar üzerindeki etkisini anlayabilmek açısından bunu başarabilmek çok önemlidir. Tez içerisinde ülke monografilerinde kronolojik olarak homojen bir tutumun tercih edilmemesi bundandır. Kırılma anı haricinde sadece birer detay olarak algılanması gereken ve belirleyici olmayan kimi tercihler, hatta bu tercihlerin zamanlamaları kritik kırılma anlarında son derece kalıcı sonuçlar yaratabilir. Dönemin Başbakanı ve partinin parlak isimlerinden Zhao Ziyang'ın Tiananmen Meydanı'ndaki öğrencileri ziyareti sırasında “meydana gelmek konusunda çok geç kaldığını” itiraf ederek ağlaması ve olaylar sona erdikten sonra da yaşamının geri kalan 20 yılını ev hapsinde geçirmesi böylesi zamanlama tercihlerine dair çarpıcı bir örnek oluşturmaktadır.

2. REJİM DEĞİŞİMİ VE TEORİK ÇERÇEVE

Küresel ölçekte 3. Demokrasi dalgasının tükendiği ve otoriterleşme eğilimlerinin momentum kazandığı bir evreden geçiyoruz. 2016 yılından bu yana tanık olunan gelişmeler, Trump'ın seçim zaferi, Brexit, Arap Baharı'ndan geriye kalanlar ve Macaristan, Polonya, Hindistan'da yaşananlar bu algıyı daha da güçlendirdi (Lewitsky, Ziblatt, 2018; Waldner, Lust, 2018).

Otoriter rejimlerin nasıl olup da istikrar kazanabildikleri tartışmaları günümüzde yerini daha çok demokrasinin kırılganlığı, gerilemesi ve aslında ne kadar çok etkenin bir araya gelmesini gerektiren bir dar geçidi anıştırdığı üzerine yazılanlara bırakmaktadır (Acemoglu, Robinson, 2019). 2008 krizinin yarattığı türbülans, küresel güçler arasında oluşan yeni dengelenme eğilimleri ve neoliberalizm mağduru toplumlarda görülen, Polanyi'nin kavramıyla 'ikili hareket'in ikinci fazı birleşince rejim değişimi eğilimleri güçlendi. Demokrasinin mutlak zaferi ya da "Tarihin Sonu"na duyulan inanç yerini giderek Kafkaesk bir distopyacı algıya bırakıyor (Lewitsky, Way, 2015). Bu koşullarda rejim değişiminin dinamiklerini anlamak daha da önemli bir hale geliyor.

Siyaset teorisinin rejim değişimi üzerine dair temel yaklaşımları bugünkü gelişmeleri öngörmekte yetersiz kaldı. Kimi önemli farklı değerlendirmelere rağmen genel eğilim demokrasinin sağlam temellere sahip olduğu, tüm siyasi rejimlerin demokrasiye yakınsayacağı yönündeydi (Mandelbaum, 2002). 2000'lerin ilk on yılında otoriter rejimlerin dayanıklılığı sıra dışı ve özgün bir olgu olarak araştırma konusu yapılıyordu (Fewsmith, Nathan, 2018). Modernleşme Teorisi'nden köklenen demokratik iyimserlik, 1989'da hızlanan 3. Demokratikleşme Dalgası ile 2010'ların ortalarına kadar hegemonik etkisini korudu. Otoriterleşme üzerine çalışmalar her ne kadar 21. yüzyılda artmış olsa da bunlar rejim değişimi teorilerinin kimi eksikliklerinden dolayı otoriter rejimleri geçici, demokrasiyi ise teleolojik son durak olarak görmeye devam ettiler. Bu yaklaşım 2010'ların ikinci yarısı sonrasında yerini

büyük oranda demokratik gerileme tartışmalarına bıraktı. Özellikle demokrasilerin seçilmiş liderler eliyle giderek otoriterleşmesi, otoriter popülizmin yükselişi, yaygınlaşan toplumsal huzursuzluğun sağ popülist lider ve hareketler aracılığıyla anti-demokratik uygulamalara rıza üretebilecek biçimde istismarı; askeri darbeler yerine otoriterleşmenin yeni ve en sık karşılaşılan biçimi haline dönüştü (Bermeo, 2016). Kurumsal mimarilerin hızlı erozyonu birçok ülkede rejim değişimini, bu sefer bir otoriterleşme dalgası eşliğinde gündeme getirdi. Bu değişimlerin dinamiklerini yeniden anlamlandırabilmek siyaset biliminin en belirleyici gündemlerinden biri haline geldi. Otoriterizm ve demokrasi karşılaştırması o kadar ana akım bir hale geldi ki küresel bir pandemiye dönüşen covid-19 hastalığı bile tetikleyebileceği rejim değişimleri ile birlikte konuşulmaktadır.

Bu tezde ben rejim değişimi üzerine teorileri dört başlık altında sınıflandırıyorum: Yapısalcı, özne merkezci, betimleyici ve tarihsel kurumsalcı. Bunlardan tarihsel kurumsalcı yaklaşımın rejim değişiminin dinamiklerini kavramaya en uygun çerçeveyi sunduğunu savunuyorum. 1990'ların hızlı demokratikleşme dalgasının özneleri öne çıkaran görüntüsü de tüm olumlu katkılarına rağmen, Geçiş Teorisi'nin liberal müdahaleciliğin gerekçesi haline gelmesine yol açan eksik mimarisine yol açtı (O'Donnell, Schmitter, 1986). Demokratikleşme dalgasının yavaşlamasıyla istikrar kazanan melez rejimler ise betimleyici teorilerin, çok fazla sayıda kavram üreten ancak "nasıl ve neden?" sorularına yeterli yanıt üretemeyen içeriğini doğurdu (Geddes, 1999; Bogaards, 2009; Ottoway, 2003; Merkel, Croissant, 2004).

Tarihselci kurumsalcı yaklaşımın ise sosyal çatışmaların sonuçlarının serimine dayanan tarihsel perspektifiyle (Thelen, Steinmo, 1992), sosyal mücadelelere odaklanmasıyla, mücadelelerin kurumlarda yarattığı dönüşümleri eksene almasıyla (Capoccia, Ziblatt, 2010) ve kritik kırılma anları yaklaşımıyla (Capoccia, Kelemen, 2007) özne-nesne gerilimini çözme kapasitesiyle önemli bir teorik teçhizat sunuyor. Bunu yaparken de kurumların, tarihsel süreçlerin ilerleyişinde oynadığı yapılandırıcı rolü görmezden gelmeden, sivil toplum içinde yaşanan mücadelelerin kurumsal çerçeve tarafından belirlendiğini hesaba katarak ilerliyor.

Kritik kırılma anlarının sonucunda devlet-sivil toplum konumlanmasının en temelde dört farklı biçimde gerçekleşebildiğini düşünüyorum. Ezilenlerin atomize bir

biçimde ve karizmatik bir liderin önderliğinde devlete nüfuz etmesi durumunda neopopülist rejimler ortaya çıkmaktadır (Shinawatra, Orban, Correa, Duterte). Ezilenlerin yarattığı tehditkar bir toplumsal hareket devlet tarafından ezilmeden ve onu ezmeden bir pasif devrim aracılığı ile devlete içeriliyorsa demokrasi doğmaktadır (Avrupa demokrasileri, G. Kore). Eğer bu hareket yönetici elitler için ciddi bir tehdit oluşturduktan sonra yeniliyorsa sonuç otoriter tek parti, post totaliter ya da onun türevi rejimler olmaktadır (Çin, Singapur, Malezya). Devlet ve toplumu birbirinden görece uzakta tutmaya yetecek bir büyük dışsal gelirin olması bir rantıye ekonomisinin oluşmasına yol açıyorsa, bu temel rantıye devlet egemenliğini mümkün kılmaktadır (Körfez ülkeleri, Brunei Darusalam). Bu ideal tiplerin farklılaşmış biçimlerini çalışmak için de tarihsel kurumsalcı yaklaşım yine en verimli yolu sağlamaktadır.

2.1 Yapısalcı Yaklaşımlar

Yapısalcı yaklaşımlar, sosyo-ekonomik kimi göstergelerin nicel/nitel gelişiminin, politikanın aracılığını çok da önemsemeksizin, rejim tiplerini neredeyse otomatik bir biçimde ortaya belirlediğini savunan teoriler ailesi olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşımların en tipik örneğini Modernleşme Teorisi oluşturur. Modernleşme Teorisi'nin önde gelen ismi Lipset'in temel tezi daha iyi hayat koşulları yaratmış bir ulusun demokratik bir rejim kurma olasılığının daha fazla olduğudur. Dolayısıyla demokratik olmayan rejimler, hüküm sürdükleri toplumlardaki yaşam koşullarının gelişmemişliği ile açıklanmaktadırlar. Yazar, modern demokrasinin kapitalist endüstrileşmenin sağladığı biricik koşullarda mümkün olabildiği konusunda Weber ile hemfikir (Lipset, 1959, 73). Ayrıca, bu yaklaşıma göre belli bir ekonomik gelişmişlik seviyesi aşılnca söz konusu toplumun demokratik olmayan, katılımı kısıtlayan biçimlerde yönetilmesi zorlaşmaktadır. Ekonomik gelişmenin sağladığı çok yönlü toplumsal ilişki ağları ve toplumsal hareketlilik ancak demokrasi ile istikrarlı bir yönetim biçimine kavuşabilir. (Hinnebusch, 2006, 374)

Lipset gelir dağılımı adaletsizliğini ya da orta sınıfın yeterince gelişmemişliğini toplumun anti demokratik arayışlara destek vermesinin temel sebebi olarak görür. Düşük gelirlielerin de kendi özerkliklerini koruyabilecekleri seviyede bir gelire sahip

olmasının “sorumluz demagogların” destek bulmasını engelleyecek temel koşul olduğunu savunur. Gelir dağılımında aşırı uçurum, üst-gelir grubunun oligarşik ve dışlayıcı yönetimlerine ya da alt sınıfların desteğini kazanan diktatörlüklere yol açabilir. Bugün önemli konusu neo-popülist siyasi rejimleri öngören bir perspektif olarak altı çizilmelidir (Lipset, 1959, 75).

Lipset temel yapısal faktörler olarak ortalama gelir, kentleşme ve sanayileşme seviyesi ve eğitim seviyesini alır. Ekonomik gelişmenin doğal sonucunun orta sınıfı geliştirmesi ve piramit şeklindeki sosyal sınıflaşmayı değiştirmesi olduğunu söyler, orta sınıf ise var olan toplumsal çelişkilerin ılımlı çözümlerinin destek kazanmasını mümkün kılar.

Lipset’in ekonomik gelişmenin toplumsal sınıflar arasındaki gelir uçurumunu kendiliğinden ortadan kaldıracağını savunması gerçekçi değildir. Farklı kalkınma modelleri ve birikim rejimleri, farklı gelir dağılımı çerçeveleri ortaya koymaktadır. Küreselleşme döneminde dünya ekonomisi önemli bir büyüme kaydetmesine rağmen gelir eşitsizliği birçok ülkede artmıştır. Dolayısıyla orta sınıfın eridiği, büyümenin tüm kazancının toplumun bir zümresinin elinde biriktiği büyüme dönemleri yaşanabilir (Kazgan, 2006, 149). Ekonomik gelişmenin bedeli olarak demokrasinin kaybedilmesi mümkün olabilir. Demokrasinin 3. dalgasıyla eş zamanlı gelişen küreselleşme, neo-liberal politikalar eşliğinde yüksek büyüme oranları ile birlikte özellikle Batı demokrasilerinde orta sınıflar aleyhine gelir dağılımını bozarak demokrasilerin gerilemesinin toplumsal zeminini yaratmış oldu.

Verimli bir bürokrasi ve gelişkin bir devlet dışı kurumlaşma da Lipset tarafından demokrasinin gelişiminin temel koşulları olarak değerlendirilmektedir. Etkinlik ve meşruiyet de istikrarlı bir demokrasi için rejimin sahip olması gereken özelliklerdir. Etkinlik, etkin bir bürokrasi ile karar-verici organın varlığı ile mümkündür. Lipset’te Weber’in izini sürmenin en kolay yolu ortak bürokrasi değerlendirmeleridir. Bürokrasi Lipset’in teorisinin de merkezinde durmaktadır.

Ekonomik kalkınmanın orta sınıfı büyütmesi, olabildiğince fazla bireyin kaybetmekten çekineceği bir maddi zenginlik yaratması ve eğitim alanındaki ilerlemeler Lipset’e göre demokratik bir rejimin temel şartlarıdır. Rejimin çözüm

yaratma kapasitesi ve iktidarda bulunmayanların sistemden yabancılaşmasını ve kendi değerleri ekseninde örgütlenmesini engelleme yeteneği demokrasiye istikrar kazandırmaktadır. Ancak Lipset'in düşüncesinde ekonomik gelişmişlik ile demokrasi arasında zorunlu bir bağın bulunmadığının da altını çizmek gerekir. Ona göre bütün bu faktörler demokrasiye geçişin değil de demokrasinin istikrar kazanması olasılığını arttırmaktadır. Modernleşme Teorisi'nin Rostow eliyle görece vulgarize edilerek ekonomik gelişmişlik ile demokrasi arasında doğrudan bir ilişki kurulması Lipset'in yaklaşımının nüanslarını yakalamaktan uzaktır (Wucherpfenning, Deutsch, 2009).

Modernleşme Teorisi'nin diğer önemli ismi Huntington ise daha ziyade modernleşme sürecinin siyasi rejime etkisi üzerine analizler geliştirmeye çalışır (Huntington, 1968). Modernleşme, kültürel değerlerin değişimini anlatan sosyal hareketlilik ve üretimdeki artışı anlatan ekonomik kalkınma sınıflandırmasıyla ele alınır. Modernleşme bu iki alanda dönüşümün birlikte gerçekleşmesini gerektirir. Modernleşme ile birlikte artan katılım, totaliter devletlerde halkın devlet tarafından denetimini arttırırken demokratik devletlerde hükümetin üzerindeki toplum denetimini arttırır. Modern devletlerde vatandaşların hükümet uygulamalarından etkilenme seviyesi ve bu uygulamaları etkileyebilme kapasitesi artar. Modernleşme süreci geleneksel iktidar yapılarını dağıtır fakat bu sürecin sonunda modern bir politik sistemin ortaya çıkacağı garanti değildir. Eğilim genellikle toplumsal modernleşmenin gerçekleşmesiyle birlikte siyasi modernleşmenin (iktidar yapılarının rasyonelleşmesi, farklılaşmış politik yapılar ve kitlesel katılım) de gerçekleşeceğini düşünmek yönündedir. Oysa Huntington'a göre gelişmekte olan ülkelerde, siyasal modernleşmenin sadece kitlesel katılım kısmında bir iyileşme gözlenmekte buna karşılık rasyonelleşme, entegrasyon (ulus inşası anlamında) ve farklılaşma (kurumların birbirini dengelemesi) başlıklarında ilerleme katılımdaki artışa ayak uydurabilecek ölçüde hızla ortaya çıkmamaktadır. Katılımdaki artış aynı zamanda bütün grupların kendi varlıkları, çıkarları ve amaçları ile ilgili de bir bilinç kazanmaları ile birlikte yürümektedir. Bu anlamda kabilecilik dahi modern bir olgudur ve aslında geleneksel topluma Batı etkisinin bir sonucudur. Bu kendi kimliğinin farkına varma, bilinçlenme modernleşme ile birlikte farklı kimliklerin arasındaki çatışmaların yoğunlaşmasına da yol açar.

Politik istikrarsızlık yaratan, modernitenin yokluğundan ziyade modernleşmek için harcanan çabalardır. Bu anlamda modernleşme üretimi arttırdığı kadar toplumsal şiddeti de arttırmıştır. Gelişmekte olan ülkeler içinde siyasi gerilimlerin en yüksek olduğu bölgeler modernleşme sürecinde daha ileri gitmiş olanlardır. Modernleşme hızının kendisi de politik istikrarsızlığı açıklamakta kullanılabilir. Örneğin hızlı endüstrileşmenin kentsel alanlara büyük bir hızla insan çekmesi militan bir işçi sınıfı hareketinin ortaya çıkışını tetikleyebilir. Hızla artan kentleşme, okuma yazma oranının artması gibi etkenler toplumsal grupların beklentilerini ve taleplerini artırır eğer bunların karşılanmasını mümkün kılacak güç ve esneklikte politik kurumlar söz konusu değilse politik sistemler istikrar kazanamazlar. “Yabancılaşmış üniversite mezunları devrim hazırlarlar, yabancılaşmış teknik okul ve lise mezunları darbe planlar, yabancılaşmış ilkokul mezunları ise daha sık olmak üzere politik kalkışmalara katılırlar” (Huntington, 1968, 48). Huntington politik olayları yapısal faktörlerle açıklama noktasında Lipset’le aynı kulvarda olmakla birlikte temel sorunsalları arasında önemli bir fark vardır: Huntington esas olarak gelişmekte olan ülkelerde siyasal istikrarsızlık kaynaklarını ortaya çıkartmaya çalışmıştır. Modernleşme süreci eğer güçlü bir kurumsal yapıyla desteklenemezse geleneksel yapıları yıkıp yerine yenisini koyamadığı gibi toplumsal katılımı da arttırdığı için sonuç olarak Pandora’nın Kutusu’nun açılmasına ve sonu gelmez çalkantılara yol açmaktan başka bir işe yaramaz. Huntington’un Soğuk Savaş yılları çalışmalarında üzerinde durduğu temel nokta modernleşmenin yarattığı sonuçların yönetilebilmesini sağlayacak çerçeveyi oluşturmaktır. Soğuk Savaşın sona ermesi sonrasında modernleşme ile demokratikleşme arasında daha doğrudan bağlar kurmaya başladı.

Huntington’a göre ekonomik gelişme ile politik istikrar arasındaki ilişki de ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre değişmektedir. Yoksul ülkelerde ekonomik kalkınma siyasal istikrarsızlık kaynağı iken kalkınmış ülkelerde istikrarı destekler. Kalkınmakta olan ülkelerde ise ekonomik büyüme ile politik istikrar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Sosyal değişimin arttırdığı beklentiler ile bunların karşılanabilme kapasitesi arasındaki fark bir toplumun politik istikrarsızlığını açıklayabilecek en önemli parametredir.

Modern politik sistemlerle geleneksel olanlar arasındaki en önemli ayrım siyasi katılım ise gelişmiş ve gelişmemiş politik sistemler arasındaki en önemli fark ise siyasi kurumsallaşma seviyesidir. Katılımın kurumsallaşmayı aştığı politik sistemler pretoryen olarak nitelenmektedir. Bu toplumlarda sosyal gruplar, çerçevesini kurumların çizdiği biçimde değil de kendi politik araçlarını kullanarak siyaset yaparlar. Tam tersi durumda yani kurumsallaşma katılımdan fazlaysa bunlara medeni (*civic*) toplumlar adı verilir.

Huntington'un sorunların temel kaynağı olarak toplumun kurumsallaşma kapasitesini aşan bir siyasi katılımda görmesi oldukça açıklayıcıdır. Siyasi sistemin dışında kalan yeni toplumsal kesimlerin alttan gelen katılım talepleri, geleneksel politik kurumların altını oyduğu gibi modern politik kurumların gelişebilmesini de bloke edebilir. Toplumdan gelen katılım taleplerini demokratikleşme açısından bir olanak değil tam tersine bir risk olarak gören Huntington, modernleşme teorisinin muhafazakar kanadını oluşturmaktadır.

Modernleşme Teorisi içinde konumlandırılmasa da yapısal yaklaşımların en etkin güncel örneklerinden biri ise politik ekonomi bakış açısıyla üretilmiştir. Acemoğlu ve Robinson, genel olarak zenginler ve yoksullar arasındaki politik gerilimi rejim değişikliğinin en önemli dinamiği olarak benimsemişlerdir. Buna göre anti demokratik toplumlar, ekonomik eşitsizliğin de yüksek olduğu toplumlardır. Demokratik toplumlarda ise yoksullar, zenginlere daha yüksek vergiler dayatma kapasitesine sahiptirler. Dolayısıyla yoksullar demokrasi taraftarı iken zenginler demokrasiye karşıtlık içindedirler. Zenginler, otoriter rejimlerde politik sistemden dışlanmış yoksulların devrim yapma tehditlerine karşı demokrasinin gelişmesine onay vermek durumunda kalırlar. Zenginlerin, yoksulların tehditlerine ilk tepkisi görece yüksek vergileri kabullenmektir ancak bu taviz tehdidin giderilmesi konusunda yeterli olmazsa rejimin demokratikleşmesini kabul ederler. Ancak demokrasinin maliyeti arttığı ölçüde (yüksek vergiler, gelir dağılımının düzelmesi, karların azalması vs.) demokrasiye karşı harekete geçme eğilimleri artar, demokrasileri sona erdirecek askeri darbeleri desteklerler. Bu modelde zenginlerin demokrasiyi daraltmaktaki en önemli aracı ordudur (Acemoğlu, Robinson, 2001,

939). Yazarlar son dönem eserlerinde ise kritik kırılma anı analizini ve kurumsalcı yaklaşımı daha yoğun olarak kullanmaya başlamışlardır.

Politik-ekonominin bu biçimde rejim değişimini açıklamakta kullanılması Barrington J. Moore(1966)'un anıtsal çalışmasının bir güncellenmesi olarak da okunabilir. Modelin bu anlamda yeniliği ise zenginleri, yani sermaye sahiplerini demokrasinin önünde bir engel olarak tasvir etmesidir. Moore'un modelindeki büyük toprak sahiplerinin demokrasiye engel olma rolü zenginler tarafından üstlenilmiştir.

Açıkçası diğer sosyo-politik çelişkileri neredeyse tamamen silikleştirmesi, tezi oldukça ekonomik-indirgemeci bir zeminde sınırlamaktadır. Yoksulların gelir dağılımının düzelmesi ile ilgili talepleri bir çok güncel örnekte popülizm aracılığıyla otoriter siyasi rejimlerin desteklenmesine de yol açmaktadır. Güncel gelişmeler açısından orduyu demokrasinin alanını daraltan yegane kurum olarak görmek de yetersiz görünmektedir. Politik ekonomi yaklaşımına, orduyu zenginlerin bir politik aracı olarak görmenin yanlışlığı ve devlet kapasitesinin yetersiz olduğu durumlarda demokrasinin zenginlerden daha fazla vergi toplanmasına hizmet edemediği noktalarından yola çıkan eleştiriler de yöneltilmiştir (Slater, Smith, Nair, 2014, 354). Herhangi bir toplumsal grubun 'değişmez talep'inden yola çıkarak, onun politik taleplerinin hep aynı cins sonuçlar yaratacağını düşünmek yapısalcı bir tutum olarak not edilmelidir. Bugünün otoriterleşme eğilimleri açısından alt ve orta sınıfların desteğini alarak demokrasilerin kurumsal yapılarının altını oyan neo-popülist lider ve hareketlerin askeri darbelere göre çok daha belirleyici olduğu da düşünüldüğünde söz konusu modelin açıklayıcılığının sınırları daha da iyi anlaşılmaktadır (Bermeo, 2016). Alt ve orta sınıfların gelir dağılımında eşitlik taleplerini kendi otonom örgütleri aracılığıyla politik arenaya taşımaları genelde demokratikleştirici etkiler yaratırken bu taleplerin sağ popülist politik hareketlerce sahiplenilmesi demokrasiyi gerileten etkiler yaratmaktadır. Taleplerin geliştiği bağlam ve talepleri politikaya tercüme eden kurumsal yapı ne yönde sonuçlar ortaya çıkacağını belirler.

2.2 Politik Özne Temelli Yaklaşımlar

Demokrasiyi ve otoriterizmi yapısal etkenlerle açıklamaya çalışan yaklaşımlara en etkili ve köklü karşı çıkış bürokratik otoriterizm tezinin mimarı O'Donnell ve çalışma arkadaşı Schmitter'den geldi. Daha önce Modernleşme Teorisi'ne kapitalist gelişmenin demokrasiden ziyade otoriterizme uyumlu olduğu eleştirisini getiren O'Donnell (1973) bu sefer daha ziyade bilimsel metoda dair bir eleştiri geliştirmiştir. O'Donnell ve Schmitter (1986)'e göre geçiş iki farklı karakterdeki siyasi rejim arasındaki döneme verilen isimdir. İlk rejim otoriterdir, sonuçta ortaya çıkan rejim ise demokrasi olabileceği gibi otoriter bir rejimin yeniden inşası da mümkündür. Üçüncü bir olası yol ise devrimci bir seçeneğin gündeme gelmesidir. Geçiş sürecinin özelliği bu dönem zarfında politikanın kurallarının tanımsız oluşudur. Geçiş, iktidar güçlerinin herhangi bir sebeple yasalarını vatandaşların kimi temel haklarını geliştirmeye dönük düzenlemeye başlaması, yani “liberalleşme” ile başlar. Liberalleşme, bireysel hakların devlet ya da üçüncü aktörler tarafından keyfi bir biçimde ihlal edilmesini engellemeye dönük yasal düzenlemelerin yapılmasıdır. Liberalleşmeye içkin olan bireysel ve grup haklarının garanti altına alınmaması demokrasiyi salt bir formaliteye indirger, yazarlar bu tarz rejimleri popüler demokrasi olarak isimlendirmektedirler. Geçiş süreci esnasında demokratikleşme ve liberalleşme eş zamanlı olarak yaşanmayabilir. Demokratikleşme yaşanmadan ortaya çıkan liberalleşme *dictablanda*'ya (liberalleşmiş otoriterizm, vesayetçi demokrasi) yol açar. Liberalleşme olmaksızın yaşanan demokratikleşmeye ise *democradura* (sınırlı demokrasi) adı verilir. Liberalleşme, demokratikleşme gerçekleşmeden yaşanabilir. Fakat kimi bireysel ve kolektif haklar kullanılabilir hale geldikten sonra diğerlerini engellemek neredeyse imkânsızlaşır. Liberalleşme ilerledikçe demokratikleşme yönünde toplumdan gelen baskı da artar. Devrimci yola girildiğinde toplumsal şiddetin yaygınlaşması siyasi demokrasinin ortaya çıkma olanaklarını daraltır. Demokrasinin ortaya çıkabilmesi için rejimin radikal muhalifler tarafından devrilmesinden önce iktidarın destekçisi olan farklı bir fraksiyona ya da bir müzakere sonucunda ılımlı muhaliflere devri daha uygun bir yol gibi görünmektedir. Zaten ordunun askeri gücünde bir çöküş yaşanmadığı sürece halk devrimci seçeneği genelde tercih etmez. Yazarlar sosyalleşmeyi, liberalleşmenin daha geniş bir biçimi

olarak; fırsat eşitliğini aşan sahici bir iktisadi eşitlik talebi olarak tanımlarlar ve bunun liberalleşme ile uyumlu olabileceği bir biçimin bulunup bulunamayacağının tarihimizin en önemli meselelerinden biri olduğunu belirtirler. 2008 krizi ve tetiklediği politik sonuçlar düşünüldüğünde meselenin öneminin daha da arttığı açıktır. Ekonomik eşitlik ile uyumlu olmayan bir liberalleşme ve bozulan gelir dağılımının yarattığı toplumsal gerilimler demokratik gerilemeye yol açan toplumsal hareketleri ve politik aktörleri güçlendirmektedir.

O'Donnell ve Schmitter, çağımızda otoriter rejimlerin kendilerinin ancak geçiş hükümetleri olarak meşrulaştırabileceklerini düşünmekteydiler. Buna göre otoriter rejimler toplumun ilgisini genelde o andaki başarılarına çekmeye çalışırlar, performansa dayalı bir meşruiyeti kullanmaya öncelik verirler. Bu bakış açısı liberalleşmeye başlayan bir otoriterizmin istikrar kazanamayacağına dair bir iyimserliğin yansımalarıdır. Demokratikleşmenin 3. dalgasının momentumunu kaybetmesi sonrasında melez rejimlerin istikrar kazanmasının mümkün olduğu anlaşıldı.

Bütün dönüşüm süreçleri iktidar bloğu içinde şahinler-güvercinler saflaşmasının ortaya çıkmasıyla tetiklenir. Otoriter rejimler için istikrarı en fazla tehdit edebilecek sorunlardan bir tanesi de iktidarın yeni sahibinin kim olacağının tespitidir. Kendi iç bütünlüğünde hiçbir çatlak oluşmamış bir rejim sadece muhalefetin mücadelesi ile yıkılamaz. Otoriter rejimin toplum üzerinde kurduğu denetimin gevşemesine yol açan her düzenleme toplumda hızlı bir politikleşmeye ve canlılığa yol açar. Yazarlar bu momenti “sivil toplumun yeniden doğuşu” olarak nitelerler. Geçiş sürecinde muhalefetin canlılığı ve radikalizmi arttıkça darbe taraftarı olan şahinlerin düşüncelerine destek verenler artar, böylesi bir darbenin gerçekleşmesi sonrasında ise güvercinler politik etkinliklerini yitireceği için öncekine göre çok daha baskıcı bir otoriterizm ortaya çıkabilir. Geçiş sürecinin demokrasi ile taçlanabilmesinin bir diğer koşulu da burjuvazinin, tümü olmasa bile belirleyici olan fraksiyonlarının otoriter rejimden kurtulmaya açık olmasıdır. Muhalefetin radikalleşmesi, özellikle de sosyalleşme talebini ön plana çıkarması burjuvaziye şahinlerin yanına itebilir. Böylesi bir gelişme, burjuvazinin ardından orta sınıfları da toplumsal barış adına otoriter iktidar bloğunun restorasyon darbesini desteklemeye itebilir. Burjuvazinin ve orta

sınıfların demokrasinin her daim destekçisi olduğuna dair Moore ve Lipset tezleri, O'Donnell-Schmitter tarafından kabul edilmez. Otoriter rejimlerin liberalleşmesi ve giderek demokratikleşmesi her zaman kitlesel toplumsal hareketlerin varlığı sonrasında gerçekleşir.

Yazarlara göre geçiş döneminin en önemli özelliği makro-yapısal etkenlerin toplumsal özneler üzerindeki etkisinin zayıflamasıdır. Burada toplumsal hareketlerin değişime ve dönüşüme inançları ile her şeyin değişeceğine dair umutları yapısal etkenlerin rol oynamasını zorlaştırır. Toplumsal enerjinin son derece yükseldiği böylesi dönemlerde politik öznelerin ne yapıp yapmadıkları neredeyse en belirleyici faktör haline gelmektedir. O'Donnell ve Schmitter'in "geçiş"i ile ileride tartışılacak tarihsel kurumsalcılığın kritik kırılma anları teorisi arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

Demokrasi birlik ve uyumdan ziyade kilitlenme ve uzlaşmazlıkların bir bileşkesinden ürer. Uyumsuz ve çelişkili çıkarların birbirine galebe çalamadığı, politik aktörlerin mücadele güçlerinin tükendiği bir noktada belirir. Sonuç olarak demokrasi tek bir öznenin doğrusal ve bilinçli bir çabasının ürünü olarak ortaya çıkmaz. Demokrasiyi doğrudan bir yapısal özelliğin (ekonomik kalkınma, orta sınıfın gelişkin varlığı, burjuvazi ya da işçi sınıfının demokrasi arzusu) olarak gören anlayışa göre demokrasinin çelişkili yapısını çok daha iyi kucaklayan bir demokrasi tarifi ile karşı karşıya olduğumuz belirtilmelidir. Demokrasi gerçekten de birbirini mutlak olarak geriletemeyen güçlerin bir dengesini ve bu dengenin güzergahı bağımlı bir süreci tetikleyecek biçimde kurumsal yapıya kaydedilmesini gerektirir. Bu sayede dengeleyici toplumsal güçler perde arkasına çekildiğinde ve normalleşme yaşandığında dahi dengenin etkileri süreklileşebilir.

2.3 Betimleyici Yaklaşımlar

Betimleyici yaklaşımlar başlığı altında, özellikle otoriter rejimleri yaratan dinamikleri ve mekanizma açıklamayı esas almaktan ziyade onları tanımlamayı ve kategorize etmeyi öne alan yaklaşımları ele alacağız.

Betimleyici yaklaşımlardan en yaygın etkisi olan hiç kuşku yok ki Linz ve Stepan tarafından yapılandırılmıştır. Linz ve Stepan ise liberalleşme ile demokratikleşme arasındaki farkı vurgularlar. “Seçme hatası” kavramıyla demokrasinin gerek şartlarından birisi olan seçimlerin demokrasinin yeter şartı olarak görülmesinin yol açtığı eksiklikleri açıklamaya çalışırlar. Otoriter ve totaliter rejimleri ayırtırmaya çalışırken dört kategoriden yararlanırlar: 1) çoğulculuk 2) ideoloji 3) liderlik 4) mobilizasyon. Otoriter, totaliter ve demokratik rejimler olarak bir sınıflandırmaya gidildiğinde dünyada temel siyasi rejim modelinin otoriter rejimler olduğunu savunurlar. Otoriter rejimlerin kendi başlarına bir model olduğunu, bir geçiş rejimi olmadığını savunarak Geçiş Teorisi’ne itiraz ederler (Linz, Stepan, 1996, 39). Bu tartışmada ortaya attıkları post-totaliter kavramı ise özellikle serbest piyasa ekonomisine adım atan ancak tek parti iktidarından da vazgeçmeyen Çin, Vietnam gibi ülkeleri tarif etmek için kullanılabilecek en ideal kavram görünümündedir. Post-totaliter rejimlerde, totaliter olanlara göre çok daha önemli ve karmaşık bir kurumsal çoğulculuğun varlığından bahsedilmektedir. Otoriter rejimlerden ise sınırlı olsa bile görece otonom hiçbir açık siyasi rekabetin bulunmayışı ile ayırırlar. Totaliter liderler çok daha sınırsız hareket edebilme yeteneğine sahip ve karizmatik iken, post totaliter liderler daha bürokratik ve teknokratik olmaya eğilimlidir. Çin’de Mao ve Deng ile takipçileri Jiang Zemin ve Hu Jintao’yu karşılaştırdığımızda bu sav gayet yerinde gözükmektedir. Xi Jinping ise bu yönetici nesillerin ortaya koyduğu doğrusal eğilimi büyük oranda kırmış ve karizmatik yönünü de öne çıkarmaya çalışan bir lider görünümündedir. Post totaliter ve otoriter rejimler arasındaki en önemli fark ise post totaliter rejimlerde geçmiş dönemki ideolojinin hala güçlü olması ve resmi olarak eleştirilebilmesinin mümkün olmamasıdır. Post totaliter rejimler, geçmiş ideolojinin mirasına hala sahip çıkarken bu ideolojinin zayıflayan endoktrinizasyon etkisinin farkında oldukları için, bu değişimin yarattığı ideolojik boşluğu performans temelli bir meşruiyet anlayışıyla doldurmaya çalışırlar. Post totaliter rejimler totaliter rejimlerin sıradanlaşması, ütöpik hedeflerden uzaklaşması, çürümesi sonucunda ortaya çıkarlar. Linz ve Stepan post totaliter rejimlerin geleceği ile ilgili 3 seçenekli bir öngöründe bulunmaktadır: 1) iktidarın kendi iradesiyle totaliter rejimin kurumlarını zayıflatması ve liberalleştirilmesi 2) kurumların çözülmesi ve kadroların

rejime olan bağılıklarının tamamen ortadan kalkması sonrasında çürüyerek yıkılması (Sovyetler Birliği'nde buna benzer bir süreç yaşananları açıklar görünmektedir) 3) toplumsal, kültürel ve ekonomik çatlakların genişlemesi yoluyla toplumun totaliter kontrolün dışına çıkmayı başarması. Post-totaliter rejimlerin istikrar kazanabileceği değerlendirmeye dahil edilmemiştir.

Otoriter rejimleri tarif etmekte en sık kullanılan tanımlardan biri hiç kuşku yok ki Juan L. Linz tarafından geliştirilmiş olanıdır: “Sınırlı, fakat sorumlu olmayan bir siyasal plüralizme yer veren; işlenmiş ve yol gösterici bir ideolojiye değil, kendine özgü zihniyetlere sahip olan; gelişimlerinin bazı aşamaları dışında, yaygın ve yoğun bir siyasal mobilizasyon yaratmayan; bir liderin veya bazen küçük bir grubun, biçimsel yönden iyi belirlenmemiş, fakat fiiliyatta oldukça tahmin edilebilir sınırlar içinde iktidarı kullandıkları siyasal sistemler” (Linz, 2012) Linz’in tanımındaki ideoloji/zihniyet ikiliği dikkat çekicidir; totaliter rejimlerde topluma dayatılan, neredeyse tüm toplumun bir kalıp içine dökülmeye çalışılmasına araç olan, ütopyik boyutlar içeren ideoloji otoriter rejimlerde bu etkinliğini kaybetmekte, daha pragmatik bir yaklaşımla el alınır hale gelmektedir. Aynı biçimde totaliter rejimlerde görülen toplumun geniş kesimlerinin ideolojinin gerekleri doğrultusunda mobilize edilmesi otoriterleşme ile birlikte yerini toplumun bu biçimiyle dahi siyasetin içinde kendisine yer bulamadığı, giderek siyasetten tamamen uzaklaştığı bir katılım biçimine dönüşür. Bu durum Linz’e göre siyasal süreçteki ütopyacı gerilimi ve dolayısıyla çatışmayı hafifletmektedir.

Linz’in sınırlı plüralizm kavramı ise yönetilenlerin gerçek bir katılımını ve sahici bir muhalefetin topluma ulaşmasına imkân sağlamayan bir liberalleşmeyi tarif etmektedir. Otoriter bir siyasal yapının demokratikleşmesine hizmet edebilecek kanallar olarak da görülmüş olan sınırlı plüralizm, aslında giderek otoriter rejimlerin en temel meşrulaştırma aracı haline dönüşmektedir. Bu tema seçimli veya rekabetçi otoriterizm kavramlarıyla başka yazarlar tarafından geliştirilecektir (Lewitsky, Way, 2010; Schedler, 2013). Seçimlerin kendisinin giderek nasıl olup da temsili demokrasinin bir aracı olmaktan otoriter rejimlerin bir aparatı haline dönüşebildiği meselesi özel olarak bir tartışma konusudur. Poulantzas’ın söz konusu ettiği gibi otoriterleşme eğilimi olağanüstü bir devlet görünümü oluşturmadan, var olan

demokratik kurumları görünüşte değiştirmeden, onların içine sızarak bir tür mutasyona uğratarak işlemektedir (Poulantzas, 2006).

Geddes'in otoriter rejim tiplerini hayatta kalma süreleri açısından sınıflandırmaya çalışması dikkat çekicidir. Geddes'e göre seçim yapan otoriter rejimler, yapmayanlara göre daha uzun süre iktidarlarını koruyabilmektedir. Otoriter rejimlerin %25'i seçilmiş yöneticiler tarafından kurulmuşlardır. İktidara askeri darbe sayesinde gelenlerin bile ancak üçte biri hiçbir parti veya harekete yaslanmadan iktidarını koruyabilmiştir. Geddes kendi sınıflandırması içinde (askeri cunta, kişicil, tek parti) en istikrarlı olan tipin tek parti rejimi olduğunu savunmaktadır. (Geddes, 1999, 121)

Geddes seçimlerin hangi durumlarda otoriter bir rejimin aracı olabileceği üzerine de bir açıklama geliştirmiştir. Geddes'e göre Magaloni'nin diktatörlerin seçimlerdeki açık ara üstünlüklerini ve yüksek katılım oranlarını olası rakiplerinin hevesini kırmak için kullanması argümanı diğer otoriter rejimlerde yapılan seçimleri açıklamak için de kullanılabilir (Geddes, 2006). Otoriter rejimler seçimlere izin verip vermemeyi tartarken rekabetçi seçimlerle daha rahat yönetilebilecek iktidar bloğu içi tehditlerle hiçbir yasal muhalefete izin vermeyerek daha rahat kapsanabilecek dışarıdan kaynaklanan tehditleri dengelemeye çalışırlar.

Tablo 2: W. Merkel'de Kusurlu Demokrasilerin Alt Tipleri

Kusurlu demokrasi tipi	Tipe karşılık gelen kusur
Dışlayan demokrasi	Seçimler ve siyasi katılım
Liberal olmayan demokrasi	Özgürlükler ve insan hakları
Yetkilendiren demokrasi	Yatay hesap verebilir olma
Tam egemen olmayan demokrasi	Etkin bir hükümet

Merkel ve arkadaşlarının Kusurlu Demokrasi tezleri otoriterizm tartışmalarına Alman Ekolü'nün önemli bir katkısı olarak değerlendirilebilir (Merkel, Croissant, 2004). Söz konusu kavramsallaştırma melez rejimleri, demokrasi üst başlığı altında sınıflandırması ile ayırmaktadır. Merkel, Kusurlu Demokrasileri dört grupta sınıflandırmaktadır ve her bir alt tür, demokrasinin temel bileşenlerinden biri

açısından kusurlu olarak değerlendirilmektedir. Merkel'in yaklaşımı, Betimleyici Teorilerin en tipik örneği olarak da değerlendirilebilir. Bu teori, otoriter rejimlerin “ne” olduğuna cevap ararken “neden” ve “nasıl” soruları tartışma dışarıda kalır. Rejimlerin oluşma dinamiklerine dair kapsamlı bir çerçeve önerisi sunmazlar.

Merkel, ampirik çalışmayla da destekledikleri çalışmalarının sonucunda yeni ortaya çıkan demokrasilerin temel özelliklerini şöyle sıralamaktalar:

- 1) 3. Dalgayla ortaya çıkan demokrasilerin çoğu kusurludur.
- 2) Kusurlu demokrasiler, tam demokrasiye geçerken uğranılan bir ara durak olmak zorunda değildir. İstikrar kazanabilirler. Bu noktada Huntington ile ters düşmekte, Linz'in otoriter rejimlerin istikrar kazanabileceği yaklaşımına katılmaktadırlar. Huntington liberalleşmiş otoriterizmin kararlı bir denge oluşturamayacağını, “yolun ortasında durmanın mümkün olamayacağını” iddia etmişti. Otoriter rejimde ortaya çıkan bir çatlağın son durağı tam demokrasi olan bir rejime yol açacağına dair beklentiler Merkel'in ampirik çalışması tarafından doğrulanmamıştır.
- 3) Yeniden otoriter rejime dönüş söz konusu değildir.
- 4) Kusurlu demokrasilerin büyük kısmı, temel özgürlükler ve insan hakları ile ilgili sorunların yaşandığı liberal olmayan kusurlu demokrasiler grubuna dahil edilebilir.
- 5) Kusurlu demokrasilerin kusurlu olduğu alanlar değişebilmektedir.
- 6) Seçim ve katılım alanında kusurlara sahip olan kusurlu demokrasilerin sayısı giderek azalmakta. Seçimlerin, siyasi sistemlere eklenme oranı artmaktadır.
- 7) Belli coğrafyalarda belli kusurlar daha belirgin olarak öne çıkmaktadır. Buna bölgesel difüzyon etkisi de diyebiliriz. (Bogaards, 2009)

Günümüzde otoriter rejimlerin en özgün boyutu çok partili seçimlerle anti-demokratik rejimlerin bir arada bulunması olarak tespit edilmektedir. Buradan hareket eden Schedler (2002) ise Merkel'in demokrasi kategorisinde ele aldığı melez rejimleri seçimli otoriterizm başlığı altında sınıflandırmayı tercih etmiştir. Benzer bir yaklaşım Lewitsky ve Way (2010)'in Rekabetçi Otoriterizm, Ottoway (2003)'in Yarı Otoriterizm kavramlarında da görülebilir. Bu çerçevedeki tezlerde seçimler, genel olarak demokratikleşmeye açılan bir kapı olmaktan ziyade otoriter rejime meşruluk

kazandıran araçlar olarak değerlendirilmektedirler. Schedler (2006)'e göre seçimli otoriterizm ile seçimli demokrasileri birbirinden ayırmak için seçimlere, seçilmeyi düzenleyen kurumlara bakmaktansa politik özgürlüklerin ve muhalif düşünce ve örgütlenmelere sağlanan yasal güvenlik seviyesinin gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Levitsky ve Way'ın Rekabetçi Otoriterizm kavramı da oldukça kullanışlı bir güncel çerçeve sunmaktadır. Rekabetçi otoriter rejimlerde formel demokratik kurumlar vardır ve iktidarın elde edilmesinde öncelikli araçlarıdır. Buna rağmen iktidarı elde bulunduranların konumlarını istismar ederek muhalifleri karşısında belirgin bir avantaj elde ettikleri rejimlerdir. Soğuk Savaş sonrası koşullarda otoriter rejimlerin dışsal maliyetlerinin artması, siyasi elitleri demokratik kurumların bir kısmını daha çok biçimsel olarak rejime eklemeye sevk etmiştir. Bu rejimlerin nereye doğru evrildiklerini açıklarken ise özellikle demokratik Batı ülkeleri ile kurulan ilişkiler ve otoriter devletlerin organizasyon yeteneği sonucu belirleyen temel etkenler olarak ortaya konur. Batı ile köklü ve yoğun ilişkileri olan rejimler genellikle demokrasi yolunda ilerlemektedir. Batı ile mesafeli, otonom buna karşılık güçlü devlet organizasyonuna sahip ülkelerde kararlı otoriter yapılar ortaya çıkmaktadır. Batı 'dan ziyade otoriter büyük güçlerin desteğine sahip buna karşılık devlet organizasyonu zayıf olan otoriter rejimler ise kararsız otoriter yapılara dönüşmektedir.

Carothers ise geçiş paradigmasının başarısızlığını ispat etmeye çalışmıştır. Geçiş Paradigması'nın otoriterizmin çözüldüğü her ülkenin demokratikleşmesi beklentisini gereğinden fazla arttırdığını düşünmektedir. Carothers (2002)'in Gri Bölgedeki siyasi rejimler tanımlamasının alt başlıklarının ortak özelliği vatandaşların siyasetten soğumuş ve seçimlerde oy vermek dışında etkin bir siyasi katılımdan kopmuş olmalarıdır. Örneğin “Baskın İktidar Siyaseti”nin hakim olduğu ülkelerde demokrasinin kimi asgari araçları bulunsa da iktidardaki gücün bunu kaybetmesi çok da mümkün görünmemektedir. Bu rejimlerde iktidardaki parti, hareket, lider ile devlet arasındaki sınır çizgisi giderek ortadan kalkmaya başlar. Carothers'in başka bir kavramı ise “etkisiz çoğulculuk” tur. Etkisiz çoğulculuk iktidar değişiminin daha mümkün olduğu, yani belirsizlik alanının görece daha geniş olduğu rejimleri tarif eder. Bu tip rejimlerde yargı sistemi de görece daha bağımsız olabilir. Sivil toplum

siyasete neredeyse tamamen yabancılaşmıştır. Siyasal toplum ile sivil toplum arasındaki bağlantılar neredeyse tamamen kopmuştur. Siyasi partilerin itibarı son derece düşüktür.

Carothers'e göre Geçiş Paradigması terk edilmelidir, çünkü tam bir demokrasi ile katı bir diktatörlük arasında geçiş rejimi olarak düşünülen siyasi yapılar giderek istikrar kazanmaktadırlar, hatta gelişmekte olan ve komünizm sonrası ülkelerde çoğunluk haline gelmişlerdir. Seçimlerin demokratikleşme yönünde er veya geç bir etki yaratacağını beklemek de yazara göre gerçekçi değildir. Kişicil iktidarların güçlendiği, siyasi partilerin kalıcılaşıp kurumsallaşamadığı ve patronaj temelli siyasi yapıların kök saldığı bir politik dönem aynı zamanda bazı demokratik fenomenlerle eklemlenerek kalıcılık kazanabilir. Otoriter rejimden her uzaklaşma siyasi rejimleri demokratikleşme yoluna sokmamaktadır.

Sonuç olarak Carothers melez rejimlerin birçok ülke için bir geçiş durumu olmaktansa istikrarlı bir hali temsil ettiğini ilan ederek aslında, geçiş rejimlerinin istikrar kazanma olasılığını küçümseyen Lipset ve Huntington'dan farklılaşan, Linz ve Merkel'le benzer bir yaklaşımı savunmaktadır. Demokrasi inşa etmek adına etkin bir devlet inşasını ikinci plana atan yaklaşımı da eleştirmektedir, ki bu tutumla da esas olanın demokrasi ve özgürlük değil de kurumsallaşma ve istikrar olduğunu söyleyen Huntington'a yakın düşmektedir.

2.4 Tarihselci Kurumsalcı Yaklaşım ve Kritik Kırılma Anları

Savaş sonrası dönemde siyaset bilimi alanında baskın hale gelen davranışçı ve çoğulcu ekoller karşısında kurumların önemini ve belirleyiciliğini savunan yeni kurumsalcılık yaklaşımı 1970'lerle birlikte giderek güç kazandı. Geleneksel kurumsalcılığa bir tepki olarak gelişen Davranışsalcılık siyasal analizin merkezine kurumlardan ziyade bireyleri yerleştirmekteydi. Kurumsalcı yaklaşım yeterince bilimsel olmamakla eleştiriliyor ve doğa bilimleriyle sosyal bilimlerin arasında bir paralellik inşa edilmeye çalışılıyordu (Hague, Harrop, 2016). Devletler ve yasalardan ziyade temel belirleyici olarak bireylerin ve çıkar gruplarının davranış ve tercihleri görüldüğü için de anketler, mülakatlar ve röportajlar temel araştırma yöntemleri

olarak öne çıkmış, sonuçları sayısallaştırabilme başarılı bir araştırmanın ön koşullarından birisi haline gelmişti. Devlet kurumlarının resmî işleyişinden ziyade çıkar grupları arasındaki enformel güç ilişkileri siyasi sonuçları anlamlandırabilmek için daha önemliydi (Thelen, Steinmo, 1992, 4). Benzer gelişmişliğe sahip ülkelerde benzer siyasi sonuçların ortaya çıkacağı varsayımına dayanan Modernleşme Teorisi, davranışçı çalışmaların fikrîsel arka planını oluşturmaktaydı.

Davranışçılığa tepki olarak gelişen yeni kurumsalcılık; özellikle devletin belirleyici bir aktör olarak yeniden analiz sahnesine çağrıldığı tartışmalarla ilgileri üzerine topladı. Devletin belirleyici bir özerk aktör olarak yeniden analize dahil edilmesinin temel sebebi ise özellikle savaş sonrası dönemde Batı ülkelerinde sosyal devlet uygulamaları sebebiyle devlet kurumlarının kamu politikasının inşasında belirgin bir özerk rol oynamaya başlamasıydı. Davranışçılık, devleti belirleyici bir aktör olarak kabul etmeye içerik olarak da yöntemsel olarak da müsait değildi (Peters, Pierre, King, 2005). Devlet, hem davranışçı hem de Marksist yaklaşımlarda bir epifenomen olarak görülmekteydi. Yeni kurumsalcılık geleneksel kurumsalcılıktan farklı olarak siyasal çıkar grupları ve sosyal sınıfları, bunlar arasındaki mücadeleleri belirleyici etkenler olarak ele alsa da devletin de hem mücadeleleri, çelişkileri hem de bireylerin tercih ve düşüncelerini belirleyen, sınırlayan ve koşullayan bir etken, bazı durumlarda bağımsız bir değişken olarak değerlendirilmesi gerektiği iddiasındadır. Kurumsal yapı politik mücadelelerin içinde geçtiği ortamı sağlamakta ve bu mücadeleleri yapılandırmaktadır. Ayrıca yeni kurumsalcılık, benzer gelişmişlik seviyesindeki ülkelerdeki politika farklılaşmalarını anlamayı da araştırma programının merkezine almıştı. Toplumsal sınıflar ve çıkar grupları arasındaki mücadeleler, her kurumsal kapsamda farklı sonuçlar vermekteydi. Dolayısıyla davranışçılıktan farklı olarak siyasi benzeşmeden ziyade siyasi farklılaşma ilginin merkezinde yer almaktaydı (Thelen, Steinmo, 1992, 4). Tarihsel kurumsalcılar, çıkar gruplarının farklı ülkelerde farklı tutum ve davranışlar geliştirmesinin altındaki sebepler üzerine yoğunlaşan bir araştırma projesi oluşturdular.

Kurum kavramının çerçevesi genellikle oldukça geniş tutulmakta, yasaların dışında toplumsal yaşamı düzenleyen enformel kurallar da “kurum” olarak ele alınmaktadır (Hall, 1986). Özellikle tarihsel kurumsalcılık bu anlamda Marksizm ve Weber

düşüncesinin bir tür sentezi olarak da ele alınabilir. Marks, istikrarı temsil eden kurumlardaki dönüşümleri anlayabilmek için sivil toplumun sürekli hareket ve değişim halindeki yaşamının çeşitli veçhelerini ve toplumsal sınıflar arasındaki mücadeleyi esas almış, Weber ise rasyonel kurumsallaşmanın modern toplumsal yaşamın şifresi olduğunu düşünerek sosyolojisine biçim verirken kurumları çok daha yoğun bir biçimde mercek altına almıştır. Bu iki perspektifin birbirini tamamlayan bir çok boyutu bulunmaktadır. Hatta Marks'ın kurumsal değişim dönemlerine odaklandığı için sivil toplumu, istikrar dönemlerini merkeze alan Weber'in ise kurumları temel aldıkları düşünülmelidir. Tarihsellik her iki yaklaşımın da en temel izleğidir. Weber'in seçimsel yakınlık kavramı, sosyal bağlamların aktörlerin davranış ve tercihlerini nasıl şekillendirdiğini anlamak için kullandığı önemli araçlardan birisiydi. Seçimsel yakınlık, belli bir sosyal yapıyla kurumsal çerçevenin birbirlerine uyum sağlayarak, birbirlerini daha iyi çalışır hale getirmelerine atıfla kullanılmıştır. Böylece sosyal yapıdan kuruma, kurumdan da sosyal yapıya varlığı destekleyici bir katkı verilmiş olmaktadır. Bu tek taraflı belirlenim ilişkisini diyalektik ve iki yönlü bir belirlenim ilişkisine dönüştürmek için anlamlı bir çerçeve sunmaktadır (Löwy, 2018, 83). Toplumsal sınıflar ve gruplar arasındaki çelişkilerin ve mücadelelerin ele alınması kurumsal değişimin anlaşılabilmesini mümkün kılmaktadır. Marks insanları tarih yapıcı olarak görmekteydi ancak bunun ancak geçmişten miras kalan, verili koşullar çerçevesinde mümkün olacağını da kabul ediyordu (Marks, 2016). Bu açıdan tarihsel kurumsalcılıkta hem Marks hem de Weber düşüncelerinin etkilerini izlemenin mümkün olduğunu düşünüyorum.

Kurumsalcılığa getirilen önemli eleştirilerden bir tanesi, sürekliliğin ve toplumsal koşulların yeniden üretimi görevini üstlenen kurumları merkeze alan bir anlayışın değişimi anlamlandırmasının mümkün olmadığı yönündeydi. Oysa yeni kurumsalcılığın belki de ilk büyük eserlerinden birisi Skocpol'un Fransız, Rus ve Çin devrimlerine ilişkin karşılaştırmalı çalışmasıdır. Tarihsel kurumsalcılık ani ve aşamalı değişimleri açıklama konusunda bir çok kavram üretmiş bir siyaset bilimi ekolüdür (Bell, 2011).

Tarihsel Kurumsalcılık, "büyük anlatı"lardan farklı olarak kendisini orta derecede teori üretimi için bir araç haline getirmeye çalışmıştır. Modernizmin ve mekanik

Marksizm'in her şeyi "kolayca" açıklayan tutumları karşısında araştırmanın kapsamını sınırlayan, tarihsel gelişimin detaylarına özel bir önem veren, özgünlüklere, biricikliğe ve benzersizliklere özel olarak eğilen bir çerçeve söz konusudur. Bu açıdan post modern eleştirinin Tarihsel Kurumsalcılık'ta kendisine kısmen bir karşılık yarattığı düşünülebilir. Tarihin istikrar-süreklilik ve kırılma-değişim anlarının birbirini takibi olarak okunmasında ise post-yapısalcı düşüncenin izlerini sürmek mümkün olmaktadır. Foucault'nun kendi soy bilim ve tarih anlayışını ortaya koyan şu izahı ile Tarihsel Kurumsalcı perspektif arasında bağ kurmak zor değildir:

"Olayların tekilliğini, her tür tekdüze erekliliğin dışında saptamak; en beklenmedik yerde ve sanki hiç tarihi yokmuş gibi olan şeyin içinde –duygular, aşk, bilinç, içgüdülerde- bu olayların yolunu gözlemlemek, olayların döngüsünü, evrimin yavaş eğrisini çizmek için değil, farklı roller oynadıkları farklı sahneleri yeniden bulmak için kavramak, boşluk noktalarını, gerçekleşmedikleri anı tanımlamak" (Foucault, 2011, 231).

Yeni kurumsalcılık, sosyolojik, rasyonel seçim ve tarihsel kurumsalcılık adı altında vurgu noktaları bir birinden oldukça farklı üç alt kategori çerçevesinde yapılandı. Bunlardan tarihsel kurumsalcılık, politik ve toplumsal süreçleri yöneten kurumların doğuşunu ve dönüşümünü tarihsel süreçlerin etkisi merceğinden anlamaya çalışan bir metodoloji olarak anlaşılabilir (Fieretos, Falletti, Sheingate, 2016, 1) Tarihsel kurumsalcılık, zamansallığı siyasi sonuçları belirleyen en önemli etken olarak analizinin merkezine yerleştirir. Bir olayın zamanlaması, içinde bulunduğu kapsamla etkileşimi aracılığıyla onun etkisini belirler. Bu açıdan tikel olayların ya da olguların tüm zaman ve mekanlarda eş sonuçlar doğurması beklenemez. Buharın mekanik enerji üretme gücü, eski Mısır'dan bu yana bilinmesine rağmen Sanayi Devrimi'ne kadar devasa bir üretim patlamasına yol açacak etkiler yaratamadı. Lipset, proletaryanın politika sahnesine çıktığı andaki tarihsel koşulların işçi sınıfı hareketi içinde uzlaşmacı, reformist yada devrimci akımların hangisinin güçleneceğini belirlediğini belirtmişti (Collier, Collier, 1983, 1). Olayların kronolojik konumları da kendilerinden önceki ve sonraki olaylarla etkileşimlerinin anlaşılabilmesi açısından önemlidir. Zamansallık, kritik kırılma anları ve güzergah bağımlılığı kavramlarıyla

da tarihsel kurumsalcı analizin temel hareket noktası haline gelir. Kritik kırılma anları yarattığı sonuçların son derece kalıcı kurumsal yapılar içinde uzun erimli olarak yeniden üretildiği ve genellikle her ülkede kendine özgülükler de içeren biçimlerde yaşanan yoğun değişim dönemleri olarak tanımlanabilir (Collier, Collier, 1991, 29). Kritik kırılma anında ortaya çıkan olası sonuçlardan birisi belirgin değişimlerin yaşanması ve bu değişimlerin de kalıcı etkiler yaratacak biçimde kurumsal yapıya kaydedilmesidir. Kimi durumlarda ise kritik kırılma anını mümkün kılan hakim kurumsal yapının krizinin süreç içerisinde çözümlenerek restorasyonun gerçekleşmesidir. Kritik kırılma anı ile ilgili olarak tetikleyici ve üretici koşulları birbirinden ayırtırmak oldukça önemlidir. Hakim kurumsal yapıyı zayıflatan, politik aktörler üzerindeki yapısal kısıtları ortadan kaldıran ve olumsuzluğu mümkün kılan tetikleyici faktörler kritik kırılma anını başlatırlar, buna karşılık buradan hakim kurumsal yapıyı dönüşüme uğratan ve yeni bir güzergah bağımlı süreç yaratan sonuçların ortaya çıkması ise üretken koşulların varlığına bağlıdır (Soifer, 2012, 1574). Kalıcı hale gelebilmek için kurumsal mimariye kaydedilen dönüşümler ise güzergah bağımlı süreçlere yol açarlar. Kritik kırılma noktası bu anlamda bir dönüm noktasıdır, gelecekteki olayları da belirleme olanağı kazanır. Kurumlar ise geçmişte ortaya çıkan güç dengesini geleceğe taşıma görevini üstlenirler, yeniden ürettikleri aslında kendi varoluşları ile birlikte toplumun kimi kesimleri arasında kurulan güç dengeleri ve ilişki biçimleridir. Hukuk, bu açıdan kurumsal mimarinin ve dolayısıyla geleceğe taşınan güç dengelerinin yeniden üretilmesinde hayati bir rol oynarlar. Böylece kurumlar kendilerine kaydedilen güç dengeleri üzerinden kritik kırılma anından sonraki süreçlerde bağımlı değil bağımsız değişken işlevi görürler; çıkarları, tercihleri ve kimlikleri belirleme rolü üstlenirler. Max Weber, böylesi güzergah bağımlı süreçleri tanımlamak için tren makasçısı imgesine başvurur. Makas değişerek kendisinden sonra tarihin belli bir süre, diğer makasa kadar gideceği yolu belirler. Kritik kırılma anları değişimi, güzergah bağımlı süreç ise kalıcılığı ve yeniden üretimi anlamının araçları olarak da düşünülebilir. Değişimin sadece kritik kırılma anları üzerinden anlaşılması, Thelen tarafından eleştirilmiş, değişimin kurumsal istikrar dönemlerinde de birikimli bir biçimde gerçekleşmeye devam ettiği iddia edilmiştir. Ancak burada değişim kavramından neyin anlaşıldığı son derece

önemlidir. Günlük ve arızı değişimlerin sürekliliği mutlak olsa da kurumsal mimariye kimliğini kazandıran yapısal özelliklerin ancak krizler ve kritik kırılma anları eşliğinde gerçekleşeceği açıktır. Sivil toplum içinde yaşanan gelişmeler ve dönüşümler sürekli, oysa kurumsal yapılar öncelikle kendi yapılarını sürdürmeye odaklıdır, sivil toplum kadar hızlı bir biçimde dönüşemezler, ılımlı uyum sağlama çabaları ile kurumsal mimarinin kendisini yeniden üretme önceliği arasında her zaman uyum sağlanması mümkün değildir. Zaten büyük ve köklü kurumsal dönüşümlerin gerçekleşmesinin kapısını açan krizler, sivil toplum ve kurumların bu görelî değişim hızından kaynaklanır. Kurumsal istikrar süreçlerinde, sivil toplum kurumlarına göre görelî değişimi köklü bir krizi tetikleyecek kadar enerji biriktirmemiştir. Ancak kurumsal değişim dönemlerinde böylesi bir enerjinin varlığından bahsetmek zorunludur. Dolayısıyla kurumsal inşa ve kurumsal istikrar olarak iki farklı nitelikte dönemin varlığını kabul etmek gerekmektedir. Bu genel denge halindeki sürecin belli aralıklarla çelişkilerin birikmesinin sonucu olarak yoğun değişim ve inşa süreçleriyle bölünmesi Evrim Teorisi'nden ödünç alınan bir kavramla kesintili denge olarak da isimlendirilmiştir (Krasner, 1984, 240). Değişim sürecini başlatan etkenler, içsel olabileceği dışsal da olabilirler, ancak bu analitik açıdan birbirinden niteliksel olarak farklı koşullar yaratmaz. Sivil toplumda gerçekleşen politik, ekonomik ve sosyal gelişmelerin ağır ağır ve sürekli olarak yaşanması ile kurumsal yapının bu hareketli yapıyı saran istikrarlaştırıcı kabuk fonksiyonu arasındaki ilişki magma üzerindeki tektonik levhaların sürekli hareketinin belli dönemlerde fay hatlarını kırması ile büyük enerji boşaltmalarına yol açan depremlere de benzetilebilir (Lust, 2011). Depremler sonrasında yeni yeryüzü şekillerinin oluşmasına benzer biçimde kritik kırılma anlarında da ortaya, toplumsal yaşamı düzenlemeye ve belirlemeye çalışan yeni kurumlar ortaya çıkar.

Tarihsel kurumsalcı yaklaşımı esas alan çalışmalarda karşılaştırmalı tarihsel analiz, temel araştırma yöntemi olarak ön plana çıkar. Yaklaşımın olgunlaşmasını sağlayan temel metinler genel olarak karşılaştırmalı tarihsel analizlere dayanır. Büyük ölçekli ve kalıcı hale gelen karmaşık sonuçlar üzerine yoğunlaşmaları, ampirik temelli ve derinlemesine vaka analizlerine dayanıyor olmaları, sürece ve zamansallıklara odaklanıyor olması bu yöntemin tarihsel kurumsalcılar nezdindeki popülaritesini

açıklar (Thelen, Mahoney, 2015, 3) Söz konusu derinlemesine vaka analizleri seçilmiş olan kurumun ya da politik birimin oldukça uzun dönemli tarihsel anlatılarına dayanır. Böylece kapsama özgü etkenler ve bunların etkileşimlerinin yeterince dikkate alınması sağlanmaya çalışılır (Mahoney, Rueschemeyer, 2003).

Tarihsel kurumsalcılığın en temel özgünlüklerinden bir tanesi ise bağlama verdiği özel önemdir. Bir etkenin yaratacağı sonuçları zamandan ve bağlamdan bağımsız olarak ele almak mümkün değildir. Benzer etkenler farklı bağlamlarda rahatlıkla farklı sonuçlar doğurabilirler. Dolayısıyla rasyonel tercihleri esas alan kurumsalcılık tarihsel kurumsalcılar tarafından eleştirilir, çünkü burada çeşitli toplumsal aktörlerin tüm zaman ve bağlamlarda aşağı yukarı aynı biçimde davranacağı varsayılır. Örneğin Geddes, en kısa ömürlü otoriter rejimlerin askeri diktatörlükler olduğunu açıklamak için askerlerin kendi içlerinde ayrışma yaşamaktan çekindikleri için iktidarda kalma noktasında sonuna kadar ısrarcı olmayacakları varsayımını kullanmıştı (Geddes, 1999). Oysa tarihsel kurumsalcılara göre bağlamdan ve bağlam içindeki çelişkilerden, somut güç ilişkilerinden bahsetmeden her koşulda geçerli çıkar ve değerlerden bahsetmenin hiçbir anlamı yoktur (Steinmo, 1989, 502). Kapsama bu ölçekte anlam yüklenmesinin kimi sıra dışı sebep ve etkenlerin arayışıyla yavaş biriken yapısal etkenlerin görmezden gelinmesine dair eleştiriler (Katznelson, 1997) tartışmalara yol açsa da varsayımlar üzerinde köklü değişikliklere sebep olmamıştır.

Yeni kurumsalcılığın bir diğer varyantı olan sosyolojik kurumsalcılık ise kurumların ideolojik etkisi üzerinde yoğunlaşır ve yeniden üretme faaliyetinin esas olarak bireylerin düşünme biçimleri üzerinde kurulan hegemonya sayesinde sağlandığını savunur. Sosyolojik kurumsalcılar için aktörlerin bilişsel süreçleri ve kültürel yapılar analizin merkezine yerleşir. Rasyonel tercih ekollü aktörlerin zaman ve mekandan bağımsız sabit davranış kalıpları üzerinde dururken, politik aktörlerin tercih ve taktiklerine merkezi önem atfederken sosyolojik kurumsalcılık da düşünceleri ve kültürü aktörlerin tekrara dayalı davranışlarını açıklamak için temel hareket noktası olarak belirler. Rasyonel tercih kurumsalcılığı aktörlerin tercihlerine yoğunlaştığı için analizlerinde Oyun Teorisi'ne çok daha geniş yer ayırır. Tarihsel kurumsalcılar ise bu anlamda diğer iki varyantın bu tutumlarından kurumların etkisini incelerken politik aktörler arasındaki çatışmaları ve aktörlerin eyledikleri kapsamın kendine

özgü yanlarını merkeze alarak kendilerini ayrıştırırlar. Tarihsel kurumsalcılık aktör tercihlerini de kültürün etkisini de kapsam ölçeğinde sentezlemekten yanadır. Bu tutum bazı yazarlar tarafından kendine özgü sorunlar yaratabilecek eklektik bir tutum olarak değerlendirilmiştir (Hall, Taylor, 1996, 940) Fakat kapsamın merkeze alınması açıklama mekanizmalarının da farklı kapsamlarda farklı etkinlikte olmasının kabul edilmesini gerektirmektedir. Toplumsal olayın anlaşılması ve açıklanması sürecinde eklektisizm, dışarıda bırakılan soru sorma ve analiz yöntemlerini azalttığı için bir sorun değil bir olanak olarak değerlendirilmelidir. Bu açıdan tarihsel kurumsalcılık, ekonomi alanındaki araştırmalardan etkilenecek sosyal bilimlerde basit, yalın ve tek parametreye dayalı araştırmaların baskınlık kazanmasına karşı da bir alternatif sunmaktadır.

Tarihsel kurumsalcılık içerisinde, kurumsal değişimi kritik kırılma anları ile açıklayan tutumun dışında özellikle 2000'lerin ilk yıllarında güçlenen ve aşamalı değişimi merkeze alan bir eğilim de mevcuttur. Buna göre kurumsal değişimin aşamalı ilerleyişi de köklü ve radikal değişimlere yol açabilir. Aşamalı değişimi merkeze alan yaklaşımlar dört temel mekanizma tespit ederler. Yerinden etme, tabakalama, kayma ve dönüşüm (Thelen, 2004; Streeck, Thelen, 2005). Ancak rejim değişimi gibi köklü ve yoğun çelişkilerin yönetilmesini gerektiren bir sürecin kritik kırılma anları ya da kritik seçimler yaşanmadan gerçekleşmesini ummak mümkün değildir. Siyasi rejimin kurumsal mimarisi açısından temel belirleyicilikte olmayan kimi kurumlarda böylesi değişimler mutlaka gerçekleşmektedir.

Tarihsel Kurumsalcı yaklaşım, yapısalcı ve özne merkezli teorileri sentezler ve “ne” sorusundan ziyade “nasıl” ve “neden” sorularına yoğunlaşmasıyla betimleyici yaklaşımlardan ayrışır. Kurumları, içlerinde geliştikleri toplumsal/politik/ideolojik uzamla ilişkilendiren ve tarihsel birikimlerin kurumlar üzerinden gözlenen etkisini temel alan bu teori, özellikle karşılaştırmalı çalışmalarda aydınlatıcı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Siyasi rejimlerin oluşumunda, yapılanmasında ve değişiminde belirleyici olan dönemlerle, bu dönemlerin ortaya çıkardığı yapısal özelliklerin yeniden üretildiği zaman aralıklarını ayrıştırmak çözümleme yapabilmek için hayati önemde gözükmemektedir. Var olan siyasi rejimin yeniden üretildiği dönemler genel olarak yapısal mimarinin yansıttığı güç dengelerinin ve yapısal özelliklerin baskın

etkinliğinin varlığına işaret eder. Bu tarz dönemler krizlerin dönüştürücü bir dengesizlik yaratmadığı normal zamanlar olarak algılanır. Oysa bu kurumsal mimarinin, dış kaynaklı şoklardan veya sivil toplumun ve siyasal toplumun içindeki ilişkilerden kaynaklanan ve kendisini oluşturan güç dengelerindeki değişimler sebebiyle krize girdiği ya da kendisini yeniden üretmekte zorlandığı geçiş anları da bir tür süreksizlik oluşturacak biçimde ortaya çıkmakta, bu durum olağan dışı gelişmelere zemin hazırlamaktadır. Böylesi dönemler, siyasal toplum içinde kurulmuş bulunan dengenin bozulduğu momentlerde yaşanır. Siyasal toplum içinde farklı politik aktörler kendi hegemonyalarını hakim kılmak adına yeni politik bloklar inşa etmeye girişirler. Kendisini, yeniden üretilmekte zorlanan kurumsal mimarinin içinden ifade eden normal günlerin güç mimarisi, meşruiyetini yani karşısındaki seçenekleri azaltabilme yeteneğini büyük oranda kaybetmiştir. Böylesi dönemlerde sivil toplum içinde biriken güç kaymaları (içsel etken), siyasal toplum içinde yaşanan yeni saflaşmalara ve güç dağılımlarına yol açar. Kurumlar geçmiş dönemin güç dengelerini sürekli olarak yeniden üretmeye çalışırlar, oysa sivil toplum içindeki ilişkilerin dönüşümü geçmişteki güç dengelerini sürekli aşındırmaya ve yeni dengeler oluşturmaya devam eder. Kurumlar rijit yapılar olarak kendilerini bu değişimlerin gerektirdiği koşullara son derece dakik ve esnek bir biçimde uyumlandırıramazlar, hatta çoğu zaman kendi rasyonalitelerini ortadan kaldıracak bu tarz toplumsal dönüşümleri baskılandırmaya ve denetim altına almaya çalışırlar. Rejim dönüşümleri böylesi çelişkilerin devlet-toplum ilişkilerini sürdürülemez bir noktaya taşıdığı kritik kırılma anlarının sonrasında yaşanır. Uluslar arası gelişmelerden kaynaklanan büyük dış şoklar da rejimin dengelerini sürdürülemeyecek biçimde bozabilir (eksojen etken). Böylesi bir dengesizleşme evresinin nerede son bulacağı ve yeni kurumsal mimarinin nasıl oluşacağı ise artık siyasal toplum içinde ortaya çıkan yeni blokların birbirlerine karşı yürüttükleri politik, kültürel, ahlaki mücadelenin sonuçlarına göre şekillenecektir. Böylesi dönemlerde yapısal özellikler karşısında politik aktörlerin tercihlerinin görece bir bağımsızlık elde ettiği düşünülmektedir (Soifer, 2012, 1575). Savaş meydanlarında orduların politik manevralarının zaman zaman kağıt üzerindeki güç dengelerini alt üst edebilmesi gibi, politik güçlerin kimi hamleleri de normal şartlarda asla mümkün

olamayacak sonuçların ortaya çıkmasına yol verebilir. Ancak bu sonuç da asla rastlantısal olarak ortaya çıkmaz. Kendi altyapısal kapasitesini en fazla geliştirebilen politik aktörün belirleyici olması kaçınılmazdır.

Kavramı ilk kullananların Batı Avrupa parti sistemlerinin kökenlerini araştırırken belirleyici olan üç kritik kırılma anından bahseden Lipset ve Rokkan (1967, 37-38) olması kritik kırılma anları perspektifinin Modernleşme Teorisi'nin bakışa açısıyla tezatları düşünüldüğünde oldukça şaşırtıcıdır. Bahsedilen anlamda kritik kırılma anlarına özel olarak vurgu yapan güzergah-bağımlılığını esas alan bir literatürü son yıllarda tarihsel kurumsalcı yaklaşım öne çıkarmaktadır (Capoccia, Kelemen, 2007; Capoccia, Ziblatt, 2010; Ahmed, Capoccia, 2014). “Tarihsel dönüş” perspektifi demokratikleşme süreçlerinin anlaşılmasında tarihselci bir bakış açısını öne çıkarmakta, demokratikleşmeyi anlık bir sonuç olarak değil de tarihsel anlamda biriken mirasların bir sonucu olarak görmektedir. Zamansallığa yaptığı vurgu ile de yapısal özelliklerin ağır bastığı normal dönemlerle temel politik aktörlerin belirleyiciliğinin önemli oranda arttığı kritik kırılma anlarının ayrıştırıldığı bir ikili modeli öne çıkarmaktadır. Kritik kırılma anları rejimin istikrarını sağlayan iç içe geçmiş ilişki ağlarının çözüldüğü ve sosyal yaşamın normal seyrinin sona erdiği zaman dilimleri olarak tanımlanmaktadır (Abbott, 2001, 259).

Tarihsel kurumsalcılık kritik kırılma anlarında ortaya çıkan sonuçların yansımalarının kurumsal mimarideki değişimler olduğunu vurgulamaktadır (Capoccia, Ziblatt, 2010, 937). Bu yaklaşım aslında Poulantzas'ta da gözlemlediğimiz devletin bir ilişki olarak algılandığı “sınıf mücadelelerinin devlete kazanması” yaklaşımıyla benzerlik göstermektedir. Güç dengelerinin toplumsal mücadeleler sonucunda değişim göstermesi kendisini siyasi rejimin kurumsal mimarisinde değişim olarak kaydetmektedir. Yeni güç dengelerinin bu biçimde kurumsallaşması ise aslında bir sonraki dönemin, yeni bir kritik kırılma anına kadarki normal günlerin izleğini sunmaktadır. Toplumsal mücadeleler içinde ortaya çıkan güç dengesi kendisini yeni kurumsal mimari aracılığıyla yeniden üretebilecektir. Bu açıdan kritik kırılma anlarının ağacın gövdesinden çıkan yeni dalların eklemlenme yeri olarak algılanması da açıklayıcı görülmektedir (Verba, 1971, 308). Rejim değişikliklerini yapısal durumların doğrudan sonucu olarak görme eğilimindeki rasyonalist-yapısalcı

yaklaşım karşısında politik mücadelelerin ortaya çıkardığı olumsuzluğu da güçlü bir analitik araç haline getiren tarihselci kurumsalcı perspektif, rejim çeşitliliğini açıklamakta daha etkin bir araç ortaya koymaktadır.

Rejim çeşitliliğini anlamlandırabilme konusunda aşılması gereken en önemli zorluk yapısal etkenlerle politik aktörlerin eylemlerini doğru biçimde eklemleyebilme noktasında yaşanmaktadır. Tarihselci kurumsalcı perspektif demokratikleşme ve rejim değişimi konusundaki öne çıkan teorileri yapısalcı parametreleri tek başlarına temel açıklama kriteri olarak almakla eleştirmektedir. Modernleşme Teorisi (Lipset, Lerner), Makrososyolojik Analizler (Moore, Luebbert) ve Politik Ekonomi yaklaşımı (Boix, Acemoğlu-Robinson) bu açıdan aynı kategoride ele alınmaktadır. Moore'un çığır açan çalışmasının (Moore, 1966) bu kategoride ele alınması kimi yazarlar tarafından eleştirilse de (Moller, 2013) değişimin ana aktörü olarak sadece sınıfların alınmış olması kurumsalcı tarihselciler tarafından eleştiri konusu yapılmaktadır. Sadece iktisadi ve sınıfsal çelişkilerin değil farklı alanlarda ortaya çıkan gerilimlerin de rejim değişikliğinde belirleyici olduğu ve temel politik aktör olarak sınıfın değil partinin alınması gerektiği bu ekolün ortaklaştığı temel yaklaşımlardandır. O'Donnell ve Schmitter'in tartışma yaratan çalışmasından doğan Geçiş Literatürü ise krize yol açan tarihsel arka planın çok üzerinde durmadan salt kriz anında var olan politik aktörlerin karşılıklı etkileşimine yoğunlaştığı için eleştiri konusu yapılmaktadır. Bu anlamda tarihselci kurumsalcı yaklaşım nesnel ve öznel faktörleri ön plana çıkaran yaklaşımların bir sentezi olmayı denemektedir. Yapısalcı yaklaşım karşısında özellikle kritik kırılma anlarında politik aktörlerin alacakları kararların belirleyiciliği vurgulanarak öznelliğe alan açılmakta, Geçiş Teorisi karşısında da tarihsel birikimin önemi vurgulanarak tarihselcilik aracılığıyla yapının belirleyiciliği ve sınırlayıcılığı vurgusu yapılmaktadır. Geçiş Teorisi'ne dönük önemli bir eleştiri de bu yaklaşımın demokratikleşmeyi bir eşik olarak algılamasından kaynak olarak geliştirilmektedir. Geçiş Teorisi'nin en büyük zaafı, otoriterizm karşısında demokrasi eşiği bir kez aşıldıktan sonra demokratikleşmenin gerçekleşeceği kabulünden kaynaklanmaktadır. O'Donnell, liberalleşen otoriter rejimlerin demokratikleşme baskısına uzun vadede dayanamayacağına inanmakta idi. Oysa bunun bir zorunluluk olmadığını ortaya koyan bir çok deneyim yaşandı. Hatta liberal demokrasinin kimi araçlarını kendisine

eklemleyebilen otoriter rejimlerin istikrar kazandıkları birçok yazar tarafından kabul edilmektedir (Heydemann, 2007). Kurumsalcı tarihselci perspektife göre kritik kırılma anı yeni bir politik dengeye ulaşılarak aşıldığında ortaya çıkan rejim ne olursa olsun, var olan siyasi mimari geçmiş mücadeleleri ve güç dengelerini de revize edilerek de olsa yansıtan bir yapıda olacaktır. Bu açıdan kurumsal mimari bir kanvastan ziyade kolaja benzetilmektedir. Kolajda bir seviyede rastgelelik bulunmaması düşünülemez. Bu rastgelelik sanıldığı gibi politik aktörlerin yapısal etkenlerin etkisinden bağımsız aldığı kararlardan kaynaklanmaz. Kritik kırılma anında ortaya çıkan belirleyici mücadelenin tarafları olan partilerin ve blokların mücadelenin sonucunda ortaya çıkardıkları dengede kendine yer açabilen aktörler, farklı seviyelerde ve farklı noktalarda kurumsal mimari içinde de kendilerine yer bulurlar. Olumsuzluk, aktörlerin rastgele tercihlerinden değil çatışmanın çözülme biçiminden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla tarihselci kurumsalcı perspektifi tamamen öznelci ve rastlantısal bir içeriği sahip olmakla eleştiren tezler bu durumu ıskalar görünmektedir (bu zaafa sahip bir eleştiri için bkz. Moller, 2013). Son kertede oluşan güç dengesi, farklı politik aktörlerin oluşan kurumsal mimari içinde kendilerine yer bulması anlamına gelecektir. Bu çoğu zaman önceki rejimin elitlerinin kendi güvenliklerini güvenceye alacak biçimde siyasi yapı içinde temsil edilmesine olanak sağlamaktadır (Ahmed, Capoccia, 2014). Bu dinamiğin kendisi politik rejim çeşitliliğini en iyi açıklayabilecek çerçeveyi de oluşturmaktadır. Hiçbir yapısal etken bu politik mücadeleler kertesinden geçmeden etkinlik kazanamaz (Poulantzas, 2010, 410). Dolayısıyla aslında sosyolojik varlıklar olan sosyal sınıflar da ancak bu toplumsal mücadeleler kertesinde etkin olarak ve bir hegemonya projesine eklemleyerek/eklemlenerek ortaya çıkacak rejimi belirleme şansına sahiptirler. Bu açıdan bakıldığında değişimin ilk elden aktörü olarak partileri, blokları, siyasal toplumda ortaya çıkmış politik varlıkları esas almak gerçekçi görünmektedir (Tuğal, 2016, 27).

Tarihselci kurumsalcılığın politik sonuçlar yaratan sebeplerin heterojenliğine yaptığı vurgu da son derece aydınlatıcıdır. Tek parametre (ekonomik kalkınmışlık seviyesi, işçi sınıfının varlığı vs.) üzerinden yapılan açıklamaların çoğu zaman çelişkili sonuçlara ulaşmasının sebeplerini de burada aramak gerekmektedir. Tek parametrelili

açıklamalar analiz ve test edilebilirlik kolaylığı sağlasa da yetersizdirler. Politik aktörler genellikle çoklu politik gerilimlerin etkisi altında şekillenmektedir. Sadece iktisadi çelişkiler değil etnik, dini ve mezhepsel çatışmalar da önemli politik sonuçlar yaratma potansiyeline sahiptir. Politik aktörlerin siyasal bilincinin oluşmasına etki eden ideolojik etkenler, ki genelde ülkenin politik tarihinin bir ürünüdür, kritik kırılma anlarının çözümünde belirleyici rol oynamaktadır.

Tarihsel kurumsalcı yaklaşımın Geçiş Teorisi'ne en önemli eleştirisi demokratikleşmeyi, demokratik geçiş eşiğinin aşılması ile ulaşılan bir durum olarak algılamasıdır. Dolayısı ile Geçiş Teorisi daha ziyade otoriter rejimlerin kırılma anlarındaki politik aktör, özellikle de politik elitlerin tutumları üzerinde yoğunlaşır. Böylesi Geçiş momentlerinde politik aktörler üzerinde yapısal etkenlerin rolünün zayıfladığı vurgusu itibariyle Geçiş Teorisi ile Tarihsel Kurumsalcı yaklaşım arasında bir paralellik olduğu düşünülebilir. Ancak ikinci yaklaşım demokratikleşmeyi bir Geçiş olarak değil de bir Birikim olarak algılamayı tercih eder. Dolayısı ile Tarihsel Kurumsalcı yaklaşımın rejim değişikliği analizinde kullanılan tarihsel anlatı uzun bir zaman aralığına yayılır. Walter Benjamin'in tarih felsefesini andırır biçimde demokratikleşme ya da rejim değişimi önceki nesillerin de mücadelelerinin ya da yenilgilerinin bir ürünüdür. Bu açıdan başarılı rejim değişikliği deneyimleri kadar başarısızlıklar da belirleyici olabilmektedir. Her ne kadar kimi yaklaşımlar kurumsal bir miras yaratmayan dönemleri kritik kırılma anı olarak almayı reddetse de (Collier, Munck, 2017) aksi yönde yaklaşımlar da mevcuttur (Capoccia, 2016). Örneğin G. Kore'de 1980'de gerçekleşen Kwangju Katliamı, sonraki nesilleri demokrasi mücadelesi yönünde çok büyük oranda motive eden bir olay olarak çoğu dönem güncel siyasi sonuçlar üretmiştir, askeri diktatörlüklere karşı yürütülen mücadelenin çok önemli bir sembolik ögesi olarak işlev görmüştür. Dolayısı ile değişimi anlamak için tek bir kritik kırılma anını değil bir dizi kırılma momentini hesaba katmak gerekmektedir. Her bir momentin farklı dengeler içerdiği, farklı zamanlarda farklı politik aktörlerin ya da çelişkilerin farklı sonuçlar yaratabileceği de düşünülürse özellikle böylesi anların "içine" girilerek incelenmesi doğru bir okuma gerçekleştirebilmek için son derece önemlidir.

Örneğin Acemoğlu ve Robenson'un gelir dağılımı adaletsizliğini demokratikleşmenin en önemli gerekçesi yapan yaklaşımları bu açıdan tarih dışı olmakla eleştirilebilir. Gelir dağılımının bozukluğuna dair tepkiler çok farklı politik içeriklere sahip hegemonya projelerine eklemlenebilir. Çelişkinin içeriği, çelişkiyi yaşayan sınıf/zümreyi her zaman aynı içeriğe sahip bir bloklaşmanın ögesi haline getirmez. Özdeş bir toplumsal çelişkinin farklı tarihsel ve toplumsal gerçekliklerde ortaya çıktığında, çelişinin taraflarının aynı politik tutumu almasının beklenmesi gerçekçi değildir. Polanyi'nin gösterdiği gibi toplumların kendilerini piyasalaşmaya karşı korumak için geliştirdikleri ve Karşı Hareket olarak kavramsallaştırılan tepkiler çok farklı politik rejimlere yol açabilmektedir (Polanyi, 2006, 345).

Tarihsel Kurumsalcı yaklaşım, tarihin ileriden geriye doğru değil de geriden ileriye doğru okunması gerektiğini vurgulamaktadır. Burada kasıt, teleolojik bir araştırma gündeminden olabildiğince uzak durmak, her bir momentte karşı karşıya gelen politik güçlerin düşünüş tarzlarını, güç ve güçsüzlüklerini, tercihlerini ve sonuçlarını olabildiğince gerçeğe uygun bir biçimde algılama zorunluluğudur.

Kendisini doğrudan tarihsel kurumsalcı kategori içinde ele alamamak da çatışmacı politikayı rejim çeşitliliğini açıklamakta temel girdi olarak kullanan Dan Slater'in yaklaşımı bu çalışmanın mantığı açısından da özel bir ilgiyi hak etmektedir. Slater (2010)'ın Güneydoğu Asya'da ortaya çıkan siyasi rejim çeşitliliğini açıklamak için çatışmacı siyaseti bağımsız değişken olarak ele alan yaklaşımı çok güçlü sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Güneydoğu Asya ülkeleri kapsamında karşılaştırmalı uygulamasını yaptığı çalışmasında, siyasi elitlerin kendilerini tehdit eden farklı nitelikteki toplumsal hareketlere verdikleri tepkilerin çeşitliliğinin otoriter yapılar arasındaki nüansları açıkladığını savlamaktadır.

Slater siyasi rejimleri, gelişen toplumsal hareketler ve bunlara karşı siyasi elitlerin verdiği tepkilerin çeşitliliği çerçevesinde gerekçelendirmeye çalışır. Kurduğu modelde siyasi elitler genellikle dar görüşlüdür ve ölümcül bir tehdit ile karşı karşıya kalmadıkça kendi zümresel çıkarlarını savunur ve birbirleri ile rekabet ederler. Siyasi elitlerin güçlü ve merkezi devleti desteklemekten kaçınmalarını Migdal'ın "devlete direnç gösteren güçlü adamlar" yaklaşımından yola çıkarak açıklar (Migdal, 2004). Siyasi elitler ancak yaygın ve yönetilemez olarak algıladıkları tehditkar bir toplumsal

hareket karşısında bir araya gelebilirler. Slater’a göre ancak kentsel bir tabana oturan ve toplum içindeki kültürel (etnik, dini vs.) gerilimleri de yükselten bir toplumsal hareket böylesi bir algıya yol açar. Ancak böylesi risk faktörü yüksek durumlarda elitler arasında güçlü ittifaklara ve güvenlik paktlarına yol açar. Slater bu argümanı geliştirirken Tilly’nin “devletleri savaş yapar” tezinden bir uyarılma yapmış gibi görünmektedir. Siyasi elitlerin kolektif davranışı güçlü devlet kurumlarını ve tek parti iktidarlarını üretir. Slater, devlet kurumlarının geçmişteki toplumsal çatışmaların mirasını koruyan toplumsal ittifakların gücünü yansıttığını savunur. Modele göre toplumsal çatışmalar elit koalisyonlarını, oluşan koalisyonlar ise devlet kurumlarını yaratır. Elitler arasında oluşan sıkı ittifaklar Slater tarafından “koruma paktı” olarak isimlendirilmektedir. Toplumsal hareketlerin gücü ve yarattığı tehdit, dolaylı olarak siyasi elitler arasındaki işbirliği seviyesini, sonuç olarak da oluşan devlet kurumlarının etkinliğini belirler. Güçlü koruma paktlarına, siyasi elitler arasındaki rekabeti büyük oranda rafa kaldıran ittifaklara dayanmayan devlet kurumları da etkin ve uzun ömürlü olamazlar. Örneğin devlet iktidarını ele geçirmeye çalışan güçlü tehditler güçlü elit ittifaklarına ve uzun ömürlü otoriter rejimlere yol açarken, devlet iktidarından kaçmaya çalışan ayrılıkçı hareketler genelde güçlü askeri rejimlere yol açarlar.

Slater hepsinde güçlü toplumsal hareketler yaşanan ülkelerden Malezya, Singapur ve Endonezya’da devletler güçlenirken Filipinler, Güney Vietnam ve Myanmar’da bunun neden gerçekleşmediği sorusunu ortaya atar. Bunun cevabının ise ancak ortaya çıkan toplumsal hareketlerin içerik ve hedeflerinden yola çıkarak verilebileceğini iddia eder. Kentsel kökenli, toplum içinde farklı bir kültürel fay hattını da tetikleyen sınıfsal hareketler güçlü bir tehdit algısı oluşturup güçlü elit ittifakları ve sonuç olarak devlet kurumları ve otoriter siyasi rejimler ortaya çıkartırken bu özelliklere sahip olmayan, yönetilemez seviyeye sıçramayan toplumsal hareketler bu ölçekte katı rejimlerin oluşmasını koşullayamaz. Slater, bu tezini Güneydoğu Asya’daki kimi ülkeleri kıyaslayarak doğrulamaya çalışır. Tezin en önemli eksikliği alttan gelen hareketin başarılı olma ihtimalini neredeyse hiç hesaba katmamış olmasıdır. Altta gelen hareket ne kadar güçlüyse karşısında oluşan koruma

paktı da onu yenebilecek güçte olmaktadır. Bu kadar güçlü hareketlerin bir pasif devrime neden yol açmadıkları sorusu ortada durmaktadır.

Slater, Moore ile Rueschemeyer'in sırasıyla burjuvaziyi ve işçi sınıfını demokrasinin temel gücü olarak görmeye dönük yaklaşımlarına da katılmaz ve demokrasinin taşıyıcılığını üstlenen tek bir sınıfın bulunmadığına inandığını belirtir. Kendisiyle tutarlı bir biçimde, toplumsal hareketlerin siyasi elitlerin ittifakı çatlamadığı sürece bir otoriter rejimi yıkamayacağını iddia eder. Demokratikleşmenin başlayabilmesi için iktidar bloku içindeki bir çatlağın önemine dikkat çekme noktasında demokratikleşme ve geçiş literatürünün büyük çoğunluğuyla uyum içerisindedir.

2.5 Siyasi Rejimleri Sınıflandırmaya Dair Güncel Bir Çerçeve

Otoriter rejimleri sınıflandırmaya dönük bu yoğun tartışmalar hala devam etmektedir. Bu tartışmaların en önemli eksikliklerinden birisi anlık bir fotoğraf üzerinden betimleyici bir tespit yapmaya yönelmeleridir. Oysa yukarıda ilk bölümde de bahsedildiği gibi otoriter devletlerde de sivil toplum ve devlet ilişkisi aslında son derece dinamik bir biçimde yürümektedir. Dolayısıyla rejimlerin anlık fotoğrafları üzerinden yapılan tasvirler aslında gerçek süreçler ile rejimleri doğuran ve yeniden üreten mekanizmalar hakkında çok fazla bilgi üretilmesine yol açmamaktadır. Zaten bu sebepten dolayı da alanda yürütülen tartışmalarda çok önemli mesafeler kat edilebilmiş değildir, daha ziyade literatürün melez rejimleri tarif etmek için üretilmiş kavramlar enflasyonu ile boğulduğu tespit edilebilir.

Bu bölümde siyasi rejimin anlık bir fotoğrafının özelliklerinin tasvirini esas alan bir yaklaşımdan yola çıkmaktansa benzer tarihsel ve toplumsal koşulların yarattığı ve aslında birbirlerinden de etkilenerek gelişen otoriter rejim altkümelerini sınıflandırmayı önereceğim. Bu altkümeler içinde otoriter rejim tartışmalarında öne çıkan farklı kavramlarla karşılanabilecek ülkeler aynı kategorilerde yer alabilmektedir.

Daha da önemlisi bir durum tespitinden ziyade otoriter rejimlerin doğmasına ve ayakta kalmasına yol açan mekanizmaların devlet, sivil toplum, politik toplum, kamusal alan, özel alan ve sınıf kavramları kullanılarak açıklanabilmesi önemli bir

kazanım olacaktır. Siyasi rejimler en temelde sivil toplumun kendi içindeki sınıflar arasında ve sivil toplum ile devlet arasındaki güç ilişkisinin bir yansımasıdır. Karşılıklı güç ilişkileri ve mekanizma-işleyiş çözümlemesi gerçekleştirilmesi otoriter rejim tartışmalarını daha dinamik bir yapıya dönüştürecektir. Böylesi bir bakış açısıyla geliştirdiğim sınıflandırma önerisi dört kümeden oluşmaktadır: Popülist otoriter, kalkınmacı tek parti, rantiyeye devlet ve demokrasi.

2.5.1 Popülist Otoriter

L. Amerika tarzı popülist politik öznelerin yarattığı otoriter rejimler: Burada devlet ile sivil toplum arasındaki ilişki esas olarak sivil toplumun atomize bir biçimde devlete katılması olarak tarif edilebilir. “Biat eden ters bir algıyla biat edilende kendi yanılmalı doğrulamasını bulur. Artık kendisi yoktur ve kendisini egemenin iradesiyle tanımlar”. Demokratik görünümlü otoriterizm olarak da tanımlanabilir. Demokratik süreçler sonunda iktidarı alan, toplumun iktidar bloku dışındaki kesimlerinin aktif rızasını kazanan, bunu yaparken de onların özerk politik özneler haline gelmesini engelleyen bir süreç belirgindir. Sağ popülizmin tam olarak başardığı budur. Sivil toplumun iktidar karşısındaki direnci zayıfladıkça devlet kamusal alanı daha belirgin bir biçimde domine etmeye başlar. Seçimle işbaşına gelip kamusal alanı giderek farklı seslere kapatma eğilimine giren tüm rejimleri bu çerçevede ele alabiliriz. Sivil toplumun geniş kesimlerinden destek alınabiliyor olması politik iktidara, toplumsal iktidarla çelişkili bir halde istikrar kazanabilme şansı da tanır. Dolayısıyla popülizm iktidar olmayan egemen sınıf fraksiyonlarının güçlenmesinin politik yöntemi olarak da işler (Urbinati, 2008). Yakın geçmişte Peru’da Fujimori, Tayland’da Shinawatra, günümüzde Macaristan Orban, Rusya Putin, Ekvator Correa hükümetleri böylesi rejimler üzerinde oturmaktadır. Popülist mekanizma, seçimli demokrasilerden seçimli veya rekabetçi otoriterizme geçişin imkanını sunmaktadır (Weyland, 2001). Bu tarz rejimlerin yaygınlaşmasında neo-liberal ekonomi politikalarının yarattığı gelir dağılımı eşitsizliğinin yarattığı toplumsal tepkinin merkez sağ ve merkez sol politik çizgileri çökertmesi de çok önemli bir etkide bulunmuştur. Merkezi temsil eden politik güçlerin rıza üretme kapasitesi zayıfladıkça iktidar bloğu içerisinde geçmiş dönemlerde etkin olamayan egemen sınıf fraksiyonları alt ve orta sınıfların tepkilerini de kaldıraç olarak

kullanarak iktidar blokları içindeki güç dengelerini değiştirebildiler. Egemen sınıf içinde görece daha sınırlı ekonomik güce sahip olan kesimleri temsil ettikleri için de devletin ekonomideki etkinliğini arttırarak bu kesimleri desteklemeyi ve onlara rekabet edebilirlik kazandırmayı öncelikli bir politika haline getirdiler. Bunu başarmak için hayata geçirdikleri ve zaman zaman ortodoks neoliberal politikalarla çelişen, neoliberal rasyonaliteyi temsil eden kurumsal mimariyi deforme eden uygulamaları da popülist kimliklerini daha da güçlendirdi. Bu tarz siyasi rejimleri yaratan kritik kırılma anlarında belirleyici olan alt sınıfların kendi özerk örgütlerinden mahrum olmaları, iktidar bloğunun büyük ve küçük ortakları arasında yaşanan çatışmalarda taraflaşarak kendi otonom davranma kapasitelerini yitirmeleridir.

Popülizm en sık kullanılan ve ne olduğu konusunda uzlaşmanın en az olduğu siyaset bilimi terimi olmaya devam ediyor. Peron ve Vargas simge isimleriyle sembolleşen klasik popülizm, 21. Yüzyılda neopopülizm olarak ülkelerin siyaset sahnesinde yerini yeniden alıyor.

Klasik popülist hareketler, daha ziyade yapısalcı ve ekonomik talepleri ve sınıfları esas alan teorilerle açıklandılar. Modernleşme Teorisi'nden hareket eden açıklamalar (Di Tella, 1965; Germani, 1978; Hennessy, 1969) kapitalist kalkınmanın hangi özgün biçiminin popülist politika için uygun koşulları yarattığını anlamaya çalışırken Marksizm'den etkilenen açıklamalar (Quijano, 1968; Klarén, 1973) ise Bonapartizm kavramından yola çıkan yorumlar geliştirdiler.

Popülizm üzerine siyasi değerlendirmeleri onu bir ideoloji, bir söylem ve bir politik hareketlilik olarak inceleyen üç başlık altında ele alabiliriz (Gidron, Bonikowski, 2013).

İlk grubun önde gelen örneklerinden biri popülizmi toplumun kesin bir biçimde homojen ve karşıt iki gruba ayrıldığını savunan zayıf merkezli bir ideoloji olduğunu iddia eder (Mudde, 2004, 543) Erdem ve feraset sahibi halk ile çıkarıcı ve kötücül merkez elitler arasındaki Manişeist ikilik bütün popülizmlerin en belirgin öğelerinden birisidir. Karizmatik lider, halkın genel iradesinin somutlaşmış biçimi olarak algılanır. Halkın yerel özelliklerine atfedilen sahicilik ve iyilik, popülizmin

içinde milliyetçiliğin güçlü bir biçimde temsil edilmesine olanak sağlar. Ancak bu karşıtlık bir ideolojinin kapsayamayacağı kadar farklı biçim ve içeriklerde kurulduğu ve kurulabileceği için popülizmin bir ideoloji olarak tanımlanabilmesi mümkün görünmemektedir. Popülizmin karşıtlığı temel eksen alan, değişken, kültürel ve kapsam tarafından belirlenen bir olgu olduğu konusundaki yaygın görüş de bu görüşü destekler (Arter, 2010).

Popülizmin bir söylem olduğu iddiasında olanlar ise söylemin, popülizmin hem kurucusu hem de kendisi olduğunu iddia etmek gibi bir ikilemle karşı karşıyadırlar. Popülizm halk ve oligarşi arasındaki ahlaki mücadelenin siyaseten kurucusu olan retoriğe verilen isimdir (de la Torre, 2000, 4). Laclau (2007) için ise halkın ve halkı bir araya getiren hegemonyanın kurucusu popülist söylemdir. Popülizm, karşıtlığı (antagonizma) bir kimlik kurucu unsur haline getirir, halk ve düşmanları arasındaki sınırı çizer. Bu sınırın sürekli olarak çizilmesi ve biz-onlar ikiliğinin sürekli olarak üretilmesi popülist söylemin temel işlevidir. Kendisi doğal halinde atomize olan halk popülist söylemin kurucu fonksiyonu işlemeden kurulamaz. Söylem aynı zamanda toplumsal failin heterojen yapısını da geçici olarak görünmez kılar. Söylem bu işlevini iktidar tarafından karşılanmamış toplumsal talepleri bir denklik zincirinde birleştirerek hayata geçirebilir. Panizza (2005) da benzer biçimde popülizmin görece akışkan kimlik inşası pratiklerine gönderme yapan bir söylemsel kavram olduğu iddia eder.

Acemoğlu ve Robinson (2011) ile Weyland (2001) ise popülizmin bir politik strateji olarak ele alınmasını önermektedirler. Acemoğlu-Robinson popülizmin, toplumun çoğunluğunun kendilerine zarar veren ekonomik politikaların uygulanmasını desteklemesini olanaklı kılmasına dikkat çekerler. Weyland ise popülizmin büyük oranda örgütsüz enformel sektör çalışanları ile popülist lider arasında siyasi sistemin kurumlarını giderek devre dışı bırakan politik ilişkiye dikkat çeker. Roberts (2006) ise sivil toplumun ve parti sisteminin farklı karşı karşıya gelme kombinasyonlarını popülist alt tipleri açıklamak için kullanır. Buna göre güçlü parti-örgütlü sivil toplum ikilisi organik popülizme, zayıf parti-örgütsüz sivil toplum ikilisi ise seçimli popülizme yol açmaktadır. Ben ise aşağıda örgütlü sivil toplumun neopopülizmin gelişmesine uygun olmadığını iddia edeceğim. Popülist partiler ve liderler, alt

sınıfların otonom davranabilme kapasitesinin ortadan kalktığı, örgütsüz oldukları dönemlerde ön plana çıkabilmektedirler. Taggart (2000) da Roberts gibi partilerin temel rolüne vurgu yaparak popülist partilerin merkezi yapısına ve karizmatik liderin özel rolüne dikkat çekmektedir. Karizmatik lider ile siyasi partinin istikrarlı bir bütün oluşturamayacağı birçok örnek bulunduğu düşünüldüğünde popülizmin partiyi gerektirmediği düşünülebilir. Pappas (2012) partiden ziyade karizmatik liderin konumunun merkeziliğini vurgular. Buna göre belli bir politik girişim, toplumu biz/onlar biçiminde kutuplaştırmayı başardığı oranda popülist bir moment yaratarak kitlesel bir politik hareket inşasına girişebilir. Barr (2009) özellikle iktidara gelen popülist hareketler açısından patronaj ilişkilerinin önemini vurgularken karizmatik liderin popülizmin kurucu bir ögesi olmadığını belirterek Pappas'tan farklılaşır. Jansen (2011) ise popülizmi ihtiyaç duyduğu esnekliğe uygun bir biçimde tanımlamaya çalışır. Ona göre popülizm hem iktidarı elinde tutanlar hem de iktidarı ele geçirmek isteyenler tarafından çok geniş yelpazedeki toplumsal, politik ve ekonomik gündemleri hayata geçirmek için kullanılabilecek bir siyasal projedir. Popülizm farklı kapsamlarda farklı içerikleri kapsayabilecek esnek bir politik destek üretme yöntemidir. Jansen, söylemci yaklaşımı düşüncelerin ve öznelliklerin politik aktiviteye dönüşme biçimi üzerine yeterince yoğunlaşmamakla eleştirir.

Popülizmi tarif etmekte kullanılması mutlaka gereken öğeler nelerdir? Karizmatik bir politik liderin, ya yeterince yapılanmamış ya da giderek zayıflatılmış politik kurumları gereksizleştirerek, atomize haldeki insan topluluklarını güçlü bir biçimde yönlendirebildiği ve hegemonyası altında tutabildiği siyasi hareketleri popülist olarak niteleyebiliriz.

Popülizmin demokrasi ile ilişkisi nasıl ele alınabilir? Popülizmin toplumun görece dışarıda kalmış kesimlerinin içerilmesine dayanan bir mekanizma oluşturduğu ve halkın iradesini esas aldığı için demokratikleştirici bir rol oynayabileceği düşünülmüştür (Koltwasser, Mudde, 2012). Arditi (2007) benzer biçimde popülizmin hem tedirginlik yaratan hem de daha önceden görülmeyen sorunları ve toplumsal kesimleri ortaya çıkaran ikili karakterini vurgular. Urbinati (1998) popülizmin toplum içinde iktidar sahibi toplumsal kesimlerle yeni güçlenenler arasında güç dengesini yeniden sağlayan bir fonksiyona sahip olduğunu vurgulayarak çok önemli

bir katkı yapar. Popülist momenti genelde politik yapının yeniden üretiminde yaşanan sıkıntılar önceler (Laclau, 2007). Bu yeniden üretim sıkıntısı ise sivil toplum içinde ortaya çıkan güç kaymalarının politik toplum ve devlet içine yansımamasından kaynaklanabilir. Böylesi bir durumda popülizm Urbinati'nin vurguladığı dengelemeyi sağlayabilir. Fakat popülizmin özellikle kurumsuzlaştırma işlevi, karizmatik liderin merkezi rolü ile de birleşince iktidarın denge ve kontrol mekanizmalarının yok olmasına yol açar. Bu noktada dışlanmış toplumsal kesimlerin kendi otonom örgütleri ile değil de popülizm aracılığı ile sisteme dahil edilmesinin niteliksel farkını görmek mümkün olmaktadır. Eğer popülizm ile demokrasi arasında önerildiği gibi doğru orantılı bir ilişki olabilseydi sisteme dahil olan toplumsal kesimlerin otonom örgütleri denge ve kontrol işlevini görecektir. Oysa popülist içerilmede bu kesimler otonom örgütlere ve dolayısıyla da kendi seslerine sahip olamazlar. Popülizm aracılığı ile demokrasi üreten bir içerilme oluşmaz. Demokrasi ancak alt sınıfların otonom örgütleri aracılığı ile içerilmeleri durumunda ortaya çıkabilir. Bu aşamada Laclau'nun popülizm analizine başlangıç olarak kabul ettiği önermeye de itiraz geliştirmiş oluyorum. Çünkü Laclau orada toplumsal uzam ile politik iradenin arasındaki çatlağı aşmaya dönük hiçbir teşebbüsün tam anlamıyla başarılı olamayacağını iddia eder, yani toplumsal öznenin kendisini politik uzamda doğrudan ifadesi mümkün değildir, bu temsil ancak söylem tarafından eğreti biçimde inşa edilebilir. Bana göre bu imkansızlığı aşmanın yegane yolu toplumsal sınıfların otonom örgütlenmeleridir. Otonom örgütler, bu üst üste düşmeme sorununu “söylem”e göre çok daha iyi çözebilirler.

Popülizmin demokrasi ile ilişkisi açısından önemli bir katkı da Lewitsky ve Loxton (2013) tarafından yapılır. Popülizmin istikrar kazanmamış demokrasilerde demokratik kurumları işlevsizleştirerek rekabetçi otoriter rejimleri doğuracağı varsayımı giderek daha fazla örnek tarafından doğrulanmaktadır. Yazarların kimi varsayımları oldukça naif görünse de (politik sisteme dışarıdan gelen popülist siyasetçilerin kurumlarla nasıl çalışacaklarını bilememeleri) vardıkları sonuç çok önemlidir. Popülizmin rekabetçi otoriter rejime yol açmasına destek olan faktörler (zayıf devlet ve parti yapıları) bu rejimin istikrar kazanmasını neredeyse imkânsız

kıldığı için yazarlar ortaya çıkan rekabetçi otoriterizmin istikrar kazanamayacağını da iddia ederler.

Klasik popülist iktidarların sık görüldüğü L. Amerika 1990'larla birlikte neoliberal politikalara toplumsal destek üretebilen neopopülist iktidar yapıları ortaya çıkardı. Burada lidere verilen plebisiter destek liderin en önemli meşruiyet kaynağıdır. Sivil toplumun atomize olmuş mağdur kesimleri aslında kendilerini mağdur eden politikaları uygulayan güçlü lidere politik destek üretmektedirler (Weyland, 2001). Güçlü lider normal koşullarda oldukça bozulmuş gelir dağılımı, etkinliğini kaybetmiş devlet yapısı gibi sebeplerden dolayı istikrarsızlık üreten sosyal yapının yeniden üretilebilmesini sağlayacak bir politik sermaye elde ettiği için ekonomide avantajlı olan kesimlerin desteğini de alır (Acemoğlu, Robinson, 2011). Neopopulist lider özellikle gücünü konsolide ettikten sonra kendisini sınırlayabilecek tüm kurumları itibarsızlaştırmaya ve etkisizleştirmeye çalışır. Bir kere halkoyu ile seçildikten sonra tüm politik erki kendi elinde tutmak ister. Bu tarz liderliklerin istikrar kazanabilmesi için özellikle toplumun en dışlanmış, ekonomik olarak en dezavantajlı kesimlerinin politik desteğinin kazanılabilmesi için patronaj ilişkilerinin devreye sokulması gerekir. Bu patronaj ilişkilerinin sürdürülebilmesi ise ekonomik büyümeden avantaj sağlayan kesimlerin söz konusu ilişki ağını finanse etmesi ile mümkün olur. Eş-dost kapitalizmi çerçevesinde ekonomik politikalarca desteklenen toplumsal kesimler finansman sağlama işini üstlenirler. 2008 sonrasında yaşanan iktisadi krizin sonuçlarını öteleyebilmek için Merkez Bankaları tarafından uygulanan miktarsal kolaylaştırma politikası, patronaj ilişkilerini sürdürecektir mali fonların oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Klasik popülizm ile neopopülizm arasındaki en önemli fark ilkinin örgütlü çalışan sınıflara yaslanırken ikincisinin neoliberalizmin yarattığı güvencesiz çalışanlar kalabalığı ile doğrudan hegemonik bağ kurma kapasitesidir.

Bu tarz bir siyasi çizginin güç kazanabilmesi için kültürel toplumsal yarılmının dışladığı kesimlerin kazanılması da önemli bir rol oynayabilir. Neopopülizmin öncülerinden olarak görülebilecek Fujimori'de bu yan çok belirgindir (Ellner, 2003). Lima'nın beyaz kökenli politik elitleri karşısında dışlanmış yerli kökenlileri siyasete taşıması kendisine önemli bir politik destek sağlamıştır. Yine Asya kökenlilere de kadroları içinde yer vermiştir. Hatta genel olarak kadınlara da siyaset alanında

öncesiyle kıyaslanamayacak kadar geniş bir alan açmıştır. Kendisi adına bir güçlü örgütü olmayan ama toplumda bir karşılığı olan kendiliğinden grupların politik sistemin geleneksel elitlerine karşı harekete geçirilmesi ve bu sayede meşruiyet devşirilmesi neopopülizmin bir özelliği gibi değerlendirilebilir. Devletin geleneksel elitleri ile toplum arasında meşruiyet açığı yaratan her türlü sorunlu grup, politikleşmemiş olmaları kaydıyla neopopülizmin öncelikle kazanmaya çalıştığı kesimlerdir (Weyland, 1996).

Neopopülizm demokrasinin kurumsal birikiminin derinleşmemiş olduğu toplumlarda daha rahat gelişir. Böylece plebisiter meşruiyete sahip “şef” bu kurumları ortadan kaldırarak veya etkisizleştirerek kendi denetimsiz iktidarını inşa edebilir (Lewitsky, Loxton, 2013).

Neopopülizmi sol popülizmden ayıran en önemli özellik ikincisinde sivil toplumun mağdur kesimlerinin kendi örgütlenmelerini gerçekleştirmeleri için teşvik edilmesidir. Neopopülizm koşullarında lider ile kitlesi arasındaki tüm aracılıkları ortadan kaldırma eğilimi vardır. Bu anlamda mağdur kesimlerin olabildiğince atomize bir biçimde var olması esastır. Sivil toplumu oluşturan ögeler kendisi için politik özneler haline gelmeksizin doğal hayatta bulundukları bireysel vatandaş halleriyle devlete dahil olurlar, fakat bu ilişki onları politik özne haline getirmedeği gibi daha da tersine lidere tabi hale getirir. Görünüşte sivil toplum devlete hücum etmiştir ama toplum olarak değil de tek tek bireyler olarak. Bu da aslında sivil toplumun devlete tabiiyetini artırır, sivil toplumu daha da güçsüzleştirir, böylesi bir ilişki biçiminden halkın iradesinin yasalaşması anlamında bir demokratik ilişki üremez. Oysa Venezuela’daki sol popülizm örneği mağdur kesimleri kendi Bolivarıcı paralel örgütlerinde özneleştirmeye çalışır (Azzelini, 2013). Bolivya’da Morales’i iktidara getiren süreçte mağdurlar zaten son derece aktif ve örgütlü oldukları için Bolivya’da sürecin otoriter bir renk kazanması, 2019 yılında yaşanan askeri darbe ile sol popülist iktidar değiştirilene kadar mümkün olmamıştır. Ancak darbenin başarılı olabilmesi bir otoriterleşme sinyali olarak algılanan Morales’in yeniden seçilebilme ile ilgili yaptığı anayasa değişikliği sonrasında, iktidar bloğu konsolidasyonunun zayıflaması sonrasında mümkün olmuştur. Neopopülizmin sol popülizmden en önemli farkı mağdurları atomize halde bırakmaya gayret etmesi bu sayede de belirgin

bir otoriter karakter kazanmasıdır. Kurumların iktidarları dengeleyebilme yeteneklerinin var olmadığı siyasi rejimlerde, iktidarın denetlenmesi ancak otonom kitle hareketleri tarafından başarılabilir.

Bugün bu siyasi biçimin en olgun örneklerinin sayısı L. Amerika dışında da artmaktadır. Macaristan'da Orban, Tayland'da Shinawatra, ABD'de Trump, Filipinler'de Duterte bu türe ait otoriter popülist liderler olarak değerlendirilebilir. İktidara geliş sürecinde mağdurların örgütlü bir güç halinde bulunmayışı, merkez siyasi çizgilerin erimesi, liderin plebisiter meşruiyetine direnecek güçlü bir kurumsal altyapının olmayışı ve ekonomi dışı kültürel toplumsal parçalanmanın da bir meşruiyet kaynağı olarak kullanılması bu rejimlerin ortak özelliği gibi görünmektedir.

2.5.2 Kalkınmacı Tek Parti

Post-totaliter olarak da niteleyebileceğimiz tek parti iktidarına dayanan otoriter rejimler, devletin sivil toplumu kuşattığı ve kapsadığı, devlet dışı kamusal alanın neredeyse olmadığı biçimdir. Bu tip rejimler, kalkınmacı bir söylemle meşruiyet kazanmaktadır. Çin bu rejim tipinin en olgunlaşmış biçimini sunmaktadır. Singapur, Malezya, yakın geçmişe kadar Tayvan bu gruba dahil edilebilir. Meksika'daki uzun Devrimci Kurumsal Parti, Mısır ve Suriye'deki BAAS rejimleri de bu modele uymaktadır. Burada modernleştirme ya da kalkınma misyonu edinmiş bir politik özne-parti, kamusal alanı büyük oranda sivil topluma kapatarak idare eder. Popülizmden farklı olarak sivil toplumun bireysel olarak da katılımı çok sınırlıdır (Linz, 2012). Hakim olan tutum iktidar lehine bir politikleşmeden ziyade toplumun genelinin politikadan uzaklaşmasıdır. Totaliter rejimlerden farklı olarak devlet sivil toplumu özel alanda doğal haline bırakır. Kimlik belirleme kaygısının gündelik yaşamı şekillendirmeye çalışan biçimleri ise totalitarizme yaklaşabilir (İran, K. Kore). Bu ülkelerde yaşanan kritik kırılma anları eski rejimin kendisini daha da güçlendirerek tahkim ettiği sonuçlar yaratma eğilimindedir.

Huntington ve O'Donnell demokrasinin konsolidasyonu ile rejimin kurumsallaşma seviyesi arasındaki bağın önemine dikkat çekerler. Giderek otoriterizme evrilen bu

post totaliter rejimlerde de otoriter rejimin kurumsal kapasitesi rejimin devamlılığını sağlayan en önemli etken olarak ön plana çıkmaktadır.

Bu rejimlerde devletin kalkınmacı yönü de belirgindir. Rantiye devletlerden farklı olarak kolay ulaşılabilir gelirlere sahip olmayan bu ülkelerde devletler toplumun kaynaklarını etkin bir biçimde üretime yönlendirmek amacıyla verimli bir bürokrasi oluşturmak, ekonomiye yön verecek kurumlar yaratmak zorunda kalırlar. Kıt kaynaklar patronaj ilişkilerinin kurulmasını da zorlaştırır. Kolaylıkla finanse edilen patronaj ağları meşruiyet kaynağı olarak işlev göremez. Bu durumda devletin ciddi toplumsal gerilimleri de yönetmek zorunda kalacağı tehditkar bir ortam oluşur. Bu tehditkar ortamın dönüştürülebilmesi için ise genellikle ekonomik kalkınmayı desteklemeye dönük düzenlemeleri gerçekleştirme eğilimi ortaya çıkar. Kalkınmacı devletin gelişkin kapasitesi ona hem meşruiyet üretir hem de üretim alanındaki rolüyle kamusal alan üzerindeki denetimini de arttırmasına yol açar. Gelişkin bürokrasi toplumun üretim faktörlerini en etkin bir biçimde harekete geçirmek üzere sivil topluma belirgin bir biçimde nüfuz eder. Onu şekillendirmeye ve neredeyse bir hammaddeymişçesine işlemeye çalışır. Reel sosyalizm uygulamasının da politik kültür üzerindeki etkisi en belirgin bir biçimde bu otoriter rejim modelinde gözlemlenir.

2.5.3 Rantiye Devlet Modeli

Rantiye devlet modeli ile açıklanabilecek otoriter rejimler, sivil toplumun devlete değemediği, devletin sivil toplumun neredeyse tamamen dışında ve karşısında konumlandığı biçimi temsil etmektedir. Sivil toplum ile devlet birbirinin dışında konumlanmasının en önemli koşulu devletin, kendisini toplumu vergilendirmeye ihtiyacı olmaksızın finanse edebilme kapasitesidir. Devlet, sivil toplumun içine vergi toplamak için dahi girmez. Diğer iki modelde devlet örgütlenmesinin önemli bir kısmı bütçe gelirlerinin toplumdan sökülüp alınmasına dönük bir işleve sahiptir. Rantiye devletlerde ise böyle bir yapıya ihtiyaç yoktur, hatta kimi örneklerde vatandaşların da gelir elde etmek üzere gerçekleştirdikleri faaliyetler oldukça sınırlıdır, onlar da genelde petrol olmak üzere bir mineral ya da madenden elde edilen geliri devletin kontrolünde olmak şartıyla paylaşabilirler (Beblawi, 1987).

Körfez ülkeleri, kimi Orta Asya ülkeleri, Brunei bu çerçeveye dahil edilebilir. Sivil toplum ile devlet arasında çok ciddi bir mesafe bulunduğu için geleneksel meşruiyet mekanizmaları hala işlevseldir. Bu ülkelerin çoğunda monarşiler egemenliklerini sürdürmektedirler. Bu tarz siyasi rejimlerde kritik kırılma anları daha ziyade dışsal şoklardan kaynaklanmakta, şokun konjonktürel etkisi geçince rejimin konsolidasyonu ya da yönetim aygıtının dağıldığı bir uzun anarşi ve yeniden feodalleşme süreci yaşanmaktadır.

Genelde zengin petrol üreticisi ülkelerin, özellikle de Ortadoğu devletlerindeki siyasi yapının tarif edilmesinde kullanılan rantıye devlet kavramı, ilk olarak devrim öncesi 1960'lar İran'ını anlattığı çalışmasında Hussein Mahdavy tarafından kullanılmıştır (Mahdavy, 1970). Kavram, daha sonra Beblawi ve Luciani tarafından klasik anlamına kavuşturulmuştur (Beblawi, 1987; Luciani, 1994). Rantıye devletin ortaya çıkmasının en önemli koşulu büyük çaplı bir rantın varlığıdır. Zenginliğin üretilmesi son derece sınırlı sayıda kişi tarafından gerçekleştirilirken, toplumun geri kalanı da rant gelirlerinden belli oranda yararlanmaktadır. Dışsal kaynakların dağıtılması ise birinci derecede devletin sorumluluğundadır (Beblawi, 1987). Rantıye devletin temeli olarak rant ekonomisini ayırt etmenin en önemli kriteri toplumun hangi oranda zenginlik üretimine katıldığıdır. Eğer gelirin üretilmesi toplumun genelinin bir iş bölümü çerçevesinde katıldığı bir faaliyet ise rant ekonomisinden bahsedilemez. Dolayısıyla rant ekonomisini yaratan gelir kaynağı değil onun nasıl bir toplumsal örgütlenme ile üretildiği ve dağıtıldığıdır. Rant geliri sayesinde devletin toplumdaki vergi çekmek zorunda kalmaması hem ekonominin üretkenliğinin gelişmesini engellemiş hem de toplumsal temsiliyeti sınırlamıştır (Schwarz, 2008). Temsiliyetin sınırlandırılması ise elitlerin kendilerini her türlü toplumsal katılımdan korumayı başarmasının zemini olmuştur. Sömürge döneminin sonrasında iktidara gelen yapılar, özellikle Körfez ülkelerinde, elit sirkülasyonuna mani olabilmıştır (Albrecht, Schlumberger, 2004). Hanedanlar bu engellemenin hukuki gerekçesini oluşturmuştur. Bu nüfuz edilememe hali devlet ile sivil toplum arasındaki geçişkenliği çok azaltmış, devletin toplumdaki neredeyse tamamen otonom hale geldiğine dair bir algı yaratmıştır (Gray, 2011). Rantıye devlet tezi, özellikle Ortadoğu'da demokrasinin gelişmemesini açıklamakta İslam dininin otoriterizme

yatkınlığını vurgulayan (Lewis, 1996; Kedouri, 1996; Fish, 2002; karşıt görüş için bkz. Stephens, 2000) veya Arap kültürünün anti-demokratik yanlarını gerekçe olarak gösteren (Stephen, Robertson, 2003) tezler karşısında ağırlık kazanmıştır. Bunun en önemli sebebi ise kültürelenden ziyade maddi faktörleri vurgulayan ve dönemin egemen yapısalcı tezlerine benzeyen algoritmasıdır.

Rantiye ekonomisi ve demokrasi arasındaki karşıtlık daha sonra kimi nicel çalışmalarla da desteklenmiştir (Ross, 2001). Ross, ekonomide petrol geliri oranının payının yüksek olmasının demokrasiyi engellediğini göstermiştir. Bu etki, petrol dışı birincil gelir kaynakları ile oluşmamakta ve Arap Yarımadası'ndaki ya da sadece küçük ülkelerle sınırlı kalmamaktadır. Bu sonucun ortaya çıkmasında petrol gelirlerinin sebep olduğu rantkiye etkisi (düşük vergiler, patronaj ilişkileri), baskı etkisi (güvenlik harcamalarının artan finansmanı) ve modernleşme etkisi (sosyal ve kültürel gelişmeyi dondurma) birlikte rol oynamaktadır.

İstisnai rant gelirlerini patronaj ilişkilerini finanse ederek rıza üretmenin aracı olmaktansa devletin zor aygıtının sınırsız finansmanının sağlanmasının koşulu olarak öne çıkaran modeller de üretilmiştir (Bellin, 2004). Bellin'e göre sivil toplumun zayıf olması, ekonominin büyük oranda devlet eliyle yönetilmesi, halkın yoksul ve cahil olması, demokrasi merkezlerine uzaklık ve İslam, demokrasinin bölgede gelişmemesini açıklamamaktadır. Skocpol devletin zor aygıtının etkin ve bölünmemiş olduğu müddetçe en zor koşullarda dahi devrimleri bastırabileceğini iddia etmişti (1979). Bellin de benzer biçimde devletler, sivil toplumdan gelen tepkileri ezebilecek güçlü zor aygıtlarını rant gelirlerinden dolayı istedikleri gibi finanse edebildikleri için demokrasinin gelişmediğini belirtmiştir. Devletin patrimonial yapısı ve zor aygıtlarının özerk kurumlaşma geleneklerinin zayıf olması da politik kriz anlarında zor aygıtının kendisini devlet başkanından ayırıştırmasını zorlaştırmaktadır. Bellin, bu yaklaşımıyla rantkiye devlet teorisinin "satın alınan rıza"ya dayalı ilk görüntüsünü "zor aygıtının" gücünü öne çıkararak tahkim etmiştir. Ayrıca bu çalışmada güçlü devletlerin istikrarına sağlanan uluslararası desteğin belirleyiciliğinin vurgulanması da önemlidir.

Bu devletlerin güçlü yapısı ve güçlü dış destekle geri gelebilme kapasitesi Arap Baharı sonrasında Mısır ve Suriye'de yaşananlarla da sınanmıştır (Massoud, 2015).

Rantiye devlet ekseninde oluşan gc merkezinin demokratik reformlar karşısında en önemli engel olduğu bir kez daha vurgulanmaktadır (Stepan ve diğ., 2014).

Rantiye devlet teorisinin, belli ülkelerde yaşanan devlet-toplum ilişkisini modellemek açısından işlevsel olsa da birçok açıdan oldukça genel ve totolojik kaldığına dair eleştirilerin de gerçekliğin bir yönünü açıkladığı göz önünde bulundurulmalıdır (Gray, 2011). Tarihsel kurumsalcı bir bakış açısıyla bu yapıların nasıl kurulduğu, nasıl yeniden üretildiği, toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilerin hangi somut biçimlerde denetim altında tutulduğu derinlemesine ve karşılaştırmalı bir perspektifle ele alınmalıdır. Bu içerikte çalışmaların da sayısı son dönemde giderek artmaktadır (Perthes, 2004; Izquierdo, Kenou, 2012; Albrecht, Schlumberger, 2004; Schwarz, 2008).

Rantiye devlet-sivil toplum ilişkisi aslında bir tür ilişkisizlik halidir. Devlet ile sivil toplumun arasındaki bağların en kopuk olduğu, ikisinin birbirinden en fazla ayrı durduğu biçimlerden birisidir. Devlet sivil toplumu uzaktan idare eder. Popülist rejimlerde olduğu gibi bireylerin devlete akışı yaşanmaz. Micheal Mann'ın "devletin sivil topluma nüfuz edebilme ve kimi lojistik ile ilgili politik kararları bu alanda uygulayabilme kapasitesi" diye tanımladığı "altyapısal iktidar" bu ülkelerde gelişmemiştir (Mann, 1984). Plebisiter meşruiyete ihtiyaç sınırlıdır. Sivil toplum devlete nüfuz edemez. Bu tablo kamusal alanın büyük oranda devlet tarafından kapatılmasını mümkün kılar.

Rant gelirleri var olan ilişkiyi sürdürebilecek potansiyelini kaybederse ne olur? Böylesi dönemlerde rejimin istikrarı ile ilgili sorunlar ortaya çıkabilir. Devlet ile sivil toplum arasındaki mesafe kısalır. Ayrıca rejim dışarıdan yapılabilecek müdahalelere açık hale gelebilir.

Rant gelirlerinin yüksekliği ile genel olarak devlet kapasitesinin zayıf kalması arasında bir bağ kurma eğilimi ile literatürde yaygın olarak karşılaşmak mümkündür. Fakat bu zayıflık aynı yapıların otoriter rejimlerin merkezine oturması ile de çelişik gözükmektedir. İyi organize olamamış, verimli bir bürokrasi yaratamamış, hukuki normlardan zıyade enformel ilişkilerin yaygınlığı ile karakterize olan bu yapıların bu halleriyle bile sivil topluma alan bırakmayacak bir kapasiteye sahip olabilmeleri aynı

zamanda sivil toplumun devlet üzerinde bir basınç yaratma kapasitesi ortaya koyamamasından da kaynaklanmaktadır. Bir tür feodal yapının kapitalist ilişkilerin görece gelişmesine rağmen kaybolmak yerine bu ilişkiler sayesinde kendisini restore etmeyi başarması özellikle Ortadoğu’da gözlenmektedir. Bu tür kabile yapılarının ya da enformel ilişki-patronaj ağlarının baskınlığı sivil toplumun parçalı yapısını beslemektedir. Bu parçalı yapı da doğal olarak devletin keyfiliğini geriletecek bir tablo ortaya çıkmasını mümkün kılmamaktadır.

Zaman zaman uluslar arası sistemin güvenlik gerekçesiyle sağladığı olanaklar da rantın yarattıklarına benzer etkiler yaratmıştır. Bir süper gücün jeopolitik gerekçelerle sağladığı dış destek, süreklilik kazandığı ölçüde devleti topluma nüfuz edecek yetkin bir devlet aygıtının oluşma ihtiyacını azaltmaktadır. Bu duruma jeopolitiğin ikame etkisi diyebiliriz.

2.5.4 Demokrasi

Toplumsal Hareketlerin ezilemeyip devlete massedilmesi ile ortaya çıkan rejimlerdir. Bildiğimiz siyasal demokrasiler esas olarak güçlü işçi sınıfı hareketlerinin meydan okuma içine girdikleri devletler tarafından soğurulması yoluyla ortaya çıkmışlardır. Sivil toplumun içinde ortaya çıkan bir çatışmanın ürünü olarak devlet sivil toplumun farklı kesimlerinin temsiliyetine kalıcı olarak açılmıştır. Avrupa demokrasileri genel olarak bu kategoriye dahil edilebilir. Bu çerçeveye dahil edebileceğimiz son örneklerden biri ise G. Kore’dir. Güçlü öğrenci gençlik ve işçi hareketleri ülke tarihine damgasını vuran otoriter rejimi kalıcı olarak geriletmiştir. G. Afrika’da ve ABD’de ayrımcılık karşıtı hareketler benzer bir rol oynamıştır. Rejimi tehdit eden toplumsal hareketlerin iktidar olması ise benzeri demokratik sonuçlar yaratmayabilir, otoriter rejimler yeniden farklı bir politik sınıf ekseninde yeniden tahkim edilebilir (Karl, 1990). Demokrasinin ortaya çıkabilmesinde kritik kırılma anında doruğa çıkan sosyopolitik çatışmanın, taraflardan birisinin diğerine mutlak üstünlük sağlamaksızın çözülebilmesi kritik önemdedir. Alt sınıfların kendi otonom örgütlenmelerinin varlığını koruyabilmiş olmaları her hangi bir kritik kırılma anının demokrasi üretmesinin temel koşuludur.

İlk üç modelden her biri otoriter rejim yaratma ve istikrar kazandırma açısından ayrıksı mekanizmalar içermektedir. Bir otoriter rejimin nasıl ve hangi mekanizmaları kullanarak doğduğu ve istikrar kazandığı aslında her bir politik aracın da rejim içinde nasıl bir işleve sahip olabileceği ile ilgili çok fazla bilgi verecektir. Anlık bir fotoğrafta seçimli otoriter denerek aynı alt sınıfa yerleştirilecek iki farklı ülkede seçimler çok farklı roller oynayabilirler. Bu noktada Tarihsel Kurumsalcı yaklaşımın verili kapsamı esas alan, genel kavramları özel koşullara yerleştiren karşılaştırmalı yöntemi çok aydınlatıcı sonuçlar yaratmaktadır (Thelen, 1999). Popülist otoriter rejimlerde seçimler gerçek bir belirsizlik alanına çok daha fazla benzerler. Bu belirsizlik oranı seçim sonuçlarına çok daha büyük bir meşruiyet kazandırır. Oysa kalkıncı tek parti rejimlerinde seçimlerin daha ziyade şekilsel bir meşruiyet sağladığı bilinmektedir. Seçimler hiçbir zaman temel meşruiyet kaynağı olamaz. Kurulan güç dengelerinde seçimler bir ülkede otoriter rejimde bir yarılma anlamına gelebilecekken bir diğerinde otoriter rejim için ciddi bir meşruiyet kaynağı haline dönüşebilir. Bu ayrımları yapabilmek için ise esas olan anlık fotoğrafa yoğunlaşmaktansa rejimin kimyasını çözümlemektir. Rejimin kimyasının çözümlenebilmesi için ise en önemli boyut rejimin oluşma ve kendisine meşruluk kazandırabilme mekanizmalarını düşünmektir. Rejimin temel kurumlarını yaratan kritik kırılma anında yaşanan çatışmalı sürecin analizi, kritik kırılma anının finalinde oluşan ve kurumlara büyük oranda rengini veren güç dengesinin dinamiklerinin anlaşılması rejim değişim dinamiklerini anlamlandırabilmek açısından temel önemdedir. Dolayısıyla benzer altyapılardan gelen rejimlerin de tıpatıp aynı bir evrim izlemesini ummak gerçekçi değildir. Böylesi yapısalcı bir yaklaşım kritik kırılma anlarında ortaya çıkan ve politik aktörlerin tercihlerine geniş bir belirleyicilik kazandıran momentin potansiyelini görmezden gelmek anlamına gelecektir. Fakat benzer etkenlerin yönlendirmesi altındaki, hatta aynı bölgedeki devletlerin farklı gelişme güzergâhların anlaşılıp açıklanmaya çalışılması ise çok daha aydınlatıcı yorumlara alan açacaktır. Bu yüzden ben, Güney/Güneydoğu/Doğu Asya’da birbirine yakın coğrafi konumda yer alan ancak hepsi farklı siyasi rejimlere sahip Çin, G. Kore, Tayland ve Brunei Darusalam’ı karşılaştırıyorum. Her bir ülkede yaşanan ve güzergah bağımlı bir kurumsal mimari inşa eden kritik kırılma anlarının

incelenmesinin rejim özelliklerinin anlaşılması açısından temel önemde olduğunu, rejimlere sürerlik kazandıran olgunun kurumsal mimariden yola çıkarak değil kritik kırılma anlarında yaşanan çatışmanın çözümlenebilmesiyle anlaşılabilirliğini gösteriyorum.

Her bir ideal tip her ne kadar birer coğrafi bölge ile ilişkilendirilebilecek olsa da aslında her bir bölgede özgün karakteristiklere sahip istisnalar da bulunmaktadır. Bu anlamda neopopülizm Latin ve Orta Amerika, kalkınmacı post totaliter rejimler Güney Asya, rantiyer devlet yapıları ise daha ziyade Ortadoğu’da konumlanmaktadır.

2.6 Araştırma Çerçevesi

Devlet ve rejimi, sivil toplumun farklı tabakaları arasındaki veya sivil toplumla devlet arasındaki ilişkinin bir yansıması olarak okuyacaksak o zaman devlet ve rejim tipleri arasındaki farkı izaha kalktığımızda da bu ilişkinin sınıflandırılmasından yola çıkmak zorundayız. İlişkisel açıklama, yapısal öğelerin merkezde olduğu ve deterministik bir biçimde rol oynadığı yaklaşımlardan politikayı merkeze alması açısından üstündür.

Asimetrik bir sömür ilişkisinin merkezde olduğu çağdaş toplumlarda bu yük devlete adaletsiz ve eşitlikçi bir ilişkinin yeniden üretilmesi görevini verir. Burada “adaletsiz” kavramı ahlaki bir norma atıfla kullanılmamaktadır. İfade edilmeye çalışılan var olan toplumsal ilişkinin ancak devlet gibi son kerte topluma dışsal bir ögenin müdahalesi olmadan sürdürülebilir olamamasıdır. Bu dışsal ilişkide devlet, doğal halinin örgütlü ve organize olması ile doğal halinde dağınık ve atomize olan sivil toplumun üstünde ve egemeni gibi görünür. İlk bakışta devlet ve sivil toplumun ilişkisi bir tür tahakküm ilişkisi gibi görünür. Bu aslında sivil toplum içindeki adaletsiz sömür ilişkisinin yansımasıdır. Yani devlet-sivil toplum ikiliği biçiminde yansıyan görünüm aslen sivil toplum içindeki asimetrilerin ve çelişkili konumların bir tezahürüdür. Devlet aslen toplum içindeki avantajlı ve egemen toplumsal güçleri temsil ederken toplum kendisini ancak alt sınıfların otonom örgütlenmeleri biçiminde ortaya çıkarabilir. Alt sınıfların otonom örgütlenmelerinin bulunmadığı toplumlarda devlet, sivil toplum karşısında mutlak bir üstünlük kazanmış gibi olur.

Demokrasi dediğimiz siyasi ilişki doğal halinde dağınık ve atomize olan sivil toplumun mağdur kesimlerinin devletle ve sivil toplumun hakim tabakaları ile kurduğu bir dengenin kurumsallaşmasının sonucudur. Tek bir sınıfın devlete tek başına hakim olmasını zorlaştıran tüm denge halleri demokrasiyi destekler. Bu denge hali sivil toplumun işleyişini temel önemde belirleyen kimi konumlarda belirsizliği ve mağdurların temel hakları konusunda da bir kesinliği kurumsallaştırır (Przeworski, 1991). Belirleyici mevkilerin kimler tarafından işgal edileceğine dair bir belirsizlik ve temel hakların kullanılması konusunda bir evrensellik/kesinlik/dokunulmazlık demokrasinin birbirinden ayrılmaz iki veçhesidir. Bu iki veçheden birinin kurumsallaşmamış olduğu durumlarda demokrasiden bahsedilemez. Seçme ve seçilme hakkının neredeyse evrensel bir meşruiyet kazanması sonrasında demokrasiyi kusurlu hale getiren zaaflar genellikle ikinci veçhede gözlenmektedir. Giderek güçlenen yürütmeler kendilerini sınırlayan engeller olarak gördükleri temel haklarla ilgili kesinlikleri esnetmeye çalışmaktadırlar. Bu esnetmelerin kurumsallık kazanıp kazanamamaları ise yine mağdur kesimlerin devleti dengeleyici bir güç olup olamamaları ile belirlenmektedir.

Demokrasi düzenin temel parametrelerine yönelik son derece keskin bir saldırı gerçekleştiren mağdur öznenin tam anlamıyla ezilmeden ama bir biçimde radikal iddialarından vazgeçerek düzene massedilmesi ile inşa edilebilir. Bugün model gibi görünen Batı Avrupa demokrasileri aslında 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasi ve toplumsal sistem için çok radikal bir tehdit oluşturan işçi sınıfı hareketinin düzene massedilmesi sonrasında ortaya çıkmıştır. Düzene massedilmenin bir denge durumu oluşturmaya devam etmesi için mağdur hareketinin tam anlamıyla ezilmeden ve yok edilmeden sisteme eklenmesi esastır. Aksi takdirde mağdur hareketinin tam anlamıyla ezildiği ve belirleyici bir parametre olmaktan çıkarıldığı durumlarda denge faktörü ortadan kalkar, demokrasiden ziyade otoriter rejimler yelpazesinden bir renk ortama hakim olur. Bu ezilme durumunun en belirgin sonuçlarından bir tanesi Almanya ve İtalya’da faşizm olarak yaşanmıştır.

Mağdur hareketinin düzene massedilmesi dışındaki iki seçenek ise hareketin tamamen ezilmesi ya da var olan siyasi sisteme galebe çalmasıdır. İki durumda da otoriter rejimler ortaya çıkar. Mağdur hareketi zorla ezilebilirse sivil toplumun

elitleri sistem içinde mağdurlara yer açma zorunluluğu hissetmezler. Mağdur kesimler demokrasiyi kabul etmeleri karşılığında siyasi elitler üzerindeki radikal dönüşüm tehdidini ortadan kaldırırlar ama bunu karşılığında da bir takım belirsizlik ve kesinlik alanları yaratmayı başarırlar. Bu belirsizlik ve kesinlik alanları mağdur hareketinin siyasi rejim içinde yarattığı iktidar alanları olarak da okunabilir. Mağdur hareketinin tehdidi gerçek bir tehdit olma vasfını yitirirse belirsizlik alanlarına kesinlik, kesinlik alanlarına da belirsizlik yeniden hakim olmaya başlar. Otoriter rejimlerin temel özelliği de zaten bir tür keyfiliğin kurumsallaşmasıdır. Mağdur sınıfların siyasi öznesinin ezildiği durumlarda demokrasi ortaya çıkmaz. Fakat mağdur sınıfların bir kere bile böylesi bir tehdit çatısının üzerine çıkabilmeleri siyasi rejimin mimarisi üzerinde kalıcı sonuçlar yaratır. Bu gibi durumlarda siyasi elit genelde tek parti çatısı altında örgütlenir. Yaşanmış olan tehdidin bir ortaya çıkma ihtimaline karşı devlet ile sivil toplumu baskın güçleri, toplumsal iktidar arasında devleti öne çıkaran bir ilişki ortaya çıkar. Siyasi iktidar ile toplumsal iktidar arasındaki ilişki tek parti iktidarı içinde örgütlenir. Kalkınmacılık bu tarz siyasi rejimlerin en önemli meşruiyet araçlarından biridir. Neo-liberalizmin tüm devlet, merkezi otorite ve kalkınma karşıtı vurgularına rağmen otoriter tek parti iktidarlara ile uyumlu bir çerçeve oluşturabilmesi rastlantı değildir. Mağdurların atomize halinin korunduğu, sosyal hayattan muhalefetin olabildiğince dışlandığı, ekonominin ihtiyaçlarına yanıt verebilmek için temel insan haklarından tavizler verilebildiği bir siyasi rejimde neoliberalizmin kendine yer bulabilmesi kolaydır.

Mağdur hareketinin siyasi iktidarı ele geçirdiği durumlarda da demokrasi ortaya çıkmaz. Devrimci irade, “genel irade” adına hareket etmenin meşruluğu ile olası tüm dengeleyici dirençleri ortadan kaldırır. Galip gelen devrimci irade, yenilgiye uğrattığı toplumsal iktidarı bütünüyle dağıtır. “Genel irade”den ayrışan tüm iradeler, köken olarak devrimci iradede türemiş bile olsa aynı kadere mahkum olur. Farklı tonları bulunsada devrimler sonrasında demokrasiden ziyade otoriter rejimlerin ortaya çıkması bu güç dengesinden kaynaklanır.

Mağdur sınıfların siyasi özne olarak siyasi rejime radikal bir tehdit oluşturamadıkları toplumlarda görülen otoriter eğilimleri ise neopopülizm ve rantıye devlet çatısı altında sınıflandırabiliriz.

Neopopülizm daha ziyade mağdur kesimlerin devrimci bir seçenek oluşturamadıkları fakat bir yandan da siyasi ve toplumsal krizlerin genellik kazandığı toplumlarda gözlenmektedir. Buralarda mağdur kesimler atomize olma halini aşamamakta fakat toplumsal iktidar da hegemonya inşa edememekte ve istikrarlı bir siyasi biçime bürünememektedir. Toplumsal iktidarın sosyal tabanının dar olması, geç kapitalizmin kimi yapısal sorunlarının kronikleşmiş olması çok yüksek enerjili bir hal ortaya çıkartır. Bu yüksek tansiyonun dindirilmesi genelde mağdur kesimlerin de tümleşik olarak değil ama bireysel olarak desteğini alan karizmatik bir önderlik tarafından yönetilebilir bir hale gelir. Popülizm toplumun sivil toplumun atomize olma halini geçici olarak ortadan kaldırır, genelde bir ortak düşmana karşı karizmatik önderliğin arkasında birleşilir. Popülist siyasi iktidarlar mağdurlar açısından bir takım maddi kazanımlar anlamına gelir ancak bunu karşılığında sivil toplumun içinden mağdurların bir politik özne inşa edebilmesi de engellenmiş olur. Yüksek toplumsal enerji karizmatik liderlik tarafından emilir, mağdurların bir politik özne inşa edebilmesi engellenebildiği için de popülist/karizmatik liderin toplumsal iktidar içinde kendisine açtığı alana tahammül edilir. Popülizmin doğal tabanı köylülük ya da geç kapitalizmin kent varoşlarında yaşayan örgütsüz kesimlerdir. Kitleler siyasetin içine çekilmesine rağmen bu ilişkiden demokrasi türemez. Demokrasi, mağdurların politik öznesinin yarattığı büyük bir dalgalanmanın sistem tarafından zorla ezilememesi ancak sisteme entegre edilmesi sonrasında ortaya çıkabilir. Popülizm de mağdurlar bir politik özne seçeneği olarak değil de bireysel olarak siyasi alana girerler. Sivil toplum devlete nüfuz eder ancak atomize halini aşmadan bunu yapabilir. Burada demokrasi yerine güçlü patronaj ilişkileri tarafından da beslenen bir yeni efendi-köle, patron-müşteri ilişkisi türer.

Rantiye devletlerde ise mağdurların politik bir özne oluşturma hikayeleri bulunmadığı gibi kurulmuş olan çok güçlü patronaj ilişkileri ve devletin güçlü zor aygıtları dolayısıyla toplumun mağdur kesimleri içerisinde bir yüksek enerji hali de bulunmamaktadır. Sivil toplum atomize olarak dahi devlet nüfuz etme olanağı bulamaz. Devlet ve sivil toplum birbirinden neredeyse tamamen ayrı yapılar olarak kendilerini yeniden üretirler. Sermaye ilişkilerinin yaygınlaşması da geleneksel sosyal kurumları yıkmaktan ziyade onları güçlendirir. Modernleşme Teorisi'nin

öngörülerinin tam tersi bir durum yaşanır. Devlet ile sivil toplumun ayrık olma hali büyük oranda büyük boyutlu dışsal kaynağın varlığın devleti ve toplumsal iktidarı sivil topluma yönelmekten alıkoymasındır. Devlet sivil toplumdan kaynak emecek kapsamlı bir düzenlemeye sahip değildir. Bu durum sivil toplumun kendi küçük kapalı devreleri olan kabile yapılarının, feodal ilişkilerinin kendisini korumasına imkan tanır. Dolayısıyla siyasi iktidar da daha ziyade Weber'in geleneksel meşruiyetinden güç alır ve patrimonyalist iktidar yapıları oluşur. Bu gibi toplumlarda karizmatik ve akılcı/kurumsal meşruiyet zemini zayıf kalır.

Toparlamak gerekirse:

- 1) Siyasi demokrasinin ortaya çıkabilmesi için mağdurların politik özne haline gelmesi, sivil toplumun temel parametrelerine tehdit yaratması daha sonra da radikal uçlarından soyunarak, bütünüyle ezilmeden ama dönüşerek sisteme entegre edilmesi gerekir. Böylesi bir siyasi sürecin sonunda siyasal demokrasi ortaya çıkar.
- 2) Siyasal rejimin temel parametrelerine tehdit oluşturan bir mağdurlar hareketi başlattığı meydan okumanın gereklerini yerine getiremez ve toplumsal iktidar ile devlet tarafından ezilirse buradan otoriter rejimler türer. Genelde tehdit seviyesine ve sivil toplumda yaşanan çatışmanın şiddetin seviyesi oranında toplumsal iktidarın devletle kaynaşmış bulunduğu bir siyasi yapı ortaya çıkar. Bu yapı bir tek parti çatısı altında kurumsallaşabilirse istikrar kazanır ve kalkınmacı bir retorikle kendisini yeniden üretebilir.
- 3) Mağdur politik öznenin yeterli seviyede bir tehdit oluşturmadağı ancak sosyal, siyasi ve iktisadi sorunların genel olarak bir kriz atmosferi yarattığı yüksek gerilimli toplumlarda ortaya çıkan otoriter yapı tek parti iktidarından ziyade popülist/neopopülist zeminden beslenir. Burada toplumsal iktidar ile devlet kaynaşması, mağdurlardan çok yüksek seviyede tehdit algısı yaşayan toplumlardakine göre çok daha sınırlıdır. Meşruiyetin temel kaynağı karizmadır.
- 4) Devletin ve toplumsal iktidarın elinde çok yüksek bir dışsal gelir elde etme olanağı bulunan durumlarda ise devlet ile sivil toplumun birbirine nüfuz etmeden ayrıksı bir biçimde kaldığı bir siyasi yapı ortaya çıkar. Devlet toplumun kaynaklarını seferber etme zorunda olmadığı için merkezileştirici bir kurumsal yapı inşa etmez.

Kapitalist ilişkiler geleneksel yapıyı dönüştürmekten ziyade sanki dondurur. Geleneksel meşruiyet zemini olabildiğince güçlüdür.

Devlet ve toplum ilişkilerinin farklı biçimleri siyasi rejimlerin çeşitliliğini büyük oranda açıklar. Mağdur hareketleri, toplumsal iktidar ve devletler arasında yaşanan çelişkilerin niteliği ve çözülme seyri seyri ortaya çıkan siyasi rejimin temel koordinatlarını belirler. Hesaplaşmanın yaşandığı kritik kırılma anları sonucunda oluşan güç dengeleri kurumlara kaydedilir. Kritik kırılma anı güzergah bağımlı bir yeniden üretim sürecinin başlangıcını oluşturur. Oluşan güç dengesinin sürekliliğini sağlama açısından siyasi rejimlerden herhangi biri özel bir avantaja sahip midir? Özellikle otoriter rejimler içi çeşitlilik, rejim sürekliliği açısından ne gibi farklılaşmalara yol açabilir? Bu noktada her zaman ve mekanda geçerli bir mega teoriden ziyade Tarihsel Kurumsalcılığın kritik kırılma anları yaklaşımını esas alan orta seviyeli bir teori çok daha açıklayıcı olacaktır.

3. KALKINMACI TEK PARTİ İKTİDARLARI VE POST-TOTALİTER REJİMLER: ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ

Hangi açıdan bakılırsa bakılsın Çin'in Afyon Savaşları (1848) ile başlayan ve Batı karşısında "hasta adam" olarak görüldüğü utanç yüzyılı bu sefer gerçekten geride kalmış görünüyor. 2020 Pandemi Krizi sonrasında başrol oyuncularından birinin yükselen süper güç olarak Çin'in olduğu yeni bir Soğuk Savaş'ın eşiğine gelmiş olabiliriz.

Oysa 1970'li yıllarda Kültür Devrimi yıllarının neredeyse bir harabeye dönüştürdüğü ve ortaya çıkan büyük iç gerilimlerin ülkeyi neredeyse yıkımın eşiğine getirdiği günlerden bugünlere yaşanan inanılmaz hızlı dönüşümün açıklanmaya muhtaç birçok noktası bulunmakta. Uygulanan ekonomi politikalarının ve bunların ortaya çıkardığı sonuçların değerlendirilmesi bu çalışmanın kapsamını aşıyor. Fakat söz konusu gelişmenin bir komünist tek parti iktidarının güdümünde gerçekleşmiş olması politik açıdan çok yönlü analiz edilmeye açık bir durum ortaya koyuyor. Kültür Devrimi yıllarının yoğun kitle mobilizasyonu ve iç karmaşa günlerinde bütünlüğünü kaybetmiş gibi görünen bir parti ülkeyi dünya ekonomik ve politik sahnesinin en önemli oyuncularından biri haline nasıl getirebildi? Komünist sıfatını taşıyan diğer iktidar partilerinin büyük kısmı yok olurken Çin Halk Cumhuriyeti'nin bu sıra dışı yoldan yürüyebilmesi nasıl açıklanabilir? Çin'in ortaya çıkardığı bu özgünlük bile belli bir rejim tipinin farklı zaman ve mekanlarda bambaşka bir seyir izleyebileceğinin çok önemli bir kanıtıdır. Diğer post-sosyalist ülkelerde dönüşüm büyük çöküş ve sarsıntılarla yaşanırken Çin Komünist Partisi (ÇKP) bütün bu süreçleri görece bir istikrar altında -1989 Büyük Tiananmen Meydanı olayları hariç- atlatmayı nasıl başardı? Parti bunları başarırken kendisi nasıl bir dönüşüm yaşadı? Bu dönüşümlerin gerçekleşmesinde hangi politik etkenlerin görece daha belirleyici rol oynadıkları söylenebilir? ÇKP'nin ayakta kalabilmesinde Çin'de yaşanan sosyalizm deneyimlerinin kendine özgü boyutlarının etkisi ne seviyede olmuştur?

Çin'deki politik sistem ne tür bir politik evrim yaşamaktadır ve en önemlisi bu politik rejim halkın gözünde nasıl meşruiyet kazanmaktadır? Bütün bağımsız gözlemciler tarafından Marksizmin toplum nezdinde hiçbir cazibesinin kalmadığı gözlemi eğer doğruysa uygulanmakta olan “Çin karakterli sosyalizm” halkın rızasını nasıl kazanmaktadır? Ve belki de en önemlisi bu politik sistemin geleceği ne yönde şekillenecektir? ÇKP'nin geleceği, aslında tüm dünyanın geleceği açısından önemli bir etken olmaya aday gözükmemektedir. İçinde bulunduğumuz Covid-19 pandemisinin en belirleyici sonuçlarından birisinin ABD ve Çin arasındaki politik, kültürel ve iktisadi ilişkileri dönüştürebilecek olması da Çin'in yaşadığı dönüşümün etkilerini göstermesi açısından çarpıcıdır.

Bu anlamda 2013 Kasım ayı içinde gerçekleşen ÇKP kongresinde 5. Nesil devlet yöneticilerinin seçiminin ve iktidar değişiminin beklendiği üzere, planlandığı gibi gerçekleşmiş olması da sistemin istikrarının bir parçası olarak değerlendirildi. 10 yılda bir gerçekleşen devir teslimlerin son ikisi artık istikrar kazanan kimi kurallar çerçevesinde gerçekleştirilebiliyor. Her ne kadar partinin sol kanadını temsil eden ve valisi bulunduğu 30 milyonluk Chongqing şehrinin ismiyle anılan bir sol-popülist modelin yaratıcısı olan Bo Xilai'nin 2012 Mart'ta başlayan tasfiye süreci sonrasında görevden uzaklaşması ve yeni şekillenen iktidar bloğundan tamamen dışlanması parti içindeki sert iktidar mücadeleleri ile ilgili tartışmaları alevlendirse de Devlet Başkanı Hu Jintao'nun tüm görevlerinden çekilerek yerini Xi Jinping'e sorunsuz bir biçimde bırakması tek parti sisteminin kazandığı kimi yeni yönlerle daha kurumsal ve istikrarlı bir görüntü çizdiğinin resmî olarak da okunabilir. Ancak 19. Parti Kongresi sonrasında Xi Jinping'in bu dengeli gidişi değiştirecek biçimde 10 yıllık görev süresini uzatmaya dönük bir yasal dönüşüme yol vermesi, partinin işleyişi ve geleceği açısından da bir çok soruyu gündeme getirdi (Fewsmith, 2019). Çin'deki tek parti rejimin istikrarının en önemli kaldırıcı olarak görülen, Tiananmen Olaylarının bir politik sonucu olarak görülmesi gereken ve Deng'in ölümü sonrasında hep düzenli bir biçimde gerçekleşmiş olan iktidar değişimine dair kuralın ortadan kalkmasının rejimin istikrarı üzerinde ne yönde etkiler göstereceğini ancak önümüzdeki yıllarda tanık olabileceğiz.

Rejimin istikrar kazanmasını açıklamakta ortaya konan en kestirme açıklamalardan başta geleni ortaya konan ekonomik performansın partiye olan güveni arttırmada oynadığı roldür. Kesintisiz bir biçimde, hem de önemli bölgesel ve küresel ekonomik krizlere rağmen sergilenen ekonomik büyüme ülkenin direksiyonunu elinde bulunduran politik öznenin doğru yolda olduğunu göstermesi açısından çok önemlidir.

Fakat ekonomik performansın hiçbir rejime sonsuza dek istikrar kazandıramayacağı, salt bu performansa yaslanan bir rejimin ise istikrarlı olarak nitelenemeyeceği açıktır (Shue, 28). Zaten uygulanan piyasalaşma ve dışa açılma politikalarının bütün toplumsal kesimlere benzer etkiler yaptığını varsaymak da anlamsız olacaktır. Mao döneminin en prestijli ve en korunan sınıfı olan kentli sanayi işçileri özelleştirmeler ve iş yeri kapatmaları sonrasında büyük oranda işsizleşmiş ve geç yaşta gelen bu işsizlik ancak hizmet sektöründe bulunmuş, vasıf gerektirmeyen ve geçici işlerle telafi edilmeye çalışılmıştır. Literatür kamu işletmelerinden atılan işçilerin sosyal hareket deneyimleri ile ilgili bol miktarda örnek ortaya koymaktadır. (Weston, 2004). 1989 Tiananmen Olaylarının arkasındaki ateşleyici güç de eylemlerin ön planında yer alan üniversite öğrencileri ile birlikte sınıfsal ayrıcalıklarını hızla kaybeden kentli işçi sınıfının tepkisi olmuştur. Ayrıca yolsuzluk toplumun en önemli sorunu olmaya devam etmektedir. Hızlı zenginleşme olanakları Parti kadroları için çoğu zaman baştan çıkarıcı olabilmektedir. Özellikle yerel parti kadrolarının köylülerden aşırı vergi toplamaya çalışması yüzünden yaşananlar, en sık karşılaşılan toplumsal eylemlerdendir (Fewsmith, 2008). Bu açıdan bakılırsa ÇKP iktidarının hegemonyası salt iktisadi başarılarla açıklanamaz.

Marksizmin parti ideolojisi içindeki merkezi konumunu kaybetmesi sonrasında onun yerini alması en muhtemel ideolojik yaklaşımın milliyetçilik olduğuna dair vurgulara da sıkça rastlamak mümkündür. 1980’lerde yaşanan hızlı dışa açılma günlerine Çin değerlerinin geri bıraktıracı etkilerine duyulan bir inanç, kozmopolitanizm ve Batı’ya benzemeye duyulan büyük bir özlem damgasını vurmaktaydı. Bir döneme damgasını vuran “China Can Say No!” isimli milliyetçi kitabın yazarı 1980’lerde koyu bir Reagan hayranı olduğunu sonradan itiraf etmişti. Bu Batı hayranlığı, Tiananmen sonrasında ABD merkezli Batı dünyasının sergilediği Çin karşıtı tutumla ani bir

“bilinçlenme” yaşamış, toplumda milliyetçilik özellikle Japonya ve ABD ile yaşanan kimi gerilimler sonrasında sokakları saran bir öfke patlamasına da dönüşmüştür. Bu milliyetçi reflexlerin devletin ne kadar kontrolünde üretildiği tartışmalı bir konudur. Kendisini yeterince güçlü hissetmeden ABD ile zamansız bir karşı karşıya geliş engel olmaya çalışan ve genellikle ekonomik çıkarlara göre şekillenen pragmatik Çin dış politikasının sürdürülebilmesi zaman zaman içeride yükselen milliyetçi heyecan koşullarında zor olabilmektedir. Çin tarihinde özellikle öğrencilerin başını çektiği ve milliyetçilikle damgalı hareketlerin nasıl büyük toplumsal devrimleri tetikleyebildiğini ÇKP kendi tarihinden çok iyi bilmektedir. Yine Qing hanedanının Batılıları taciz etmek için ilk başlarda desteklediği Boxer isyanının nasıl kontrolden çıkıp hanedanın başına bela olarak sonunu hızlandırdığı en sıradan Çin tarihi bilgisi olarak ortada durmaktadır. Bir tür mistik tarikat olan Falun Gang’in dünyada da geniş yankı uyandıran tasfiyesi sonrasında ÇKP kendi iktidarını tehdit edebilecek ve belli kesimlerin desteğini kazanabilecek bir hareketin milliyetçi zeminde gelişebileceğinin farkındadır. Dolayısıyla milliyetçiliğin kullanımını kontrol altında tutmaya çalışan bir ÇKP gerçeği ile karşı karşıyayız. Parti kendisini 1848 Afyon Savaşları ile başlayan ve 1949’daki devrime kadar süren “Utanç Yüzyılı”ndan çıkışın ve hele de bugün giderek bir ekonomik-politik güç merkezi olmaya doğru evrilen Çin’in yaratıcısı olarak lanse etmektedir. Milliyetçilik bu açıdan partinin hegemonyasını güçlendirebildiği gibi zaman zaman da okların partiye döndürülmesine de imkan tanıyabilmektedir. Bu açıdan parti-milliyetçilik ilişkisi değişken bir denge üzerine oturmuş görünmektedir . (Gries, 2004).

Mao’nun ölümü sonrasında Deng ile birlikte hız kazanan reform süreci ÇKP’nin politik merkez olması noktasında çok önemli bir ön kabule dayanmaktaydı. Fakat Leninizmin ilkelerine göre şekillenen bir tek parti iktidarından beklenmeyecek seviyede bir adem-i merkeziyetçi eğilim özellikle ekonomi politikalarının şekillenmesi söz konusu olduğunda ÇKP iktidarının çok belirgin bir özelliği olarak göze çarpmaktadır. Örneğin 2002 yılında gerçekleşen devlet harcamalarının %70’i yerel hükümetler tarafından gerçekleştirilmiştir (Landry, 2008). Yerel yönetimlerin geniş yetkileri ve güçlü mali yapıları birbirinden oldukça farklı yerel yönetim modellerini de ortaya koymaktadır. 2010’ların ilk yarısında birçok tartışmaya da

damgasını vuran Chongqing-Guandong eyaletlerinde uygulanan politikaların karşılığı yerellerin aynı zamanda nasıl birer laboratuvar olarak kullanıldığının da bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.¹ Gerçekten de otoriter bir rejimden öncelikle beklenebilecek üniter yapı Çin’de gözlenmemektedir. Çin’de bölgesel düzeyde 34 (Tayvan’la birlikte) yerel hükümet bulunmaktadır: bunlardan 23’ü bölgesel hükümetlerden oluşmaktadır. 4 şehir hükümeti (Pekin, Tianjin, Chongqing ve Şanghay), 2 özel idari bölge (Hong Kong ve Macao) ve beş adet de farklı etnik grupların yoğun olarak yaşadığı otonom bölge bulunmaktadır² (Starr, 2010, 69). Bu resim bile Çin otoriterizmi ile ilgili ezbere bir tablo çizebilmenin pek kolay olmadığını sergilemek için yeterlidir. Bu yerelleşme Çin politik sistemi açısından hem farklı bölgesel gerçekliklere etkin uyum sağlama amacı taşımakta hem de bir tür kontrol-denge mekanizması yaratmaktadır. Otoritedeki bu seviyelendirme devlete yönelik bir muhalefetin de genellikle lokal iktidardan ötesini hedeflemekte zorlanmasına yol açmaktadır. Hatta merkezi iktidarın kendisini çoğu durumda hakem pozisyonuna taşıyarak şikayetleri toplama ve çözüm bulma mevki haline getirebilmesine, bu sayede de yeniden rıza üretebilmesine imkan sağlamaktadır. Yani var olan iktidar paylaşımı hali merkezi iktidarı görece dokunulmaz kılmaktadır. Özellikle çok sık yaşanan yolsuzluk genelde yerel iktidarlardan kaynaklanan, merkezi iktidar tarafından çözümlenen bir mesele olarak algılanmaya açıktır. Nathan’ın “otoriter esneklik” kavramıyla karşılamaya çalıştığı durumda aslında bu çoklu iktidarlara gerçekliğinden kaynaklanmaktadır.³ Arif Dirlik (2012)’in sık sık altını çizdiği Çin Marksizmine özgü deneyselecilik reform sonrası dönemde de böylece yaygınlaşan bölgeselleşme dinamikleri ile kendine alan bulabilmiş görünmektedir. Uygulamalar merkezi politikalar haline dönüşmeden önce kimi

¹ Deneysellik Çin sosyalizminin ayrıksı özelliklerinden birisidir. Reform süreci esnasında da “Nehri geçerken taşları hissetmek” sözüyle altı çizilen deneyerek, değerlendirerek ilerleme yaklaşımı devletin neredeyse tüm önemli uygulamalarında gözlemlenebilir.

² Otonom bölgelerde yerel yöneticilerin çoğu azınlık gruplarından seçilmekte, hükümet işlerinde yerel diller kullanılmakta ve buralarda yaşayanlar tek-çocuk politikasından muaf tutulmaktadır.

³ Nathan bu tespiti rıza üretebilen bir otoriter sistemin nasıl var olmaya devam edebildiğini açıklamak için geliştirmiştir. Fakat ona göre rejime bu esnekliği kazandıran bölgeselleşmeden ziyade özellikle istikrarlı iktidar el değiştirme süreçlerinde kendisini ortaya koyan kurumsallaşmadır. (Nathan, 2003)

yerelerde denenerek, sonuçları incelenmektedir. Tercihlerde hızlı dönüşler, pragmatik değişiklikler ile de sık sık karşılaşılmaktadır.

Merkez ve bölgesel parti örgütleri arasında hiyerarşik yapının korunabilmesinde merkezin en büyük kozu her türlü makam için görevlendirme yetkisinin merkezin elinde olmasıdır. Partinin görevlendirme yetkisini kullanması konusunda da her geçen gün daha fazla kurumsallaşma etkisi gözlenmektedir. Mao ve Deng gibi karizmatik liderler kuşağının devre dışı kalması sonrasında bireysel kararlar ve tercihlerin ötesinde kurumsal işleyişin öne çıkması partinin inandırıcılığını arttıran bir rol oynamaktadır. 19. Kongre sonrasında Xi Jinping'in giderek güçlenen rolü bu tablo ile karşıtlık içerisinde ancak bu değişimin ne gibi sonuçlar ortaya çıkaracağı henüz net değildir.

ÇKP'nin meşruiyetini geliştirme noktasında hayata geçirdiği önemli reformlardan birisi de köy seviyesindeki yöneticilerin halk tarafından seçimi uygulamasının yaygınlaştırılmasıdır. İlk yıllarda oldukça biçimsel bir uygulama seviyesinde kalan köy seçimleri yıllar içerisinde belirgin bir etkinlik kazanmıştır. Artık kapalı oy ve açık sayım ilkesine dayanan, seçilecek pozisyonlardan daha fazla sayıda aday olmasını zorunluluk olarak gören bir köy seçimleri sistemi istikrar kazanmıştır. ÇKP açısından bu seçimler hem sisteme meşruiyet kazandırmak hem de yolsuzluğa bulaşan alt seviyedeki yöneticileri elemek için etkin bir araç sunmaktadır. Tayvan'daki tek parti sisteminin de benzeri köy seçimleri ile başlayan bir süreç sonunda çok partili sisteme dönüşmesi, kimi Çin gözlemcilerinin köy seçimlerine büyük önem vermesine yol açmaktadır (Chao, Myers, 2000). Fakat partinin iktidar tekelinin ortadan kalkacağına dair hiçbir işaret olmadığı gibi bu olasılık bugün 80'lere göre çok daha azalmıştır. Çin'de yeni-otoriterizm ve yeni-muhafazakarlık düşünceleri güçlü tek parti iktidarını meşrulaştırma araçları olarak, Batı tipi demokrasi karşısında farklı bir model inşası iddiasındadırlar. Zhao Ziyang'ın döneminde ve Tiananmen Olayları öncesinde etkin bir biçimde gündeme gelen parti ile devlet organlarını birbirinden ayırma ile ilgili tartışmalar da bugün rafa kalkmış görünmektedir. ÇKP bürokrasisi iktidarının ilk yıllarından bu yana siyasi açılım yapmaya çalıştığı her dönemi çok daha sıkı bir baskı dalgasıyla sona erdirmeyi alışkanlık haline getirmiştir. Mao'nun "Yüz Çiçek Açsın" günlerini kapatma biçimi ile 1989 sonrası partinin merkezi rolünü

sorgulamaya dair tartışmaların bıçak gibi kesilişi arasında bir süreklilik olduğu düşünülebilir. ÇKP deneyimini özgün kılan partinin yaşadığı tüm çalkantılı süreçlere rağmen toplumsal yaşamı denetimi altına alabilme kapasitesini tam olarak hiçbir zaman yitirmemesidir. Ekonomik açılımlara siyasi açılımların da eşlik edeceğine dair beklenti hiçbir zaman gerçekleşmedi. Rejimin yeniden üretilmesinde parti merkezi rolünü korumayı başardı.

ÇKP'nin iktidarına meşruiyet kazandırmak için yararlandığı en önemli noktalardan bir tanesi de siyasal istikrar meselesidir. ÇKP son yıllarda yaşanan hızlı ekonomik sıçramanın büyük oranda yaratılan istikrar ortamından kaynaklandığını vurgulamayı tercih etmektedir. Kültür Devrimi'nin kaotik günlerinin hatırası ve özellikle post-sosyalist ülkelerde reformlar sonrasında ortaya çıkan sosyal dengesizlikler partinin gelişme ve kalkınma için istikrarın çok önemli olduğuna dair vurgusuna destek olmaktadır. Gerçekten de Çin'in temsil ettiği aşamalı geçiş, post-sosyalist toplumlar açısından en başarılı deneyim olarak değerlendirilmektedir. Bu sürecin aşamalı olarak gerçekleşmesi ekonomik reformların büyük politik reformlar yapılmadan gerçekleştirilmiş olmasından kaynaklanmıştır. Dolayısıyla bu zorlu sürecin direksiyonunda partinin bulunması, başarılı geçişin güvencesi olarak sergilenmeye çalışılmaktadır.

Bu anlamda ÇKP iktidarı özellikle geçiş sürecinden zarar gören kesimlerin zaman zaman ortaya çıkan sosyal tepkilerine yerel kaldığı ve merkezi politikaları hedeflemediği müddetçe belli bir toleransla yaklaşmaktadır. Böylesi taleplerin karşılanması noktasında merkezi hükümet hakem rolü oynayarak yatıştırıcı bir takım uygulamalar yapma yolunu seçebilmektedir. Fakat özellikle kamu işletmelerinden atılan işçilerin ya da oldukça ağır koşullarda çalışan göçmen⁴ işçilerin bağımsız ülke çapında örgütlenen sendikalarda örgütlenmesine kesinlikle müsaade edilmemektedir.

⁴ Kimi esnemelere rağmen, kırlarda yaşayanları bulundukları bölgede yaşamak zorunda bırakan Hukou sistemi hala yürürlükte olduğu için şehirlere göç ederek çalışmakta olan kır kökenli işçiler neredeyse illegal göçmen statüsünde çalışmaktadırlar. Bu devletin bilgisi dahilinde, ucuz işgücü arzını desteklemek için göz yumduğu bir uygulamadır. Bu kişiler kayıtlı oldukları bölgede yaşamadıkları için birçok sosyal haktan mahrum olarak yaşamaktadırlar.

3.1 Reform Sonrası Çin’de Ekonomik ve Politik Gelişmeler (1978 ve sonrası)

Çin Devrimi’nin lideri Mao Zedung’un 9 Eylül 1976’da hayatını kaybetmesiyle ülkede yeni bir dönemin başladığı söylenebilir. Mao’nun ölümü, onun başlattığı ve iktidar partisi içinde “kapitalist yolcular” olarak tarif edilen ve reform sürecinin mimarı Deng Xiaoping’in de içinde bulunduğu kesimlere yönelik büyük bir kitlesel tedhiş ve mücadele dönemi olarak görebileceğimiz Kültür Devrimi’nin de sonu anlamına gelmekteydi. 1958-59 yıllarında ortaya konan ve gerçekçi olmayan üretim hedeflerinin kentsel ve kırsal insan gücünün aşırı zorlanmasıyla gerçekleştirilmesini hedefleyen Büyük İleri Atılım kampanyasının kapsamlı bir ekonomik yıkıma yol açan sonuçları, kampanyanın sorumlusu olarak görülen Mao’nun politik arenada görece güç kaybetmesine ve arka plana çekilmesine yol açmıştı. Devrimi gerçekleştiren milli kahraman olarak görülen bir liderin iktidara gelmesinin üzerinden 10 yıl geçtikten sonra başarısız bir ekonomi politikası sonrasında geri çekilmesi aslında dikkat çekici bir gelişme olarak not edilmelidir. 1960’ların ilk yarısı ise politik inisiyatifi ele geçiren Liu Shaoqi-Deng Xiaoping ekibinin başını çektiği Sovyet tarzı merkezi bir planlamaya dayanan, dengeli bir kalkınmaya sahne olmuştu. Fakat Mao için Sovyet tarzı bir kalkınmanın bürokratikleşme, devrimci kadroların çürümesi, toplumsal eşitliğin kaybı ve devrimci kitle hareketlerinin ortadan kalkması ile özdeşleşen yansımaları bulunmaktaydı. 1966 yılında Mao, kendince olumsuz gördüğü bu sürece karşı kitleleri Parti’ye karşı harekete geçirecek çağrılarda bulunmaya başladı.⁵ Bu çağrılarının yankı bulması ile birlikte ülke çok ciddi bir politik türbülansın içerisine sürüklendi. 1970’lerin başlarında ordunun inisiyatifi eline almasıyla görece bir durulma yaşansa da Mao’nun öldüğü günlerde ülke aslında hala iç savaş riskini bütünüyle atlatabilmiş durumda değildi. ÇKP bürokrasisi bugünkü değerlendirmelerinde Mao’nun temsil ettiği mirası genel olarak sahiplenirken, Kültür Devrimi’ni “Kayıp On Yıl” olarak nitelendirip bir tür aşırılıklar çağı olarak mahkûm etmektedir (Fengcheng, 2011, 345). Parti fraksiyonları arasındaki çelişkilerin çözülmesi için kitle hareketlerinin seferber edilmesi olarak değerlendirilebilecek Kültür Devrimi, Çin sosyalizmin diğer bütün sosyalist

⁵ Bir diğer yaygın görüşe göre ise Mao, siyasi rakiplerini parti içi mücadelede geriletmek için kitle hareketlerini tetiklemiştir.

deneyimlerden ayırt eden ve çarpıcı sonuçları olan bir süreci de tarif etmektedir (Badiou, 2011). Kültür Devrimi sonrasında parti bürokrasisinin iktisadi reformlara başlaması kendisine rıza devşirme ihtiya ı ile doğrudan ilişkilendirilebilir. Kültür Devrimi, Sovyet Partisinin kendi üzerine  ok    yle  KP'nin direnci arasındaki farkı izah eden en önemli etken görünümündedir.  KP'nin Mao'nun ölümü sonrasında uyguladığı hemen her politikada Kültür Devrimi günlerinin yarattığı tedirginlik ve güvensizliğin izlerini bulmak mümkün olmaktadır. Özellikle 1989'da yaşanan  ğrenci hareketlerinin bastırılmasında sergilenen dehşet, Kültür Devrimi günlerindeki ortamın canlanmasından duyulan korku ile de izah edilebilir.

1976 yılının önemli politik geli melerinden biri 5 Nisan olaylarıdır. Çin Devrimi'nin önemli isimlerinden Zu Enlay Ocak ayı içindeki ölümü sonrasında, 5 Nisan'a denk gelen Qing Ming festivalinde Tiananmen Meydan'ında bir araya gelen binlerce kişi tarafından anılmak istenir. Fakat bunun Kültür Devrimi'nin kazanımlarına darbe vuracak bir sosyal harekete d n  mesinden tedirgin olan Dörtlü  ete⁶, Mao'nun desteğini alarak alana polis gücüyle müdahale ederler. Eylemin arkasında Deng Xiaoping'in olduğu varsayılarak Deng bir kez daha Merkez Komite'deki görevlerinden alınır. Fakat bu defa siyaset sahnesinin en tepesindeki pozisyonuna geri dönmek için çok uzun süre beklemesine gerek kalmayacaktır. Fakat Tiananmen'de yaşananlar yeni bir politik dönüşüm sürecinin de habercisi olarak okunabilir. Kültür Devrimi'ni radikalle tirme taraftarı olarak etkin olmaya  alı an Dörtlü  ete, Mao'nun ölümünün hemen ardından Ekim ayı içinde tasfiye edilir. Kültür Devrimi'nin tüm günahlarından sorumlu olarak görülen kesimlerin tasfiyesi, ba layacak yenilenme atılımlarına uygun bir ortam yaratmıştır. Kültür Devrimi'nin yarattığı “Yaralı Nesil” dönüşüm talep etmektedir. Çin tarihinde geleneksel olarak önemli bir rol oynayan aydın kesimler de bu süreçte Kültür Devrimi'nin a ırılıklarına karşı normalle meyi temsil eden politik unsurlara destek vermeye hazır görünmekteydi. Bu kesimin özellikle yıllardır kısıtlanan ifade özgürlüğünün sağlanması konusunda bir ısrarı bulunmaktaydı. Deng, iktidara tırmanış sürecinde bu kesimlerin de aktif desteğini almayı ba aracaktır (Meisner, 1996).

⁶ Kültür Devrimi'nin son günlerinde iktidarı elinde tutan, radikal klike verilen isim Dörtlü  ete'dir. Bunların arasında Mao'nun karısı da bulunmaktaydı. Parti içindeki çok önemli bir destekçi grupları yoktu fakat Mao tarafından desteklenmekteydiler.

Mao'nun ölümü sonrasında parti içinde inisiyatif Huo Guafeng'e geçti. Huo'yu meşru lider yapan en önemli belge, Mao'nun küçük bir kağıt parçasına hasta yatağında yazdığı ve Huo'nun politik mirasçısı olduğunu ifade ettiği bir nottu. Fakat aslında oldukça silik bir politikacı olan Huo'nun iç savaşın eşiğindeki bir kamplaşmayı yaşayan ülkenin politik koşullarında geçici bir rol oynayabildiğini söyleyebiliriz. Huo, Dörtlülük Çete'nin tasfiyesi sürecinde ittifak içinde olduğu Deng Xiaoping tarafından kısa sürede etkisizleştirilerek geri plana çekilmek zorunda bırakılmıştır. Deng, 5 Nisan olayları sonrasında dışlandığı Merkez Komiteye 1977 Temmuz'unda tekrar döner. Dörtlülük Çete'nin tasfiyesi sonrasında Kültür Devrimi günlerinde el çektirilen bir çok parti bürokrati yeniden konumlarına dönmeye başlarlar. 11. Parti Kongresi'nde Merkez Komite'ye seçilen 201 yeni üyeden 76'sı Kültür Devrimi günlerinde "kapitalist yolcu" olarak partiden dışlananlar arasından çıkacaktır. Bu kesimlerin ağırlığı giderek artmış, Deng'in iktidarının konsolidasyonu ile birlikte parti içindeki hakim unsur haline gelmişlerdir.

Zu Enlay'ın Ocak 1975'te yaptığı bir konuşmada ortaya koyduğu Dört Modernleşme kavramı partinin yeni politik çizgisinin en genel çerçevesini oluşturmaktaydı. Artık Kültür Devrimi günlerinin kapitalist yolculara ve bürokrat kapitalistlere karşı en önemli görev olarak resmettiği sınıf mücadelesi dizginlenecek, toplumun biriken sorunlarını çözebilecek yegâne alan olan ekonomi alanında bir sıçrama hedeflenecekti. Dört Modernleşme; Tarım, Sanayi, Ulusal Güvenlik ve Bilim-Teknoloji alanlarında modernleşmeye yol açacak bir ilerlemenin hedeflenmesi gerektiğini ortaya koyan bir yaklaşım sunmaktaydı. Parti liderliği "demokrasi" ve "politik reformlar"ın da Dört Modernleşme alanında kalıcı sonuçlar elde edebilmek için muhakkak gerekli olduğuna dair açıklamalarda bulunuyordu. Vatandaşların anayasal haklarından bahseden, sosyalist bir yasal mevzuatın hâkim kılınması gerektiğini ifade eden bir yaklaşım bu demeçlere damgasını vurmaktaydı.

Çin politika tarihinin en önemli dönüşümlerinden birinin gerçekleştiği toplantı hiç kuşku yok ki 1978 Aralık ayında toplanan 11. Kongre'nin 3. Plenum toplantısıdır. Bu toplantı ile Deng iktidar yürüyüşünde geri döndürülmesini imkansız kılan mevziler elde etmiş, partinin yeni dönemdeki önceliğinin sınıf mücadelesi değil ekonomi olacağı açıkça ilan edilmiştir. Merkezi planlamanın yanı sıra pazara dayalı

düzenlemelerin de yapılacağı karar altına alınmıştır. Özellikle özgüvenini kaybetmiş geleneksel parti bürokrasisinin, 1950'lerin ilk yarısındaki gücünü konsolide etmesine dönük adımlar atılmıştır. Parti bürokrasisinin özgüvenini en çok aşındıran gelişme hiç kuşku yok ki Mao'nun inisiyatifiyle 1967 yılından itibaren zaman zaman iç savaş görüntülerinin oluşmasına yol açan Kültür Devrimidir. Kültür Devriminin yarattığı özgüven eksikliği, halkın yeniden rızasını üretebilmek için ekonomik reformların hayata geçirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştı. Aydın kesimlerin beklentisi olan “demokratik açılımlar” gerçekleştirilmemiş, demokrasiye yapılan vurgular parti içi demokrasinin güçlendirilmesine dönük, daha ziyade Leninist bir prensip olan “demokratik merkeziyetçilik” çerçevesinde adımlar atılmasıyla sınırlı kalmıştır.

3. Plenum'da alınan kararlar genel bir rahatlama atmosferi yaratmış, bu atmosfer demokrasi beklentisi içine olan kesimleri de hareketlendirmiştir. 1979 yılı, Deng'in ABD'ye gerçekleştirdiği tarihi ziyaret ve Vietnam'a karşı girişilen başarısız bir askeri maceranın yanı sıra Demokrasi Hareketi'nin gelişimiyle de hatırlanır. Demokrasi Hareketi, çok geniş bir toplumsal destek bulamasa da Deng denetimindeki ÇKP'nin demokratikleşme ile ilgili taleplere nasıl yanıt üreteceğine dair önemli bir turnusol kağıdı işlevi görmüştür. Kültür Devrimi'nin radikal demokrasi taleplerinden etkilenen ve sürecin sonuçlarından büyük oranda Dörtlülük Çeteyi sorumlu tutan demokrasi aktivistleri, Mao'nun “Dört Büyük Özgürlük”⁷ ilkesinden güç alarak *dazibao* adı verilen büyük karakterli pankartları şehir merkezinde, Tiananmen Meydanı'na, daha sonradan Demokrasi Duvarı adı verilen bölgelere asmaya başladılar. Hareket, ilk başlarda Deng ile fiili bir ittifak içerisindeydi çünkü aktivistler kendilerine hedef olarak Dörtlülük Çete'nin icraatlarını seçmekteydiler. Hareket, gayri resmi, amatör gazetelerin yayınlanması ve şehir meydanlarına pankartların asılması şeklinde birçok Çin kentine yayıldı. 5 Nisan Forumu, Aydınlanma Topluluğu ve Çin İnsan Hakları Birliği gibi örgütlenmeler ortaya çıktı. 8 Ocak 1979'da hareketin aktivistlerinden Fu Yuehua, yaşam koşullarının zorlukları ile ilgili sorunları dile getiren dilekçeleri yetkililere vermek için şehre gelen yoksul köylülere Pekin'de bir yürüyüş yaptırınca tutuklandı

⁷ Mao tarafından ortaya konan ve Anayasa'ya da yazılan dört temel özgürlük şunlardı: “Fikirlerini özgürce ifade etmek, bunları yaymak, büyük tartışmalar yürütmek ve pankart yazmak”. Bunlar daha sonra Deng zamanında Dört temel İlke'ye aykırı görülerek Anayasa'dan çıkarılmıştı.

(Meisner, 1996, 114). İktidar, Mart 1979'da başarısızlıkla sonuçlanan Vietnam macerası sonrasında Çin birlikleri geriye çekilirken biraz da ilgileri başka yöne çekmek amacıyla Demokrasi Hareketi aktivistlerini hedef göstermeye başladı. Kültür Devrimi'nin olumsuz çağrışımlarını hatırlatarak, genç demokrasi aktivistlerinin, ülkenin kalkınması için gereken "istikrar ve birlik" adına tehdit oluşturmaya başladıklarını ilan etti. 30 Mart üst düzey parti yetkililerine yaptığı bir konuşmada ise "Dört Temel İlke"yi ilan etti. Bu ilkeleri "sosyalizme, proletaryanın diktatörlüğüne, Komünist Parti'nin liderliğine ve Marksizm-Leninizm- Mao Zedung düşüncesine bağlılık" olarak tarif etmişti. Burada özellikle üçüncü ilke dikkat çekiciydi. Deng, için piyasa ekonomisine daha fazla alan açmak politik olarak demokratikleşme ve çok partili rejime geçişi gerektiren bir durum teşkil etmiyordu. Deng'in kafasındaki politik reformlar parti içi düzenlemelerle sınırlıydı. Partinin iktidar tekeli kaybetmesine asla müsaade edilmemeliydi (Laliberte, Lanteigne, 2008). Kültür Devrimi'nin yarattığı istikrarsızlık aşılmış, parti eski kadroları öncülüğünde yeniden yapılanmıştı. Başarılması gereken tek parti iktidarının yarattığı istikrar ortamında ülkenin ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmekti. Kültür Devrimi'nin tabandan gelen dalgaları karşısında bütünlüğünü ve iktidarını büyük oranda kaybeden bürokrasi, Deng nezdinde yeniden tazelediği gücünü diğer politik öznelerle paylaşmaya açık değildi. 28 Mart'ta Pekin'deki yerel yetkililer her türlü gayri resmî politik aktiviteyi ciddi biçimde sınırlayan kararlar aldılar. Sonraki gün ise hareketin en önemli sözcüsü Wei Jingsheng tutuklandı. Sonraki iki yıl içinde ülkenin dört bir yanından yüzlerce aktivist tutuklanarak çalışma kamplarına gönderildi ve bu sayede hareket büyük oranda ülke gündeminden çıkarılmış oldu.

16 Ocak 1980'de Deng yeni bir açıklama yaparak Dört Temel İlke'nin merkezinde "Parti liderliğinin bulunduğunu açıkladı. Konuşmada "demokratlar" ve "muhalifler" düzeni sabote eden unsurlar olarak tanımlanarak Mao'nun ısrarı üzerine 1975'te Anayasa'ya eklenen "Dört Büyük Özgürlük" ilkesinin de yürürlükten kaldırılmasını istedi. 30 Ağustos 1980'de toplanan Ulusal Halk Meclisi, işçilerin grev hakkı ile birlikte söz konusu özgürlükleri düzenleyen Anayasa'nın 45. maddesini de yürürlükten kaldırdı. Yapılan düzenleme ile aydınların ve işçilerin siyasal alana müdahale araçları büyük oranda sınırlanmış oldu (Meissner, 1996). Görüldüğü gibi

bu noktaya kadar Çin’de reformun özü, Kültür Devrimi süresince zayıflayan ve dağılmaya yüz tutan parti otoritesinin ve iktidarının tahkimidir. Bu süreçten sonra da parti geçirdiği dönüşümlerle ve attığı adımlarla değişimin direksiyonunu hiçbir zaman bırakmamış, yerel kimi güç paylaşımlarını kabul etse de merkezi düzeyde kendisini tehdit edecek tüm odakları dağıtmayı temel amacı olarak görmüştür. Partinin bu performansı Çin’i diğer post-komünist rejimler içerisinde ayrıksı bir yere koymaktadır. Parti değişim dinamikleri karşısında çözülmemiş tam tersine değişim dinamiklerini yönetmiş ve böylece de gücünü sürekli olarak daha da büyümüş, kendisi de bu süreçle birlikte dönüşmüştür. Bunu başarabilmesini ise büyük oranda deneyciliğine ve pragmatizmine borçludur.

Potansiyel bir politik özne olarak Demokrasi Hareketi tasfiye edilirken kültürel ve entelektüel üretimin önünü açan bir liberalleşme döneminin de kapısı açılmıştı. Bu durum ilk bakışta paradoksal olarak görülebilir fakat tek parti iktidarı merkezi düzeyde kendisine karşı rakip olabilecek kolektifleri etkisizleştirmeyi bir temel politika haline getirmişti. Bireysel, yerel kalan girişimlerse daha fazla toleransla karşılanabiliyordu. 1980 yılında Pekin’de sergilenen Brecht’in “Galileo’nun Yaşamı” adlı oyunu ile önemli bir eşik aşılmış oldu. “Zihinleri Özgürleştir!” yeni dönemin resmi sloganlarından birisi idi ve kültürel yaşam en azından bir süreliğine bu çerçevede gelişti. Liberalleşme eğilimi sadece bu zeminde kalmadı. Deng, 18 Ağustos 1980’de yaptığı bir konuşmada politik sistemdeki aşırı merkezileşmeden şikâyet etti. “Bir bütün olarak toplumsal yaşamın demokratikleşmesi” gerekliliğinden bahsetti (Meisner, 1996). Liderlerin elinde aşırı iktidar bulunması, yine liderlerin ataerkil alışkanlıkları, liderler ve kadroların görevlerinin yaşadıkları sürece devam etmesi, ayrıcalık elde etmek için gösterdikleri ilgi, Parti ve Devlet kurumları arasında hiçbir ayırımın bulunmaması ve genel olarak bürokratikleşme Deng’in eleştirilerinden nasibini aldı. Aslında Mao’dan farklı olarak Deng bürokrasiyi toplumsal anlamda bütünüyle zararlı bir mekanizma olarak görmemekteydi. Fakat onun amacı bürokrasinin rasyonelleşmesi ve kurumsal bir işleyişe kavuşması idi. Deng, Weber gibi düşünmekteydi; modern bir devlet, etkin bir işleyiş için rasyonel bir işleyişe sahip bir bürokrasi geliştirmeliydi. Dönemin temel amacı olan ekonomik gelişme sürecinin doğru bir biçimde yönetilebilmesi, “açık kapı” politikasının gereği olarak

yabancı sermaye ile kalıcı ilişkiler geliştirilebilmesi ve bürokrasi içinde istikrarı tehdit edecek çekişmelerin yıkıcı olmasını önleyecek genel bir yasallığın inşası bürokrasinin yapısal dönüşümünün ne yöne doğru gerçekleşmesi gerektiğini ortaya koymaktaydı. Deng, halkın yöneticileri seçtiği birçok partili rejimden ziyade Leninist partinin kadrolarının ve politikalarının toplum tarafından çeşitli yollarla denetlenebildiği bir siyasal sistemi arzuluyordu. “Çin karakterli sosyalizm”in “kontrol-denge” mekanizması bu çerçevede kurgulanmalıydı. 1980 yılında hayata geçirilmeye çalışılan Gengshen Reformları da benzer bir amacı gütmekteydi (Brodsgaard, 2010): Parti-devlet iktidarını tek bir güçlü adamın iradesine terk etmek yerine kurumsal bir işleyişi yerleştirmek, herhangi bir makamın elinde aşırı iktidar birikimi dengeleyebilecek mekanizmalar inşa edebilmek.

Deng zamanında parti-devlet mekanizmasında gerçekleştirilen önemli reformlardan bir tanesi de partide yükselmenin ideolojik yetkinlik/bağılılıktan ziyade teknik uzmanlık ile ilişkilendirilmesidir. Parti kadrolarının uzmanlaşması aynı zamanda Kültür Devrimi esnasında parti içinde kimi konumlar elde eden sol kanat unsurların temizlenmesine, Pazar reformlarına tepki üretebilecek kesimlerin parti içinde zayıflamasına yol açmıştır. Uzmanlaşma politikasından da anlaşılabileceği gibi Deng için parti faaliyetlerinin performans kriteri, yapılan uygulamaların yarattığı ekonomik sonuçlardır: “Politik eğitimin sonuçlarını değerlendirmenin tek kriteri, bunların ekonomik durumu geliştirmeye sağlayacağı faydalardır” (Meissner, 1996, 181). Partinin en önemli görevi, ekonomiyi geliştirecek uygulamaların önünü açmaktır. Deng aslında Ortodoks Marksizm’den kaynaklanan bir yorumdan yola çıkarak Çin’deki temel çelişkinin ileri üretim ilişkileri ile geri kalmış üretici güçler arasında olduğunu iddia etmekteydi.⁸ Başka bir açıdan bakıldığında Deng’in bu çizgisinde bir süreklilik bulunduğu, temel kamulaştırma sürecinin tamamlandığı 1958’den beri benzer bir çizgiyi savunduğu ancak bürokrasiyi ve ekonomik kalkınmayı öncelikli görmesinin Mao tarafından “kapitalist yolcu” olarak dışlanmasına yol açtığı hatırlanmalıdır. Deng’e göre yapılması gereken, üretim ilişkilerinde dönüşümü amaçlayan bir sınıflar mücadelesi değil tüm imkânlar

⁸ Deng’in bu görüşleri aslında 1956 yılında yapılan 8. Parti Kongresinden beri savunduğu bilinmektedir.

kullanılarak geri kalmış üretici güçlerin geliştirilmesi için çaba harcamaktı. Dolayısıyla ekonominin gelişimini ivmelendirebilecek her türlü düzenleme gerçekleştirilebilirdi. “Fareyi yakaladığı sürece kedinin siyah ya da beyaz olmasının bir önemi yoktu” Fakat ekonomik açılımlar, Leninist tek parti iktidarının sorgulanmasına uzanan bir politik reform ile kesinlikle karıştırılmamalıydı. Gerçek bir sosyalist toplumun yaratılabilmesi için öncelikle bunun için gerekli maddi temel inşa edilmeliydi. Maoist politikalara damgasını vuran toplumların bilinç ve iradeleri ile maddi zorlukların üzerinden atlayabilecekleri düşüncesi aşılmış, “ekonominin nesnel kuralları”na uygun hareket etmek “Bilimsel Marksizm”in bir koşulu olarak benimsenmiştir. Maoist dönemde politikaya ve üretim ilişkilerinin sürekli devrimleştirilmesine verilen öncelik post-Maoist dönemde ekonomiye ve üretici güçlerin geliştirilmesine verilir hale gelmişti. Bu yaklaşım Çin’in devasa ve yeterince etkin bir biçimde değerlendirilemeyen işgücünün üretim kapasitesini büyük oranda arttırarak günümüzün jeopolitik ilişkilerine de fazlasıyla damgasını vuran Çin mucizesinin ortaya çıkmasına yol açtı.

3.2 Tarımdan Sanayiye Hızlanan Ekonomik Reform

Bu çerçevede ekonomik reformlar süreci kırsal yapının dönüşümü ile başlatılmıştır. 1958 yılından beri kolektif komünlerde örgütlenen kırsal üretim, hane halkı sorumluluk sistemine geçişle birlikte yeni bir yapıya kavuşmuştur. Anhui eyaletinde yapılan uygulamaların yarattığı kimi olumlu sonuçlar üzerine, 1980 sonbaharından itibaren “hane halkı sorumluluk sistemi” adı altında tüm ülke çapında yaygınlaştırılması ile hayata geçirilen bu sistemde, komünün sahip olduğu topraklar köylülere dağıtıldı. Mülkiyet hakkı kamuda saklı kalmak üzere üretimle ilgili tüm kararları alma hakkı üreticiye verildi. Aileler hangi ürünü ekeceklerinden ve vergi sonrası üründen nasıl yararlanacaklarından kendileri sorumluydu. Üç yıl içerisinde ülke içerisinde ekilebilir toprakların %98’i yeni sisteme dönüştü. 1987’de gerçekleşen 13. Kongre’de kiralanan topraklarda çalıştırılacak işçi sayısı ile ilgili sınırlamalar kaldırıldı. Bu düzenleme, özellikle hayata geçirildiği ilk birkaç yıl içerisinde tarımsal üretimde önemli artışlara sebep oldu. Aynı zamanda 1979 yılında devlete zorunlu olarak satılması gereken ürüne karşılık yapılan ödemeler %20, fazla

ürün için yapılanlar ise %50 oranında arttırıldı. Köylülüğün yaşam standartlarında ortaya çıkan iyileşmeler, reform uygulamalarının meşruiyetini arttıran bir rol oynadı. Genel olarak 1978-84 aralığında kırlarda kişi başı gelirin ikiye katlandığı kabul edilmektedir (Gökten, 2012, 209). Maoist dönemin en önemli hedeflerinden birisi olarak kalan kırsal-kentsel gelirler arasındaki farkın giderilmesi reformun ilk yıllarında büyük oranda gerçekleşti.⁹ 1989-1994 yılları arasında tarım üretimi yaklaşık %9 oranında artarak, 1957-78 ortalamasının üç katına ulaşmıştır. Kültür Devrimi günlerinde özgüvenini kaybeden bürokrasi, ekonomik reformun köylülüğün gelirlerinde artışa yol açmasıyla iktidarını konsolide etme sürecini kazasız bir biçimde atlatmayı başardı. “Hane halkı sorumluluk sistemi” ile başlayan tarımsal reform ve köylülüğün yaşam koşullarındaki genel düzelme, kentlerde işçilerin yaşam koşullarının bozulması ile tezat teşkil eder. Reform, genel olarak kentlerdeki işçilerin eski rejimin avantajlı toplumsal tabakası olma durumunu ortadan kaldırır. Köylülüğün reforma verdiği destek 1989 Tiananmen olaylarında işçilerin ve aydın gençliğin ayaklanmasına soğuk bakmasından da takip edilebilir. Bu anlamda reformun arkasındaki temel toplumsal destek bürokrasi ile birlikte köylülükten kaynaklanırken, 1986-89 döneminde ortaya çıkan muhalefet aydınlar, üniversiteli gençler ile yaşam koşullarının bozulmasına tepki gösteren işçilerden destek almıştı.

Kırlardaki gelir artışı sadece tarımsal üretim artışından kaynaklanmamaktaydı. Çin’de piyasa ekonomisine geçiş aşamasında çok önemli ve özgün bir rol oynayan Kasaba ve Köy İşletmeleri de kırsal üretim artışında önemli rol oynadılar. Komün sisteminin tarımsal üretimden fiilen tasfiye edilmesi ile serbest kalan işgücünün önemli kısmı yine kırsal kolektiflerin mülkiyetinde bulunan bu işletmelerde istihdam edildiler. Açıkçası hiçbir yetkili ve kurumun da beklemediği bir ekonomik sıçramaya hizmet ettiler. Bunların başarılı olmasında Maoist dönemde uygulanmaya çalışılan kırların sanayileştirilmesi uygulamasının etkisi hesaba katılmazlık edilemez (Yang ve Zhao, 2014). 1980’lerin sonlarında kırsal işgücünün %25’ine denk gelen 90 milyon kişi bu fabrikalarda istihdam edilmekteydi. Çin’in sanayi üretiminin %25’i buralarda gerçekleştirilmekteydi. Özellikle hafif sanayi alanındaki üretim artışı büyük oranda kasaba ve köy işletmeleri aracılığıyla gerçekleşmiştir. Yabancı sermayeyi ülkeye

⁹ İlerleyen yıllarda bu farkın tekrar önemli büyüklüklere ulaştığı gözlenmektedir.

çekme noktasında da bu işletmeler önemli rol oynamışlardır (Meisner, 1996, 231). 1990’larda kırsal sanayiler yıllık %30’luk büyüme rakamlarını yakalayarak Çin mucizesinin arkasındaki temel etkenlerden biri haline geldiler. Daha sonra aşamalı olarak etkinliklerini kaybettiler.

1978 sonrasında uygulanan piyasalaşma reformları kırlarda devasa statü ve gelir farklılaşmaları yarattı. Deng, burjuvazi yaratmaya dönük geleneksel milliyetçi devletlerin uygulamalarını hatırlatır bir biçimde “Önce bazılarımızın zengin olması lazım!” veciz ifadesinin de gösterdiği gibi, girişimcilik rolünü oynayacak bir tabakanın oluşması için özel bir çaba harcadı. Bu çabanın daha ziyade parti kadrolarının yararlandığı kimi olanakların oluşturulması ile yakından alakalı olduğu rahatlıkla düşünülebilir. Sonuç olarak, 1983 yılında “varlıklı” olarak nitelenen kırsal ailelerin %40’ı toplam nüfus içinde payı oldukça küçük kalan eski ve yeni parti kadrolarından oluşmaktaydı (Meisner, 1996, 254). Ayrıca tarımsal üretim artış hızı 1984 yılı sonrasında duraklama yaşamıştır. Ailelerin ticarileşmenin ek gelir olanaklarından yararlanmak için atıl kapasiteleri kullanarak hayata geçirdikleri üretim artışı 1984’te doğal sınırlarına ulaşmıştı. Reform öncesi dönemin yarattığı altyapı imkanları kişisel maddi kazanç olanaklarının devreye sokulması ile sonuna kadar zorlanmıştı. Fakat tarımsal üretimle ilgili komünler başta olmak üzere kolektif kurumların büyük oranda devre dışı kalması, tarımsal yatırım gerçekleştirecek öznelerin bulunmayışı üretim artışlarına engel oluşturmaya başlamıştı. Tek fiyat politikalarının esnetilmesi, ikili bir fiyat sisteminin inşası politik olanaklarını kullanarak ucuza aldıkları ürünleri serbest piyasada fahiş fiyatlara satarak astronomik gelirler elde eden bürokratlara yaramıştır. Ayrıca piyasa için üretim sonrasında tahıl üretimi yerine ticari tarımsal ürünlerin tercih edilmesi, 1984’ten itibaren tahıl üretiminin düşmesine, Çin’in yeniden tahıl ithalatçısı olmasına yol açmıştır. O kadar ki 1985’te gerçekleşen tahıl üretimi düşüşü, Büyük İleri Atılım’dan bu yana yaşanan en büyük düşüş olmuştur. Maoist “tahılı temel halka olarak al!” ilkesinin ticari tarım lehine rafa kaldırılması kısa sürede tarımsal üretimin dengesini bozmuş, bazı bölgelerde açlık riski ortaya çıkmış, devlete tahıl satmak istemeyen köylülerle yerel parti yetkilileri arasında gerilim yükselmiştir. Dünya nüfusunun %22’sine karşılık yeryüzünde tarım yapılabilir arazinin %9’unu elinde bulunduran Çin için halkın

beslenmesi meselesi potansiyel bir kriz konusu olarak ortada durmaktaydı (Yi ,Wu, 2018, 1). Devletin bütçe açıklarını ve enflasyonu denetim altına almak için hayata geçirdiği bir takım merkezi kontroller sonrasında Kasaba ve Köy işletmeleri de sıkıntı yaşamış, önemli sayıda işçi işini kaybetmiştir. Bütün bu olumsuzluklar köylerini terk ederek kentlerde göçmen işçi olarak çalışan *youmin* (gezinen insanlar) sayısının 50 milyona yükselmesine yol açmıştır (Meissner, 240). Bu sonucun ortaya çıkmasının en önemli sebeplerinden birisi de komünlerin 1985’de tamamen kaldırılması ile köylülere sağladığı “beş garanti”nin -yiyecek, barınak, giysi, yakıt ve defin masrafları- de yok olmasıdır.

Ekonomik reformlardan en olumsuz etkilenen kesimlerin başında kentli sanayi işçileri gelmekteydi. Maoist dönemin en ayrıcalıklı kesimi olan kentli sanayi işçileri, 1949 Devrimi’nin kendileri için yarattığı en önemli kazanımlardan biri olan “demir pirinç kasesi”nin kırılması ile karşı karşıya kaldılar. Başta ömür boyu iş güvencesi olmak üzere birçok sosyal hakkın içerildiği bu paket, 1980 reformları sonrasında artık sanayi işçilerinin doğal hakkı olarak görülmez oldu (Selden, Perry, 2010: 26). Oysaki sanayi işçilerinin gözünde devrimin onlara sağladığı en büyük kazanım iş güvenceleri idi, komünist rejimin meşruiyeti de büyük oranda bu kazanımdan kaynaklanmaktaydı. Sanayinin örgütlenmesi ile ilgili gerçekleştirilen dönüşümler büyük oranda karlılık seviyesinin performans kriteri haline gelmesi, işletme yöneticilerinin etkinliğini işçilerin etkinliğinin aleyhine arttırmak, merkezi planlamanın kimi yetkilerini işletme yönetimlerine devri, işletme yönetimlerini özerk birimler haline dönüştürmek, kar etmeyen işletmeleri kapatmak, üretim esnasında modern üretim tekniklerini kullanmak prensipleri çerçevesinde gerçekleşmişti. Aynen kırsal reformlarda olduğu gibi bir yerel deneyim ülke çapındaki reformlar için ilk deneysel sonuçları üretmişti. Yerel parti yönetiminde Zhao Zyang’ın bulunduğu Sichuan’da elde edilen deneyimler sonucunda seçilmiş kimi verimli firmaların plan kotasını aşan üretimlerini istedikleri gibi pazarlama ve elde ettikleri gelirleri kullanma yetkisi verilmiştir.

Verimsiz işletmelerin kapatılması sonrasında yeniden iş bulması oldukça zor olacak yaşta milyonlarca işçi işsiz kalmıştır. Her yıl 6 milyon kişiye istihdam yaratmak

zorunda olan kentler, işten atılan işçilerin de eklenmesi ile giderek ciddileşen bir işsizlik sorunu ile karşı karşıya kaldı.

Piyasa reformlarının bir diğer doğrudan sonucu da enflasyon oldu. 1979'da %6, 1980'de %7 olan enflasyon uzun yıllardır böylesi fiyat oynamalarına tanık olmamış halk nezdinde şok etkisi yarattı. Yüksek enflasyonun etkisini telafi etmek için işçilerin maaşlarına aylık ek katkılar ödemeye başlayan devlet bu sefer de yükselen bütçe açıkları ile karşı karşıya kaldı. 1981 yılında 1950'lerden bu yana ilk kez devlet tahvili satışı aracılığıyla borçlanma yapıldı.

Bunların yanı sıra ağır sanayi üretiminde oluşan durgunluk, Deng yönetimini endişeye düşürdü. Merkezi planlamanın etkinliği yeniden tesis edildi. 1979-80 yıllarının reform hızı 1980'lerin ikinci yarısına kadar yavaşlatıldı. Bu kararlarla enflasyon ve bütçe açıkları kontrol altına alındı. Tüketim mallarının bollaşması ve maaşlardaki artış sonrasında 1980'lerin ortasına gelindiğinde kentli nüfusun kişi başı gelirlerinde yıllık %6'lık bir artış yaşandı.

Dünya piyasalarıyla mal alışverişini canlandırmaya dönük uygulanmaya başlanan açık kapı politikası sonrasında 1978-1988 aralığında Çin'in dış ticaret hacmi 4'e katlanmıştır. "Açık kapı" politikasının önemli ayaklarından bir tanesi de Özel Ekonomik Bölgeler'in kurulması idi. Üç tanesi Hong Kong'a bir tanesi de Tayvan'a yakın olarak kurulan bölgelerin kurulmasındaki amaç yabancı sermayenin ülke içine çekilmesiydi. Bölgelerin coğrafi konumu öncelikle yurtdışındaki Çinli sermayedarların yatırımlarının beklendiğini ortaya koymaktaydı. Bunlardan özellikle Shenzhen'de kurulan bölge önemli miktarda sermaye çekerek Deng yönetiminin ihtiyaç duyduğu başarı hikayesini sağlama görevini üstlenmişti. Bölgedeki kişi başına üretim Çin genelindekinin 20 katına, kişi başına düşen gelir ise yine benzer biçimde ülke ortalamasının 5 katına ulaşmıştı (Meisner, 277). Bunun üzerine 14 yeni bölge kurulmasına karar verildi. Fakat daha sonra hem bölgelerin ilk etapta görüldüğü kadar hedeflenenlerle uyumlu sonuçlar üretmediği, hem de işgücünün aşırı sömürsünün parti çevrelerinde rahatsızlık yaratması sonrasında¹⁰, bölgelerin

¹⁰ Shenzhen'deki bölgeye yapılan bir teftiş gezisine katılan bir parti yetkilisinin gözyaşları içerisinde "sonucunun Shenzhen olacağını bilseydim Komünist Devrim'e asla katılmazdım" dediği aktarılmıştır (Harding, 1987,168).

başarısına yapılan vurgu adım adım geri çekildi. Fakat Deng'in bölgelerin temsil ettiği dinamizme inancı hiçbir zaman kaybolmadı. 1992'de reform sürecini yeniden ateşlemek için gerçekleştirdiği Güney Gezisi'nde bölgelere yapılan ziyaretler önemli yer tutmuştu.

1980'lerin ilk yarısında kentlerde yaşayanların gelirlerinde önemli bir artış yaşanmakla birlikte (1978-614 yuan, 1986-1329 yuan) 1980'lerin ikinci yarısında tarımsal üretim artışlarındaki yavaşlama ve fiyat serbestleştirmesinin yol açtığı enflasyon özellikle kentlerde yaşayanlar için olumsuz sonuçlar yarattı. Resmi rakamlara göre perakende fiyatlar 1987'de %7.3, 1988'de %18.5 artmışken 1989'un ilk çeyreğinde bu oran %28'e ulaşmıştı. Fiyatların tamamen piyasa tarafından belirlenmesi ile ilgili reform hazırlıkları söylentilerinin yaygınlaşması sonrasında daha da artan talep fiyatları yükseltmeye devam ediyordu (Zhao, 2001, 127).

Toparlamak gerekirse, 1980'lerin ilk yarısında genel olarak piyasa reformu üretim ve gelir artışlarına yol açmışken, 1980'lerin ikinci yarısı ile birlikte Maoist dönemde yaratılan üretim altyapısının sınırlarına gelinmişti. Bunun sonucu olarak ekonomik sıkıntılar baş göstermiş, devletin en önemli meşruiyet kaynaklarından biri olan eşitlik ilkesinin esnemesinin yarattığı olumsuzlukların yanı sıra kapitalist ekonomilerin devrevi krizlerini çağrıştıran gelişmeler 1980'lerin sonunda Çin toplumunu patlamaya hazır bir bomba haline getirmişti. Reforma öncülük eden Partinin bu duruma nasıl yanıt vereceği belirleyici önemde olacaktı. 1980'li yılların sonlarında diğer komünist ülkelerde de reformlar gerçekleşmeye başladı. Ancak bunlar ekonomik alandan ziyade siyasi alanda ortaya çıkmış ve hızla da komünist parti iktidarlarının ortadan kalkması ile sonuçlanmıştı. 1980'lerin sonlarında Çin Komünist Partisi de çok yönlü bir değişim basıncı altında kalacak, kritik kırılma anında ürettiği reaksiyon ile kaderini diğer komünist partilerinkinden ayırmayı başaracaktı.

3.3 Bir Kırılma Anı Olarak 1989 Tiananmen Olayları: İsyan ve İmha

Deng'in iktidarı elde etmesinde önemli rol oynayan aydınlar, demokrasi ile ilgili beklentilerinin karşılanmaması üzerine verdikleri desteği çekmeye başladılar. 6 Ocak

1989’da ünlü bilim adamı Fang Lizhi’nin Deng’e yazdığı ve başta önceki Demokrasi Hareketi’nden beri tutuklu bulunan Wei Jingsheng olmak üzere tüm politik tutukluların salıverilmesini talep ettiği mektubu döneme damgasını vuran açık mektuplar, dilekçeler, konuşmalar, gazete yazıları döneminin başlangıcı olarak görebiliriz (Su, Jiang, 2016). Şanghay’da yayınlanan *World Economic Herald* gazetesi başta olmak üzere birçok gazetede demokratik reformların gecikmesine karşı tutum almaya başlayan aydınların yazıları yayınlanmaya başladı. Su Shaozhi, Wang Roushui ve Yu Guangyuan bu tutumlarıyla öne çıkan aydınlar olmuşlardır. Bunlar eleştirilerini büyük oranda Marksist çerçevenin dışına çıkmadan yapmaya özen göstermişlerdi. Aydınların bu muhalif ve daha fazla özgürlük talep eden çıkışları öncelikle öğrencileri etkilemişti. Özellikle 1980’lerin sonlarında iktisadi reformun yarattığı pembe tablonun yerini giderek yüksek enflasyon ve artan yolsuzluğun en önemli belirtileri olarak algılandığı bir krize bırakması ve aydınların bu durumun temel sorumlusu olarak ülkenin siyasi rejimini görmesi 1989’da yaşananlar üzerinde belirleyici etkiler yarattı.

1980’lerin sonlarına doğru özellikle üniversitelerde kurulan tartışma grupları şeklinde hareketlenen üniversiteli gençlik, toplumda gelişen huzursuzluğun barometresi gibi işleyerek Parti’nin düşünce ve ifade özgürlüğü üzerindeki kısıtlamalarına karşı harekete geçmeyi planlamaktaydı. Özellikle komünist hareketin doğuşu açısından tarihi bir öneme sahip bulunan 4 Mayıs 1919 öğrenci hareketlerinin yaklaşmakta olan 70. Yıldönümü için bağımsız gösteriler yapmayı hedefliyorlardı. Fakat 1987’de liberal kesimlere fazla hoşgörülü davrandığı gerekçesiyle Devlet Başkanlığı görevini yürütmekteyken Deng ve “Gang of Olds”¹¹ tarafından tasfiye edilen Hu Yaobang’ın ölümü planlanan eylemlerin öne çekilmesine yol açtı. Hu, halk tarafından en çok sevilen parti yetkililerinden birisiydi, gençler görevden uzaklaştırılmasının önemli bir haksızlık olduğuna inanmaktaydılar. Öldüğünde hala Politbüro’nun 17 üyesiden biri olan Hu’nun bir toplantı esnasında kalp krizi geçirdiğine hatta Deng’in koruması tarafından vurulduğuna dair söylentiler Hu’nun

¹¹ Deng’in önemli dönüm noktalarında karar almak için başvurduğu gayri resmî grup için kullanılan isim. Bu gruptaki isimlerin partide resmî görevleri kalmamıştı fakat veteran kimlikleri ile önemli bir politik ağırlığa sahiptiler. Grubun ismi ile Kültür Devrimi’nin “Gang of Four”u (Dörtlü Çete) arasında paralellik kurulmaktaydı.

cenazesini parti yönetimine protestoya dönüştürecek etkiler yaptı. Daha önce Zu Enlay'ın cenazesinin bir protesto hareketine dönüşmesi gibi Hu'nun ölümü de Çin Halk Cumhuriyeti tarihinin en önemli sosyal olaylarından birinin patlak vermesini tetikleyen olay oldu.

Hu Yaobang'ın ölümü 15 Nisan 1989'da duyuruldu. 17 Nisan'da Tiananmen Meydanı'na doğru yapılan anma yürüyüşleri başladı. Öğrencilerin katılımıyla başlayan yürüyüşlere daha sonra diğer kesimler de destek verdi. 18 Nisan'da yapılan 10binden fazla kişinin katıldığı yürüyüşte *Zhongnanhai* adı verilen Deng'in ve dönemin sevilmeyen figürü Li Peng'in konutlarının da bulunduğu bölgenin kapıları zorlandı. Bu olay yaşanacakların ne boyutlara ulaşabileceği ile ilgili önemli bir ipucu verdi (Zhao, 2001, 221).

Bağımsız Öğrenci Sendikası'nı kurarak bir adım öne çıkan öğrenciler yürüyüşler esnasında taşıdıkları pankartlarda örgütlenme, basın-yayın hürriyeti talep etmekte, “burjuva liberalizmi” ile itham edilerek tasfiye edilen kadroların itibarlarının iade edilmesi, eğitim ile ilgili ayrılan bütçenin geliştirilmesi taleplerini de dile getirmekteydiler. Dönemin duyarlılıklarını en fazla yansıtan taleplerden birisi ise Parti ve hükümet yetkilileri ile çocuklarının maaşlarının ve diğer gelir kaynaklarının açıklanması idi. 22 Nisan'da resmî cenaze töreninin yapılacağı gerekçesiyle halkın meydana girişinin engelleneceği duyuruldu fakat öğrenciler buna geceden meydana doldurup kamp kurarak yanıt verdiler. Sabah katılımlarla sayıları 100bine ulaşmıştı. Resmi törende dönemin Genel Sekreteri Zhao Ziyang'ın Hu'nun politik tasfiyesi ile ilgili bir özeleştiride bulunmaması öğrencilerin öfkesini daha da pekiştirdi. Çünkü önemli taleplerinden bir tanesi Hu'nun siyasi itibarının iadesiydi.

Cenaze töreninin yapılması ile eylemlerin kendiliğinden sönümleneceği düşünülürken beklentilerin tersi gerçekleşti. Öğrenciler, 18 Nisan'da ortaya koydukları taleplerinin kabul edilmesi için boykot yapmaya karar verdiler ve işçileri de eylemlerine grev yaparak katılmaya davet ettiler.

Deng yaşanan gelişmelerden son derece rahatsızdı. Yaşananların ona Kültür Devrimi'ni çağırttığı ortadaydı. Kitleler ve bürokrasiyi tehdit eden talepleri, dünyada sosyalist devletleri etkisi altına almaya başlayan değişim rüzgârlarıyla

birlikte el alındığında Deng'in rahatsızlığını açıklıyordu. 1978 sonrasında iktidarını inşa ederken destek aldığı önemli isimlerden birisi olan Chen Yun çevresinde hareket eden sol kanat, iktisadi reformların hızından ve Zhao Ziyang'ın parti ile devleti birbirinden yalıtma çizgisinden rahatsızdı. Bu çevre reformların bu hızda sürmesinin Çin'i de kaçınılmaz olarak Doğu Avrupa'da yaşananlara benzer bir sürecin içine çekeceğini düşünüyorlardı. Sol kanada karşı Zhao Ziyang'ın liberalleşme ve reform çizgisine arka çıkan Deng, sokaklarda yükselen tepki ile zor duruma düşmüştü. Öğrencilerin tek amacının kaos çıkarmak olduğuna inanıyordu. Hele de öğrencilerle işçilerin bir araya gelmesi o dönemde "Polonya korkusu" adı verilen bir kaygıya yol açıyordu. 25 Nisan'da Li Peng ve Yang Shangkun ile yaptığı görüşmede kan dökülmesine engel olabilmek için ellerinden geleni yapmalarını ancak bundan bütünüyle sakınmanın da imkansız olabileceğini öngörmeleri gerektiğini söyledi (Zhao, 2001, 225). Deng'in bu düşünceleri parti yayın organı *People's Daily* gazetesinde 26 Nisan'da "Sokaktaki kargaşaya karşı tavizsiz bir tutum almak gerekir" ismiyle yayınlanan çok sert bir yazıya yansımıştı. Yazının temel vurgusu Deng'in görüşlerini açık bir biçimde yansıtıyordu: Eylemler kaos çıkarmayı, Parti'nin ve sosyalist sistemin altını oymayı hedeflemekteydi. Yürüyüşleri tertipleyenlerin arkasında deniz-aşırı bağlantıları olan karanlık eller bulunmaktaydı (Su, Jiang, 2016, 85).

Fakat bu gözdağı da beklenen etkiyi yaratmadı. 27 Nisan'da yine on binlerce öğrenci meydana doğru yürüyüşe geçti. Katılımcıların sayısının 700 binden fazla olduğu tespit edilmişti. Pekin'deki hükümet güçlerinin bu büyüklükte bir protestoyu şiddet kullanmadan bastırması neredeyse olanaksız görüldüğü için yönetim geri adım atmak zorunda kaldı. Devlet Konseyi sözcüsü Yaun Mu hükümetin protestocu öğrencilerle diyalog başlatma niyetinde olduğunu açıkladı. Yürüyüş akşamı, öğrencilerin üst düzey parti yetkilileri ile talepleri hakkında görüşme istemleri kabul edildi. Öğrencilerin yetkililerle görüşmelerinin kimi bölümleri TV'lerde yayınlandı. Öğrencilerin yolsuzluklarla ilgili sıkıntıları ifade ettiklerinin duyulması kendilerine dönük toplumsal desteği arttırdı. Görüşmelerin başlaması sonrasında 28 Nisan'da *People's Daily* ve diğer bazı önemli gazeteler öğrenci eylemlerini haber yaptılar ve görece daha nötr bir dil kullandılar. 29 Nisan'da 16 üniversiteden 45 öğrencinin

katıldığı bir toplantıda protestocular ile hükümet yetkilileri ilk kez ortak bir toplantı gerçekleştirdiler. 30 Nisan'da Pekin'de eylemler sürecinde kurulan Bağımsız Pekin Öğrenci Sendikası, hükümetle müzakerelerin kurumsallaştırılmasını öneren öğrencilerin teklifini benimseyerek bağımsız bir diyalog delegasyonu kurulmasını kabul etti. Parti de en azından ilk aşamada taleplere makul bir yaklaşım sergiliyor görüntüsü verdi. Hatta devlet yetkililerinin kullanımı için Limuzin otomobillerin ithal edilmesine son verileceği duyuruldu. Aslında parti meseleyi nasıl ele alacağı ile ilgili net bir tutum alamamıştı. Deng'in temsil ettiği kanat öğrenci hareketinin en sert biçimde ezilmesi taraftarı idi. Fakat doğrudan düzeni hedef alan hiçbir talebi olmayan öğrenci hareketinin kan dökülerek sokaklardan temizlenmesi gerektiği konusunda partinin tüm yöneticileri aynı fikirde değildi. Ayrıca 27 Nisan'daki kitlesel katılımın da gösterdiği gibi hareketin kimi unsurlarını yalıtmadan ve katılımı azaltacak müdahaleler gerçekleştirmeden Pekin'deki devlet güçlerinin müdahalesi işlerin çok daha çığırından çıkmasına da yol açabilirdi. Kuzey Kore'ye gerçekleştirdiği 1 haftalık geziden 30 Nisan'da dönen Devlet Başkanı Zhao Ziyang ise öğrencilerin desteğini arkasına alarak Deng'in üzerinde basınç yaratan sol kanadı geriletebileceğini düşünüyordu. Yani aslında eylemler Parti içerisindeki fraksiyonlar arası gerilimleri yükseltmeye başlamıştı. Bu çekişmenin bir sonuca varması için iki hafta geçmesi gerekti ve oluşan boşlukta gençlik hareketi bulunduğu alanda özgüvenini hızla arttırdı ve Pekin halkının geniş kesimlerinin de desteğini alan, iktisadi ve siyasi problemlere karşı toplumsal tepkinin sözcüsü rolünü kazanarak çok önemli bir güç haline gelebildi, Pekin halkıyla, özellikle de ekonomik reformların ilk etaptaki sonuçlarından rahatsızlık duyan işçilerle bütünleşebildi. Ancak öğrencilerin işçilerin tersine ekonomik reformların varlığından rahatsız olmaması, işçilerin ise kendilerini mağdur olarak hissetmeleri bu ilişkinin bir sınırı olacağını gösteriyordu. Zhao, öğrencilerin taleplerinin genel anlamda makul olduğunu ve bunların demokratik yöntemlerle karşılanması gerektiğine inanıyordu. Deng ise oluşan sosyal rahatsızlığın farkındaydı, neo-liberal ekonomik reçetelerin mimarı olan ve özellikle kentli işçiler açısından sosyal haklarının riske girmesinin sorumlusu olarak görülen Zhao'yu da, gelişmelere yeterince aktif müdahale göstermediği için, Hu Yaobang gibi politik sahnenin dışına itmek niyetindeydi. Böylece 1980'lerde reformun ortaya

çıkardığı olumsuz yan etkilerin günah keçisi de bulunmuş olacaktı. Ancak bu hamlenin kendisini partinin sol kanadı karşısında zayıflatacağını düşündüğü için de harekete geçmekte tereddüt ediyordu. Çünkü Hu Yaobang gibi Zhao Ziyang da aslında Deng'in veliahtı olarak konumlandığı bir isimdi.

4 Mayıs'ta yine gençlerin öncülük ettiği fakat bu sefer toplumun çok farklı kesimlerinin de katılımıyla 300 bin kişilik dev bir miting düzenlendi. 4 Mayıs 1919, ÇKP'nin kurucu kadrolarının politikleşmesi açısından önemli bir işlev taşıyan dönemin milliyetçi hareketinin yükselişi açısından çok önemli bir tarihi (Hui, 2017, 62). Yine 4 Mayıs'ta Asya Kalkınma Bankası delegelerine bir konuşma yapan Zhao Ziyang, protestocu öğrencilerin büyük bir kısmının rejimin temellerine karşı olmadığını belirtti. Bu görüşüne temel gerekçe olarak da öğrencilerin pankartlarında taşıdıkları “Komünist Partisini destekle”, “Sosyalizmi Destekle”, “Reformları Yükselt”, “Demokrasiyi İlerlet”, “Yolsuzluğa Karşı Dur” sloganlarını gösterdi. Zhao, eylemleri yolundan çıkarmak isteyen bir azınlığa dikkat çekip karmaşanın büyümesine izin verilmeyeceğini belirtse de eylemlere yaklaşımda nüanslı bir tutum sergiledi. Eylemlerin asker marifetiyle bastırılması sonrasında Zhao Ziyang'ın bu konuşması sol kanadın sözcüleri tarafından protestocuları teşvik eden bir hata olarak mahkum edilmişti. Konuşma gerçekten de özellikle Pekin'deki devlet kurumlarında yönetici konumda görev alan bürokratların eylemlerle ilgili tutum belirlemede zorlanmalarına yol açmıştı (Zhao, 2001, 228).

Partinin tehditlerine rağmen öğrencilerin ısrarcı olması, partinin hem iç gerilimleri hem de eylemlerin giderek artan kitleselliği karşısında sorunun nasıl ele alınacağı konusunda net tavır belirleyememesi yüzünden tutarlı bir tutum geliştiremeyip paralize olması farklı kesimlerin de hızla politikleşmesine yol açtı. 12 Mayıs'ta People's Daily gazetesinde bu sefer 26 Mart'taki yazıyı tekzip eder nitelikte bir yazı yayınlandı. Yazıda demokrasi, insan hakları ve kuvvetler ayrılığına dayanan bir hükümet yapısının gerekliliğinden bahsedilmekteydi. Parti içi güç dengelerinde Zhao Ziyang'ın ön plana çıktığı bir momentin işareti olarak okunabilecek bu durum bir süre sonra yeniden değişecekti. Zhao inisiyatif elindeyken daha az ikircikli davranarak daha kalıcı bazı düzenlemeler ile ilgili bir takım taahhütlerle öğrenci hareketini kampüslerine dönmeye ikna edebilirdi. 4 Mayıs konuşması sonrasında

bunda büyük oranda da başarılı olmuştu. Açlık grevlerinin başlamasına kadar geçen süreçte Pekin’de ikisi dışında tüm üniversitelerde boykot sona ermiş, dersler yeniden başlamıştı. Hükümetin tutum değişimi sonrasında zafer havasındaki öğrenciler arasında temsilcileri aracılığıyla iktidarla müzakere yürütüme isteği giderek artıyor, radikal eğilimler güç kaybediyordu. Bağımsız Pekin Öğrenci Sendikası da 4 Mayıs’ta boykotu sona erdirmişti. Fakat Zhao Ziyang’ın kararsız tutumu hareketi radikalleştirmek isteyenlerin hareket edebileceği bir alan bıraktı, ittifaklarının gelişmesine yol açtı, böylece şiddet yanlısı Deng’in görüşlerinin parti elitleri arasındaki taraftarlarının sayısı arttı.

Parti içindeki yarılmanın bir benzeri de aslında öğrenci hareketi içerisinde uç vermişti. Bazı öğrenci önderleri, özellikle hükümetle görüşmelerin yürütülmesinde etkin olan Diyalog Delegasyonu toplumsal dönüşümün parti içinden başlayabileceğini varsayarak parti içi dengeleri fazlaca önemsemektedirler. Bunlar Zhao’nun Mayıs ayının ilk günlerinde kazandığı inisiyatifi büyük oranda kendi etkilerine bağlamaktaydılar. Bağımsız Öğrenci Sendikası, Delegasyon’un edindiği konumdan memnun olmasa ve müzakerelerle sonuç alınmasının olanaklı olduğunu düşünmese de sürece şans verme taraftarı olan kesimlerden oluşuyordu. Görüşmelerin başlaması ile çoğu üniversitede boykotların sona erdirilmesi bu grubun desteğini taşıyordu. Diğer bir grup ise partideki tüm gruplara uzak durmakta, partinin hâkimiyet alanının dışında bir özerk kamusal alan inşa etmeye çalışıyorlardı. Bunlar daha ziyade kampüslerde yapılan forum ve toplantılarda ateşli konuşmalarla öğrenciler arasında popüler olmuş, Wang Dan, Wuer Kaixi gibi karizmatik öğrenci liderlerinden oluşmaktaydı. Müzakerelerin iktidarın öğrenci kitlelerini atomize etmek amacına hizmet ettiğini düşünüyor, Parti’nin yapıcı bir tutum alacağına inanmıyorlardı ve 4 Mayıs sonrasında eylemlere katılımın zayıflamasından ve heyecan kaybından rahatsızdılar. İlk grup Zhao’nun ve çevresindeki aydınların etkisi altındaydı, 4 Mayıs sonrasında Zhao’nun çağrılarına daha fazla kulak vererek hareketi radikal tutumlar almaktan uzak tutmaya gayret ettiler. Fakat olaylar onların kontrolünde gelişme göstermedi. Aslında reform sürecinin biriktirdiği sorunlar öğrencilerin öne çıkmasıyla bir ifade bulmuştu, süreç artık sadece öğrencilerin tepkisini ve taleplerini ifade etmekten daha fazlası haline gelmişti. Reformdan ve

özellikle de bürokrasinin yolsuzluk ile birlikte anılan varoluş tarzından rahatsızlık duyan her kesim gelişmelerin bir parçası olmak üzereydi. Sonuç olarak müzakerelere güvenmeyen, karizmatik öğrenci liderleri grubunun başlattığı açlık grevi hareketin bir sonraki aşamaya geçmesine yol açtı. Enerjisini kaybetmekte olan hareket, açlık grevleri ile yeniden momentum kazandı (Zhao, 2001, 161).

Beklentilerinin karşılanmadığını düşünen öğrenciler 13 Mayıs'ta açlık grevine başlama kararı aldılar. Açlık grevleri bir süredir gündemde olmakla birlikte son noktada Wuer Kaixi'nin önerisi sonrasında kararlaştırılmıştı. 13 Mayıs tarihinin seçilmesi ise eylemin Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov'un Çin'e yapacağı tarihi gezinin tarihiyle çakışmasını sağlamaktı. Uluslararası basın görüşmeyi takip edecek olması eylemin iktidar üzerinde yaratacağı basıncı daha da arttıracaktı. Açlık grevi kararı öğrenciler arasında ilk başta çok sıcak karşılanmadı. Hatta Bağımsız Pekin Öğrenci Sendikası, eylemcileri karardan vazgeçirmeye çalıştı. Ancak 12 Mayıs gecesi Pekin Üniversitesi'nde öğrenci forumlarının düzenlendiği Üçgen Meydan'da Chai Ling adlı bir diğer öğrenci liderinin yaptığı konuşma sonrasında yaklaşık 300 öğrenci açlık grevine katılmaya karar verdi. Eylemin başlaması sonrasında sayı iki gün içinde 3000'e çıktı. Diyalog Delegasyonu ile Hükümet yetkililerinin müzakerelere çok daha yapısal bir nitelik kazandırmaya çalıştığı bir dönemde, sürecin kendi denetimleri dışına çıkmasından rahatsız olan öğrenci liderlerinin müdahalesi çok önemli sonuçlar doğurdu.

Açlık grevi Tiananmen Meydanına kurulan kampta sürdürülmekteydi. Grev haberi duyulur duyulmaz hükümet ÇKP Merkez Komitesi ile doğrudan teması olan Yan Mingfu aracılığıyla öğrenci liderleri ve kimi aydınlarla bir toplantı gerçekleştirdi. Toplantıya Wuer Kaixi ve Wang Dan gibi açlık grevi kararının alınmasında etkin olan isimler de katılmıştı. Taleplerini orada da dile getirdiler, öncelikli 26 Nisan'da *People's Daily*'de ifade edilen görüşlerin resmi olarak düzeltilmesiydi. Yan Mingfu toplantıda oldukça öz eleştirel bir tonda öğrenci hareketinin gelişimini olumlu bulduklarını yansıtan bir konuşma yaptı, hatta açlık grevinin bile yasalar dahilinde bir eylem olduğunu kabul etti, fakat Merkez Komite açısından temel hassasiyetin Gorbaçov'un gezisine denk gelme olduğunu da açıkça belirtti, öğrencilerin gezi boyunca meydanı boşaltmalarını istedi. Mingfu o kadar ikna ediciydi ki Kaixi ve

Dan bile öğrencilerin 15 Mayıs öncesinde Tiananmen Meydanı'nı boşatacakları konusunda garanti verdiler (Zhao, 2001, 165). 14 Mayıs'ta Yan Mingfu, öğrenci liderleri Wang Chaohua (Bağımsız Öğrenci Sendikası), Wang Dan ve Wuer Kaixi ile bir kez daha bir araya geldi. İçinde Politbüro üyesi, Başbakan Yardımcısı Li Tieying ve ÇKP Merkez Sekreteryası sekreteri kendisinin bulunacağı bir heyetin Diyalog Delegasyonu ile doğrudan görüşmelere başlamayı kabul ettiklerini bildirdi. Öğrenciler ilk görüşmenin televizyonda yayınlanmasını istediler. Bu kabul edilmedi ancak banttan yayınlanmak üzere toplantının kaydedilmesi konusunda anlaşıldı. Ancak öğrenci liderleri açlık grevine son verme kapasitelerini olayların hızlı akışı ile kaybetmişlerdi. Bu konuda aydınlardan ve kimi öğretim görevlilerinden oluşan bir heyetin de öğrencileri ikna için desteği organize edildi. Ancak hem bu heyetin Tiananmen Meydanı'ndaki açlık grevcileri ziyareti hem de diyalog toplantısı sürecin kontrolden çıkmasına engel olamadı. Sonuç olarak tüm çabalara rağmen 15 Mayıs öncesinde meydanın boşatılması sağlanamadı ve Gorbaçov'u karşılama için yapılan planlarda değişikliğe gidildi. Böylece de öğrenciler ile iktidar arasındaki ilişkide Rubicon aşılmış oldu. Öğrencilerin kendi aralarında geçmiş olan ve her kesime güven verebilen bir örgütlenme ile temsil edilemeyişi olayların kontrol dışına çıkmasına vesile oldu. Öğrenciler çok önemli toplumsal değişimlerin önünü açabilecekleri bir fırsatı kendilerini bütünlüklü bir özne olarak inşa etme kapasitesi ortaya çıkaramadıkları için yitirdiler.

Öğrencilerin eylemi, tüm dünya kamuoyunun gözlerinin Pekin'e çevrilmesine yol açan dönemin Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Gorbaçov'un gezisi ile çakıştı. Bu gezi oldukça tarihi bir öneme sahipti zira iki ülke arasında 1969 sonrasında bu kadar üst düzeyde gerçekleşen ilk ziyaret olacaktı. Gorbaçov, öğrenciler arasında sevilen bir liderdi. Sovyetler Birliği'nde uygulamaya konan Glasnost (Açıklık) politikası ilgi ile takip edilmekteydi. İktidar açısından da ziyaretin anlamı büyüktü. Öğrencilerin tutumu parti içerisinde eylemlerin sertlik ile bastırılmasında ısrarcı olan kesimin elini güçlendirdi. Zhao Ziyang'ın ılımlı politikasının başarısız olduğu kabul edildi.

15 Mayıs günü öğrencilere destek vermek için farklı kesimlerden 500 bin kişi alana doldu. 17 Mayıs'ta ise "Çin Halk Cumhuriyeti tarihinin en kalabalık eylemi" olduğu söylenen bir yürüyüş daha gerçekleşti. O günkü katılımcıların sayısının 2 milyonu

bulduğu söylenmektedir. Eylemlere işçilerin yanı sıra parti kadrolarının da yoğun bir ilgi gösterdiği gözlenmekteydi. Devlet medyasının eylemleri ve yaşananları neredeyse anbean yansıtmaları bir normalleşme ve meşruiyet yarattığı için asker ve polislerin bile hükümeti açlık grevindeki öğrencilerin taleplerini kabul etmeye davet eden eylemleri katılımları da gözlenebiliyordu. Gorbaçov'un gezisini takip eden medya uluslar arası kamuoyunun Çin'de yaşananlarla ilgili bilgi sahibi olmasını sağlıyordu. Nisan ayında başlayan öğrenci eylemleri toplumun gidişten rahatsız tüm kesimlerini çok büyük bir hızla harekete geçirmişti. Özellikle işçilerin kitlesel katılımı dikkat çekiciydi.

Olaylar artık Parti iktidarını felç eden bir noktaya gelmişti. Tiananmen çevresindeki kontrol tamamen öğrencilerin eline geçmişti. Trafik bile öğrenciler tarafından yönlendirilmekteydi. Ancak öğrencilerin kendi içindeki dengeler de açlık grevi ile birlikte radikal bir biçimde değişmekteydi. Diyalog Delegasyonu etkin bir grup olma vasfını yitirmişti, radikalleşen hareket üzerinde etki kapasitesini kaybettiği için gücünü üreten iktidarla görüşmelerde köprü olma rolünü de sürdüremedi. Bununla birlikte hareketin meşru temsilcisi konumundaki Bağımsız Öğrenci Sendikası da açlık grevinin etkin savunucuları karşısında meşruiyet yitimine uğramıştı. Açlık grevciler içinde ise kendilerini Çin'in demokratikleşmesi için feda etmek zorunda hissetme eğilimi güçleniyordu. "Çin'e ikinci Tan Sitong lazım!" sloganı en popüler olanlardandı. Tan Sitong, Qing hanedanı döneminde 1898 yılında yaşanan Yüz Gün Reformu döneminde daha çok insanın bilinçlenmesi için kendisini feda etmiş, ölümü tercih etmiş ve sonrasında da efsanevi bir kimlik edinmiş bir kişiydi. Öğrenci hareketi içerisinde pragmatik/realistler ile romantik/idealistler arasında belirgin bir ayrım ortaya çıkmıştı.

Gorbaçov'un ülkeden ayrılması sonrasında Deng harekete geçti. Eylemlerin çerçevesinin öğrenci gösterileri seviyesini aşan bir noktaya sıçraması, özellikle işçilerin muhalif harekete yoğun destek vermesi -17 Mayıs'ta işçi önderleri de Bağımsız Başkent İşçileri Federasyonu'nu kurduklarını açıklamışlardı-, devletin olaylara müdahale edemez bir noktaya gelmesi, Ziyang'ın uzlaşma siyasetinin öğrencileri yatıştıramaması, doğrudan Deng ve çevresini hedef alan söylemlerin giderek artması (Ziyang yanlısı kimi aydınlar yaşananları değerlendirdikleri bir

bildiride Deng'den “bunak otokrat” olarak söz etmişlerdi), Deng ve partinin geleneksel önderliği için tahammül edilemez bir noktaya ulaşmıştı.

Deng, sıkıyönetim ilan edilmesini ve ordunun eylemleri zor yoluyla bastırmasını istiyordu. Ziyang bu karara itiraz etti ama “Yaşlılar Çetesi” adı verilen ve tüm önemli momentlerde kararların alınmasında resmî devlet mekanizmalarının hepsinin üstünde bir inisiyatif kullanan Deng ve çevresi Ziyang'ın ipinin çekilmesi konusunda anlaşmışlardı. Politbüro Yürütme Kurulu 18 Mayıs'ta alınan kararı resmileştirdi. Ziyang iktidar mücadelesinde yenilmişti, yenilginin bedeli siyasi tasfiye olacaktı. Durumun yarattığı travmatik etki ile o zamana kadar öğrencilerle doğrudan temas kurmaktan kaçınan Ziyang'ın Tiananmen'e gittiği, “Çok geç geldim” diyerek öğrenci liderlerinin karşısında ağladığı belirtilmektedir. 19 Mayıs sonrasında ev hapsine alınan Ziyang 2005'deki ölümüne kadar 15 yıl boyunca bu şekilde yaşadı, Haziran sonunda ise tüm resmi yetkileri kendisinden alındı. Deng'in ölümü sonrasında, 14. Parti Kongresi'ne kendisi hakkındaki kararın düzeltilmesi ile ilgili yaptığı başvuru işleme dahi konmadı. Cenazesinin demokrasi taraftarlarının gösterisine dönüşmemesi için çok yoğun önlemler alındı.

19 Mayıs günü çeşitli kanallardan sıkıyönetim ilan edileceğini öğrenen açlık grevciler arasında iktidarın orduyu göreve davet etmesine gerekçe oluşturmamak için eyleme son vermek önerisi tartışılmaya başlandı. Eylemcilerin tümünün desteği sağlanamasa da akşam saat 21.00 itibariyle açlık grevinin bitirildiği ilan edildi. Devlet televizyonu CCTV olağan yayınına ara vererek eylemcilerin kararını duyurdu. Ancak öğrencilerin beklentilerinin aksine sabah itibariyle sıkıyönetim ilan edildi ve ordu birlikleri kent merkezine doğru hareketlendi.

Fakat ilan edilen sıkıyönetim de eylemcileri geriletmeye yetmedi. Artık Pekin halkı ile neredeyse yekvücut olan öğrenciler kararı protesto etmek için, ara verdikleri açlık grevine tekrar başladılar. 21 Mayıs'ta 1milyon kişi Tiananmen'de sıkıyönetimi protesto etti. Pekin'i saran 100 bin kişilik askeri birliklerin ilerlemesini zorlaştırmak için işçi mahallelerinde barikatlar kurulmaktaydı. 7 tanınmış emekli komutan, ordunun gençlere karşı kullanılmaması gerektiğini belirten bir açıklama yayınladılar. Ulusal Halk Meclisi Yürütme Kurulu da öğrenci hareketine destek açıklaması yaptı. İlk gelen askeri birlikler genelde silahsızdılar ve halkın kurduğu barikatları aşma

noktasında bir istek göstermiyorlardı. 22 Mayıs sabahı şehre giren birçok askeri birlik yeniden geri çekilmişti. Sıkıyönetimin beklentileri karşılamaması ve eylemlerin adım adım tüm ülkeye yayılması -kitle hareketleri açısından önemli bir geleneği olan Şanghay beklentilerin aksine oldukça sessizdi¹²- Deng'in havlu atacağı ve Ziyang'ı yeniden göreve çağıracağı beklentilerini yükseltmişti. Ayrıca Pekin'e ordu birliklerinin müdahale edeceği beklentisi, öğrencilerle dayanışma amacıyla diğer kentlerden de yoğun bir öğrenci akışına yol açtı. 16-26 Mayıs tarihleri arasında şehre gelen 172 bin öğrenciden 86 bini burada kaldı. Meydana müdahale başladığında oradaki öğrencilerin %90'ı da bunların arasından çıkacaktı. Sıkıyönetime rağmen şehre gelen askerlerin geri çekilmesi açlık grevini sona erdiren öğrencilerin motivasyonunu yeniden yükseltti. Öğrencilerde ve onlarla dayanışma içerisindeki kesimlerde askerin öğrencilere zor kullanamayacağına dair bir varsayım genel kabul görür hale gelmişti.

Meydandaki öğrencilerin etrafındaki dayanışmayı daha da görünür kılmak amacıyla aydın ve öğrencilerin inisiyatifiyle Başkentteki Tüm Çevrelerin Ortak Federasyonu kuruldu. Ancak meydandaki öğrenci grupları arasındaki çelişkilerin yönetilemesi giderek zorlaşmaktaydı. İşleyişe sağlıklı bir içerik kazandırmak için kurulan bütün yapılar bir süre sonrasında bölünmelerin yeni bir parçası haline dönüşüyordu. Öğrenci hareketi önünde açılan tarihi fırsat penceresi büyüdükçe hareketin parçalılığı, iç rekabeti de artmaktaydı. Post-totaliter bir siyasi rejim içerisinde ortaya çıkan bir kritik kırılma anının en belirgin öğelerinden bir tanesi muhalif aktörün kurumsal birikiminin neredeyse hiçbir tarihinin bulunmayışı, liderlik taleplerinin sayıca giderek artması sonucunda var olan birlikteliklerin de kurumsallaşamamasıdır. 22 Mayıs ve 4 Haziran 1989 arasında yaşananlar bu durumun yeni bir örneğini oluşturur. Aktivist öğrencilerin önemli bir kısmı doğru politik hamlenin meydana çekilmek ve hükümetle görüşmeleri yeniden başlatmak olduğunu düşünmesine rağmen meydanda kalmakta olan ve önemli bir kısmı Pekin dışından öğrencileri buna ikna etme yolunu bulamadıkları için kendi aralarındaki liderlik mücadelesinde geri düşmemek adına kendilerini işgalin devamını savunmak zorunda hissediyorlardı

¹² Bu sükunetin yaşanmasında payı olan şehrin o dönemdeki yöneticileri Jiang Zemin ve Zhu Rongjhi daha sonra parti yönetiminde çok önemli roller oynadılar.

(Zhao, 2001, 195). Oysa gece meydanda kalan öğrencilerin sayısı Mayıs ortasındaki 100-200 bin arasındaki değerlerden ay sonunda 10 bine gerilemişti ve bu kalanları da %90'ı şehir dışından gelen, Pekin'de kalacak yeri olmayan öğrencilerdi.

Reform sonrası Çin siyasetinin en önemli kırılma noktası bu aşamada yaşandı. 1.5 ay gibi kısa bir sürede sınırlı katılımlı öğrenci eylemleriyle başlayan bir süreç ülke başkentinde hâkimiyetin devlet açısından kaybedildiği, bürokrasinin önemli bir kesiminin öğrenci/halk hareketine sempati duymaya başladığı neredeyse bir devrimci momente ulaşmıştı. Deng'in bu noktada vereceği tavizler, büyük olasılıkla politik reformların gerçekleştirilmesi için baskıyı arttıracaktı. Hareket her ne kadar önüne doğrudan partinin iktidar tekeline sorgulayan bir program koymamış olsa da çok hızlı bir biçimde radikalleşiyordu. Dolayısıyla Çin'in Doğu Avrupa ülkelerindekilere benzeyen bir iktidar alt üst oluşu ile karşı karşıya kalması sürpriz olmazdı.

Fakat Deng kişisel karizmasını ve bağlantılarını kullanarak karşı hamle yapmakta gecikmedi. Pekin'e müdahale edemeyen 38.ordu birlikleri yerine kendisine kişisel olarak bağlı, Vietnam Savaşı'na katılmış ve Pekin'de yaşananları gerçek anlamda bilemeyen 27. Ordu birliklerini harekete geçirdi. Ülkenin bölünmüş olduğu 7 askeri bölgenin komutanlarının her biri sıkıyönetimi desteklediklerine dair bir açıklama yaptılar. Ulusal Meclis Yürütme Kurulu Başkanı Wan Li yurtdışından öğrencilere destek açıklaması yapmıştı, ülkeye dönüşü esnasında uçağı Pekin yerine Şanghay'a indirilerek meclisin toplanıp sıkıyönetim karşıtı bir karar alması engellendi. Deng dengeleri yeniden şekillendirerek parti iktidarını Mayıs ayı sonunda konsolide etmeyi başardı.

30 Mayıs'ta öğrencilerin önemli bir kısmı grevi bitirme kararı aldılar. Bitiş günü alana New York'taki özgürlük heykelinden esinlenilerek yapıldığı gayet açık bir "Demokrasi Tanrıçası" heykeli getirildi. Heykelin açılışının yapıldığı anda alanda 100 bin kişi vardı. Pekin dışından gelen öğrenciler ise açlık grevini bırakmalarına rağmen 20 Haziran'daki Ulusal Meclis toplantısı yapılana kadar alanda kalma kararı verdiler.

İkinci askeri müdahale önceki deneyimden ders çıkarak askerlerin kılık değiştirerek şehre girmeye başladığı 26 Mayıs'ta başlamıştı. 3 Haziran'da Pekin'in dış

mahallerinde çatışmalar yaşandı. Özellikle kentin batı yakasında yaşanan çatışmalarda 200-250 kişinin hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir. Askeri birlikler 4 Haziran sabaha karşı 1.30 sularında Tiananmen Meydanı'na ulaştılar. Askeri birlikler Pekin'deki karşı devrimci bir isyanı bastırma emri aldıklarını, meydanda bulunan sivillerin alanı terk etmeleri gerektiğini anons ediyorlardı. Bu anonslar sonrasında kalanların sayısı 4 bine kadar inmişti. Meydanda açlık grevi yapmakta olan aydınların arabuluculuğu ile askerler güney yönünü tahliye yolu olarak 2 saat daha açık tutmayı kabul ettiler. İşgalin son saatleri yine tahliye önerenlerle bunları hain, işbirlikçi ilan edenler arasında tartışmalarla geçti. Saat 4.35'de meydandaki tüm ışıklar söndürüldü ve askerler süpürme hareketine başladı. Karşı devrimci olmakla itham edilen çekilmekte olan öğrencilerin enternasyonal marşını söylemeleri dikkat çekiciydi. Sabah saat 6 itibarıyla alan tamamen boşalmış ve yaklaşık iki aylık kritik kırılma anı da kapanmıştı.

3.4 Kritik Kırılma Anının Kapanışı, Konsolidasyon ve Miras

Deng 9 Haziran'da yaptığı konuşmada reform sürecinden geri dönmeyeceğini açıkladı. Çin'in diğer sosyalist ülkelerinkinden farklı bir kadere doğru yürüyüşü bu hesaplaşmanın sonunda ortaya çıkan dengeler tarafından belirlenmiştir. Benzeri halk hareketleri bahsi geçen diğer ülkelerde Komünist parti iktidarlarını yıkarken, Çin ekonomik reform sürecini siyasi sistemin liberalleşmesine yol açmayacak şekilde sürdürmeyi başarmıştır. Diğer komünist ülkelerde partiler 1989-1991 zaman aralığında çoğu gözlemcinin ummadığı bir momentte ve hızla iktidarlarını kaybederken Çin bu konuda sıra dışı bir istisna olarak kalmayı başardı, komünist partisi iktidarını korudu, kendisine dönük önemli bir meydan okuma karşısında refleks göstermeyi başardı, kapitalizme geçiş sürecini kontrollü bir biçimde yönetti. Partinin bu sıra dışı başarısını deneyselsciliğine, pragmatizmine, en şiddetli çatışmaları yaşarken bile belli bir seviyede koruyabildiği “çoğulculuğuna” ve ekonomik reformları siyasi reformlardan önce başlatmasına bağlayabiliriz. Mao Zedung'un ilk bakışta oldukça maceracı görünen, geleneksel marksizmden ziyade anarşizmden etkilenmiş, bürokratikleşme ile en azından teorik seviyede sorun yaşayan yaklaşımının parti içinde planlanmamış bir dinamizm yarattığı, Maoist “iki çizgi” politikasının parti içindeki “burjuva çizgi”yi son kertede meşru bir muhalefet

olarak görmesine ve özellikle Stalinist dönemde Sovyetler Birliği'nde yaşanan parti içi tasfiyelerin Çin'de en azından devrimin gerçekleşmesinde görev almış kadrolar nezdinde bir kıyıma dönüşmemesine zemin hazırladığı mutlaka not edilmelidir.

Tiananmen Olayları, partinin Chen Yun önderliğindeki sol kanadı tarafından reform ve dışa açılma sürecinin doğal bir sonucu olarak algılandı. Bu politikaların sorumluluğu ilk bakışta tasfiye edilen Zhao Ziyang'a yüklenmiş gibi gözüküyordu fakat tepkilerin aslında Deng'e dönük olması çok doğaldı. Çünkü hem burjuva liberalizmi ile suçlanan Hu Yaobang hem de Zhao Ziyang, Deng'in halefi olarak takdim ettiği isimlerdi. Reform politikasının bir numaralı savunucusu Deng idi. Dolayısıyla yaşanan katliam değil ama oluşan istikrarsızlık atmosferi Deng açısından prestij ve etkinlik kaybı anlamına gelmekteydi. Sol kanadın etkin ismi Chen Yun, -ki Parti içinde Deng'e karşı açık tutum alabilecek tek isimdi- Deng'in ekonomi politikalarının sağcı, protestolara karşı ordu birliklerini kullanmasını ise solcu bir uygulama olduğunu düşünüyordu (Fewsmith, 2008, 23). Sol kanat Ziyang tarafından geliştirilen "sosyalist ekonominin büyümesini sağlayan her politika sosyalisttir" teorisine şiddetle karşı çıkmakta, ekonomi politikaları açısından merkezi planlamanın esas, piyasanın ise tali olduğu konusunda ısrarcı bir tutum sergilemekteydiler. Dönemin devlet başkanı Li Peng de ekonomik kararların alınması konusunda ortaya çıkan ademi-merkezileşme eğilimlerine karşı yeniden merkezileşmeyi öne çıkaran bir politikayı savunmaya başladı. Gerçekten de merkezi hükümetin gelirlerinin milli gelir içindeki payı 1978-1992 döneminde %31.2'den %14.7'ye gerilemişti (Fewsmith, 2008, 92). Çin otoriter bir devlet için şaşırtıcı oranda federal bir görünüm sergilemeye başlamıştı. Özellikle enflasyonu düşürmeye dönük talep kısıcı politikalar da bütçe gelirlerinin önemli bir kısmını sağlayan devlet firmalarının gelirlerini azaltmaya başlamıştı. 1990'da devlet şirketlerinin karları %57 oranında azalmıştı.

Deng'in siyasi kapasitesindeki zayıflamayı ve konsolidasyon süreci içerisinde sol kanadın yükselen profilini sergileyecek biçimde sol kanadın etkinliğini yansıtacak bir biçimde hazırlanan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, merkezi planlama ile piyasa düzenlemelerinin entegrasyonunun kaçınılmaz olduğunu, fakat bunların kesinlikle eşit statüde kabul edilemeyeceğini, merkezi planlamanın önceliğini vurgulamaktaydı.

Ekonomi politikaları ile ilgili karar mekanizmalarında sol kanat ağırlık kazanmış görünüyordu. Parti merkezini doğrudan etkileyemeyen Deng, yerel unsurlarla ittifak geliştirme yollarını aradı. Özellikle Li Peng'in temsil ettiği merkezileşme eğilimlerine karşı yerel parti örgütü liderlerine desteğinin onların yanında olduğunu hissettirdi.

Parti içerisinde yeterince etkinlik yaratamayan ve reform karşıtı duyguların güçlenmesinden rahatsızlık duyan Deng, Pekin'den ayrılıp Şanghay'a geçerek buradaki yetkililerle görüşlerini paylaşmaya başladı. Bu konuşmalar daha sonra Şanghay parti gazetesi *Liberation Daily*'de Huangfu Ping imzasıyla yayınlanan 4 makaleye konu oldu. Bu yazılarda Deng'in parti ortamına hâkim olmaya başlayan sol yorumlardan ne kadar rahatsız olduğu anlaşılmaktadır. Yazılarda “katılmış düşünme biçimleri” eleştirilmekte ve 80'lerde olduğu gibi yeni bir “zihinleri özgürleştirme” çağının açılması istenmektedir. Neyin sosyalist neyin kapitalist olduğu tartışmasının Çin'in büyük bir fırsatı heba etmesine yol açacağından bahsedilmektedir. Özellikle 3. makale, yabancı sermayenin 3. Dünya'yı yoksullaştırdığı düşüncesiyle polemik yapmakta ve Şanghay liderlerini cesur kararlar almaya, Şanghay'ı ticari, finansal ve enformasyon merkezi haline getirmeye davet etmekteydi (Fewsmith, 2008, 50). Bu yazılar yerel parti liderlerinin de benzer içerikli yazılar yayınlamasına yol açtı. Daha da önemlisi Deng'in bu süreçte sol dalgayı dengelemek amacıyla attığı en önemli taktik adım, 1991 baharında sol çevreler tarafından “Çin'in müstakbel Gorbaçov'u” olarak görülen Zhu Rongji'nin Li Peng'i dengelemek üzere, başbakan yardımcısı olarak parti yönetimine sokmayı başarmasıdır. Devlet Konseyi Üretim Komisyonu'nun başına geçen Zhu, çerçevesi büyük oranda sol tarafından çizilen kalkınma planının uygulanmamasını sağladı. Fakat politik atmosfer Deng'in istediği oranda dönüşüm yaşayamadı. Deng'in açık çağrılarının hilafına sol kanat, reform sürecinin yeniden hızlanacağı bir momentumun oluşmasına müsaade etmemek için her türlü yolu kullanmaya hazır görünüyordu. Özellikle Deng'in görüşlerini yansıtan makaleleri hedef alan bir çok yazı basında kendisine yer bulabildi.

Bu geçiş sürecinin atmosferini belirleyen yegane gelişme hiç kuşku yok ki Tiananmen Olayları değildi. Sosyalist ülkelerde yaşanan rejim değişiklikleri Çin'de

ve özellikle sol kanatta çok ciddi bir tedirginlik yaratmaktaydı. 1991 Temmuz’unda Sovyetler Birliği’nde komünist partinin politik iktidar tekeliinden vazgeçmesi Çin’de olası gelişmelerle ilgili tedirginlikleri arttırdı. Sol kanat, reform süreciyle uygulanan piyasacı politikaların kapitalizme “barışçı evrim”e yol açabileceğine inanıyorlardı. Deng ise Irak Savaşı ve komünist bloğun çöküşünün imlediği bir tarihsel dönemde parti içi gerilimleri açık bir hesaplaşma seviyesine taşımayı uygun bulmamaktaydı. Tiananmen günlerinde partinin içine düştüğü karmaşanın anıları daha çok taze idi. Benzer bir iç gerilimin Parti’yi bir kez daha felç durumuna sürüklemesi istenmiyordu. 19 Ağustos 1991’de Sovyetler Birliği’nde yaşanan askeri darbe Çin’de umut yarattı fakat darbenin 3 gün sonra yenilmesi ve Yeltsin’in inisiyatif kazanması sol kanadın tedirginliğini daha da arttırdı. *People’s Daily* gazetesinde ülke içinde ve dışında sınıflar mücadelesinin yeniden önem kazandığına dair vurgular artmaya başladı. Sol kanat, Çin’in sosyalist ülkeleri altüst eden fırtınadan korunabilmesi için reformları yavaşlatması ve dışa açılmaya da son vermesi gerektiğini düşünüyordu. Deng’in ABD ile ilişkileri düzeltmek gerektiği yönündeki çağrıları sol kanadın ileri gelen isimleri arasında sadece öfke yaratmaktaydı. Yaşanan tüm gerilimlere rağmen partinin siyasi hâkimiyetini sorgulatmama noktasında sol blokla aynı fikirde olan Deng, küresel ölçekte komünist partilerin iktidarlarını kaybettiği bir dönemde solla oluşturduğu koalisyonun parti iktidarı açısından önemli olduğunu düşünüyordu.

3.4 Reform Sürecinin Yeniden İvme Kazanması

Oysa Deng tam aksi yönde düşüncelere sahipti. 19 Ocak 1992 günü başladığı ve tarihi öneme sahip Güney Gezisi kapsamında yaptığı değerlendirmelerde reform süreci olmasaydı Parti’nin 1989’daki fırtınayı atlatamayacağını belirtti. Deng’e göre sosyalizm ve kapitalizm arasındaki fark uygulanan politikalarla ilgili değildi, belirleyici olan mülkiyetin biçimiydi. İşletmelerin mülkiyeti belirleyici anlamda devletin elinde oldukça uygulanan tüm politikalar ne kadar piyasacı olsa da meta ekonomisi olsa da sosyalist olarak değerlendirilebilirdi. Deng, uygulanacak ekonomik politikaları şu üç avantaja göre değerlendirmeyi öneriyordu:

-sosyalist üretici güçlerin gelişimine katkı

-sosyalist toplumun toplam gücüne katkı

-insanların yaşam standardını arttırmaya dönük katkı

Bu üç kriter açısından olumlu olarak nitelenebilecek tüm politikalar sosyalist olarak nitelenmeliydi. Deng partiye dönük temel tehlikenin soldan kaynaklandığını düşünmekteydi. Hiç kuşku yok ki Deng'in Kültür Devrimi günlerinde yaşadıkları, o dönemki sınıf savaşımı ile ilgili vurguların Parti'yi ve ülkeyi nasıl kıpırdayamaz hale getirdiğine dair düşünceleri bu değerlendirmeleri yapmasındaki başlıca etkendi. Ona göre, Reform politikalarına güvenmeyenler devlet ve parti görevlileri görevlerinden ayrılmalıydılar. “1978 Üçüncü Plenum'un çizgisini değiştirmeye kalkanlar halk tarafından durdurularak yerlerinden edileceklerdir”.

Deng'in Güney Gezisi 1992 yılından sonuç vermeye başladı. 22 Şubat'ta *People's Daily*'de çıkan bir makalede reformcuların söyleminin yeniden güçlenmesini yansıtır bir biçimde “sosyalizmi geliştirmek için yapılabilecek en iyi şeyin ekonomiyi mümkün olan en hızlı biçimde geliştirmek olduğu” belirtilmekte, geçmiş dönemlerde sınıf mücadelesini temel halka olarak almanın ne gibi felaketlere yol açtığının unutulmaması gerektiği hatırlatılmaktaydı. Deng'e atfedilen “Pratik, gerçeğin yegâne kriteridir” sözü basında kendisine daha sık yer bulmaya başladı. Fakat bu görüşlerin Merkez Dökümanı olarak parti içinde dağıtılması için 1 Mart'a kadar beklenmesi gerekecekti. Sol kanat, Deng'in etkisinin Parti'ye tam anlamıyla nüfuz etmesine direnç geliştirmiyordu. Fakat bu direnç 10-12 Mart'ta toplanan Politbüro toplantısının Deng'in görüşlerinin neredeyse tamamen onaylayan kararları ile ve ordunun da reform sürecine açık desteği ile büyük oranda kırıldı. Genel Sekreter Jiang Zemin'in dengelere de oynayan ve iki tarafa da eşit mesafe de durmaya çalışan tutumu bu süreçte kırıldı. 9 Haziran'da yaptığı bir konuşmada o da esas yoğunlaşılması gereken işin sola karşı korunmak olduğunu belirtti (Fewsmith, 62). Deng'in artan etkisinin sonuçları, Ekim 1992'de toplanan 14. Parti Kongresi'nin Çin Halk Cumhuriyeti tarihinin en liberal ekonomi belgesinin kabul etmesi ile tamamen resmileşti. Belgeye göre reformun amacı “sosyalist piyasa ekonomik sisteminin yaratılması” idi. Deng, sol kanatla yürüttüğü mücadeleyi büyük oranda kazanmış, Parti içinden geçtiği zorlu fırtınalar sonrasında bir kez daha “reform ve dışa açılma” bir bakış açısı ekseninde istikrar kazanmıştı. Deng, sol kanadın kimi önemli isimlerini devre dışı bırakmayı

başarsa da sol kanat tümüyle temizlenmemişti. Çünkü Deng açısından da sol kanat “burjuva liberal” siyasi taleplerin güçlenmesine karşı bir fren işlevi görmekteydi. Deng, 14. Parti Kongresi’nde tam bir politik zafer kazanmayı başarmıştı ama aynı kongre Deng sonrası dönemin başlangıcı olarak da nitelenebilir. Yaşı iyice ilerleyen Deng, 1997’deki ölümüne kadar bu kongre sonrasında büyük oranda arka planda kalacaktır.

Eylül 1994’te toplanan 14. Merkez Komite’nin 4. Plenary toplantısı ise Deng’in özel isteğiyle partinin Deng sonrası liderlik yapısının inşası hedefiyle toplanmıştı. Çünkü Jiang Zemin Genel Sekreter seçilmesinin üzerinden 5 yıl geçmesine rağmen hala tam olarak merkezi bir konum elde edememişti. Mao’nun ölümü sonrasında yaşanan politik krizlerin deneyimine sahip olan Deng için bu durumun yaratabileceği olası riskli sonuçlar açıktı. Güney Gezisi öncesinde reformların uygulanması konusundaki ikircikli tutumu bir dönem için Jiang’ın Deng’in gözünde tüm kredisini kaybetmesine yol açmıştı oysa Zemin kendisinden önce “burjuva liberalizmi” suçlamasıyla tasfiye edilen Hu Yaobang ve Zhao Ziyang’a bakarak partinin sol kanadına daha yakın bir tutum almaya çalışıyordu. Güney Gezisi sonrasında reform yanlısı bir tutum olsa da bu toplantıya kadar Jiang’ın gerçek 1 numara olmayı başardığı söylenemezdi. Fakat söz konusu toplantı ile Jiang’ın pozisyonu sağlamlaştırıldı. “3. Nesil lider kuşağı” bu toplantı ile yönetimi devralmış kabul edildi. Jiang kendi pozisyonunu güçlendirirken sol kanadın hiç hoşlanmadığı Zhu Rongji’nin kimi yetkilerini elinden alan bazı düzenlemeler de yaparak bu kesimin desteğini aldı hem de en önemli potansiyel rakibini büyük oranda zayıflattı.

Jiang Zemin; Mao ve Deng’den farklı olarak devrim öncesi mücadeleye katılmış olmanın meşruiyetine sahip değildi. Böylesi bir kişisel karizma söz konusu olmadığı için Parti içi işleyişte karizmadan ziyade kuralları daha fazla göz önünde bulunduran bir uygulama ile birlikte kurumsallaşmanın başarılması Zemin için önemli bir görev haline gelmekteydi. Böylesi bir kurumsal işleyiş oturtulamadan Zemin için gerçek bir iktidar güvencesi de yaratılmış olamayacaktı.

Jiang aynı şekilde parti içindeki meşruiyetini sağlamlaştırmak için nasıl bir kurumsal yapı inşasına muhtaç idiyse Deng’den farklı olarak toplumsal meşruiyeti temin etmek için de acil bir takım hamlelere ihtiyaç duydu. Bu hamlelerin en göze çarpanı

ise yolsuzlukla mücadele kampanyası oldu. Kimi önemli yerel parti yöneticileri ve eşleri kampanya esnasında cezalandırıldı, bir kısmı idam edildi. Bu arada kampanya doruk noktasına çıktığında politbüro üyesi Chen Xitong görevden alındı ve yargılanarak hapis cezası aldı. Bu kararda siyasi bir tasfiyenin izleri görülse de yolsuzlukla bu seviyede mücadele edilmesinin Jiang'a bir prestij sağladığı, ipleri eline almış olduğu hissini topluma verme konusunda bir imkan yarattığı kabul edilebilir. Gelir dağılımının aşırı bozulması ve yeni zenginlerin önemli bir kısmının yolsuzluk yoluyla zenginleşen bürokratlardan oluşması, Çin'de yolsuzluk ile mücadele kampanyalarını neredeyse o günden bugüne sürekli kılmıştır.

Jiang'a göre sosyalist demokrasi ile Batı tipi parlamenter demokrasi arasına kalın bir çizgi çekilmeliydi. Benzer şekilde kamu sektörünün merkezinde olduğu ve zengin bir mülkiyet çeşitliliğine dayanan bir ekonomiyle özelleştirme politikalarının her şeyin önünde geçtiği bir liberal ekonomi arasında da açık bir fark vardı. Batı'dan kimi olumlulukları almak ile Batı'nın uşağı olmak arasında da bariz bir fark bulunmaktaydı. 1996'da gerçekleşen bir parti toplantısında ekonomik reformun önemi vurgulanırken, ekonomik gelişmelerin “manevi medeniyeti” ortadan kaldırmaması vurgusu yapılmıştı. Bu o zamana kadar yapılmayan ve Jiang'ın üzerinde sol kanadın etkisini gösteren bir vurguydu. Manevi medeniyet, kapitalizme açılma ile birlikte yıpranma yaşayan sosyalist değerleri vurgulamak için kullanılan bir kavramdı.

Fakat Zemin'in gerçekten ortaya çıkarmaya çalıştığı konum, Parti'nin sağ ve sol kanatları arasında orta yolu temsil eden bir çizgiyi temsil edebilmektir. Jiang, Zhao Ziyang'ın Genel Sekreterlik koltuğuna oturmak için Pekin'e gelmesi sonrasında yaptığı gibi sol kanat ile ilişkilerini hiçbir zaman bozmadı. Sol ile kurduğu ilişki onun için aslında Deng'in desteğini alabilecek reform yanlıları tarafından olası bir tasfiyeye karşı bir güvenceydi. Bu ilişki Jiang'ın değerlendirmelerine de damga vuruyordu: “Manevi Medeniyet Maddi Medeniyet'e kurban edilemez”. 6. Plenum'da kullanılan bu ifade reform sürecinden kaygı duyanların hislerinin Jiang'ın retoriğine en fazla nüfuz ettiği anı imlemekteydi. Fakat Deng'in ölümüyle birlikte Jiang için politikanın koşullarında önemli bir değişiklik ortaya çıktı.

Deng Xiaoping, Şubat 1997’de hayatını kaybetti. Bu ölüm sonrasında gerçekleştirilen ilk parti kongresi ise Jiang’ın partinin gerçek lideri olmayı başardığı bir toplantı olarak tarihe geçti. O döneme kadar oldukça temkinli ve radikal kararlar almaktan uzak duran bir lider olarak görülen Jiang, bu kongre ile birçok tarihi adım atmaya başladı, görev süresi dolana kadar da iktidarının önünde engel yaratabilecek unsurları temizledi.

1996’da devlet mülkiyetindeki sanayi işletmelerinin zararları, bütçeye katkılarını net olarak aştı. Devlet mülkiyetindeki işletmelerin özelleştirilmesi meselesi sol kanat açısından önemli bir direnç noktası idi fakat Jiang Deng’in reformcu ruhuna bütünüyle sahip çıktığı 15. Kongre’de zarar eden sanayi işletmelerinin satılabilmesinin önünü açan kararlara imza attı ve böylece sol kanadın kanatları altından çıktığını herkese ispat etmiş oldu (Baum, 1998, 141). Ekonomi politikasına damgasını vuran “*zhuada fangxian*” (büyükleri sıkı tut, küçükleri bırak gitsin) ilkesine uygun olarak küçük ve zarar eden işletmelerin özelleştirilmesi ile ilgili kararlar alındı. Deng’in reformun her kritik aşamasında yaptığı gibi, Jiang da şimdi “Zihinlerin özgürleştirilmesinden” bahsediyordu. Daha önce 1978 ve 1992 dönemlerinde bu söylem fazlasıyla öne çıkmıştı. Şimdi de Jiang, Marksizmin “güncel koşullardan ve gelişmelerden kopuk biçimde ele alınmasını” yanlış bulduğunu açıklıyor, pragmatizmin yeniden ön plana çıkacağını sinyallerini veriyordu. Hatta Zhao Ziyang’ın geliştirdiği “sosyalizmin ilk aşaması” kavramı kullanılarak, sosyalist ilkel birikimin gerçekleşmesi için piyasacı politikalara daha fazla şans verileceği işareti de verildi. Böylece aslında Batı’ya da Deng’in ölümü sonrasında reform sürecinde bir çizgi değişikliği olmayacağına dair bir güvence verilmiş oluyordu.

Jiang’ın sol kanattan uzaklaşması reformcu kanat ile kurulan bir ittifak anlamına gelmiyordu. Çünkü 15. Kongre’nin en önemli kararlarından birisi de reformcu kanadın en önemli siyasi temsilcilerinden Qiao Shi’nin tasfiye edilmesi oldu. Yine Zhu Rongjihi potansiyel bir rakip olarak görece etkisiz bir pozisyonda bırakıldı. Ayrıca 1989 olayları sonrasında siyasi belirleyiciliği artan ordunun merkez komite içindeki temsilcilerinin sayısı azaltıldı. 7 kişiden oluşan Politbüro Yürütme Komitesine ise hiçbir ordu temsilcisi alınmadı. Ordunun sayıca küçülmesi, buna

karşılık teknik olarak daha gelişmiş bir altyapıya kavuşturulması ile ilgili kararlar alındı.

15. Kongre ile 3. Nesil liderlik kurumu resmen ve fiilen oluşmuş oldu. Deng'in ölümü sonrasında Mao'nun ölümü sonrasında yaşanan çapta bir siyasi gerilimin oluşmaması Parti açısından önemli bir kazanım olarak değerlendirilebilir. Burada Deng'in öngörülü yaklaşımının Parti'yi belirsizliğe yol açabilecek bir çatışma sürecinden uzaklaştırıldığının altı çizilmelidir. Jiang da Kongre esnasında "Demokrasi olmadan sosyalizm de sosyalist modernleşme de gerçekleşemez" diyerek parti içindeki işleyişin daha da kurumsallık kazanacağına dair güçlü bir vurgu yapmayı ihmal etmedi. Bahsedilen demokrasinin Batı tarzı bir parlamenter demokrasi olmadığına bir kez daha altını çizmek gerekmektedir. Vurgulanmak istenen daha ziyade 1989 sonrasında olağanüstü günlerinde normal karşılanan bir takım hukuki olmayan fiili uygulamaların azaltılacağı, "kanuna uygunluk" prensibinin daha fazla öne çıkartılacağı bir Parti işleyişinin kurulması idi. Yoksa 1990'larda yaşananlar hem toplumu hem de Partiyi Batı tipi demokrasi anlayışından büyük oranda uzaklaştırmıştı. Ülkenin göze çarpan ekonomik gelişmesine karşı özellikle ABD'den gelen olumsuz mesajlar milliyetçiliğin artmasına yol açmış, bu durum da otoriter olsa da ülkeyi istikrar içinde kalkındıracak bir Parti iktidarının prestijini arttıran sonuçlar ortaya çıkarmıştı.

3.5 Çin: Reform, Dönüşen Parti ve İstikrar Kazanan Kalkınmacı Otoriterizm

Yaklaşık 2 ay içinde baş gösterip sona eren olayların bu seviyede etkili sonuçlar yaratmış olması reform sürecinin yarattığı toplumsal gerilimlerin boyutlarını sergilemesi açısından da önemlidir. Parti bürokrasinin kimi kesimlerinin yolsuzluklar aracılığı ile hızla zenginleşmesi, kır kökenli kimi unsurların hızlı zenginleşmesinin kentli ve elit konumlarını tehdit ettiğini düşünen üniversite öğrencileri ve aydınlar, devrimin en imtiyazlı sosyal sınıfı konumundaki işçilerin kendilerine ömür boyu güvence sağlayan haklarını kaybetmeleri, toplumun devrim sonrasında hiç tanık olmadığı yüksek enflasyon öğrencilerin eylemini çok kısa süre içerisinde bir iktidar sorunu haline getirdi. Kentli sınıfların hoşnutsuzlukları eylemleri kendisine hızla tercüman olarak seçmesine sebep oldu.

Reform sürecinin ilk sonuçlarının ortaya çıktığı bir noktada yaşanan Tiananmen Olayları 1989 sonrasına damgasını vuracak bir dönüşüm sürecini tetikledi. Bu beş haftada yaşananların, kurumsal anlamda bir yenilik yaratmamış olsa da dönemin ideolojik yapılanmasını kökten bir biçimde dönüştürerek güzergah bağımlı bir sürecin başlangıcını temsil ettiği açıktır. 1980'lere damgasını vuran Batı ile yakınsama kültürel iklimi Tiananmen sonrasında savunma refleksiyle tam anlamıyla tersine döndü. 1980'lerin Batı ile yakınlaşma konusunda son derece iyimser ideolojik iklimi yerini daha milliyetçi, alternatif modernleşme arayışlarının yaygınlık kazandığı “Çin karakterli sosyalizm” vurgusunun öne çıktığı bir düşünce dünyasına bıraktı. Eylemlerin komünist bloktaki çözülmenin başlangıç dönemiyle çakışması ise iktidar bloğu içerisinde yakınlaşmayı arttırdı. Partinin normalde mesafeli duran reformcu ve sol kanatları, 1989 sonrası konsolidasyonu sağlamak için birlikte hareket etti. Konsolidasyonun olduğu seviyeyi Tiananmen Olaylarını resmî anlatıda modern Çin tarihinden tamamen silme iradesinin sürekliliğinden de takip edebiliriz.

Zhao Ziyang'ın temsil ettiği liberal kanadın partiden tasfiyesi dönemin kimi karamsar yorumlarında olduğu gibi iktisadi reformların gelişimini 1992'ye kadar yavaşlatsa da sona erdirmeyi, Deng'in Güney gezisiyle kazandırdığı momentum sayesinde ise geri döndürülemez bir ivme kazandı. Bu gelişme piyasa ekonomisinin gelişiminin, giderek bir orta sınıf oluşumunun demokrasinin ortaya çıkmasını koşullamadığı düşüncesinin de küresel ölçekte güçlendirdi.

Öğrenci-aydın eylemlerinin en önemli yetersizliği kendi iç bütünlüklerini sağlayacak bir kurumsal yapı inşasında başarısız olmalarıdır. Hareketin en kritik döneminde açlık grevlerinin başlaması ve eylemin öğrencilerin iç bütünlüğünü bozacak biçimde hareketi ileriye itmesi, bu konuma taşınmanın gerektirdiği kurumsal birikime ve taktiksel yaklaşıma sahip olmayış hareketin parti içinde karşılık bulduğu kanadın da büyük oranda inisiyatif kaybetmesine yol açmıştı. Gorbaçov ziyareti sırasında meydanın işgali ve açlık grevlerinin sürdürülmesi sönümlenmekte olan hareketi yeniden alevlendirmeyi başarmıştı ancak hareketin gelişmesine olanak sağlayan konjonktürün yani parti içindeki temas halinde olan kanadın da ezilmesine yol açarak iktidar bloğunun farklı kanatlarını birleştirmişti. Deng, sol kanadın baskısıyla Hu

Yaobang sonrasında Zhao Ziyang'dan da kopuşarak en önemli muhalifleriyle bir güvenlik paktı kurmayı tercih etti.

Öğrenci hareketinin bu meydan okumasının sonuçlarına ulaşabilmesi ise kendilerine büyük sempati besleyen işçilerle ittifakı geliştirmek olabilirdi. Ancak bu iki kanadın muhalefete katılma gerekçeleri neredeyse birbirinden tamamen farklıydı. Öğrenciler, aydınların da desteğiyle Batı demokrasilerine benzeyen bir siyasi rejimi arzularken işçilerin temel problemi sosyalizmden dönüşün o zamana kadar kendilerine sağlanan ekonomik güvenceleri ortadan kaldırmasıydı. İki kanat, parti bürokrasisinin yozlaşmasına, hızlı bir servet birikimi gerçekleştirmesine, yaygın yolsuzluğa muhalefet etme noktasında beraber hareket edebiliyorlardı, ancak öğrencilerin genel olarak sosyal sorunlara öncelik verdiğine dair işaretler son derece azdır. Öğrencilerin büyük oranda bel bağladığı Zhao Ziyang ise iktisadi reformları hayata geçirmenin en hızlı savuncusu olarak görüldüğü için işçiler içinde sempati yaratan bir politik figür değildi. Öğrenciler için söz konusu olan kurumsal yetersizlik işçiler açısından da fazlasıyla mevcuttu. Bu kadar kısa bir sürede çok yaygın bir ittifakın gerçekleşmesinin önünde politik programa dayalı engeller olduğu gibi kurumsal birikim noksanlığı da tabloyu tamamlıyordu. Reformun ilk yıllarından bu yana daha fazla gelir elde eden Çin kırıları ise eylemlere karşı kayıtsızlığını korudu.

4. BİR PASİF DEVRİM OLARAK G. KORE’NİN DEMOKRASİYE GEÇİŞ SÜRECİ

G. Kore’nin 1987’de yaşadığı demokratikleşme, Kuzey ve Güney Asya ülkeleri baz alındığında yaşanan en önemli aşağıdan demokratikleşme deneyimi olarak kayıtlara geçirilmelidir. Uzun otoriterleşme dönemlerine rağmen sürekliliğini büyük oranda koruyan demokratikleşme arayışları meyvesini en sonunda 1987 Haziran Ayaklanması sonrasında yaşanan yumuşak geçişle verdi.

G. Kore’de yaşanan deneyim, büyük demokratikleşme teorilerinin her biri için önemli bir sınanma olanağı sağlamaktadır. Kimi yaklaşımlar sonucun ortaya çıkmasında en büyük payı halka karşı askeri güç kullanımının ABD’nin müdahalesiyle engellenmesine vermektedir. Bu açıklama demokratikleşme için uzun yıllar boyunca ısrarlı bir biçimde mücadele çeşitli toplumsal kesimlerin ısrarını görmezden gelmekte, ABD’nin askeri rejimlerin desteklenmesi konusundaki olumsuz sicilini göz önünde bulundurmamaktadır. 1983 yılında yaşanan Kwangju Katliamı sonrasında Chun Doo Hwan’ın militarist yönetimine verilen açık ABD desteği bu tezi daha da sorgulamaya açık hale getirmektedir. 1961-1987 arasında kısa fasıllar haricinde yaşanan otoriter rejimlerin yönetimi yaşanan hızlı kalkınma, Modernleşme Teorisi’nin ana tezinin G. Kore örneğinde doğrulanacağını akla getirecektir. 1961-1987 arasında yakalanan ortalama ekonomik büyüme oranı %8.9 olmuştu. Demokratikleşmeyi yaratan kritik kırılma anı da 1986’da %12.6, 1987’de %12.3 büyüme oranlarının arkaplanda olduğu koşullarda yaşanmıştı. Bu ekonomik kalkınmaya sosyopolitik yapının da hızlı dönüşümü eşlik etmişti. 1961’de nüfusun %79’u birincil sektörde istihdam edilirken 1988’de %70 ikincil ve üçüncül sektörde çalışır hale gelmişti (Johnson, 1989, 6). Fakat bu ekonomik büyümenin en önemli ürünü devlete bağımlı bir dev tekeller (*chaebol*) ağının ortaya çıkmasıydı ki bunların demokrasi taleplerinden uzaklığı neredeyse bütün politik analizlerin ortak noktasıdır. Demokratikleşme hareketinin en dinamik kesimi 1980 sonrasında sol ve Marksist

düşüncelerden çok daha belirgin bir biçimde etkilenen üniversite öğrencileriydi. Kentli orta sınıfların 1987 konjonktüründe öğrencilerle hareket etmeyi tercih etmesi sürecin Modernleşme Teorisi'ni destekleyen belki de tek yönüydü. İşçi sınıfını demokratikleşmenin temel destekleyici unsuru olarak gören Rueschmeyer-Stephens ekolü açısından da önemli bir referans vakaya dönüşebilecek G. Kore'de işçi sınıfının 1987 kritik kırılma anında orta sınıf kadar belirleyici bir konumda olmaması buna karşılık demokrasini konsolidasyonu açısından en güçlü otonom alt sınıf örgütlenmesini yaratarak son derece belirleyici olması dikkat çekicidir. Geçiş Teorisi açısından ise özellikle demokratikleşmenin elitler arasındaki çatlakla başlaması tezi, G. Kore vakası açısından ilk bakışta yüksek açıklayıcılığa sahip görünmektedir ancak 1987'de muhalefetin taleplerinin kabul edilmesinin iktidar içinde bir çatlağın varlığına işaret ettiğine dair veriler yetersizdir. Roh Tae Woo, seçimler sonrasında başkan olduğunda da kendi kaderini hiçbir zaman Chun Doo Hwan'dan ayırmamış ve ona kararlılıkla sahip çıkmaya devam etmiştir. 1961-1979 döneminin bir numaralı ismi Park Chung Hee'nin çok açık bir iktidar içi çatlak sonrasında istihbarat teşkilatı başkanı tarafından öldürülmesi ise demokratikleşmeye kapı aralamamıştı (Kim, 2000, 20). Statik bir kurumsallaşmacı bakış açısından yola çıkan bir başka değerlendirme ise Tayvan ile birlikte G. Kore'de yaşanan dönüşümü iktidardaki Demokratik Adalet Partisinin demokratikleşmeye yol verse de iktidarı kaybetmeyecek bir kurumsal kapasiteye sahip olması ile açıklamaya çalışmıştır (Slater, Wong, 2013, 718). Fakat bu iktidarı kaybetmeme durumunun her ne kadar geçiş sürecini yumuşatsa ve istikrarlılaştırırsa da kalıcı olmadığını gözlemlemek için çok beklemek gerekmedi. Askeri rejimin Roh ve Chun da dahil birçok yetkilisi ilerleyen dönemde yargılandı, ağır cezalara çarptırıldı ve mal varlıklarına el konuldu. Bu açıdan G. Kore ilk bakışta demokratikleşme teorilerini doğrulayan bir örnek olarak gözüксе de gerçekte onların zaman ve bağlamdan kopuk meta anlatılar olarak ele alınmasının açmazlarını daha belirgin bir biçimde sergilemektedir.

4.1 Japon Kolonyalizmi ve Tarihsel Miras

Modern Kore'nin siyasi tarihinde Japon sömürgeci döneminin belirgin bir etkisi bulunmaktadır. Özellikle sömürge sonrası devlet yapısında ve endüstrileşme tarzında

bu izleri yakından takip edebilmek mümkündür. Japonya, uyguladığı siyasi ve askeri zorla (*gunboat diplomacy*) Kore'yi kendisiyle 1876 yılında bir serbest ticaret anlaşması yapmaya zorladı. 1910 yılında imzalanan Kore-Japonya Anlaşması ise ülkenin tüm egemenlik haklarını Japonya'ya teslim etti. Japon sömürgeci hâkimiyetini ana hatlarıyla üç döneme ayırmak mümkün görünmektedir. 1910-1919 döneminde Korelilerin birçok temel insan haklarını kullanmasını engelleyen, jandarma-polis denetimine dayalı bir baskı rejimi söz konusu idi. Kore, genellikle Japon ordusu ya da donanmasından bir subay tarafından yönetilmekteydi. Bu baskı rejimi 1 Mart 1919 tarihinde Koreliler tarafından yapılan ulusal bir yürüyüşle çözüldü. Bu yürüyüşün modern G. Kore milliyetçiliği anlatısında kurucu bir rolü hala vardır (Kang, 2016). *Bunka Seiji* (kültürel yönetim) adı da verilen 2. dönemde (1919-1932) temel özgürlüklere kısmen alan açılabilirdi. Korece bağımsız birkaç gazete yayınlanmaya başlandı. 1927 yılında Yeni Kore Toplumcu isimli bir parti kurulabilmişti. Kore Komünist Partisi de yasadışı bir örgüt olarak dahi olsa bu dönemde kurulmuştu (1925). Bu dönemi sömürgeci egemenliğin liberal dönemi olarak da anabiliriz. Yine bu dönemde köylü sendikalarının örgütlenmesiyle köylü protestolarının yoğunlaşması not edilmelidir. Sömürgeci hükümetin kayıtlarına göre 1920-1932 döneminde toprak sahipleri ile köylüler arasında kiralar ve kira sözleşmeleri ile ilgili 4840 olay yaşanmıştır (Shin, 1999, 791). Bu olaylar üzerine sömürgeci devlet daha ziyade köylülerin haklarını toprak sahiplerine karşı güvence altına almaya çalışan yasal düzenlemeler yaparak köylü isyanlarının istikrarı bozacak sonuçlar yaratmasını engellemeye çalışmıştır. (Shin, Hytrek, 2002)

Japonya'nın Mançurya'yı işgali ile birlikte başlayan 3. Dönem ise Kore'nin her türlü kaynağının Japon savaş makinesinin tahkimatı için kullanılmaya çalışıldığı, baskı ve asimilasyon politikalarının doruğa çıktığı bir zaman dilimidir (1932-1945). Yaklaşık 200 bin kadın seks kölesi haline getirilir. Erkekler zorla çalıştırılırlar. Korece konuşulması yasaklanır ve herkesin Japonca konuşması istenir. Japon dinsel inançlarına göre ibadet yapılması dayatılır. Japon sömürgeciliğinin bu karanlık anılarının, Kore'yi bu mezalimden kurtardığı düşünülen ABD'nin yarımada'daki siyasi ve askeri varlığını en azından Soğuk Savaş yıllarında meşrulaştırdığı düşünülebilir. Bütün bu baskılara rağmen özellikle 1960'larda hızlanan Kore

sanayileşmesinin altyapısının bu dönemde kurulduğu düşünülmektedir (Eckert ve diğ., 1990; Kohli 2004; Cumings, 1981). 1930'lu yıllarda sanayi üretimi yılda %15 büyümüştür. 1930'larda sanayinin yakaladığı yıllık ortalama %15'lik büyüme ile 1940'ların başlarında ülkenin toplam üretiminin %40'ı sanayi tarafından karşılanır hale gelmiş ve tarımsal üretimi yakalamıştı (Shin, 1998, 1312). Koreli sermayedarlar da bu büyümede önemli bir paya sahiptiler fakat etkinliklerini sürdürebilmeleri sömürgeci devlete mutlak bağlılık göstermelerine bağlıydı. Not edilmesi gereken önemli bir durum da sömürgeci devletin köylülere sergilediği görece anlayışlı tavrın, işçilerin talepleri söz konusu olduğunda yerini tamamen baskıcı ve zorba uygulamalara bırakmasıydı. İşçiler bu dönemde hiçbir biçimde kendilerine var olan sistem içinde bir yer açamadılar. Bir askeri darbe sonrasında 1961-79 arasında ülkeyi demir yumrukla yöneten Park Chung Hee döneminde devlet-büyük şirket koordinasyonuna dayalı sanayileşme politikaları ve ihracata dayalı kalkınma stratejisinin ilhamını Japonya'dan aldığı düşünülmektedir. 1972'de Park'ın gerçekleştirdiği bir tür *autogolpe* ile kabul edilen Yushin Anayasası birçok açıdan Japon sömürgeci devletini restore etmiştir.

Sonuç olarak Japon sömürgeci devleti geniş polis ve güvenlik ağıyla, modernize edilmiş bürokrasiyle, reforme edilmiş toprak ve vergi sistemiyle ve inşa ettiği modern taşıma ve iletişim ağıyla daha önce hiçbir Kore Devleti'nin elde edemediği özerkliği ve topluma nüfuz edebilme/hükmedebilme kapasitesini de elde etti (Shin ve Hytrek, 2002, 463). 1987 yılına kadar ayakta kalan ve demokratik kalıplar içerisinde de olsa devamlılığını sağlayan otoriterizmin, devlet ile sivil toplum arasındaki uzlaşmaz karşıtlığın ve kopukluğun da temellerini bu dönemde bulabilmekteyiz.

Japon işgali sırasında devam eden bağımsızlık yanlısı toplumsal hareketler Ağustos 1944'te sol milliyetçi bir liderlik ekseninde Kore Bağımsızlık Ligi isimli çatı örgütünü oluşturdular. 1945 Ağustos'unda Japonya'nın teslim olması sonrasında geçici hükümet işlevi görecek Kore'nin Bağımsızlığı için Hazırlık Komitesi'ni de bu örgüt oluşturmuştu. Çin Şanghay'daki sürgünler ise daha 1919 1 Mart yürüyüşünün ilk günlerinde Geçici Kore Hükümeti'ni ilan etmişlerdi. Hükümetin başkanı ise daha sonra G. Kore'nin ilk devlet başkanı olarak sahneye çıkacak olan 1910 yılında Harvard'dan mezun olduğunda diplomasını Woodrow Wilson'un elinden almış bir

siyasetçi olan Syngman Rhee idi. Rhee, savaş yıllarını Washington'da savaş alanından oldukça uzakta geçirmişti. Genel olarak bağımsızlık yanlısı sağcı kesimler bu yapıyla temsil edilmekteydiler. Çin Devlet Başkanı Çan Kay Şek tarafından desteklenmekteydiler. Pearl Harbour saldırısı sonrasında Müttefiklerin bir bileşeni olmak için çabalasalar da bu gayretleri herhangi bir sonuç yaratmadı. Kore'de bulunan milliyetçi unsurların büyük bir kısmı ise o veya bu sebeple sömürgeci Japon yönetimi ile işbirliği yapmak durumunda kalmışlardı, bu yüzden bağımsızlık hareketinin başına geçecek Kore içinden bir isim bulmak oldukça zordu. Çin'deki Koreliler Yen'an ve Kapsan hiziplerini de oluşturmuşlardı. Bunlar daha ziyade Çinli devrimcilerle birlikte Japonya'ya karşı savaştan komünist gerilla birliklerinin birleşimi olarak var oluyorlardı. Kapsan Hizbi'nin başındaki Kim İl Sung daha sonra Kuzey Kore devletinin kurucusu olarak tarihe geçti. 1948 sonrasında ortaya çıkan iki Kore, Japon sömürgeciliği günlerinde bağımsızlıkçı muhalefet arasındaki saflaşmaya kadar takip edilebilmektedir. Bağımsızlık peşindeki Korelilerin arasındaki farklılaşmalar küresel aktörlerin arasındaki gerilimlerin etkisiyle iki Kore olgusunun ortaya çıkmasında önemli bir rol oynadı (Seth, 2010, 85).

Japonya'nın 1945'de teslim olması ve Sovyet güçlerinin yarımada girmesiyle bölgede zaten Japon güçlerine karşı direnişte olan komünist güçler inisiyatifi ele geçirdiler. ABD güçleri ise bölgeye Güney'den giriş yaptılar. Ülkenin tüm güçlerini bir araya getiren bir ortak hükümet oluşturma girişimleri ise ABD ve Sovyetlerin arasının 1947'den sonra açılmaya başlaması ile mümkün olamadı. 1943 yılında Çan Kay Şek, Roosevelt ve Churchill Kahire'de yaptıkları bir toplantı sonrasında Kore'nin yakın bir gelecekte bağımsızlığını kazanacağına inandıklarını açıklamışlardı. ABD, Kore'yi Çin ile birlikte denetim altına alacağı bir siyasi rejim planlamaktaydı. Savaşın bitmesi sonrasında yapılan Yalta Zirvesinde ise Kore için 20-30 yıllık bir manda yönetimi üzerinde anlaşma sağlanmıştı.

1948'de ABD ve Sovyet güçlerinin yarımada'dan çekilmesi sonrasında 38. Paraleli sınır yapacak biçimde, yarımada'nın Kuzey'inde ve Güney'inde iki ayrı cumhuriyet ilan edildi. Güney'de 1960'a kadar iktidarda kalacak Syngman Rhee iktidara geldi ABD, SSCB'nin Kore'nin tamamının işgalini engellemek için 10-11 Ağustos 1945 tarihlerinde 38. Paralelin ülkeyi iki bölgeye ayırması gerektiği fikrini işlemeye

başladı. 38. Paralelin seçilmesi ise dönemin iki ABD'li üst düzey askeri yetkilisinin bir tercihiydi, ülkenin kabaca ikiye bölünmesi ve Seul'un güney bölgesinde kalması tercih sebebiydi. Truman ve Stalin arasındaki 16 Ağustos görüşmesinde 38. Paralel konusunda genel bir uzlaşmaya varıldı. Böylece Silla Beyliği'nin, Koguryo ve Paekche Beylikleri'ni denetim altına alıp bütün Kore Yarımadası'nı tek bir siyasi yapı çatısı altında toplamayı başardığı 668 yılından beri ilk kez Kore'yi parçalayan bir dönem açıldı (Seth, 2010, 84).

1945 Eylül'ünde 38. Paralelin güneyi ABD ordusu tarafından işgal edildi. ABD ordusu 1945-48 arasında ülkeyi kurmuş olduğu askeri bir hükümet ile yönetti. Sömürgeci yönetimin çökmesi sonrasında geçiş sürecini yönetmek için Koreli bir sosyal demokrat olan Yo- Un-hyong tarafından oluşturulan Hazırlık Komitesi'nin 6 Eylül'de ilan ettiği ve genel olarak milliyetçi/komünist kesimlerin desteklediği Kore Halk Cumhuriyeti, ABD'nin askeri hükümeti tarafından tanınmadı. Cumhuriyet yönetiminin açıkladığı ilk kararlar arasında Japonlar ve işbirlikçileri elinde bulunan toprakların kamulaştırılması, 8 saatlik işgününün ve asgari ücretin kabulü, rant gelirlerinin %30 olarak sınırlandırılması da bulunuyordu. Kore Komünist Partisi yasadışı ilan edildi. ABD askerlerinin ülkeden çekilmesini ve fabrikalara işçiler tarafından el konulmasını isteyen komünist eğilimli *Chun Pyong* (Kore İşçi Sendikaları Genel Konseyi) yasaklandı (Park, 2007). Bunun yerine anti-komünist Kore İşçi Sendikaları Federasyonu kuruldu. Bu örgütün tek işçi sendikaları merkezi olarak etkinliği 1980'lerin sonuna kadar devam etti. Böylece ABD'nin kurduğu hükümet sömürgeci devletin yıkılması sonrasında büyük bir hızla oluşan boşluğu dolduran halk örgütlenmelerini frenlemeyi de başarmış oldu. 3 milyon köylünün, 500 bin işçinin kendi sendikalarında örgütlendiği, 216 ilçeden sadece 7'si dışında hepsinde Halk Komiteleri'nin vergi toplamaya kadar idari sorumlulukları yüklendiği bir sivil toplum canlanmasından sömürgeci devletin farklı bir kimlik altında yeniden örgütlendiği bir noktaya gelindi. (Shin, Hytrek, 2002, 465) 38. Paralelin kuzeyinde ise Sovyetler, kendilerine yakın bir yönetimin oluşmasını sağladılar, toprak reformunu hayata geçirerek yoksul köylülerin desteğini sağladılar. Sovyetler, ülkenin bölünmesinden rahatsızlık duymuyor hatta yatırımını bu gelişme yönünde yapıyordu.

Sömürgeci devletin restore edilmesi ve halk örgütlenmelerinin devreden çıkarılması toplum tarafından sükûnetle karşılanmadı. 1946'da başlayan işçi grevine Pusan'da 7000 demiryolu işçisiyle beraber Seul'den de 15 bin işçi katıldı. İşçilerin başlattığı eylemler kısa zamanda köylülerin de desteğini kazandı. 1946 sonbaharından itibaren en az 3 ay boyunca G. Kore'de çoğu köylü yaklaşık 2.3 milyon insanın katıldığı büyük eylemler yapıldı. Bu hareketlerin görece geri çekilmesi sonrasında ise Cheju ve Yosun-Sunchon gibi kimi bölgelerde köylülerin destek verdiği bir silahlı direniş de yaşandı ve bu 1950'de başlayan savaşa kadar da devam etti. 1950'ye gelindiğinde ise halk örgütlerinin direnişi büyük oranda ezilmiş durumdaydı. ABD'nin askeri yönetimi bunu gerçekleştirirken sömürgeci dönemin güvenlik güçleriyle büyük oranda işbirliği yaptı.

1945 Aralık ayında imzalanan Moskova Anlaşması ile bağımsız Kore devletinin kurulması aşamasında geçiş döneminin, Seul'de bir araya gelecek Koreli siyasetçilerle istişarelerde bulunarak süreci yönetecek ABD-Sovyet Ortak girişimi tarafından yönetilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştı. Kore halkının eleştirilerine ve hemen bağımsızlık talep etmesine rağmen 1946 ve 47'de toplanan girişim hiçbir somut sonuca varamadı ve 1947'de sürecin yürütülmesi işi BM'ye devredildi. BM ise tüm Kore üzerinde yetkili bir hükümetin oluşabilmesi için ülkede seçimlerin yapılması çağrısında bulundu. SSCB'nin planı veto etmesi sonrasında seçimlerin, SSCB'nin dolaylı olarak da olsa denetleyemediği bölgelerde yapılması kararı alındı. ABD kontrolündeki bölgelerde yapılan seçimlerin, yine sadece seçimlerin yapıldığı bölgelerde yetkili bir hükümeti meşru olarak seçebileceği BM tarafından kabul edildi. Böylece Mayıs 1948'de yapılan seçimlerle Kore Milli Meclisi seçildi; Meclis, Anayasa'yı hazırladı ve 15 Ağustos 1948'de başkanlığına Syngman Rhee'nin seçildiği Kore Cumhuriyeti'nin ilanını gerçekleştirdi. ABD 1 Ocak 1949'da Kore Cumhuriyeti'ni tanıyarak askerlerini bu ülkeden çekti. Kuzeyde ise 9 Eylül 1948'de Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti ilanı gerçekleşti.

1945-48 arasında Kore'yi doğrudan yönetmesi ve daha önce kurulmuş yerel yönetimi tanınamaması, ABD'yi Japon sömürge devletinin kalıntıları ile işbirliği içinde çalışmaya itti. Bu durum sömürgeci devletin tasfiye edilmek yerine yeni kurulacak devletin temel çatısını oluşturacak biçimde sisteme entegre edilmesini sağladı.

Kuzeyle yapılan savaşın da katkısıyla G. Kore devleti; anti-komünizmi en temel devlet ideolojisi olarak belirleyen, ABD'nin siyasi yönlendirmelerine her zaman açık, sömürgeci dönemin egemen unsurlarıyla ordunun desteklediği bir iktidar bloğu tarafından yönlendirilmekteydi. Soğuk Savaş boyunca bu blok büyük oranda dağılmadan hâkimiyetini sürdürdü. G. Kore'nin demokratikleşmesi, bu bloğun iktidarın dışına ittiği toplumsal kesimlerin adım adım sistemin içine nüfuz etme mücadeleleri ile birlikte okunmalıdır (Kim, 2000) .

4.2 Syngman Rhee Dönemi: Anti-Komünist Devletin Kuruluşu

Güney Kore'nin ilk devlet başkanı Syngman Rhee (1948-1960) Amerika taraftarı ve Mc Carthy sempatizanı idi. Kraliyet ailesi olan Yi klanının üyesiydi. 1919-1925 yılları arasında Şanghay'da bulunan bölgesel Kore hükümetinin lideri olmuştu. Harvard mezunuydu, adını Batılı tarzda yazması da (soyadı isminden sonra) dikkat çekiciydi. Amerikan ordusu 15 Ağustos 1948'de iktidarı kendisine devretti. Amerikan sistemine benzeyen bir anayasal siyasi düzen oluşturulmuştu ancak Devlet Başkanı parlamento tarafından seçilmekteydi. Fakat Rhee, K. Kore'den kaynaklanan tehdit gerekçesiyle hazırlanan ve 1948'de çıkarılan bir Ulusal Güvenlik Kanunu'nun da yardımıyla fiilen otoriter bir rejim inşa etti.

Rhee, 1890'da ülkede monarşi karşıtı gösterilere katılmış ve bu sebepten 5 yıl cezaevinde kalmış, Japon işgali sırasında ise ABD'ye sığınmış bir politikacıydı. En belirgin özelliği çok sıkı bir anti-komünist olmasıydı. ABD ile her alanda işbirliğini savunan ve hiçbir sol güce meydan bırakmamayı öncelik edinmiş bir tutuma sahipti. Aslında Çin'deki Çan Kay Şek figürüne oldukça benzemekte idi. ABD tarafından yoğun olarak desteklenmesinde bu katı anti-komünist tutumunun önemli bir etkisi olmuştur. Rhee ile Kore devletinin kuruluşundan itibaren anti-komünizm bir tür devlet ideolojisi haline gelmiş, bu durum Kore Savaşı ve K. Kore'den algılanan tehdit ile artmış, 1987'de demokrasiye geçişe kadar da devletin en temel ilkelerinden birisi olmuştur. Daha Kore Savaşı başlamadan yaşanan Yosü İsyanı'nda yaklaşık 9000 komünist idam edilmiştir.

Hem Japon sömürgeciliği zamanında hem de 1945-48 arasındaki ABD yönetimi döneminde gerçekleşen toprak reformları büyük toprak sahiplerini egemen sınıf pozisyonundan oldukça uzaklaştırdı. Japon sömürgeciliği döneminde toprak sahipleri siyasi güçlerini zaten büyük oranda kaybetmişlerdi. Mülkiyetlerine sahip çıkabilmek için sömürgeci devlete tam anlamıyla bağlanmak zorunda kaldılar ve sömürge öncesi dönemdeki özerkliklerini büyük oranda kaybettiler. Sömürgeciliğe karşı her hangi bir direniş de göstermedikleri için bağımsızlık günlerinde hegemonik bir pozisyona sahip değillerdi. ABD'nin 38. paralelin güneyinde fiili bir yönetim kurmasının en temel sebebi de zaten oluşan iktidar boşluğunun mutlaka sol-komünist güçler tarafından doldurulacağını görmüş olmasıydı. Büyük toprak sahiplerinin siyasi ve iktisadi gücünün kırılmış olması daha 1960'lardan itibaren hızlı sanayileşmenin önünü açmıştı.

Kore, en az 1000 yıllık bir ortak ulusal geçmişe sahip olmasına rağmen siyasi sebeplerle bölünmüş halde yaşamaya devam eden tek ülkedir (Kim, 65). Ülkenin soğuk savaşın etkilerini bu kadar yakından yaşamış olması, birbirini tehdit olarak algılayan iki ülke açığa çıkarmış ve bu iki ülke de varlıklarını diğerinin yarattığı tehdit ile meşrulaştırmaya çalışmıştır. Bu varoluşsal kaygı aynı zamanda kendisini garantiye almak için süper güçler ile kayıtsız şartsız bir ilişki geliştirilmesine yol açmıştır. ABD'nin dünya konjonktürünü okuması ve buna verdiği tepkiler G. Kore iç siyasetinde doğrudan belirleyici olmuştur. Ülke kuruluşu itibarıyla ABD'nin bölgesel çıkarları ile belirlenir bir durumda kalmıştır. G. Kore'de devlet inşası ve siyasi tarih ABD'nin katkısından bağımsız olarak kesinlikle anlaşılamaz. Bu anlamda G. Kore, ABD müttefikleri içinde görece özerkliği en az olan ülkelerden birisidir. Anti-komünizmin özellikle 1987'ye kadar devletin en temel ideolojik prensibi olması da bu durumu gösterir. 1961-1987 arasında ülkenin siyasi kaderini en açık biçimde belirleyen ordu da büyük oranda ABD tarafından, devlet inşa sürecinin bir parçası olarak yaratıldı (Kim, 70). Ordunun komutasının da uzun süre ABD'li generallerde olması ABD-G. Kore orduları arasındaki ilişkinin seviyesini açıkça ortaya koymaktadır. Ordunun 1961-87 arasında oynadığı merkezi rolde de 1987 sonrasında siyasetten görece uzaklaşmasında da ABD Dışişleri'nden gelen telkinlerin çok önemli etkisi olmuştur.

1952’de Devlet Başkanı’nın halk tarafından doğrudan seçilmesi yönündeki talebi Meclis tarafından reddedildi. Fakat Rhee Meclis’in kararı sonrasında sıkıyönetim ilan etti ve kendisini desteklemeyenleri idam etmekle tehdit etti. Bu sayede isteğini kabul ettirdi. Benzer yöntemlerle Devlet Başkanı seçilme sayısını sınırlayan kanunda da değişiklik yaptırmayı başardı.

Seçimlerde oy satın alma ve zor kullanarak destek kazanma gibi yöntemler yaygın olarak kullanılmaktaydı ve daha ziyade sermaye çevreleriyle kurulan yolsuzluk ilişkilerinden finansman sağlanıyordu. Zengin olmak isteyen her işadama bunun bedelini devlete mali olarak ödemek zorunda kalıyordu. Kim Gu ve Cho Bong-am (1956 Devlet Başkanlığı seçimlerinde %30 oy almıştı) (Tudor, 2012, 86) gibi öne çıkan siyasi muhaliflerini de suikast ve idamlarla tasfiye etti. Sol milliyetçi tüm toplumsal hareketlerin ezilmesi yönünde ısrarlı bir politika izledi.

Rhee özellikle ABD yardımlarına dayanarak kendisine bir patronaj ağı kurmayı başardı. Devlet ve sermaye arasındaki yakın ve devletin bir adım önde olduğu ilişki yine bu kuruluş sürecinin izlerini taşımaktadır. Rhee’nin yaslandığı toplumsal kesimlerden öncelikli olanları arasında Japon sömürgeciliği ile yakın ilişkiler kurmuş olan komprador burjuvazi olarak isimlendirebileceğimiz bir grup da bulunmaktaydı. Rhee böylece uluslararası bir süper güçten aldığı açık destekle sermayenin farklı fraksiyonlarını kendi hegemonyası altında birleştirmeyi başarmıştı. Amerikan askeri güçlerinin Seul’a ulaşır ulaşmaz oluşturdukları askeri hükümetin yaptığı gibi, sömürgeci dönemin devlet aygıtları kimi düzeltmelerle birlikte büyük oranda Rhee’nin kurduğu devlet aygıtının altyapısını oluşturmuştu. Sömürgeci dönemdeki sanayi politikaları ile süreklilik sağlanmasında bürokrasinin kadrolarını yerlerini büyük oranda korumalarının da etkisi olduğu düşünülebilir.

Kore Savaşı’nın en önemli etkilerinden bir tanesi iki bölgenin de kendi içinde homojenleşmesi olmuştur. Sömürge iktidarının yıkılması sonrasında politik elitler arasında yaşanan ve küresel güçler arasındaki saflaşmanın bir yansıması olan bölünme, savaş ile toplumsallaşmıştır. Rhee savaşı muhaliflerini tümüyle tasfiye etmek ve yürütme erkini güçlendirmek için kullanmıştır. Farklı politik güçlerin neredeyse sıfırlanması ve bütünüyle etkisizleştirilmesi Kore’yi Endonezya ve Filipinler gibi çoklu politik aktörlerin bulunduğu bölge ülkelerinden ayırmaktadır.

1945’de yeniden kurulan Kore Komünist Partisi 3 yılda 500 bin işçi ve köylü örgütlemeyi başarmıştı. 1947-48 yıllarında çok yaygın yaşanan işçi-köylü eylemlerinin (1945-47 yıları arasında 600 bin kişinin katıldığı irili ufaklı 2300 gösteri düzenlenmişti) 1970’lerin başına kadar neredeyse hiç gözlenmemesi hızlı sanayileşme ile hızlı sermaye birikimi olanaklarını yaratmıştır. 1948’den iç savaşın sonuna kadar yaşanan tasfiyeler böylesi bir durumu mümkün kılmıştır.

Rhee’nin meşruiyet kazanmasını sağlayan hamlelerden birisi de toprak reformu oldu. İç savaş sonrasında küçük köylüler taksitler ödeyerek büyük toprak sahiplerinin topraklarını paylaştılar. Reform ile ilgili yasa 1949 yılında çıkarılmasına rağmen ancak savaş sırasında uygulanabildi. Kuzey’de toprak reformunun gerçekleşmiş olması Güney’de de köylülerin desteğini garanti altına alabilmek açısından zorunlu hale geldi. Kırlarda toprak dağılımı oldukça dengeli bir noktaya oturdu. 1944 yılında toprak sahiplerinin %3’ü tüm toprakların %64’üne sahipken 1956’da en zengin %6’nın elindeki toprakların oranı %18’e inmişti ve topraksız köylü kalmamıştı (Seth, 2010, 159). Ayrıca pirinç ve arpa gibi tarımsal ürünlerin önemli bir kısmının da alıcısı devlet idi. Rhee’nin Liberal Partisi kentlerde sürekli oy kaybı yaşarken kırlarda oylarını büyük oranda korumayı başardı. Dünya Savaşı’nın bitmesi sonrasında kırlarda başgösteren eylem ve örgütlenme dalgası toprak reformunu zorunlu hale getiren en önemli sebeplerinden başında gelmektedir. Reform hem ülkeyi yönetilebilir hale getirirken hem de toprak birikimini sınırlayıp sanayi sermayesi birikimini teşvik ederek Kore mucizesinin arkasındaki hikayeye önemli bir katkı yapmıştı.

Rhee anayasada ardı ardına yaptığı değişiklikler ile iktidarda kalma süresini uzattı. 1960 seçimlerinde ise yaşanan geniş çaplı yolsuzluklar başını öğrencilerin çektiği büyük bir isyana yol açtı. İsyan eden öğrencilerin talepleri genel olarak Rhee’nin iktidarda kalmak için gerçekleştirdiği yolsuzluklara yoğunlaşmıştı ve bunun dışında kapsamlı bir programa dayanmamaktaydı.

Öğrencilerin içinde etkin bir rol oynadığı 4.19 halk hareketi 1960 yılında Rhee’yi iktidardan inmeye zorladı. Mart 1960’da yapılan Devlet Başkanlığı seçimlerinde yapılan usulsüzlükler halkta büyük rahatsızlık yaratmıştı. Masan şehrinde gerçekleşen protestolarda Kim Ju-Yeol isimli bir öğrenci başına gelen göz yaşartıcı

bomba fişegi ile öldürüldü. Bunun üzerine 19 Nisan'da Kore Üniversitesi öğrencilerinin Başkanlık Konutu'na yaptıkları ve yaklaşık 30 bin kişinin katıldığı yürüyüşe ateş açıldı, 139 öğrenci açılan ateş sonucu hayatını kaybetti. Devletin verdiği şiddetli karşılık hareketi ezemediği gibi daha da güçlenmesine sebep oldu. İlerleyen günlerde öğrencilere diğer kesimlerden de katılımlar başladığında Seul'daki askeri kumandan göstericilere ateş açmayı reddetti. Ancak Rhee'nin istifası ve 5 yıl sonra öleceği Hawaii'ye sürgüne gitmesi sonrasında ortam sakinleşti. 19 Nisan ise ilerleyen yıllarda "Öğrenci Devrimi Günü" olarak her yıl anılmaya başlandı (Seth, 2010, 152).

Rhee'nin iktidarı kaybetmesinde ABD desteğini kaybetmiş olmasının da önemli bir etkisi olduğu düşünülebilir. Zaten G. Kore siyasi tarihini, devletin ABD ile ilişkisini takip etmeden anlamlandırabilmek mümkün değildir. Doğrudan ABD tarafından kurulmuş olan ve Rhee'ye teslim edilen devlet üzerindeki ABD etkinliği asla ortadan kalkmamıştır. 1982 yılında yaşanan Kwangju Katliamına kadar bu durumla ilgili halk arasında da büyük bir rahatsızlık yaşanmıyordu. Bölgesel güç dengeleri açısından bakıldığında ABD'nin desteği en önemli güvenlik çıpası olarak görülmektedir. Rhee'nin iktidardan ayrılmasına göz yumulmasında Rhee'nin güçlü Japonya karşıtı duruşunun da etkisi olabilir. ABD'nin Güneydoğu Asya'ya askeri bir müdahaleye hazırlandığı günlerde Kuzeydoğu'daki müttefikleri arasında sıkı bir işbirliğine ihtiyacı vardı. Kennedy dış politikasının Eisenhower'inkinden en önemli farkı askeri yardımlardan ziyade ekonomik kalkınmaya dönük yardımları ön plana çıkarmasıydı. Kalkınma iktisadının önemli isimlerinden Walt Rostow'a göre komünizmin yayılmasına direnci yükseltmek için ülke içindeki sosyal ve ekonomik istikrarın önemi büyüktü. ABD, G. Kore'nin iktisadi kalkınmasına destek yaratma konusunda Japonya'nın desteğine güvenmekteydi. Dolayısıyla G. Kore ile Japonya arasında siyasi ve iktisadi ilişkilerin geliştirilmesi ABD için oldukça önemliydi. 1961'de bir askeri darbe sonrasında iktidara gelen Park Chung Hee darbe sonrasında ABD ile gerçekleştirdiği gayri resmî temaslarda Japonya konusunda pragmatik bir tutum alacağını mesajlarını verdi. Buna karşılık Kennedy hükümeti askeri yönetimi tanıdı ve Park'ın Washington'a düzenleyeceği bir gezi planlandı (Yoshii, 2009, 51). Bu gezide Park, Kennedy'e Vietnam'a Kore askeri göndermeyi önerdi, bunun

karşılığındaki beklentisi ise ABD askeri yardımının azaltılmaması ve olabildiğince büyük bir ekonomik yardım taahhüdü koparabilmektir.

4.3 Park Chung Hee: Kalkınmacı Otoriterizmin Başarısı

Rhee'nin iktidardan ayrılması 1 yıllık bir aradan sonra Park Chung Hee'nin öncülüğünü yaptığı bir askeri darbe ile takip edildi. Aradaki bir yıllık sürede yaşanan demokrasi deneyimi konsolide olamadı. Toplumsal muhalefetin her açıdan güçlendiği, başta öğrenciler ve işçiler olmak üzere oldukça iddialı talepler ortaya koyduğu ancak tutarlı bir siyasi alternatif yaratamadıkları bütün dönemlerde olduğu gibi iktidar bloğu içinde sertlik yanlısı kesimleri güçlendirdikleri bir dönem yaşandı. Öğrencilerin Kuzey'deki muadilleri ile sınırda buluşması gibi girişimler, savaşın izlerinin daha çok sıcak olduğu bir dönemde ordu içinde sürece el koyma yönündeki girişimleri hızlandırdı.

Park Chung Hee ve üst düzey askeri yetkililer 16 Mayıs 1961'de bir askeri rejim inşasına giriştiler. Park Chung Hee devletin öncülük ettiği bir sanayileşme politikasının mimarı olarak bilinir. İlk askeri eğitimini sömürgeci Japon yönetimi döneminde almış, Dünya Savaşı sırasında Japon ordusunda asteğmen olarak görev yapmıştı. 1961'den bir suikast sonucu öldürüldüğü 1979'a kadar kesintisiz olarak devlet başkanlığı yapmıştır. Park, 1963'de yapılan seçimi kazanarak Devlet Başkanı oldu. Park rejimi, sömürgeci Japon hükümetinin politikalarına benzer bir biçimde devlet öncülüğünde ekonomik kalkınmaya öncelik veren adımlar attı. Kalkınmacı bir otoriter bürokratik rejim inşa edildi. Hazırlanan 5 yıllık Kalkınma Planları, Ekonomik Planlama Kurulu tarafından yönetiliyordu. Kyongbuk Bölgesi'nden siyasetçilerin ağırlığı arttı (Seth, 2010, 187). Bu bölge Seul ile en önemli liman kenti Pusan'ı içine alan Park'ın memleketiydi. Sanayileşme sürecinde de kalkınmanın olumlu sonuçlarının en hızlı bir biçimde bu bölgede görüldüğünün altı çizilmelidir. Tarımsal dönemde merkez durumundaki Cholla bölgesinin yatırımlarda tercih edilmemesi, sonraki yıllarda bu bölgeyi siyasi muhalefetin en güçlü olacağı bölgelerden biri haline getirecekti. Bölgesel eşitsizliklerin belirginleşmesi sonraki dönemde G. Kore siyasetine belirgin bir biçimde damgasını vuracaktı.

İthal ikamesi yerine ihracata dayalı politikalar uygulanmaya başlandı. Devlet özellikle ilk 5 yıllık planlarda ihracata dayalı hafif sanayilerin inşası ve üretimin teknolojik altyapısının geliştirilmesinde öncü rolü oynadı. 1964 yılında yeniden sıkıyönetim ilan edilmesi ile sonuçlanan Japonya ile ilişkileri normalleştirme karşısı gösterilerin etkisizleştirilmesi sonrasında eski sömürgeci ülke ile ilişkilerin düzelmesi de ülkeye önemli oranda yabancı sermaye girmesine olanak sağladı. Aslında yeni muhafazakar bir hükümetin uygulayacağı neoliberal politikalar ile serbest piyasa yerine otoriter devletçi politikaların sentezleşmesi yaşandı. Park'ın tüm politikaları sivil toplumun hareket alanını daraltmaya dönüktü. 1960'da Rhee'nin iktidarı terk etmesine yol açan toplumsal hareketler, kurucu bir irade ortaya çıkaramadıkları için Park Chung Hee otoriterizmi hızla inşa etti. Kalkınmacı politikalar ise geri kalmış ülkenin ekonomik büyümesini sağlayarak siyasi rejime meşruiyet temin etmek için kullanıldı. Devlet, bankalar ve *chaebol* adı verilen holdinglerin koordinasyonuna dayalı bir ekonomik kalkınma politikası uygulandı. Meiji dönemi sonrası Japon kalkınmasında da aynı sacayaklarını görebilmek mümkündür (Kohli, 1994). Park'ın askeri darbe sonrasında 51 önemli iş insanını da gözaltına alması, bir kısmının yolsuzluklarını sergilemesi ve kesilen para cezaları sonrasında serbest bırakması ise bu kalkınma döneminde devlet ile sermaye arasındaki ilişkilerin içeriğini sergilemesi açısından önemlidir. İş insanları serbest bırakılırken “hükümet, ulusal yeniden yapılanma için ihtiyaç duyarsa tüm servetimi bağışlayacağım” imzalı bir anlaşmayı imzalamak zorunda bırakılmışlardı (Seth, 2010, 161). Söz konusu olan devlet denetim ve gözetiminde tekelci bir devlet kapitalizmi inşasıdır. Bu koordinasyonda serbest piyasalardan ziyade devlet temel düzenleyici rolünü oynadı. 1960'ların ve 70'lerin ana sloganı “anavatanın modernleştirilmesi” idi ve Park, otoriter baskıcı rejimine kalkınmacı bir söylemle meşruiyet üretmeye çalıştı. Performans meşruiyetinin burada da etkin bir araç olarak devrede olduğu görülüyor (Zhao, 2009). Park, finans kapital temsilcileri ile kalkınmacı bir zeminde bir iktidar bloğu inşa etti ve kırları da “yeni köy hareketi” aracılığıyla hegemonyasına dahil etmeye çalıştı (Han, 2004). 1962-1971 arasında kişi başına düşen milli gelir 3 kattan fazla arttı. 1965 ile 1980 arasındaki değişim ise 16 kat olmuştur. 1965'te 3.7 milyar dolar olan milli gelir 60.3 milyar dolara ulaşmıştı.

Park 1971 seçimlerinde rakibi Kim Dae-Jung karşısında ancak %53 -%45'lik bir oranla kazanabilince, iktidarı bırakmamak adına 1972 Ekim'de anayasayı rafa kaldıran, Meclis'i fesheden bir Sıkıyönetim Yasası ilan etti. Partiler kapatıldı, Kim Dae Jung dahil bir çok muhalif siyasi lider tutuklandı. Park, sıkıyönetim gerekçesi olarak değişen uluslar arası konjonktürü göstermişti. ABD-Çin yakınlaşması ve Soğuk Savaş'ın detant dönemi rejimin özgüvenini zayıflatmıştı. Bu durumu Park kendi iktidarını güçlendirmenin gerekçesi haline getirmeyi başardı. Sonrasında ise *Yushin* (Yeniden Canlanış) Anayasası adı verilen bir yeni anayasa kabul edildi. Buna göre devlet başkanı halkoyuyla değil de bir seçici kurul tarafından belirlenecekti. Ülkeyi yayınladığı kararnamelerle yönetmeye başlayan Park meşhur 9 nolu genelge ile *Yushin* rejimine yönelik her türlü eleştiriyi yasakladı. Yeni Anayasa, parlamentonun üçte birinin doğrudan devlet başkanı tarafından atanmasını mümkün kılıyordu. *Yushin* rejimine karşı en sert muhalefet üniversite öğrencileri tarafından gerçekleştirildi. Özellikle zorunlu üniversitelerde zorunlu askeri eğitimlerin yapılması dayatması öğrencilerin büyük tepkisini çekti (Im, 2011). *Yushin* Anayasasının baskıcı yapısına ve Park'a sağladığı olağanüstü merkezi güce rağmen 1970'ler iktidarın genel olarak güç kaybetmesine sahne oluyordu. Bunun en önemli sebebi de ekonomide işlerin eskisi kadar iyi gitmemeye başlamasıydı. Büyüme oranları düşmekte, enflasyon yükselmekte, ihracat yavaşlamakta ve dış borçlar da artmaktaydı. Ulusal Meclis üyelerinin seçimi için 1978'de yapılan seçimde Park'ı destekleyen Cumhuriyetçi Parti, muhalefetin %1.1 puan gerisinde kaldı.

Ağustos 1979'da muhalefet partisi NDP'nin genel merkezinde oturma eylemi yapan kadın tekstil işçilerine polisin saldırması sonucunda bir işçi öldü, bir çoğu yaralandı. Bu olayın yarattığı toplumsal tepkiler üzerine NDP liderlerinden Kim Young Sam etkili bir demokrasi mücadelesi inşa etti. Devletin bu duruma verdiği tepki ise Kim'in meclis üyeliğinin düşürülmesi oldu. Bu sonucun elde edilmesi için parlamentoda üyeliğin düşürülmesi ile ilgili oylamaya NDP grubunun katılması fiilen engellendi. Fakat bu hukuksuzluk özellikle Kim'in doğduğu Masan kentinde ve Pusan bölgesinde büyük çaplı sosyal hareketlere yol açtı. İsyanların geliştiği bölgelerde sıkıyönetim ilan edildi. Bu toplumsal tepkiler dolaylı olarak çok önemli bir sonuca yol açtılar. Rejimin önemli isimleri arasında sokak hareketlerine verilecek

tepkilerin ne olması gerektiği konusunda ayrışma ortaya çıktı. Park'ın yakın koruması Cha Chi Chol, eylemlerin çok daha yoğun devlet gücü kullanılarak ezilmesi gerektiğini düşünüyordu. İstihbarat örgütü başkanı Kim Chae Kyu ise sokak hareketleriyle pazarlık yapılması gerektiğini düşünüyordu. Bu konudaki tartışmalar Park, Cha ve Kim'in üçünün bir arada yediği bir yemekte doruğa çıktı. Kim, hem Park'ı hem de Cha'yı tabancasıyla vurarak öldürdü. Birkaç gün sonra geçici hükümet oluşumu ve demokrasiye geçiş tartışmaları yapılmaya başlandı.

Son derece kişiselleşmiş ve devlet başkanının çevresindeki birkaç kişinin büyük bir iktidara hükmettiği ülkelerde kişilerin ani çıkışları görüldüğü gibi çok önemli politik sonuçlara yol açabilmektedir. Petrol fiyatlarının artması, ekonomik kriz, işçi eylemleri ve politik kriz meyvesini kişisel bir cinnet sonucunda ortaya çıkarmış görünüyor. Fakat bu hesaplaşma iktidar bloğu içerisinde kalıcı bir şahinler-güvercinler saflaşmasının üzerine oturmadığı, daha ziyade bireysel hesaplaşma seviyesinde kaldığı için demokrasiye geçiş konusunda bu dönemde bir mesafe kat edilemedi. Ordu kısa sürede durumu konsolide etti, önemli toplumsal desteğe rağmen sivil siyaset inisiyatif kazanamadı. Toplumsal hareketler 1960'da olduğu gibi bir kez daha kurucu bir inisiyatif geliştiremediklerinden var olan demokratikleşme konjonktürünü ileriye doğru geliştiremediler. Bunun en önemli sebebi taban hareketinde ortaya çıkan işçi-üniversite gençliği-din adamları ittifakının kendisini kurumsal olarak ifade edememesi olarak görülebilir. 1960'dan farklı olarak bu sefer muhalif bir partinin varlığı demokrasi bloğunu güçlendirmekteydi ancak demokrasi taraftarlarının ittifakının organik bir bütün haline gelememesi Park'ın ölümünden kısa bir süre sonra militarizmin inisiyatifi yeniden ele geçirmesini mümkün kıldı (Kim, 2000, 73).

4.4 Park Döneminin Restorasyonu olarak Chun Doo Hwan Dönemi

Geçiş hükümetinin başına demokratikleşme yanlısı Choi Kyu Ha geçti. 10 Kasım 1979'da Anayasa'da demokratikleşmeye dönük düzenlemeler hayata geçirilip yeni seçimlerin yapılacağı açıklandı. Park tarafından ilan edilen olağanüstü hal kararnamelerinin büyük kısmı iptal edildi, kimi önemli politik muhalif figürler üzerindeki yasaklar kaldırıldı.

Gelişmeler demokratikleşme yönünde ilerlerken ordu içindeki bir cunta harekete geçti. Daha sonraki iki devlet başkanı Chun Doo Hwan ve Roh Tae Woo'nun da içinde bulunduğu cunta demokrasi yanlısı genelturmay başkanını tutuklayarak devre dışı bıraktılar. Bundan sonraki süreçte Chun ve cunta, siyasi etkisini geçiş hükümeti aleyhine sürekli olarak geliştirdi. 14 Nisan 1980'de istihbarat örgütünün başına atanmasına rağmen ordudan istifa etmeyi reddeden Chun, bu tutumuyla başını öğrencilerin çektiği büyük bir halk hareketini tetiklemiş oldu. Bu eylemler karşısında geri adım atmak zorunda kalan Chun, istihbarat örgütündeki görevi de dahi olmak üzere birçok yetkisini bıraktı, acil demokratikleşme ve devlet başkanının doğrudan seçilmesi çağrısı yaptı. İktidar, klasik anlamda bir askeri cunta olmadığı mesajı vermeye çalışıyordu. Öğrencilerin işçilerle birleşerek yaptıkları eylemler çoğu zaman güvenlik güçlerinin merkezlerine dönük saldırılara dönüşüyordu. 15 Mayıs'ta Seul'da en az 150 bin kişinin katıldığı ve askeri yönetimin protesto edildiği bir gösteri gerçekleşti. Chun'un da demokratikleşme söylemi beklenti yaratmıştı, dolayısıyla 15 Mayıs'taki büyük eylem sonrasında iktidarın atacağı adımları beklemek üzere eylemlere ara verilmişti. İktidarın cevabı ise eylemleri bahane ederek 17 Mayıs'ta ülke çapında sıkıyönetim ilan etmek oldu. Sıkıyönetimin ilk kararları arasında tüm politik faaliyetlerin yasaklanması, üniversitelerin kapatılması ve kimi muhalif liderlerin tutuklanması vardı (Shin, 2003).

Sıkıyönetim halk hareketini büyük oranda gerilettiler. Ancak Güney Cholla eyaletinin başkenti, Kim Dae Jung'un memleketi Kwangju şehrinde isyan eden halk, devlet yetkililerini etkisiz hale getirerek şehrin yönetimini ele geçirdi. Bölge halkı, Kim'in 1971 seçimlerinde aslında Park'ı yendiğini ancak hakkının yendiğini düşünüyorlardı. Şimdi bir kez daha tutuklanması büyük bir infial yaratmıştı. 18 Mayıs'ta üniversite öğrencilerinin kampüse girişlerinin engellenmesine dönük protestolarına orantısız şiddetle yanıt verilince kentte gerilim daha da yükseldi. 19 ve 20 Mayıs'ta şiddet tüm kente yayıldı, eylemlere öğrencileri aşan bir katılım gerçekleşmeye başladı. Onlarca göstericinin ölmesi o zamana kadar sosyal olaylardan uzak duran kesimleri de hızla radikalize etti ve halk silahlanmaya başladı. 21 Mayıs'ta Yurttaş Ordusunun kurulduğu ilan edildi ve Hükümet Konağı bu güç tarafından kentin dış mahallelerine çekilen güvenlik güçlerinden herhangi bir dirençle karşılanmaksızın ele geçirildi. 22

Mayıs'ta askeri yönetimle müzakereler yürütmek üzere Yurttaş Komitesi oluşturuldu, komite ağırlıklı olarak Katolik papazlar, avukatlar, akademisyenler, hükümet görevlileri ve iş insanlarından oluşmaktaydı. Müzakerelerdeki talepler özellikle isyancıların haklılığının iktidar tarafından tanınması ve cezalandırılmamaları ekseninde yoğunlaşmıştı. Hareketin sonuna kadar radikalleşmesini savunanlarla uzlaşma arayanların tartışmaları hareket içinde fay hareketleri yaratmaya başlamıştı. Hareket açısından önemli dönüm noktalarından bir tanesi ise ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsünün cuntanın alacağı zora dayalı bastırma önlemlerine açık destek vermesi oldu. 27 Mayıs'ta şehre gönderilen 30 tank eşliğindeki 20 bin asker büyük bir karşı saldırı ve katliamla direnişi kırdılar. Chun'un iktidarı ele geçirmesine karşı direnen son kale de böylece düşmüş oldu. Toplumsal muhalefet uzunca bir süre kendi varlığını ülke siyasetinde hissettiremeyecek bir duruma düştü. Katliamda en az 500, en çok 2000 kişi öldürüldü. Katliamın siyasi muhalefetin hafızasında yarattığı etki ise muazzam oldu. 1987'de gerçekleşen demokratikleşme sürecinin önemli psikolojik dayanaklarından birisini oluşturdu, şu anda resmî olarak 18 Mayıs Demokratikleşme Hareketi olarak anlatılmakta ve bilinmektedir.

O dönem ABD'de iktidarda olan Demokrat Partili Jimmy Carter, katliam ile ilgili hiçbir olumsuz tepki vermediği gibi Kuzey Kore'nin iç karışıklıktan yararlanmasını engellemek için hızla Kore sularına bir uçak gemisi yönlendirdi. Hemen katliamdan 1 hafta sonra da ABD Ex-Im Bankası Başkanı ülkeye giderek ABD'nin ekonomik destek güvencesini Carter'in onayladığı 800 milyon dolarlık bir borç eşliğinde sundu (Shin, 2003).

Kwangju Katliamı sonrasında Yushin Anayasası çerçevesinde Park'ın kurduğu rejim yeniden inşa edildi. Yaklaşık 37 bin gazeteci, öğretmen, öğrenci, sendikacı ve kamu çalışanı dağlarda kurulmuş çalışma kamplarına gönderildi. Toplumun Korunması Yasası'na göre herhangi bir suç işlememiş kişilerin 7 ila 10 yıl arasında önleyici tutuklama kapsamında cezalandırılabilmesi mümkün hale geldi.

Bölgecilik meselesinin önemi bütün G. Kore siyasi tarihi boyunca ağırlığını hissettirmektedir. Özellikle Cholla bölgesi yıllar boyunca hem siyasi gelişmelerde etkisiz bırakılarak hem de iktisadi kalkınmadan adaletli bir biçimde yararlanması engellenerek sistemin dışına itilmiş gözükmektedir. Fakat etnik olarak son derece

homojen olan Kore gibi bir ülkede bölgeciliğin bu kadar belirleyici bir rol oynaması nasıl açıklanabilir? Park döneminden itibaren öne çıkan liberal sol görüşlü Kim Dae Jung'un Cholla bölgesinden olması da bölgenin komünist ve devlet karşıtı olarak kodlanmasına yol açmıştır. Otoriter liderler Rhee, Park ve Chun güneydoğudaki Kyongsang bölgesine öncelik vermişlerdir. Her bir bölge kendi siyasetçisi için çok ciddi oranlarda destek üretmekteydi. Seul ve Kyonggi gibi büyük ve başka şehirlerden göç alan kentlerde bile seçmenler doğdukları kentlerden çıkan adaylara oy vermeyi tercih etmişlerdir. 1997 ve 2002 seçimlerinde Kim Dae Jung ve selefi Roh Moo Hyun, Cholla bölgesinden %90 oranında oy almayı başarmışlardır. Otoriter rejim, köklü ve güçlü siyasi partilerin ortaya çıkmasını engellediği için parti siyaseti yerine güçlü, karizmatik lider siyaseti ön plana çıktı. Parti yapıları bu güçlü liderler ekseninde oluşan ve tamamen kişiye bağlı siyasi organizasyonlar görünümündeydi. Partilerden ziyade kişilerin öne çıkması bölgeciliğin de önemli bir dinamik olarak rol oynamasına yol açmıştır (Chaibong, 2008, 130). Yoğun baskı altında kalan politikacıların siyasi varlıklarını sürdürebilmeleri büyük oranda kendi bölgelerindeki seçmenlerin sahip çıkması sonucunda mümkün olabilmıştır.

Petrol Krizi olarak da adlandırılan ve dünya ekonomilerini sarsan küresel krizin etkisini kaybetmeye başlaması G. Kore ekonomisi üzerindeki büyük baskıyı görece azalttı. 1983 yılında büyüme rakamları 1979'dan sonra ilk kez iki basamaklı sayılara ulaştı. Enflasyon %30'lardan tek haneli oranlara düştü. Ekonomik toparlanma Chun'un politik anlamda özgüvenini arttırdı. Kwangju Katliamı'nın üzerindeki sansür devam etmekteydi. Bu dönemde ABD Devlet Başkanı Ronald Reagan'ın Chun'a açık destek anlamına gelen Seul ziyareti ABD'nin Kore'ye stratejik bakışının katliam ve anti demokratik uygulamalarla değişmeyeceğinin açık ilanı da oldu. 1988 Olimpiyatlarının da Seul'a verilmesi Chun'un demokratik açılım yapmasına uygun koşulları hazırladı. 1980'lerden itibaren tutuklanan siyasi mahkumlar özgürlüklerine kavuştular, 200'den fazla muhalifin politik amaçlarla bir araya gelmesini yasaklayan madde kaldırıldı. Üniversitelerden uzaklaştırılan 1000 civarında öğrencinin geri dönüşleri mümkün hale geldi.

Chun'un sahip olduğuna inandığı hegemonyayı sergilemek için kullanabileceğini düşündüğü araçlardan bir tanesi de 1985 seçimleri idi. Kontrolü altındaki

Demokratik Adalet Partisi'nin büyük bir seçmen desteği ile iktidara uzanması bekleniyordu. Oysa beklenen gerçekleşmedi. İktidar partisi karşısında iki köklü muhalif Kim Young Sam ve Kim Dae Jung birlikte destekledikleri Yeni Kore Demokratik Partisi (NKDP), kendisi aleyhine tüm olumsuz koşullara rağmen iktidar partisinin %35'ine karşı %29 oy toplamayı başararak 2. parti olmayı başardı. Seçimlere katılım oranı da ülkenin 30 yıllık siyasi tarihinin en yükseğiydi (%84.5). Bundan öncesinde de birçok defa olduğu gibi seçimler bir kez daha toplumsal muhalefetin özgüvenini arttırma rolünü oynadı. 1987'deki demokratikleşme momentinin 1985 seçimleri ile başladığı düşünülebilir. G. Kore bu anlamıyla seçimli otoriter rejimlerin çoğundan ayrılmaktadır. G. Kore siyasi tarihinde otoriterizmin en koyu günlerinde bile seçimler iktidarın meşruiyetinin sorgulanmasına yol açan, muhalif güçlerin moral tazelemesini sağlayan sonuçlar ortaya çıkarmıştır. 1960, 1971 ve 1985 seçimleri özellikle bu yönde etkiler yaratmıştır. Park kendi iktidarı döneminde bu gerilimi başkanlık seçimlerini ortadan kaldıran Yushin Anayasası ile aşmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştı.

4.5 Otoriter Rejimin Demokratikleştirilmesi - Bir Kritik Kırılma Anı Olarak 1987 Haziran Ayaklanması

1987'de yaşanan demokratikleşmeyi açıklarken otoriter rejimin kalkınmayı, modernleşmeyi ve sonunda da demokrasiyi yarattığı bir başarı hikayesinden ziyade öncelikle işçi sınıfı hareketinin ve onunla ittifak halindeki güçlerin otoriter iktidarlara mücadele ederek geliştirdiği bir demokrasiden bahsetmek gerekiyor.

1987'de demokratikleşmeyi ortaya çıkartan hareketler sanayileşme sürecinin yarattığı orta sınıfların geniş katılımı ile daha da güçlenmişti. Sokaklara çıkan toplumsal hareket tipik bir işçi sınıfı hareketi olmanın çok ötesinde orta sınıfların katılımıyla da şekillenmekteydi. Toplumsal hareketin en önemli bileşenleri işçiler, öğrenciler, kilise ve demokrasi mücadelesi yürüten siyasi elitti. 1980'lerin ikinci yarısından sonra güçlenen orta sınıf katılımı bu bileşimin yarattığı politik etkiyi daha da arttırdı (Wong, 2004, 1222).

Folk kültürünün önemli bir ögesi haline dönüşen *Minjung* felsefesi geleneksel işçi sınıfı örgütlülüğünü demokratikleşme adına mobilize etmekte ve işçi sınıfı-üniversiteli öğrenci ittifakına bir ortak komuta merkezi üretmekte işlevsel oldu. Halk kültüründeki folklorik öğelerden de beslenen *minjung* düşüncesi en genel olarak halkın çektiği acıların ve yaşadığı baskıların politize edilmesine dönük bir mitolojiye dayanmaktaydı. Özellikle 1970’lerin sonlarından itibaren toplumsal hareketleri birleştirmek konusunda çok önemli bir rol oynadı. Minjung, Korece’de “halk” ve “kitleler” anlamına gelmekteydi. Minjung söylemi yoğun bir milliyetçi dil kullanmaktaydı ve keskin sınıfsal ayrımları vurgulayan Marksist söylemi temel almıyordu. Geniş kesimleri halkçı bir söylemle anti otoriter mücadeleye bağlamakta önemli bir etkide bulunmuştur. Bu anlamıyla demokratikleşme hareketinin halkçı motifleri kültürel olarak kendisine bağlayabilmesi önemli hegemonya olanakları yaratmıştır. G. Kore kiliseleri dahi bu söylemden etkilenecek G. Amerika Kurtuluş Teolojisini andıran bir Minjung Teolojisi üretmişlerdir. Entelektüel sınıfı Minjung söylemini üretirken Kurtuluş Teolojisi, Bağımlılık Teorisi ve diğer neo-Marksist yaklaşımlardan etkilenmiş fakat buradaki içeriği popülarize ederken Kore tarih ve kültüründeki direniş figürlerinden ve söylemlerinden yararlanmayı da başarmışlardır (Koo, 1999). Özellikle 80’li yıllarda halk kültürü çalışmaları gelişmiş, halk kültürünün çeşitli öğeleri toplumsal hareketin vazgeçilmez parçası haline gelmişti. *Talchum* (maskeli danslar), *pungmul* (köylü müziği ve dansı), *madang keuk* (köy meydanında sergilenen teatral gösteriler) ve *madang kut* (şaman ayinleri) toplumsal örgütlenme ve mücadelelerin araçları haline gelmişti. Özellikle Kore Şamanizmi, muhalif milliyetçi düşüncenin muhalif düşüncüyü geliştirme araçlarından birisi haline gelmişti (Wells, 1995). Kore’de otoriter rejime karşı mücadele eden kesimlerin böylesi bir kültürel ortaklaşma ve yaygınlaşma zemini yaratması, demokrasi hareketinin sıra dışı başarısını açıklayan önemli etkenlerden bir tanesidir.

G. Kore’deki demokratikleşme süreci, ekonomik kalkınma ile demokratikleşme arasında bağ kuranlar için geleneksel bir örnek oluşturmaktadır. Ancak bu kendiliğinden gerçekleşen bir sürecin sonucu olmaktan ziyade otoriter rejimi dönüştürmeye dönük dinamiklerin birbirleri arasında kurabildikleri ittifakların kararlılığı ile açıklanmalıdır. Sanayileşme ve kalkınma bir yandan otoriter rejimin

temellerini zayıflatırken bir yandan da yönetici elitlerin dışında kalan politik toplum öğelerinin denetimi altındaki kaynakları büyüttü. Kalkınmanın önemli oranda sanayileşme eliyle gerçekleşmesi, geleneksel egemen sınıf olan büyük toprak sahiplerinin köylülerin yarattığı baskı ve politik koşullar sebebiyle erken tasfiyesi gelir artışının toplumun geneline görece daha homojen bir biçimde yayılmasına yol açtı. Bu açılardan kalkınmanın demokratikleşme mücadelesine dolaylı da olsa katkı sunduğu belirtilebilir ancak G. Kore siyasi tarihi ekonomik kalkınma ile demokratikleşme arasında doğrudan sebep-sonuç ilişkisi kuran Modernleşme Teorisi'ni destekleyen bir örnek oluşturmaz. Sivil toplum ekonomik kalkınmanın doğal bir sonucu olarak değil de otoriter rejimle mücadele içinde büyür ve güçlenir, daha ziyade 1987'deki geçiş süreci sonrasında güçlenir. Genel olarak modernleşme teorisinin demokratikleştirici aktörü görevi gören burjuvazi ise G. Kore'de demokrasi taraftarı olmamıştır. Park döneminden itibaren *chaebol*ler ile devlet arasında kurulan beraberlik demokratikleşme sürecine kadar korunmuştur. 1970'lerde hızlanan ağır sanayi hamlesi ve Chun zamanında gerçekleştirilen liberalleştirme ve devletin elindeki ekonomik yetkileri paylaşması süreçleri en büyük 10 *chaebol*ün ekonomideki merkezi konumunu sürekli olarak büyüttü. Ülkenin toplam imal ürün satışları içerisindeki payları 1978 yılındaki %34.1'den 1984'te %67'ye çıkmıştı (Chu, 1998, 189).

Roh, geniş toplumsal kesimler tarafından Chun Doo Hwan'ın selefi gibi görülmekteydi. 1979-80 darbesiyle ve daha sonrasında otoriter rejimin inşasında önemli roller oynamıştı. 29 Temmuz demokratikleşme paketiyle otoriter rejimin özgürlüklere alan açmayı kabullenmek zorunda kaldığı bir tür *dictablanda* ortaya çıktı. Roh dönemindeki geçiş, birçok siyasi gözlemci tarafından sert, katı otoriterizmden yumuşak otoriterizme geçiş olarak tarif edilmektedir.

Aslında Chun iktidarının ilk günlerinden itibaren sadece tek dönem başkanlık yapacağını kamuoyuna açıklamıştı. Daha önceki başkanlar Rhee ve Park iktidarda birkaç dönem kalabilmek adına çeşitli hukuki düzenlemeler gerçekleştirmek için politik krizlere yol açmışlardı. Chun özellikle 1988'de düzenlenecek Seul Olimpiyatları öncesinde G. Kore'nin siyasi anlamda daha istikrarlı ve demokratik bir ülke görünümü vermesini istiyordu. Fakat Yushin Anayasasını değiştirmeye

yanaşmadı ve yakın arkadaşı Roh Tae Woo'nun başkan olmasını teklif etti. Toplumsal muhalefet ise devlet başkanının doğrudan halkın oyları ile seçilmesini istiyordu. Chun, bir keresinde giderek ülke çapına yayılan isyanı Kwangju'da olduğu gibi asker eliyle müdahale ederek bastırmaya niyetlendi, hatta askeri güçlere harekete geçmeye hazır olma emri de verdi. Fakat daha sonra bu emir geri alındı. Devlet başkanının halk oylamasıyla seçilmesi 29 Temmuz'da devlet tarafından kabul edildi. Böylece ülkede demokratikleşmenin yolu açılmış oldu.

1987'de demokrasi açılımına yol açan olaylar 18 Mayıs'ta Seul Ulusal Üniversitesi'nden bir gencin Ocak ayında polis tarafından işkence ile öldürülmesinin ortaya çıkması ile başladı. Bu haberin ortaya çıkması ile ülke çapında yaygın protestolar baş gösterdi. 10 Haziran'da Chun'un yerine geçmek üzere 1981 darbesinden beri ortak hareket ettiği Roh'u aday göstereceğini açıklaması, protestoların şiddetini daha da arttırmasına yol açtı. Hiç kuşku yok ki diğer kesimlerle birlikte protestoların başını çeken üniversite öğrencilerinin eylemleri radikalize etme yetenekleri, sonuç alınmasında oldukça etkili olmuştu. Ancak öğrenci eylemlerini çok aşan bir katılım ortaya çıkmıştı, özellikle beyaz yakalı işçilerin ve büro çalışanlarının katılımı eylemlere özgünlük katıyordu. Uluslararası Olimpiyat Komitesi, eylemlerin sona ermemesi durumunda oyunların bir başka ülkede gerçekleştirileceğini açıkladı. 19 Haziran'da Chun'un eylemlere demokratik sınırların dışına çıkan tepkiler vermemesi konusunda Reagan tarafından uyarıldığı bir mektup Mavi Saray'a ulaştırıldı. Mektupla ve yaşanan durumla ilgili iktidar bloğu içinde yürütülen değerlendirmelerin yaklaşık 10 gün sürdüğü öngörülebilir. 22 Haziran'da Chun tarafından muhalafete müzakerelerin yeniden başlaması çağrısı iletilti. Çağrı 26 Haziran'da Seul'de düzenlenen ve yaklaşık 100 bin kişinin katıldığı bir gösteriyle yanıtladı. 29 Haziran'da Roh tarafından protestocuların taleplerinin rejim tarafından kabul edileceği açıklandı. Sansürün kaldırıldığı, tüm siyasi tutukluların salıverileceği ve siyasi faaliyetlerin önündeki her türlü engelin kaldırılacağı ilan edildi (Seth; 2010, 194). Protestocuların en önemli talebi ise devlet başkanlığı seçimlerinin hala yürürlükteki Yushin Anayasa'sına göre değil de doğrudan halk oylaması ile yapılmasıydı. 16 Aralık'ta yapılan seçimler ise sokakta bir arada hareket eden Kim'lerin (Kim Dae Jung ve Kim Young Sam) sandıkta tek

aday konusunda uzlaşamamaları yüzünden ve hatta 1961 cuntasında da görev alan Kim-Jong Pil'in de aday olması sonrasında Chun'un adayı Roh tarafından %37 oyla kazanıldı. Kim Dae Jung %27, Kim Young Sam ise %28 oy almıştı. Böyle bir sonucun ortaya çıkabileceğinin rejim tarafından öngörülebilir olması 29 Haziran'daki geri adımı kolaylaştırmış olabilir. Böylece Roh dönemi, bir yumuşak otoriterizm olarak demokrasiye paraşütle inişi temin etmiştir (Slater ve Wong, 2013, 726) .

Kim Dae Jung ve Kim Young Sam, muhalefetin iki lideri olarak her ne kadar muhalefet koalisyonunu birlikte yönetmeyi başarmış olsalar da devlet başkanlığı seçimlerinde aday olma durumu söz konusu olduğunda aralarında anlaşamadılar. Böylece seçimlere 4 adayla gidilmek zorunda kalındı. *Ancient Regime*'in adayı Roh bu sayede devlet başkanı seçilmeyi başardı. Böylece geleneksel iktidar bloğu sokak hareketi karşısında geri adım atmasına, uluslar arası ölçekte meşruiyetini arttırmasına rağmen son kertede iktidarından çok büyük bir pay vermek zorunda kalmadı. Roh iktidarında geleneksel yapı çok değişmedi. Geçmiş dönemin Kwangju katliamı başta olmak üzere hesap sorulması ile ilgili adımlar atılamadı.

Chun'un Kwangju benzeri bir biçimde sokaktaki muhalefeti ezmekten geri adım atmasında en önemli etkenlerden birisi de Reagan'ın Chun'a yazmış olduğu mektuptu. Özellikle komünist bloktaki demokratikleşme ve iktidarların çözülme emareleri, Batı blokundaki anti demokratik rejimler üzerinde de basınç yaratmaya başlamıştı. Böylesi bir konjonktürde ABD baskıcı bir askeri rejime kayıtsız ve şartsız destek veren bir ülke durumunda olmak istemedi. Hatta ABD dışişleri bürokrasisi, açık askeri rejimlerle aralarına mesafe koymak istediklerini daha önceden Chun'a birkaç defa açık olarak hissettirmişlerdi. Burada Reagan tarafından doğrudan Chun'a yazdığı mektubun politik gelişmeler üzerinde etkili olduğu açıktır. Daha önce Soğuk Savaş'ın yeniden derinleştiği 1980'lerin ilk yıllarında Kwangju Katliamı'nın boyutlarına rağmen Chun'a açık siyasi destek veren Reagan, 1987'de bu sefer demokratikleşmeye yol vermesi konusunda tavsiyede bulunmayı tercih etti. Doğrudan ABD ordusu tarafından kurulmuş bir devlet olarak ABD faktörünün G. Kore için bir dış faktör olarak değerlendirilebilmesi neredeyse imkânsızdır.

ABD ordusunun kurduğu hükümet tarafından oluşturulan işçi sendikaları federasyonu FKTU, tam anlamıyla korporatist bir örgüttü. Hiçbir yöneticisi işçiler

tarafından seçilmiyor, bunun yerine hükümet tarafından atanan yetkililer tarafından yönetiliyorlardı. İşçi sınıfının örgütlenmesinin önünde büyük engeller vardı. Anti-komünist devlet ideolojisi, işçi haklarından bahsedenleri Kuzey'in ajanı olarak resmediyorlardı. Örgütlenmeye çalışan işçiler linç edilme, adam kaçırma, gözdağı verme, polis ve istihbarat örgütü üyelerinin tecavüzüne maruz kalma, firmaların kiraladıkları çetelerin saldırısına uğrama gibi uygulamalarla karşı karşıya kalabiliyorlardı. 1960 ve 70'lerde Koreli işçiler diğer Asya ülkelerindeki meslektaşlarına göre daha az maaş alıyor, daha uzun süreler çalışıyor ve iş kazalarında daha fazla can veriyorlardı. İhracata dayalı sanayileşmenin ihtiyaç duyduğu ucuz işgücünün temini ise 1970'lerde kırdan kente göçün hızlanması ile temin ediliyordu. Kırsal nüfusun toplam nüfusa oranı 1965'de %56 iken 1988'de %17'ye gerilemişti. 1970'lerde işçi mücadeleleri daha ziyade hafif sanayi temelli işyerlerinde çalışan kadın işçiler eliyle verilirken 1980'lerin sonlarından itibaren büyük holdinglerin (*chaebol*) işçileri eylemlerin öncülüğünü yapmaya başladılar. İşçilerin 1980'lerdeki örgütlenmesinde özellikle 1980'deki Kwangju Katliamı sonrasında toplumsal dönüşüm için işçilerin desteğine ihtiyaç olduğuna karar veren üniversiteli öğrencilerin fabrikalara girmesinin ve işçi mahallelerine yerleşmesinin çok önemli etkisi olmuştur. Katliam, öğrenci hareketinde demokrasiye geçişin devrim dışında bir yolu olamayacağı düşüncesine büyük bir etkinlik kazandırmıştı. 1987'deki Haziran Hareketinin gerçek taşıyıcısı olan öğrenciler daha sonradan 386 jenerasyonu olarak isimlendirilmişlerdi. 1960'larda doğan, Yushin Dönemini ve Kwangju katliamını takiben politize olan bu kesim 1997 sonrasında ülke siyasetinin önemli kadrolarını oluşturmuştu. Demokratikleşmenin dışarıda kalanların içerilmesi olduğu olgusu bu anlamıyla G. Kore'de belirgin bir biçimde yaşanmıştır. Bu neslin en önemli özgünlüğü Marksizmden fazlaca etkilenmesi, demokratikleşme beklentisinin ABD'den gelecek basınca bağlanması düşüncesi ile kopuşması ve özellikle işçilerin örgütlenmesi gerçekleşmeden demokratikleşmenin mümkün olmadığına inanmasıydı. Üniversite son sınıfa gelen öğrenciler iki gruba ayrılıyorlardı. İşyeri ekibi (*hyeonjang*), okulu bitirdikten sonra fabrikalara giderek mavi yakalı işçi olarak çalışacak öğrencilerden oluşuyordu. İkinci grup ise okula gelecek yeni öğrencileri eğitecek ve örgütleyecek grubu oluşturmak üzere okulda

kalıyordu. İşçi sınıfına katılmak devrimci faaliyetin en temel biçimi olarak algılanıyordu. *Hakchool* adı verilen ve işyerlerinde çalışmak için kimliklerini gizleyen bu öğrenci aktivistler işçilerin 1980’lerdeki örgütlenmelerinde çok önemli rol oynamışlardır. G. Kore yasalarına göre eğitim geçmişini saklayarak mavi yakalı işçi olarak çalışmak yasaktı. Daewoo ve Hyosung gibi holdinglerde ilk bağımsız sendikaları örgütleyenler genelde bu kişilerden çıkmıştı. Otoriter rejimin sarsılmasında önemli rol oynayan 1984 ve 1985 Daewoo grevleri burada çalışan *hakchool* işçilerin açığa çıkması ve işten atılması sonrasında yaşanmıştı. 1980’lerde Seul ve Inchon şehirlerinde bu şekilde işçilik yapan 3000 *hakchool* olduğu tahmin edilmekteydi. 1980’lerin sonuna doğru ise bu sayının 10bine kadar çıktığı bilinmektedir (Mi, 2007, 264). İşçi sınıfı hareketi 1987’de askeri yönetime geri adım attıran sokak muhalefetine belirleyici biçimde katılmasa da demokratik açılım sürecinde demokrasinin konsolidasyonu döneminde çok belirleyici bir güç oldu. Kore tarihinde tek bir ayda yaşanan en çok grev Ağustos 1987’de yaşandı. Bunların neredeyse tamamı yasadışı, fiili grevlerdi ve grevlerin gerçekleştiği işyerlerinin %45’inde sendikal örgütlülük de bulunmamaktaydı (Shin, 2010, 214).

30 yıl sonrasında seçilen ilk “sivil” devlet başkanı olan Kim Young Sam’ın 1992’de iş başına gelmesi sonrasında toplumsal hareketlere karşı en şiddetli saldırıların yaşanması dikkat çekicidir. Sam muhalafet saflarındayken daha sonra iktidar partisine katılmıştı. Kendisini ilk etapta reformcu olarak göstermeye, anti-demokratik iş yasasını değiştirmeye aday olarak gösterse de Sam’ın dönemi de ana parametreleri itibariyle Roh’la başlayan geçiş döneminin tümüyle değil ama kademeli olarak liberalleşmesiyle devamı olarak düşünülmelidir. Ancak Sam’ın otoriter geçmişle kökten bir hesaplaşmaya girişmemesi ve *chaebol* sahiplerinin fazlaca etkisi altında kalması dönemin yükselen gücü, Bağımsız İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nun (KCTU) gerçekleştirdiği genel grevle ağır bir biçimde cezalandırıldı. G. Kore demokrasininin konsolidasyonu 1997’de başkanlığa seçilen Kim Dae Jung döneminde gerçekleşti, 1987 kritik kırılma anının yaşanmasında son derece belirleyici olan 386 jenerasyonu Jung döneminde devlet içinde görevler almaya başladılar. Siyasi kadrolar büyük oranda yenilendi.

1995-96'da cunta liderleri Chun ile Roh'un yargılamadan muaf tutulacağına dair açıklamalar önemli bir toplumsal tepki yarattı. Fakat sonrasında ikisi de yargılandı ve yüzlerce milyon dolarlık para cezalarının yanı sıra idam cezasına çarptırıldılar. Aralık 1997'de ise affedilerek ev hapsine konuldular. Aralık 1996'da hükümetin dayattığı sendika ve iş güvenlik yasalarına karşı büyük eylemler gerçekleştirildi.

Sermaye çevrelerinin işçi ücretlerinin düşürülmesi ve ülkenin maliyet rekabetini yeniden tesis etmesi konusundaki yoğun baskılarına maruz kalan Sam, Aralık 1996'da yeni bir İş Kanunu'nu meclise kabul ettirdi. Bu kanuna göre devletin sendikası konumundaki FKTU, bir 5 yıllığına daha işçilerin yegâne yasal temsilcisi olarak tanınarak, en az 500 bin üyesi olan KCTU'yu fiilen yasadışı ilan ediliyordu. Yasa ayrıca işçilerin işten çıkarılmalarını kolaylaştırmakta ve grev yapan işçilerin yerine başka işçi çalıştırılmasını da olanaklı hale getirmekteydi (Cummings, 1999). Özellikle 1987 sonrasında ülkenin en önemli sanayi kuruluşlarında işçiler büyük bir hızla örgütlenmişlerdi ve bu örgütlenme doğal olarak işçi ücretlerinin de artmasına ve sanayinin ucuz işgücü avantajını kaybetmesine yol açmıştı. Dolayısıyla Sam; Chun ve Roh'u yargılamasının verdiği meşruiyet momentini sermaye adına yeni bir hamle yapmak için kullanmak istedi. Ancak KCTU önderliğindeki işçilerin tepkisi çok büyük oldu. Ocak 1997'de işçiler Seul sokaklarını haftalarca ayırlamamak üzere doldurdular, eylemler neredeyse bir Genel Grev seviyesine çıktı. Bu tepkiler yasanın geri çekilmesine yol açtı. Kim Young Sam'ın prestiji bu eylemlerce büyük oranda yok edildi. KCTU militan bir işçi sendikası olarak ortaya çıktı. Kim Dae Jung (1998-2002) döneminde hükümet, iş çevreleri ve işçi sınıfı arasındaki üçlü görüşmelere katılması mümkün oldu. Sendika 2000 yılında kendi partileri olan KDLP'yi kurdu ve 2004'te Meclis'te 10 sandalye elde etti (Shin, 2010, 221).

Kim Dae Jung daha önceki yıllarda solcu- komünist bir yapıya sahip olmakla damgalanan ve otoriter dönemlerde bilinçli bir biçimde sanayileşme yatırımlarından mahrum bırakılan Cholla Bölgesi'ndendi. Bu bölgeden de ciddi bir toplumsal destek görüyordu. Kim Dae Jung 1997 seçimlerini kazanırken Kim Jong Pil ile ittifakından önemli kazanımlar elde etti. Siyasi desteğini ağırlıklı olarak Cholla bölgesinden alan Jung, ittifak sayesinde hem diğer bölgelerden hem de ılımlı seçmenlerden oy almayı başardı. Ancak Jung'un iktidara gelmesini kolaylaştıran da icraatı üzerinde büyük bir

basıç yaratan da esas olarak 1997’de yaşanan Asya finansal krizinin G. Kore’ye yansımaları ve IMF ile yapılan anlaşmanın koşullarıydı.

Jung döneminde demokrasinin konsolidasyonu sonrasında toplumsal hareketlerin belirleyici öğeleri devrimci öğrenciler ve militan işçiler olmaktan büyük oranda çıktı. Otoriter bir rejimden demokrasiye geçiş ile birlikte otoriterizme karşı mücadelenin diğer tüm hareketleri gölgede bırakması durumu ortadan kalkmaya başladı ve sivil toplum içinde çeşitli alanlarda yoğunlaşan toplumsal hareketler boy gösterdi. Sivil toplum ile devlet arasındaki gerilim demokratikleşme sonrasında görece gevşeyince farklı toplumsal taleplerin de ortaya çıkmasına meşruluk sağlayan bir ortam oluştu. Yeni ortaya çıkan orta sınıflar kendi taleplerini geleneksel işçi sınıfı hareketleri dışında yeni toplumsal hareketler çerçevesinde ifade etmeye başladılar. Ana sorun olan demokratikleşme konusunda gerilimler zayıflayınca toplumsal muhalefeti oluşturan yelpaze, bileşenlerin kendi özel gündemlerine yoğunlaştığı bir momente girdi. Bu durum sivil toplumun büyümesi ve zenginleşmesi olarak algılanan sonuçlar yarattı. Otoriterizme karşı mücadele döneminde ortaya çıkmayan mücadeleler ve talepler çeşitliliği demokrasinin konsolidasyonu ile birlikte yerini toplumsal hareketler profilinin çeşitlendiği bir tabloya bıraktı, hareketlerin parçalılığı ise devlet dışı aktörlerin toplumsal gücünün zayıflamasına yol açtı. Bu duruma rağmen G. Kore’de güçlü ve gerektiğinde devleti kendi istediği yönde hareket etmeye zorlayacak bir sivil toplumun varlığını sürdürdüğünü yolsuzlukla suçlanan devlet başkanı Park Geun-Hye’yi istifa etmek zorunda bırakan 2016’daki toplumsal hareketlerden anlayabiliyoruz. Benzer biçimde G. Kore’nin covid-19 sürecinde verdiği ve küresel ölçekte başarılı bulunan tepkinin de SARS ve MERS salgınları döneminde yaşanan yetersizliklerin ciddi bir toplumsal tepki yaratmış olması ile ilgisi olduğu da bilinmektedir. 1987’de yaşanan kritik kırılma anının kendi güzergah bağımlı sürecini yarattığını bu örneklerden de takip edebiliriz.

4.6 Güney Kore’nin Demokratikleşme Sürecini Anlamlandırmak

Ekonomik kalkınmanın doğrudan demokratikleşmeyi mümkün kılacağını iddia eden modernizm tezi her ne kadar ilk bakışta G. Kore örneği ile doğrulanıyormuş gibi gözükse de Singapur, Çin gibi hızlı bir biçimde sanayileşen ve milli geliri artan

lkelerde demokratikleşme yönünde adımlar atılmıyor olması durumu tersine çevirmektedir. G. Kore rneğinde ekonomik gelişmenin otoriterizmin aleyhine işlediği çünkü dışlanmış kesimlerin kaynaklarını büyüttüğünü ve sanayileşmenin büyümenin temel motoru olmasının da büyümenin getirisinin topluma daha dengeli dağılmasına olanak sağladığı belirtilmektedir. Devletin kuruluşunun ilk yıllarında toprak reformunun gerçekleşmesi sonrasında sınıf olarak büyük toprak sahipliğinin etkinliğini kaybetmesi ve toprak rantının büyük oranda nemsizlemesi de bu dn biçimini desteklemekte kullanılabilir. Oysa G. Kore’de demokratikleşme sürecinin, uluslararası konjonktürdeki değişimin ülke içinden demokratikleşme için bastıran güçlerin artan ivmesiyle örtüşmesi sayesinde gerçekleşmiş olduğunu gösterdim. Söz konusu yapısal faktörlerin, diğer birçok ülkenin aksine G. Kore’de demokrasi sonucunu yaratması açıklanmaya muhtaçtır. Öğrenciler, işçiler ve Hristiyan toplulukların baını çektiği demokrasi mücadelesi 1984 sonrasında giderek kentselleen toplumun farklı kesimlerinden de geniş destek bularak devleti demokratik açılım yönünde baskı altına almayı baarmıtır. G. Kore devletini taşıyan iktidar bloğunun çok önemli bir bileşeni olarak ABD etkisini alırsak ABD’nin 1980’lerde özellikle komünist bloktaki gelişmeler sonrasında siyasi tercihini daha ziyade demokratik gelişmeden yana koyması düşünüldüğünde 1987’de devletin verdiği reaksiyonun niteliği daha iyi anlamlandırılabilir. ABD, Çin ve SSCB başta olmak üzere komünist tek parti iktidarlarını demokratikleşme yönünde harekete geçirmek için G. Kore’yi bir vitrin olarak kullanmak istemiştir. 1988 Olimpiyatlarını G. Kore’nin küresel ölçekte meşruluğunu arttıracadı bir olay olarak değerlendirmek isteyen devlet, sokak ile uzlaşmanın yollarını aramıştır. Sokak muhalefetine ortaklatığı devlet başkanlığı seçimlerinin yapılması dışında çok daha kapsamlı bir program da olmadığı için iktidar bloğu bu talepleri geliştiren kesimleri bir pasif devrimle kapsamayı benimseyebilmitir. Sokak hareketi içinde çok daha kapsamlı “sosyal düzen değişikliği” talep eden gruplar olmasına rağmen muhalefet koalisyonu olarak hareket etme geleneği hem talepleri daha ılımlı ve kabul edilebilir hale getirmiş hem de demokrasi güçlerinin inandırıcılığını ve etkinliğini arttırmıştır. Filipinler’de Marcos’un 1986’da iktidarını kaybetmesi de otoriter rejim açısından sokak muhalefetiyle anlamayı makul bir seçenek haline getiriyordu. 1987

sonrasında sivil toplumun görece büyümesi ve güçlenmesi demokratikleşme ile ilgili radikal taleplerin de etkisini kaybetmesi ile birlikte yaşanmıştır. Yeni oluşan sivil toplum kuruluşları farklı alanlarda kamusal alanda kendilerini temsil edebilme şansına kavuşmuşlardır. Fakat otoriter rejimin ortadan kalkması ile sosyal hareketlerin ortak mücadele gündemi de büyük oranda ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla devlet içinde mevziler edinmek sosyal hareketlerin yıkıcı şiddetini azaltmış, bir arada hareket etme yeteneğini azaltmıştır. Böylece demokratikleşme siyasal elitin yenilenmesi ile birlikte politik sistemin istikrarını arttıran sonuçlar yaratmıştır. Geçiş öncesi dönemin en militan hareketleri olan Minjung, işçi sınıfı ve öğrenci gençlik hareketleri 1987 sonrasında giderek zayıflamış, yerlerini orta sınıf karakteri daha belirgin, STK benzeri yapılara bırakmıştır. Bu anlamıyla da G. Kore’de yaşanan demokratikleşme gerçek anlamda bir pasif devrim örneği olarak okunabilir. Geleneksel iktidar bloğunun ve sokaktaki karşı hegemonya bloğunun birbirine nüfuz ettiği ve buradan yeni bir siyasi rejim inşasını gerçekleştirdikleri bir demokratikleşme deneyimi olarak da görülebilir. Söz konusu taraflardan birisinin tam anlamıyla yenildiği ve ezildiği politik süreçler bu anlamda demokratikleşme yaratamamaktadırlar. Oysa G.Kore’de 1987’den 2002’ye kadar yapılan tüm seçimlerde yeni bir toplumsal kesim ve bir grup politik elit, politik sistemin içine çekilmiştir. Bu anlamda özellikle 1997 ve 2002 seçimlerinde ortaya çıkan sonuçlar politik toplumu hem genişletti hem de gençleştirdi.

Sokak muhalefetinin birleşik gücünü yaratan olgulardan birisi de Kore’de etnik bir ayrışma bulunmamasıydı. Etnik ayrımların bulunmamasının sosyal hareketlerin bir arada bulunmasını güçlendirdiği düşünülebilir. Etnik ayrımlar bulunmamasına rağmen siyasette bölgeciliğin çok önemli bir aktör olarak etkide bulunması ise dikkat çekicidir. İktidarda bulunan kliklerin kendilerine taban yaratmak için kullandıkları bölgecilik özellikle devlet eliyle yatırımların yönlendirilmesi sonrasında bölgeler arasında önemli gelir farklılıklarına da yol açmıştı. İktidarın kendisini güvende hissetmesini sağlayan bölgecilik kritik dönemlerde iktidarın aleyhine etkiler de yaratmış, Kim Young Sam ve Kim Dae Jung gibi kimi muhalif liderlerin tüm baskılara rağmen direnmelerini mümkün kılan istikrarlı toplumsal tabanlara sahip olmalarını da sağlamıştır. Özellikle ülkenin demokratikleşme sürecinde çok önemli

bir kilometre taşı olan Kwangju Katliamı, Jung'un doğduğu kentte ve onun yeniden tutuklanmasına karşı başlayan eylemler sonrasında yaşanmıştır.

Geleneksel Minjung Düşüncesinin toplumsal muhalefeti biraya getirmekte oynadığı işlevsel rolden de bahsedilmesi gerekmektedir. Bir tür Kore mitolojisi olarak da algılanabilecek Minjung akımı, halkın, ezilmişlerin acılarını gündemde tutan, bunları folklorik öğeler haline getiren böylece de bu acıları yaratanlara karşı mücadeleyi meşrulaştıran ve kolayca geniş halk yığınlarına ulaşmasını sağlayan bir akım işlevi görmüştür. Minjung geleneğinin Kore Hristiyan cemaatinin dinsel yorumları üzerinde de etkisi olmuştur.

Amerikan tipi bir politik sistemin önemli izlerinden biri de başkanlık sisteminin yanı sıra seçimlerin önemli bir meşrulaştırma aracı olarak sürekli yapılmış olmasıdır. Bunlar geleneksel diktatörlüklerde olduğu gibi tam anlamıyla işlevsiz ve karikatürize seçimler değildi. Otoriter rejimin kendisini en güçlü hissettiği dönemlerde yapılan seçimler muhalif bloğun gücünü gösteren, etkisini arttırmasını sağlayan sonuçlar yaratmıştır. Bu anlamda seçimlerin varlığı ve sahiciliği otoriter rejimi genelde zorlayan sonuçlar yaratmıştır. 1960'da Rhee'nin devrilmesine yol açan olaylar seçim sonuçlarında yapılan hilelere verilen tepkiden doğmuştu. 1971'de Park'ı Yushin Rejimi'ni ilana iten olaylar zinciri de hiçbir seçim çalışması yapma olanağı bulunmayan Kim Dae Jung'un neredeyse kendisine eşit miktarda oy almayı başarmasıdır. 1961 yılında iktidara gelen Park, Kennedy'nin isteği üzerine seçimleri yapmayı ve meclisi açık tutmayı kabul etmişti.

Tablo 3: Güney Kore'de 1987 Demokratikleşmesini Belirleyen Etkenler

Öznel faktör	Toplumsal muhalefetin gücü, bir arada durabilme ve müzakere edebilme yeteneği, Minjung bir ideolojik şemsiye olarak
Nesnel faktör	Ekonomik kalkınma, toplumsal muhalefetin kullanabileceği kaynakların artması, ABD'nin değişen tutumu, her durumda askere destek vermekten vazgeçmesi
Konjonktürel faktör	Chun'un iktidar süresinin dolması, 1988 Seul olimpiyatları, komünizmin küresel irtifa kaybı

Komünizme karşı yapılanmış ve ABD'nin desteği ile ayakta duran iktidar bloğu,

sokak muhalefетinin gücü ve birleşik, birbiriyle ve politik sistemle uzlaşmaya açık yapısı, iktidar bloğunun dışarıdan demokratikleşme yönünde baskı altında kalması, devlet ideolojisi açısından en büyük tehdit olarak algılanan komünizmin küresel sistem olarak çözölme emarelerinin güçlenmeye başlamış olması devlet ile demokrasi güçleri arasında anlaşmanın zemini hazırlayan en önemli koşullardı. Bu koşullar gerçekleşmemişken sadece ekonomik kalkınmanın yaratmış olduğu dönüşümün demokratik bir düzeni ortaya çıkarmasına imkân yoktu.

komünizmin güç kaybetmesi, toplumsal muhalefetin sınıfsal mücadeleden ziyade demokrasi mücadelesi şeklinde yansıması ve ABD'nin de iradesini demokratikleşme yönünde kullanması ile tavır değişikliği içine girmek zorunda kaldı/girebilme olanağına sahip oldu. Toplumsal muhalefetten yansıyan tehdidin ölümcül algılanmaması bu anlamda demokratik dönüşümü mümkün kıldı. Asıl olarak anti-komünist hassasiyetlere dayanan iktidar bloğunun hâkim ideolojisi, komünizmin küresel güç erozyonu sonrasında mülkiyet meselesini esas almayan sokak muhalefeti karşısında geri atmayı kabul etti. Küresel kapitalizmle ve küresel tedarik zincirleri ile derinlemesine eklemlenmiş bir ülke olarak küresel sermayeye istikrar duygusu telkin edebilmek de böylesi bir hamleyi yapmak konusunda iktidar bloğundaki sermaye kesimlerini, *chaebol* sahiplerini motive eden etkenlerdendir. 1987 sonrasında iktidar değişiminin bir rutin içerisinde ve çok köklü toplumsal ve politik krizlere yol açmadan gerçekleşebilmiş olması, demokratikleşme mücadelelerini içererek başaran siyasi sistemin yenilenerek güç ve istikrar kazanmayı başardığı sonucunu çıkarmamızı da mümkün kılar. Sanayileşmenin yoğun olarak yaşandığı yıllarda 1951-1987 döneminde bu asla yaşanmamıştı.

Örneğin 1979'da Park öldürüldüğünde de demokratikleşme açısından son derece yapıcı olanaklar mevcuttu. Fakat ara dönemde sürece hakim olabilecek bir iktidar yaratılamayınca Chun askeri darbe ile ortama hakim oldu. ABD askeri darbeyle hızla temas kurdu ve onu tanıdı. İran devrimi ve Afganistan'ın işgali sonrasında yeniden sertleşen Soğuk Savaş koşulları G. Kore'de demokrasiye geçişe olanak tanımadı. Bu anlamda iktidar bloğunun 9 sene sonra farklı tutum geliştirmesinin en önemli sebeplerinden birisi de ABD'nin komünizmden duyduğu tehdit algısıdır. Komünist tehdit algısı ile hareket eden ve ABD'den tam destek alan Chun cuntası, demokrasi

hareketinin son direnç noktası Kwangju İsyanı'nı 20bin askerin kullanıldığı bir katliamla ezdi, binlerce kişi katledildi. Katliamın üstü yıllarca örtüldü. Bu katliamla sosyal hareketler Chun rejiminin baskısının görece gerilediği 1984 yılına kadar neredeyse sıfır noktasına geriledi.

G. Kore, toplumsal muhalefetin taleplerini devlete kabul ettirerek demokratikleşmeyi sağladığı nadir örneklerden bir tanesidir. 1979'da demokratikleşme için bir çok açıdan uygun olarak değerlendirilebilecek bir konjonktür sonuç üretmemiş buna karşılık 1987'de halk hareketinin talepleri kabul edilerek demokratikleşme süreci başlamıştır. Roh Tae Woo, 29 Haziran 1987'de Demokratik Değişim için Ulusal Hareket Karargahı adı verilen toplumsal muhalefetin çatı örgütünün taleplerini kabul ettiklerini açıkladı.

Demokratikleşme sürecinin başarıya ulaşmasında hiç kuşku yok ki en önemli pay toplumsal muhalefetindi. G. Kore tarihi boyunca toplumsal hareketler çok önemli bir tarihsel dinamik olarak sürekli rol oynamışlardır. 1961'de ilk devlet başkanının Rhee'nin istifa etmesine yol açan süreçten başlayarak toplumsal muhalefet otoriter iktidarları sürekli olarak reformlara zorlamıştı. Toplumsal hareketin en önemli bileşenleri öğrenciler, işçi sendikaları, kiliseler ve siyasi muhalifler olarak sınıflandırılabilir. Kilise, özellikle baskının çok yoğun olduğu 1970'li yıllarda muhalefetin önemli bir bileşeni olarak öne çıkmış, diğer kesimlerinde gelişmesine destek olan bir koruyucu şemsiye rolü de oynamıştır. Öğrenciler hızlı kentleşme sonrasında 1960'lardan itibaren sürekli olarak toplumsal hareketlerin en dinamik kesimini oluşturmuştur. İşçi sendikaları ise 1980 sonrasında, ama özellikle de 1987'nin hemen ardından çok daha belirgin bir biçimde ağırlıklarını koymuşlardır. Sanayileşme ile demokratikleşme arasında doğrudan bağ kuran ve bunu işçi sınıfının örgütlenme kapasitesi ile açıklayan yaklaşım burada yetersiz kalmaktadır, çünkü işçi hareketinin güçlü bir biçimde devreye girmesi 1987 Haziran sonrasında gerçekleşmiştir. İşçi sınıfı sürecin başlamasına değil ama başlayan demokratikleşmenin konsolide olmasına önemli oranda hizmet etmiştir. 1980'lerle birlikte orta sınıfların da demokrasi yanlısı bir duruş geliştirdikleri belirtilebilir. Muhalefetin farklı kesimleri arasında düzenli bir ilişki her zaman söz konusu olmuştu. Muhalefet içinde farklı kesimler arasında rekabet ve çatışmadan ziyade bir

koordinasyonun genel doğru olması tüm muhalefeti bir araya getiren güçlü örgütlerin sık sık ortaya çıkmasından da takip edilebilir. 1984'te Halk ve Demokrasi için Hareketler Koalisyonu ile Demokrasi ve Yeniden Birleşme için Ulusal Kongre oluştu ve 1985 Mart'ında bu iki koalisyon da birleşti. Toplumsal hareketlerin çatı örgütleri ile dönemin öne çıkan muhalefet partisi NKDP arasında da organik bağ oluşmuştu. Bu partinin 1985 seçimlerinde oldukça yüksek bir oy alarak ikinci parti olması demokratikleşme sürecinde önemli bir rol oynadı. Seçimler demokrasinin asgari bir koşulu olarak G. Kore'de sürekli olarak yapıldı. Otoriter iktidarların kendisini en güçlü hissettiği dönemlerde, muhalefetin başarıları önemli politik sonuçlar yarattı. Park gibi güçlü bir otoriter lider dahi seçimleri hiçbir zaman tam olarak ilga edemedi. 1987'de Chun/Roh hükümetine geri adım attıran da toplumsal hareketin devlet başkanlığı seçimlerinin doğrudan halk tarafından yapılmasını istemeleri idi. Dolayısıyla demokratikleşme çabalarının başarıya ulaşmasında toplumsal hareketlerin enerjik ve düzene dahil olmayı talep eden istikrarlı çizgisinin önemli bir rolü vardı. Geniş toplumsal muhalefet, varolan devleti gayri meşru gören ve onu ortadan kaldırmayı hedefleyen bir çizgiden ziyade demokratikleştirdiği bir devlet yapısının içinde temsil edilebilmeyi talep eden bir yapıya sahipti. Güçlü anti komünizm her ne kadar toplumsal hareketlere hakim değilse de mülkiyet meselesi toplumsal muhalefetin hiçbir zaman temel programatik hedefi olmadı. Ana tema otoriter rejimlerin sınırlandırılması ve demokratikleşme idi. Bu programatik çerçevenin toplumsal hareketin amaçlarına ulaşmasını kolaylaştırdığı söylenebilir.

ABD'nin kuruluşu itibarıyla G. Kore devlet yapısının içinde bulunduğu tespit edilebilir. G. Kore, 1945-48 arasında 38. Paralelin güneyinde hakim olan ABD askeri hükümetinin devamı olarak kuruldu. G. Kore ordusunun komutası çok uzun yıllar boyunca ABD'li komutanların elindeydi. G. Kore devletinin ABD dış politikasının bir sonucu olması ve komünizme karşı bir cephe ülkesi olması süper gücün ülke siyasetinde sürekli bir etken olarak ele alınmasını gerektirir. G. Kore'de yeterince anti komünist olduğu ve istikrarı sağladığı müddetçe her türlü iktidar ABD desteği alabilirdi. Park'ın 18 yıllık iktidarının sona ermesinde doğrudan ABD'nin etkisi olduğu belki söylenemez ama dönemin ABD devlet başkanı Carter'ın Park'a yönelik önemli eleştirileri olmuştu. Carter döneminde genel olarak ABD-G. Kore ilişkilerinin

bozulduğu söylenebilir. Carter'ın artan eleştirilerinin Park'a dönük suikastı dolaylı olarak da olsa belirlediği düşünülebilir. Fakat 1979'un ABD dış politikası açısından önemli bir şok etkisi yaratan olaylarla dolu olması -SSCB'nin Afganistan'ı işgali ve İran Devrimi ile Şah rejiminin yıkılması- G. Kore'nin yeni bir İran haline gelmesi ihtimalinin engellenmesini süper gücün temel hedefi haline getirmiştir. Chun bu koşullarda ağır ağır iktidara tırmanırken ABD ile ilişkisi süreç içerisinde gelişmiş, ülkede giderek artan protestoları bastıracak bir unsur olarak desteklenmiştir. 1980'de ABD Başkanı seçilen Ronald Reagan'ın Beyaz Saray'da ağırladığı ilk devlet başkanlarından birisi de Chun idi. Chun Soğuk Savaş'ın detant sonrası yeni döneminin tüm nimetlerinden fazlasıyla yararlanmıştır. En iyimser tahminle 200 kişinin katledildiği Gwangju Katliamı bu konjonktür sayesinde Chun üzerinde önemli bir basınç oluşturmamıştır.

Fakat demokrasinin ABD dış politikası açısından önemli bir araç olarak kullanılmaya başlandığı 1983 sonrası dünyada Chun bu koşulsuz desteği bulamayacaktır. 1987 Haziran'ının en belirleyici günlerinde Chun'un toplumsal muhalefeti orduyu kullanarak ezme planlarına ABD tarafından açıkça itiraz edilmiştir. Ronald Reagan'ın doğrudan Chun'a hitaben yazdığı mektupta sıkıyönetim ilanı durumunda ABD- G. Kore ilişkilerinin zarar göreceği ve Gwangju benzeri katliamların uluslar arası ölçekte çok olumsuz sonuçları olacağı belirtildi. Dönemin ABD Büyükelçisi Lilley, Chun'a mektubu elden ileterek ülkesinin tutumunu gayet açık ve katı bir biçimde belirtti. Chun, toplumsal muhalefetin yöneticilerini tutuklatma kararını bu görüşme sonrasında değiştirmek zorunda kaldı. 29 Haziran'da ise muhalefetin talepleri kabul edildi. Böylece sivil toplumun içinden gelişen toplumsal muhalefet kendisine devlet içinde bir alan açmayı başardı. Siyasal demokrasinin zemini gelişme olanağı buldu. Soğuk Savaş'ın parametrelerinin değişmesi esas olarak anti-komünizm eksenin kurulan bir cephe devletinin rejiminin esneyebilmesini ve toplumsal hareketlerden beslenerek kendisini geliştirebilmesini ve böylece de meşruiyetini arttırabilmesini mümkün kıldı. ABD, 1979 yılında değişim konusunda bu kadar açık bir irade sergileyebilseydi G. Kore'de 1987'de yaşananlar o zaman da gerçekleşebilirdi. Fakat Soğuk Savaş'ın yaşadığı tempo, G. Kore devleti ile toplumsal hareketler arasındaki ilişkinin doğasını açıkça belirledi.

Devlet ile toplumsal hareketlerin bu birbirine karışmasını, Poulantzas'ın deyimiyle "sınıf mücadelesinin devlete kazınması" sürecinin önünün açılabilmesini mümkün kılan önemli bir faktör de toplumsal hareketlerin programatik çerçevesi idi. Toplumsal hareketlerin tüm çeşitliliğine ve zenginliğine rağmen ortak bir mücadele programında birleşebilmesi çok önemli bir güç konsolidasyonu anlamına geliyordu. Toplumsal hareketler koalisyonunun üzerinde uzlaştığı temel çerçeve ise esas olarak otoriter rejimin geriletilmesi, liberal demokratik anlamda düzenlemelerin yapılması idi. G. Kore Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1987'ye kadar 3 devlet başkanı olmuş, görev değişimi hiçbir biçimde normal biçimlerde gerçekleşmemişti. Ülkenin neredeyse garantörü durumunda bulunan ABD'de askerin siyasetten çekilmesi gerektiğine dair sesler güçlü bir biçimde ifade ediliyordu. 1987 olaylarının doruk noktasında hem ABD Senatosu hem de Temsilciler Meclisi neredeyse oy birliği ile toplumsal hareketlerin zorla bastırılmasına karşı çıkan kararlar aldılar. Toplumsal hareketlerin taleplerini çok geniş bir mecraya yaymaması, özellikle ekonomi ve özel mülkiyet konusunda radikal talepler içermemesi devletin esnemesini kolaylaştırdığı söylenebilir. Toplumsal hareketler çok büyük bir kararlılık ve dirençle bu taleplerin arkasında durmasalar demokratikleşmenin gerçekleşmeyeceği çok açıktı. Fakat Chun iktidarını taviz vermeye zorlayan çok fazla koşul bir aradaydı. G. Kore'nin demokratikleşmesi Sovyet Bloğu'nda gelişen siyasi demokrasi taleplerinin desteklenmesi için de uygun bir ortam yaratacaktı. 1988 Seul Olimpiyatlarının düzenlenmesini engelleyebilecek bir toplumsal çatışma ortamı iktidar tarafından kesinlikle istenmiyordu.

Devlet ile sermaye arasındaki ilişkinin sermayeyi sürekli tehdit eder halde olması da otoriterizmin hegemonyasını zayıflatmaktaydı. Sermayenin devlete bağımlılığı enformel ilişkilerin başat hale gelmesine yol açmıştı. Bir örnek vermek gerekirse Samho isimli ülke dışında da yatırımları olan bir holding, sahibinin oğlunun eliyle Chun'un yakını olan kimi isimlere koruma parası adı altında her yıl 3 defa 700 bin \$'lık ödemeler yapmak durumunda kalmıştı. 1984 yılında şirketin sahibi Chon Pong-gu, Chun için bir tatili finanse etmesi teklifini geri çevirince neredeyse tüm malvarlığını kaybetti. Samho Holdingi, Chun'un yönlendirmesiyle ticari rakibi Daelim Grup'un eline geçti. Chon'un kişisel hesaplarına da el kondu. Kaliforniya'da

sürgün hayatı yaşayan Chon, 1998’de o yılın rakamlarına göre toplam tutarı 2 milyar dolar olan alacakları için devleti dava etti. Chon’un bu adımı atabilmesi için Chun ve Roh’un mahkemeye çıkarılmasını beklemiş olması da sermaye çevrelerinin otoriter rejim karşısındaki durumunu iyi özetliyor. Bu anlamda G. Kore örneği Moore’un “burjuva yoksa demokrasi de yok” tespitini boşa çıkaran bir örnek olarak not edilmelidir. Sermaye çevreleri Japon sömürgeci devletinden demokratikleşme kapısının açıldığı 1987’ye kadar demokratikleşme yönünde hiçbir hamlenin içinde olmamıştır. Servetlerinin önemli bir kısmını Japon şirketlerinin devlet tarafından dağıtılması ile elde eden Kore sermayesi, bu anlamda toplumun geniş kesimlerinin demokrasi için ayağa kalktığı dönemlerde sürece katılmamıştır. Ancak 1987’de doğrudan mülkiyet meselesini gündem yapmayan ve esas olarak “hukukun üstünlüğünü” ve “hukuk önünde eşitliği” savunan bir demokratikleşme çizgisine karşı da son kertede devlete karşı kendi ellerini güçlendireceğini düşündükleri için de en azından karşıtlık içinde olmamışlar, kayıtsız kalmışlardır.

Ayrıca toplumsal muhalefetin var olan devlet yapısını bütünüyle gayrı meşru ilan edip onu yok etmeyi hedeflemekten ziyade kendisine onun içinde yer açmaya çalışması da devletin esnemesini kolaylaştırdı. 1985 seçimlerinde önemli bir başarı elde eden NKDP’nin iki lideri Kim Dae Jung ve Kim Young Sam’ın olası seçimlerde ayrı ayrı devlet başkanı adayı olmayı istemeleri de aslında otoriter rejime meşru bir çıkış olanağı yaratmıştı. Chun’un aday olarak gösterdiği Roh Tae Woo demokratik açılıma evet dedikten sonra yapılan ilk seçimleri kazanmayı başardı çünkü iki Kim’in birbirlerine karşı aday olmaları toplumsal muhalefetin oylarını böldü. Roh %35 oyla devlet başkanı oldu. Roh Tae Woo Chun cuntasının ilk günden itibaren üyesiydi. Gwangju Katliamı’nın siyasi sorumlularında birisiydi. Chun kendisini devlet başkanı adayı olarak gösterdiğinde büyük toplumsal olaylar patlak vermişti. Roh eğer Yushin Anayasası’nın devlet başkanı seçimi için düzenlemesine uygun olarak seçilseydi -görünürde bağımsız bir heyet tarafından seçilme- devlet başkanlığı hem içeride hem dışarıda gayrı meşru olarak görülecekti. Oysa demokratik açılım sonrasında yapılan seçimler, Roh Tae Woo’nun hiçbir meşruiyet sorgulamasına tabi olmadan 5 yıl boyunca devlet başkanlığının önünü açmış oldu. Roh’un başkan seçilmesi ise askeri yönetimin suçları ile hesaplaşılmasını 5 yıl boyunca erteledi.

Roh'tan sonra 1992'de devlet başkanı seçilen ilk toplumsal muhalefet temsilcisi Kim Young Sam oldu. Şaşırtıcı olan Kim'in devlet başkanı seçilirken Roh ile ittifak yapmaktan geri durmaması idi. *Ancient Regime* kendisi ile hesaplaşılmasını engellemek adına iktidar bloğu içinde kalmaya özen gösteriyordu. Ancak Roh'un bu tercihi kendisini ve Chun Tae Woo'yu yargılanmaktan kurtaramadı. Kim Young Sam'ın devlet başkanlığı döneminde yapılan yargılamalar sonucunda Chun idama, Roh ise ömür boyu hapse mahkum edildi. 1997'de devlet başkanı seçilen Kim Dae Jung, kendisini defalarca öldürmeye teşebbüs eden, hapse atan ve mülteciliğe mahkum bırakan cunta liderlerini affetti. Fakat iki cunta liderinin de iktidar oldukları dönemde elde ettikleri devasa servetler müsadere edildi.

5. TAYLAND: OTORİTER POPÜLİZM VE KONSOLİDE OLAMAYAN DEMOKRATİKLEŞME

Haziran 1932’de gerçekleşen kansız bir askeri darbeye anayasal monarşik düzene geçen Tayland, modern tarihindeki 13’ü başarılı onlarca askeri darbe ve 19 Anayasa ile oldukça özgün bir siyasi yapı ortaya koymaktadır. Tayland siyasi tarihi kimi süreklilikler ile yoğun istikrarsızlıkların bir arada sergilendiği bir çeşitlilik sunmaktadır. Siyasi rejimin tarif edilmesinde çok uzun süre hegemonik bir konu elde kavramlaştırma Riggs (1966)’in Bürokratik Rejim tanımı olmuştur. Buna göre Tayland, bürokratlar ve ordu yetkililerinin kendi çıkarları doğrultusunda yönettikleri bir ülkeydi. Bağımsız alt sınıf örgütlenmelerinin istikrar kazanmayan yapısı, ülkenin siyasi dinamiklerinin tamamen politik elitler arasındaki çekişmelerden kaynaklandığı izlenimi yaratmaktaydı. 1960’larda hızlanan sanayileşme ve toplumsal dönüşüm, 1973-1976 ve 1992-2006 dönemlerini demokratikleşme olanaklarının ortaya çıktığı fırsat pencereleri haline getirmişti. Ancak bütün bu dönemlerde belirgin bir siyasi rol oynayan Kral, ordu ve önde gelen sermaye kesimleri içindeki müttefiklerinden oluşan ağını (Mc Cargo, 2005, 501) etkin bir biçimde kullanmayı başararak demokratikleşme tehditlerini bertaraf etmeyi başardı. 1932’de iktidara gelen anayasacı hareketin alt sınıflardan ya da küresel konjonktürden kaynaklanan devrimci bir basıncın yokluğunda monarşik düzenle köklü bir biçimde hesaplaşmamaya girişmemesi, G. Kore’de erken dönemde gözlenen toprak reformunun hanedan üyelerinin toprakları ölçeğinde bile hayata geçirilmemesi, Kralcı güçlerin kralın de facto yokluğunda dahi *ancient regime*’i koruyacak hamleler yapabilmesi gibi etkenler uzun bir güzergah-bağımlı politik sürecin önünü açmıştı. 1980’ler sonrasında yaşanan ihracata dayalı kalkınmanın bir çok ülkede olduğu gibi periferik sermaye kesimlerini güçlendirmesi sonrasında ülkede neo-popülist siyasi akımların güçlenmesi ise bir tesadüf değildi. Askeri darbelerin sürekliliğinin bağımsız alt sınıf örgütlenmelerine nefes aldırması, kronikleşen meşruiyet

krizlerinin sürekli bir istikrarsızlık iklimi üretmesi, periferik burjuvaziye ve alt sınıflara devlet katında alan açmama konusundaki katı ısrar ülkeyi neopopülist stratejinin hayata geçirilmesi açısından son derece elverişli bir hale getirmişti. 2001’de seçimle iktidara gelen Thaksin Shinawatra’nın alt sınıfları bir yandan paralyze edip otonom örgütlenme kapasitelerini çözerken bir yandan da kendisinin en önemli gücü haline getiren siyasi stratejisi son yıllarda dünyada sık sık gözlenen başarılı popülist otoriterleşme örneklerinden birisi haline dönüşemedi çünkü *ancient regime* çok sert bir reaksiyonla güçlü bir restorasyona imza attı. 2001-2014 arasında yaşanan uzun kritik kırılma anı güçlerin tam olarak yenilemediği olumsal bir dönüşüm süreci yarattı ancak Kralın başrolünde olduğu politik aktörler bir çok açıdan son derece gerici ve (artık o seviyede olmasa da) 2014’te son derece anakronik görünen bir restorasyona imza attı. Modernleşme Teorisi’nin demokrasinin en önemli taşıyıcısı olarak gördüğü orta sınıfların “bir kişi, bir oy” hakkını bile sorgulayan son derece elitist ve anti-demokratik politik tercihleri ise bu sonucun görece meşruiyet kazanabilmesinin en önemli desteği oldu. Bu durum Tayland’ı otoriter geri dönüşün yaşandığı en yüksek kişi başına gelirli ülke haline getirdi (Ferrara, 2015: 25).

5.1 Monarşi Karşıtı 1932 Devrimi’nden Restorasyona

Tayland’ın modern siyasi tarihinde 1932 yılının önemli bir dönüm noktası oluşturduğundan hiç şüphe yoktur. Krallıkla yönetilen Siyam İmparatorluğundan Tayland Devleti’ne geçiş 24 Haziran 1932’de hızla gerçekleşen bir darbenin sonucunda yaşandı. 1929 ekonomik krizinin yarattığı ekonomik sıkıntılar ve kralın meşruti bir yönetimi kabul etme noktasındaki isteksizliği, köklerini orduda ve akademide bulan iki liderli bir grubun ittifak yaparak yönetime gelmesine zemin hazırladı. Kral Prajathipok’un kendi inisiyatifini kullanarak meşruti yönetimi kabul etmesi kendisine karşı davranan koalisyonu parçalayabilirdi fakat o bunu tercih etmedi. 5 Şubat 1927’de Paris’te bir araya gelen 3’ü askeri okul, 1’i de hukuk öğrencisi 7 kişinin kurduğu *Khana ratsadon* (Halk Partisi), ülkeyi meşruti yönetime kavuşturmak istiyordu. İki savaş arası dönemin ideolojik ikliminden de etkilenen kurucular, devleti etkin bir kalkınma aracı olarak gören bir ulus devlet inşası fikrine

inanmaktaydılar. Pirinç fiyatlarındaki dalgalanmanın ve Tayland parası bahтта yaşanan dalgalanmanın özellikle kırsal kesimde yarattığı rahatsızlık dönemin en önemli muhalefet aracı olan hükümete dilekçe iletmenin özellikle iş insanları ve köylüler arasında popüler olmasına yol açmıştı. Temel mesele ise yaşanan ekonomik sıkıntıların aşılmasını sağlayacak bir programın hayata geçirilmesiydi. 24 Haziran 1932’de ülkede yaklaşık 100 üyesi olan Halk Partisi özellikle ordu içindeki üyeleri vasıtasıyla harekete geçti çok kısa sürede Kraliyet Muhafızları’nın komutanını ve 40 askerini tutukladılar ve mutlakiyet rejiminin devrildiğini ilan ettiler (Baker, Phongpaichit, 2014, 117). Toplumun geniş kesimlerinden büyük destek gören devrim, başlangıçta çok sınırlı bir dirençle karşılaşmıştı.

Devrimci koalisyonun liderlerinden birisi olan Pridi Banomyong tarafından yapılan ilk resmî açıklamada Chakri Hanedanı ve Parajathipok Hükümeti’nin tanınmadığı açıkça ifade edilmişti. 26 Haziran’da Kral oluşan fiili durumu kabul etti. 27 Haziran’da ilan edilen Anayasa’da “hâkimiyetin halka ait olduğu” yazılıydı. Devrimciler anayasal bir monarşi talep ediyorlardı. Hanedanın sahip olduğu tüm mülklerin kamulaştırılması gibi talepleri ifade eden unsurlar devrimci koalisyonda kendisine yer bulabilse de sonuç onların beklentisi yönünde gelişmedi. Hatta kimi hanedan üyelerinin uhdesinde bulunan bakanlıkları sürdürmeye devam etmeleri kabul edildi. İlk açıklamalarda gözlenen radikal söylemler Pridi’nin demogojisi olarak lanse edildi. İlan edilen ilk anayasanın geçici olduğu açıklandı. Devrimin hızla hanedanla uzlaşması aslında bürokrasi ve hanedanın modern Tayland tarihinde birlikte oynadıkları role dair çok şey anlatmaktadır. Bu uzlaşmanın boyutları modern Tayland tarihinde Kral ve Hanedan’ın oynadığı merkezi rolün oluşmasında önemli bir rol oynadı.

Hanedan ve devrimin hızla uzlaşmasının en doğal sonucu, devrimci koalisyonda görece radikal fikirler öne süren kanadın uzaklaştırılması oldu. Devrimci koalisyonun akademi kökenli fraksiyonunun temsilcisi Pridi, özellikle kamulaştırmalar ekseninde savunduğu sosyalizan fikirleri ile rahatsızlığa yol açmaktaydı. Ekonomik kriz yaşayan ülkede hanedan ailesinin servetinin ülkenin krizden çıkmasında kullanılması giderek yaygınlaşan bir talepti, Pridi hazırladığı bir taslak ekonomi programında tüm özel mülk toprakların kamulaştırılmasını önermişti.

Ancak uzlaşma hükümeti, emlak ve miras vergileri düzenlemesi yapmakla yetindi. Pridi'nin taslak ekonomi programı, kendisine karşı bir eleştiri kaleme alan Kral tarafından Stalin'e benzetilmesine yol açtı. Meclisin yarısının Kral tarafından atanması önerisine de karşı çıkan Pridi kısa sürede yalnızlaştırıldı. Onun sürgün edilmesi ve yandaşlarının tasfiyesi ve tenzili rütbeye uğraması sonrasında gerçekleşen devrimin politik çerçevesi sınırlandırılmış oldu. Eş zamanlı olarak duyurulan bir anti- komünizm yasası ile de millileştirme gibi politikalar aracılığıyla herhangi bir biçimde özel mülkiyet hakkına müdahale mutlak biçimde yasaklandı. 1932'de açıklanan yeni anayasada monarşinin dünyadaki en yüce güç olduğu ve Tanrının yeryüzündeki bedeni olarak tarif ediliyordu (Marshall, 2014, 72).

Ekim 1933'te devrime karşı gerçekleşen bir isyanın bastırılması sonrasında askeri kanadın lideri Plaek Phibunsongkhram (Phibun) politik sahnenin temel yönlendiricisi konumuna yükseldi. İsyen sırasında yeni hükümete destek vermeyen Kralın yönetimle ilişkileri daha da bozuldu. Kral 1935'te İngiltere'de iken tahttan feragat etti. Takip eden 16 yıl içinde Tayland'da hüküm süren bir kral bulunmadı. Ancak ortada fiilen bir kral bulunmamasına rağmen Kraliyet varlığını *de jure* olarak sürdürdü.

Hazırlanan yeni Anayasa'da belediye meclislerinin oluşumu ve yerel yöneticilerin seçimi kabul edilse de tüm devlet görevlilerinin merkezi olarak görevden alınabilmesi ve atanabilmesi yetkisi merkezi hükümete tanındı. Yerellerle merkez arasında kurulan bu güç asimetrisi modern Tayland tarihinde belirleyici bir rol oynadı. Tarımsal nüfusun çok fazla olduğu Kuzey ve Kuzeydoğu bölgeleri her zaman politik düzenin dışında, ekonomik gelişmenin nimetlerinden ise uzakta kaldı. Güney bölgelerinde yaşayan Müslüman Malaylar da politik mimari tarafından tam olarak kapsamadılar. Güney'deki sorunlar çoğu zaman şiddet içeren iç karışıklıkların oluşmasına yol açtı. Bangkok özellikle 1990'lara kadar politik ve iktisadi tüm gelişmelerin ana merkezi olageldi.

Phibun'un etkin olduğu dönemde Tayland'ın kaynaklarının önemli bir kısmı ordunun geliştirilmesine ve modernize edilmesine harcandı. Ordunun büyümesi aslında hem emperyal geçmişe duyulan özleme hem de Meiji sonrası militarizme yaslanarak büyüyen Japonya'dan alınan ilhama işaret etmekteydi. Japonya'nın Mançurya'yı

işgalini kınamaya dönük bir Milletler Cemiyeti önermesine karşı çekimser kalan tek ülke Tayland olmuştu. Phibun'a ilham veren diğer ülkeler ise Türkiye ve İtalya idi. Toplumun militaristleşmesini, bu ülkelerin son dönemde gerçekleştirdikleri hızlı ilerlemenin temel etkeni olarak görmekteydi. Tayland gençliğinin de benzer bir militarizasyon sürecinden geçirilmesi planlanmaktaydı. Bir tür proto faşist gençlik izci örgütü olan Yuwachon bu misyonla oluşturulmuştu (Baker, Phongpaichit, 2014, 124). Phibun, hanedan karşıtı milliyetçi yeniden inşa sürecinin sağ kanadını oluşturmaktaydı. Tayland'ı geçmiş köklerinden uzaklaştırarak-Siyam yerine Tayland ismi kullanılmaya başlanmıştı- bir Kültür Devrimi de gerçekleştirmek niyetindeydi.

Sosyalist fikirlerinden arındığı ilan edilen Pridi de iktidar blokundaki yerini yeniden aldı. Sosyalizmden etkilenen akademi gelenekli kanat ile faşizmden etkilenen asker kökenli kanat arasındaki göreceli denge 2. Dünya Savaşı'na kadar büyük oranda devam etti. Pridi'nin etkisiyle ülkenin siyasi tarihinde de çok önemli bir rol oynayan Thammasat gibi üniversiteler bu dönemde kuruldu. İki klik arasındaki bu göreceli denge 1933-1938 yılları arasında iktidarı üçüncü bir kişinin Phraya Phanon'un elinde tutmasına yol açtı. Bu durum savaş yaklaşırken iktidardan imtina eden Phanon'un yerine ordunun da baskısıyla Phibun'un iktidara gelmesine kadar devam etti.

Otoriter eğilimler taşıyan Phibun, ordunun da desteğiyle yukarıdan aşağıya bir otoriter modernleşme hamlesi başlattı. 1939 yılında ülkenin yeni adı olarak Tayland benimsendi. Düzenli giyinme, adabı muaşeret kurallarına uyumlu davranma, Tay kültürüne bağlı biçimde yaşama devletin zoruyla uygulamaya geçirildi, kurallara uymayanlara para cezaları verilmeye başlandı. 1941 yılında gereksiz gürültü yapmak, uygunsuz kelimeler kullanmak ve Tay kültürüne uygun davrananlarla dalga geçmek de suç kapsamına alındı. İnsanları kamuda şapka giymeye ikna etmek için bir kampanya başlatıldı. Devlet eliyle bir millet inşa etme projesi uygulamaya geçirilmişti. Bu projenin ekseninde de toplumun Meiji sonrası Japon toplumuna benzetilmesi esas alınmaktaydı. O kadar ki Tay kültürüne uygun selamlaşma biçiminin bile Japonya'daki eğilerek selamlaşma biçimine dönüştürülmesi yönünde çalışmalar yürütüldü (Baker, Phongpaichit, 2014, 132). Emperyal hedefler de sonuçlarını vermekteydi. Avrupa'daki savaşta yenilmekte olan Fransa'nın Hindişin bölgesindeki topraklarının bir kısmı Japonya'nın da desteği ile ele geçirildi. Bir süre

sonra da Tayland Japonya'nın yanında savaşa dahil olarak İngiltere ve ABD'ye savaş ilan etti.

Japonya'nın savaşı kaybetmesi Phibun'un radikal yukarıdan modernleşme projesini de sekteye uğrattı. Halkın ülkedeki Japon varlığına karşı başlattığı isyan ise savaş sonrasında ülkenin müttefiklerin gazabına uğramasına engel oldu. Bu isyanın öncülüğünü de büyük oranda Pridi tarafından kurulan *Seri Thai* (Özgür Tay) adlı örgüt yürüttü. Hareket Japon işgaline karşı olduğu kadar Phibun iktidarı tarafından hayata geçirilen faşizan politikalara karşı da mücadele ediyordu (Thongchai, 2008, 14). Savaşın kaybedilmesiyle Phibun da iktidarını kaybetmiş oldu fakat onun yerine iktidara gelen Pridi onu ülkeyi savaşa sokmasından dolayı yargı önüne çıkarmadı. İsviçre'de yaşayan genç kral Ananda da ülkesine dönmüştü. 1946'da yapılan ilk seçimlerde parlamentonun tamamı ilk defa seçimle göreve gelmişti. Yeni bir anayasa hazırlandı.

1947'de genç kralın sebebi tam olarak aydınlığa kavuşturulamayan bir sebeple ölümü sonrasında suçlamalarla karşı karşıya kalan Pridi istifa etti. Pridi'nin ve destekçilerinin tasfiyesi 1932 sonrasında iktidar bloğu içerisinde en liberal ve demokrasi yanlısı kesimin tasfiyesi anlamına geliyordu. Bu gelişme, ülkenin geleceğine önemli oranda egemen olacak asker-Kral-ABD triumvirasının da önünü açacaktı. Eski rejime karşı kökten bir tasfiye hamlesinin asla gerçekleşmemiş olması ortada bir kral bulunmasa bile Kralcı güçlerin en etkin aktör olmasını mümkün kılmıştı. Devrimin kendisini üstyapıya dönük müdahaleler ile sınırlaması, hanedanın mali olanaklarına müdahale edilmemesi Kralın de facto yokluğunda bile monarşi taraftarlarının önemli bir güç olmaya devam etmesini mümkün kıldı. Devrimi gerçekleştiren hareketin kendi içinde güçlü fraksiyonlara ayrılmış olması da bu süreçte monarşist aktörlerin manevra kabiliyetlerini arttırmıştır. 1947'de askerler yaptıkları darbe sonrasında Phibun'u tekrar iktidara çıkarırlar. Darbe Kralcı güçler tarafından ve yeni kurulan Demokrat Parti tarafından da desteklenmiştir. Bu dönemin temel gündemi Pridi'nin izlerini bürokrasi içinden temizlemektir. Bunun gerçekleşmesi ancak düşük yoğunluklu bir iç savaş ile mümkün olur. Savaş sırasında Phibun karşısında Pridi'yi destekleyen monarşi taraftarları bu sefer Pridi'nin temsil ettiği cumhuriyetçi ve yeniden paylaşımcı politikalara karşı Phibun ile işbirliği

yaparlar. 1949'da yapılan Anayasa değişikliğinde “devlet başkanının kral olduğu demokrasi” ve “hiç kimse kralı suçlayamaz ya da ona karşı bir eylemde bulunamaz” ifadeleri kendine 1932 sonrasında yeniden yer buldu. Bu düzenlemeler Kralın çok aktif bir rol oynadığı modern Tayland tarihinde belirleyici bir etkiye sahip oldu (Thongchai, 2008, 20).

1951'de gerçekleşen yeni bir darbe sonrasında Phibun yeniden iktidarın temel gücü olmayı başarır. 2. Dünya Savaşı'nda Japon emperyalizmiyle ve faşist fikirlerle flört eden Phibun, Soğuk Savaş'ın baş göstermesinin eli kulağında olduğu bir dönemde uluslararası gelişmelerle ilgili değerlendirmeleri sonrasında ülkede komünizmin yayılmasına karşı inşa edilmesi gereken bir savunma bloğunun önderi olarak öne çıkar. Phibun Soğuk Savaş koşullarında açıkça ABD eksenli blokla hareket etmek istemektedir. Ülke içinden tarafsız kalınması gerektiği ile ilgili güçlü bir görüş ortaya çıkmış olmasına rağmen Phibun “hür dünya”nın korunması yönünde rol oynamak için ısrarcı oldu. Çin Devrimi'ne ve Fransızların Hindiçin'de güç kaybetmesine kadar ülkeyle çok ilgilenmeyen ABD ise 1949 yılından itibaren Tayland'a askeri yardıma başladı (Wyatt, 2004, 261).

1950'lerle birlikte artan ABD yardımları köylerden kente göçü arttırdı. Tayland Kore Savaşı'na ABD safında savaşmak üzere birlikler gönderen ilk Asya ülkesi olmuştu. 1953 yılı itibariyle ABD'nin Tayland'a verdiği askeri yardım ordu bütçesinin 2.5 katına ulaşmıştı. Barındırdığı Çinli nüfusla birlikte 1949'da gerçekleşen Çin Devrimi sonrasında Tayland'da ABD'nin anti-komünist histerisinin olanaklarından yararlanmaya başlamıştı ve bu ilişki ABD'nin aynı zamanda ülke içi siyasette de doğrudan belirleyici olabilmesini mümkün kılıyordu. Pridi'nin iktidardan uzaklaştırılması sürecinde etkin rol oynayan ve ABD'nin açık desteğiyle hem ordu içinde hem de siyasette parlamaya başlayan Sarit Thanarat'ın 1954'te gerçekleştirdiği ABD gezisi sonrasında Pentagon ile Tayland ordusu arasındaki ilişkiler daha da gelişti. 1954 yılında Tayland bölgedeki Batı yanlısı, anti komünist ittifak Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı'na (SEATO) katılır. SEATO'ya katılma kararının Phibun'un iç politikada karşı karşıya kaldığı açmazlarla da yakından ilgisi vardı. Ordu üzerindeki etkinliğini büyük oranda Sarit'ye kaptırmıştı. 1950-51'de kuzey sınırından güney Çin'e düzenlenen bir başarısız karşı devrim başlatma girişimi

sonrasında Tayland polisi ile CIA arasında çok sıkı bir ilişki oluşmuştu. Bu ilişki ise polis şefi ve aynı zamanda Sarit'nin damadı Phao Siyanon'u güçlendirmişti. Phibun ile ittifak yapıyor görünümündeki Phao, polis örgütü üzerindeki denetimiyle kendisini iktidara hazırlamaktaydı. 45 bin kişilik ordu gücü karşısında polis örgütünün 48bin üyesi bulunmaktaydı.

Phibun, Sarit ve Phao karşısındaki irtifa kaybını ülke içine kısmi bir demokratikleşme hamlesi aracılığıyla halk desteği kazanarak aşmaya çalıştı (Wyatt, 2004, 264). Komünist Çin ile ilişki kurmaya istekli olduğuna dair sinyaller verdi. Ülkenin dış politikasının, polis güçleri tarafından gerçekleştirilen gayrimeşru faaliyetlerin eleştirilebilmesini mümkün kılacak biçimde düşünce ve ifade özgürlüğü üzerindeki engellemeleri gevşetti. Fakat bu hamleleri onu Phao ve Sarit üzerinden ülke içi politikasını etkili bir şekilde belirlemeye yönelik ABD karşısında daha da yalnızlaştırdı. Dönemin ABD büyükelçisi Bishop, ülkede yaptığı ilk basın toplantısında hükümetin Çin ile ticari ilişkilerini geliştirmeye dair planlarını açıkça eleştirdi. Tahta çıkan Bhumipol'ün de Phibun'u, 1932 darbesinin öncüsünü kendi gücünün restorasyonunu engelleyecek bir unsur olarak görmesi de doğal karşılanmalıydı. Bhumipol'ün Tay halkı üzerindeki otoritesini güçlendirmek için çok yönlü kampanyalar geliştirildi. Kral, komünist tehlikeye karşı ulusun birliğinin, dinsel değerlerin güvenceye alınmasının sembolü olarak siyasette önemli bir figür olmaya doğru adım adım yükseldi. Phibun'un halk desteğini arkasına alarak politik krizi aşma amacıyla yaptığı 1957 seçimi ortaya atılan güçlü yolsuzluk iddiaları sonrasında kendisi için sonun başlangıcı oldu. Seçim sürecinde tarafsızlık görüntüsü veren ve protestolar sonrasında ilan edilen sıkıyönetim esnasında kamu güvenliğinin sorumluluğu Phibun tarafından kendisine devredilen Sarit, sokaklarda ortaya çıkan ve üniversite öğrencilerinin başını çektiği eylemleri destekleyerek hem popüleritesini yükseltti hem de rakiplerinin itibarsızlaşmasını sağladı. Bu popülerite gerçekleştireceği darbeye işini kolaylaştırdı. Onu destekleyen diğer bir önemli faktör de hemen darbenin gerçekleştiği gün iki saat içinde “olağanüstü hal” ilan edecek olan Bhumipol olacaktı.

5.2 Monarşinin Restorasyonu (1957-1972)

1957 yılında General Sarit bir darbe ile iktidarı ele geçirir. Sarit darbeyle iktidara gelmiş olmasına rağmen geniş bir popülarite kazanır. Bunda en önemli sebeplerden bir tanesi eğitimini Tayland'da tamamlamış bir iktidar sahibi olmasıdır, bu 20. Yüzyılda ilk kez gerçekleşmekteydi. Özellikle savaş öncesi dönemde radikal biçimde uygulanan yukarıdan aşağıya modernleşme politikaları önemli oranda gevşetildi. Bu değişim Sarit'in önemli oranda otoriter rejimine önemli bir meşruiyet kazandırdı. Sarit Anayasa'yı ve demokrasiyi Batı kökenli ve Tay kültürüne uygun olmayan değerler olarak algılamayı tercih etti. Hatta Devrimci Konsey bir açıklamasında demokrasiyi anarşiye eşitlemişti. Seçimler ve partiler sadece ayrışma tohumları ekmekteydi. Amaçlanan Batı tarzı demokratik modeli ortadan kaldırmak ve demokrasinin "Tay modeli"ni inşa etmektir. Bu modelde otoriter ve geleneksel öğelere çok daha fazla yer açılacağı belliydi. Artık politik istikrar üç dayanağa sahip olacaktı: Kral, din ve millet. Bu çerçevede seçimler ve parlamento çok önemli olmayacaktı çünkü milli irade monarşi tarafından kapsanmış olacaktı. Sarit'nin bu gelenekselci yaklaşımları kendisini popülarize etmesine destek oldu. 1932'de ortaya çıkan ve aslında demokrasinin altyapısını hazırlayabilecek eğilimler böylece yerini açık bir otoriterleşmeye bırakmış oldu. Anti-komünizm bu otoriterleşme eğilimini gerekçelendirmek için kullanıldı.

Sarit dönemine yaşanan ve modern Tayland siyasi tarihinde belirleyici olan değişimlerden bir tanesi de Kral Bhumipol'ün yeniden önem kazanması vesilesiyle monarşinin siyasi sistem içindeki merkezi rolünün restorasyonu oldu. Güçlü polis şefi Phao ve Başbakan'ı Phibun'u sürgüne gönderen Sarit, ordu içindeki çeşitli cuntaların karşısında kendisini yeteri kadar güçlü hissetmeyince önemli bir meşruiyet kaynağı olarak Kral'ın siyaset sahnesindeki rolünü yeniden inşa etti. Böylece ABD tarafından da genelde desteklenen Ordu- Kral ittifakı giderek kalıcılık kazanan bir biçimde oluştu. Yeni Kral kardeşi Ananda'nın üzerindeki esrar perdesi hala tam olarak kalkmamış ölümü sonrasında 1946 yılında tahta çıkmıştı. 1932'de gerçekleşen Anayasa devrimi sonrasında Kral'ın rolü oldukça sembolik bir seviyeye gerilemişti. Bhumipol 1957'de yaşanan krizi, kendi rolünü yeniden tahkim edebilmek için kullandı. İkinci Triumvira olarak da anılan Sarit (Ordu)-Bhumipol (Kral)-ABD

ittifakını birbirine yakınlaştıran görünür tema ise anti komünist hassasiyetlerdi. Sarit 1957’de gerçekleştirdiği darbe sonrasında “tıbbi” gerekçelerle 8 ayını geçirdiği ABD’de sıkı bir anti komüniste dönüşmüştü. 1957 öncesinde rakip fraksiyonlar karşısında öne çıkmak için zaman zaman kullandığı anti Amerikan söylemden kaynaklanan ABD nezdindeki kafa karışıklıkları da böylece giderilmiş oluyordu. 1958’de yeniden ülkeye dönen Sarit, kendi kurduğu rejime karşı bir darbe daha gerçekleştirdi. 1952 Anayasasını lağvetti ve “ ülke içinde her gün daha da güçlenen komünist tehdidin Krallığı söküp atmayı, Budizmi yok etmeyi ve Tay milleti için önemli kurumların tamamını ortadan kaldırmayı hedeflediği” tespitini içeren bir açıklama yayınladı. Sarit artık Soğuk Savaş’ın aktif bir oyuncusu haline dönüşmüştü. 1952 yılında kabul edilen Anti Komünist Faaliyetler Kanunu değiştirilerek suçluların sivil değil askeri mahkemelerde yargılanmasının önü açıldı. Bir çok gazete kapatıldı, işçi sendikaları yasaklandı. Anti komünizm, ABD, Sarit ve Kral Bhumipol arasında çok güçlü bir ittifak zemini oluşmasını sağladı. İşin ilginç yanı o dönemde Tayland’da bir komünist tehdidin bulunmadığının hepsi de farkındaydı. Anti komünizm milleti ve Kralı koruma stratejisinin adıydı. Eğer bir kişi komünist ise Krala sadık olmadıkları, dolayısıyla da aslında Tay olmadıkları rahatlıkla düşünülebilirdi.

Döneminde yaşanlara ve bıraktığı kurumsal mirasın uzun süreli kalıcılığına bakınca Modern Tayland’ın kurucusunun Phibun ve Pridi’den daha ziyade Sarit olduğu söylenebilir. Sarit aynı zamanda devlet ile sermaye grupları arasındaki bağımlı ilişkinin kurumsallaşmasında da önemli adımlar atmıştı.. Öncelikle tarımsal faaliyetlerle girişimciliğe başlayan kimi aileler sırasıyla ihracata ve ithalata dayalı kalkınma günlerinde ekonomi üzerindeki egemenliklerini arttırdılar ve Bangkok merkezli geleneksel Tay sermaye sınıfını oluşturdular. Bunların çoğu Çin kökenliydi, sayıları 30’u geçmeyen aileler, ekonominin birçok farklı iş kolu üzerinde belirgin bir hâkimiyet kurmuşlardı. ABD yardımının ülke ekonomisini önemli oranda ivmelendirdiği bir dönemde yatırımcılar finansal olanaklara ve imtiyazlara devletle kurdukları iyi ilişkiler aracılığıyla ulaşabiliyorlardı. Bunun karşılığında da devlet yetkililerinin de kazançlardan pay alması sağlanıyordu. Yolsuzluk ve rüşvet mekanizması neredeyse kurumsallaşmıştı. Sarit bu sayede öldüğünde 150milyon

dolarlık bir servetin sahibi idi. Sarit'nin ve üst düzey bürokrasinin sermayeyle kurduğu ilişki F.W.Riggs tarafından “parya girişimcilik” olarak tarif edilmişti (Riggs, 1966). Bu sayede ordu, bürokrasi, hanedan ve sermaye gruplarının bileşiminden bir iktidar bloğu inşa edilmişti. Kral Bhumipol de Kraliyet Ailesi adına gerçekleştirdiği ekonomik yatırımlarla siyasi otoritesinin yanı sıra ekonomik gücünü de önemli oranda arttırdı. Böylece Tayland dünya ekonomisiyle daha fazla entegre olmasını sağlayacak bir sermaye birikim süreci yaşamış oldu. Sarit'nin 6 yıllık iktidarı böylece Tayland'ın sonraki yıllarını büyük oranda belirleyecek ordu- hanedan- Bangkok sermayesi bloğunun inşasını başarmış oldu. Kral bu koalisyona birleştirici gücü olacaktı. 1932 darbesinin Kralı etkisizleştiren kurgusu böylece aşıldı, Kral Tayland'ın sembolü, ordu da Kralın ve Tayland'ın savunucusu olacak biçimde yeni bir milliyetçilik kurgusu gerçekleştirildi. Oysa 1954 yılında Tayland kırlarında yapılan yaygın bir ankete göre köylülerin %61'i monarşinin anlamını bilmediklerini ifade etmişlerdi. Kral 7. Rama'nın 1935'teki ölümünden Bhumiphol'un 1950'de tahta çıkmasına kadar geçen sürede gerçek anlamda bir kral zaten olmamıştı. Sarit'nin kendisini zayıf hissettiği bir dönemde hegemonyasına destek olmak için unutulmuş krallığı yeniden yapılandırması Bhumiphol'un de bu olanağı etkin bir biçimde kullanması ile modern Tayland'ın en önemli siyasi kurumu ortaya çıkmış oldu. 2017 yılına kadar yaşayan Bhumiphol 1957 sonrasında Tayland tarihine gerçek anlamda damgasını vurmayı başardı. Hanedanın ekonomik ve ideolojik gücü ile ordunun siyasi gücü kısa fasılalar dışında ana belirleyici olmaya devam etti.

6 Mart 1962'de imzalanan Rusk-Thant Komünikası ile Tayland ve ABD SEATO'nun da kapsamını aşan bir askeri ittifak geliştirmiş oldular. Anlaşmanın bir sonucu olarak ülkedeki ABD askeri varlığını sayısı giderek arttı. Tayland böylece giderek ABD'nin bölgedeki “hiç batmayan uçak gemisi” haline geldi. Özellikle Vietnam Savaşı sırasında ABD, Tayland topraklarının sağladığı lojistik olanakları yoğun bir biçimde kullandı. Ülkede o dönemde 8 ABD üssü bulunmaktaydı (Bekmen, 2015, 166).

Sarit'nin 1963'teki ölümünden sonrada Kral ordu üzerindeki etkin bir güç olarak varlığını sürdürdü. 1973'e kadar Başbakanlık görevini sürdüren Thanom Kittikachorn, Sarit'nin inşa ettiği politik mimari ve zihniyeti büyük oranda

sürdürmeye çalıştı. (Wyatt, 2004, 276) Ordu da kendisini kraliyetin koruyucusu olarak konumlandırdı, böylece de kendi içindeki cunta kavgaları ile dağınık bir siyasi irade sergilemekten kurtuldu. Özellikle ABD’den akan maddi fonlar ise kurulan bu yeni ittifakın kendisine ekonomik hayatta Bangkok merkezli bir işbirlikçi sermayedar kesimi yaratmasına olanak sağladı. Bu sermaye sınıfını besleyen iki önemli toplumsal taban bulunmaktaydı: 19. Yüzyılın sonlarından itibaren ülkeye nüfuz eden kapitalizmde pirinç üretim ve ticareti alanında faaliyet göstererek ekonomik faaliyete başlayan, kraliyet ailesiyle yakın ilişkiler geliştiren Çinli iş adamları grubu ve 1930’dan sonra devletin ekonomi içindeki ağırlığının artması ile birlikte hızla zenginleşen bürokrasi kökenli burjuvalaşmış aileler. Sarit, Tanom, Prapat ve Choonhavan gibi önce gelen aileler, devlet içindeki öncelikli konumlarını ekonomik ayrıcalıklara dönüştürmeyi başarmış ve bir nevi hanedanlar yaratmayı başarmışlardı. Bangkok merkezli 14 büyük bankanın da sahibi olan Çinli tüccarların ekonomideki ağırlıkları 2. Dünya Savaşı’nda daha da artmıştı. Savaş sonrasında ithal ikameci sanayilerin kurulmasında ve tarımsal sanayiye dayalı CP benzeri dev yatırımların gerçekleşmesinde de bu zümrenin etkin bir rol oynadığı görülmektedir (Unpakorn, 2001). 1997’de yaşanan Asya finansal krizine kadar bu tekелci sermaye gruplarının ekonomi üzerinde mutlak hâkimiyetinin bulunduğu altı çizilmelidir.

1960’ların ikinci yarısından itibaren kuzey ve kuzeydoğu eyaletlerinde yoksul köylülerin yaşadığı bölgelerde komünist gerillaların başlattığı silahlı mücadele geniş bir bölgeye yayıldı. Tayland Komünist Partisi 1942 yılında kurulmuştu ve aslında 1960’lara kadar da hiçbir ciddi varlık gösterememişti. Bu durum komünist tehdidin askeri darbelerin gerekçesi olarak kullanılmasının önüne geçmemişti. Fakat 1960’ların ikinci yarısından itibaren özellikle Laos, Vietnam ve Çin’den stratejik ölçekte destek alabilen komünistler köylüler arasında taban bulmaya başladı. 1968-70 yıllarında Amerika adına Tayland’daki kontrgerilla operasyonlarını yöneten George Tanham’a göre “ekonomik durumları görece iyi ve aralarındaki sınıfsal farklılaşmanın çok derinleşmediği Tayland kırlarında komünist hareketlerin gelişmesini kolaylaştıracak cinsten gerilimler bulunmamaktaydı” ancak olgular bu beklentiyi pek de doğrulamadı. Aslında 2. Dünya savaşı sırasında Japonlar’a karşı geliştirilen direniş hareketlerinde komünistler ağırlıklı rol oynamışlardı. Fakat

savaşın bitmesi sonrasında yeniden iktidara gelen Phibun komünistler üzerindeki baskıyı arttırdı. Parti 1952 yılından itibaren Çin'deki devrimden de etkilenecek kentlerden ziyade kırlara öncelik veren bir stratejiyi benimsedi. 1957'de Sarit iktidarı döneminde silahlı mücadele taraftarlarının ağırlığı arttı ve 1961'de silahlı mücadele parti tarafından temel mücadele yöntemi olarak benimsendi. 1962'den itibaren parti kadroları Laos, Vietnam ve Çin'de kurulan kamplarda eğitim almak üzere ülkeyi terk ettiler. Devlet güçlerine ilk saldırı 1965 yılında gerçekleştirildi. Silahlı mücadelenin başlaması ile birlikte o zamana kadar sınır bölgelerindeki benzer olaylarla ilgilenmek üzere ABD'liler tarafından kurulan güçleri Sınır Devriye Polisi (BPP) yerine ordu güçleri kullanılmaya başlandı. Fakat ordunun kullandığı çok sert yöntemler merkezi hükümetle bağları zaten zayıf olan yoksul pirinç üreticilerini komünist muhalefete doğru itti. Dağlarda yaşayan kabilelerin yeniden iskan edilmesine dönük politikalar da köylüler nezdinde asla kabul görmedi. 1965'ten sonra 5 yıl içinde Tayland Komünist Partisi'ne bağlı olarak silahlı mücadele yürüten gerillaların sayısı 10 kat arttı.

Bu savaş zaten 1927'den beri anti komünist hassasiyetleri olan Tayland devletinin komünist suçlamasını neredeyse tüm muhalifleri susturmak için kullanmasının meşruiyetini daha da arttırdı. 1965'de Komünistleri Ezme Operasyonları Kumandanlığı kuruldu. Bu aşırı hassasiyetin temel motivasyonu ise aslında Tayland'ın Sarit'nin iktidara geldiği 1957'den bu yana açık bir şekilde ABD'nin Güneydoğu Asya askeri konumlanmasının temel üssü haline getirilmesiydi. Kennedy dönemi sonrasında yapılandırılan isyan karşıtı kontrgerilla faaliyetleri her boyutuyla Tayland'da da hayata geçirildi. ABD'den yapılan toplam yardımın neredeyse yarısı Bölgesel Polis teşkilatlarına ve BPP'ye gitmekteydi. 1967-72 yılları arasında ABD tarafından 30 bin Tay polise eğitim verilmişti. 2000'li yılların önemli politik figürü Thaksin Shinawatra da eğitiminin son bölümünü bilfiil Texas Austen'da tamamlamış bir polis idi. Ordu Bangkok merkezli ülke siyasetinin tanzimine yoğunlaşırken ülkenin kuzeyinde yaşanan isyanlarla daha ziyade sınır polisi ilgilendi. Polisin yanı sıra 1971'den itibaren köylülerin devlete bağlı bireyler haline getirilmesi ve gerektiğinde isyana karşı yedek güç olarak kullanılabilmesi için BPP eliyle Köy İzciileri örgütü yaratıldı. Kralın da doğrudan destek vermesi ile köy izcileri örgütüne

üye olanların sayısı büyük bir hızla arttı. En güçlü olduğu 1976'da ülkedeki yetişkinlerin %20'si örgüte üye olmuş durumda idi (Baker, Phongpaichit, 2014, 191).

5.3 Birinci Kritik Kırılma Anı ve Faşist Reaksiyon (1973-1976)

1960'ların sonlarında tüm dünyada olduğu gibi Tayland'da da öğrenci eylemleri yaygınlaşmaya başladı. 15 üniversiteden öğrencilerin birleşerek oluşturdukları ortak örgütlenme etkili eylemler yapmaya başladı. Hükümetten hoşnutsuz olan Kralın da verdiği destekle öğrenciler ülkenin en önemli muhalefet odağı haline geldiler. Kral, 1971'de Chulalongkorn Üniversite'sinde yaptığı bir konuşmasında gençleri yolsuzluklara karşı mücadeleyi sürdürmeye davet etti. İktidarı paylaşmakta olan Thanom ve Praphat'ın neredeyse hiç sevilmedikleri bilinmekteydi. 1972 yılında enflasyonun yükselmesi, pirinç stoklarının iyi yönetilememesinden dolayı bölgesel kıtlıkların yaşanması, kentlerde de pirinç arzı yetersizliğinden kuyruklar oluşması genel memnuniyetsizliği daha da arttırdı. Thirayut Boonmee'nin başkan seçilmesiyle Ulusal Öğrenci Merkezi muhalif öğrenci gruplarını bir araya getirmeyi başardı ve yaklaşık 100 bin kişilik güçlü bir öğrenci örgütlülüğü ortaya çıktı.

Önce yasadışı bir avdan döndüğü anlaşılan askeri helikopterin düşmesi sonrasında askerlerin ölmesi siyasi tansiyonun yükselmesine yol açtı (Thung Yai Olayı). Daha sonra 6 Ekim 1973'te yeni bir anayasa talep eden öğrenci ve öğretmenlerden oluşan bir grubun bildiri dağıtırken gözaltına alınması sonrasında tetiklenen olaylar önemli siyasi sonuçlara yol açtı. Bu kişilerin komünistler tarafından planlanan yıkıcı faaliyetlerin parçası olmaları dolayısıyla tutuklandıkları açıklanmıştı. Açıklama halktan çok büyük bir tepki gördü. Thammasat Üniversitesi'nde buluşan 100 binlerce kişi sokaklara çıktı. Gözaltına alınan kişilerin serbest bırakılması sokakları sakinleştirmeye yetmemişti. Tam tersine 13 Ekim'de bu sefer 500 bin kişi sokaklara çıktı, öğrenciler Thammasat Üniversitesi'nden Demokrasi Anıtı'na bir yürüyüş gerçekleştirdiler. Göstericiler Tayland ve Budizm bayraklarının yanı sıra Kral ve Kraliçenin resimlerini de taşımaktaydılar. Demokrasi Anıtı'na ulaşan topluluktan bir öğrenci heyeti Kralla görüşmeye gitti. Kral bildiri dağıtırken gözaltına alınanların serbest bırakılacağını ve yeni bir Anayasa hazırlanması için çalışmalara başlanacağını ilan etti. Fakat bu görüşme de güvenlik güçleri ile göstericiler arasında

çatışmaların yaşanmasına engel olamamıştı. 100 göstericinin öldürülmesi sonrasında da eylemler durmayınca ülkeyi yöneten cunta geri adım atmak zorunda kaldı. Başbakan Thanom sıkıyönetim ilan edilmesi teklifinin ordu tarafından reddedilmesi sonrasında ülkeyi terk etti. Gerçek bir demokrasinin inşasını mümkün kılabilen bir dönem böylece, bütün ülkeyi etkisi altına alan bir halk hareketiyle açılmıştı. Bu arada demokrasi hareketinin yanında konumlanan Kralın prestiji de olağanüstü artmıştı. 14 Ekim gecesi polis saldırısına uğrayan öğrenciler Saray'ın duvarlarına sığınma talebiyle tırmandıklarında ev kıyafetleri ile o noktaya gelen Kral ve Kraliçe tarafından koruma altına alınmalarından 24 saat geçmeden öğrencilere saldıran hükümet düştü (Thongchai, 2008, 20). Bu etkiyi daha da pekiştirmek için Kral ve Kraliçe hastanelerde yatmakta olan yaralı öğrencileri ziyaret etti. Kralın yakın çevresi ve danışmanlarından oluşan Privy Konseyi üyesi olan ama demokrasi isteyen çevreler tarafından da onaylanan Thammasat Üniversitesi Rektörü Sanya Thammasak'ın başkanlığında yeni bir hükümet kuruldu (Haberkorn, 2015, 44).

Yeni hükümetin ilk günlerinde Kral, öğrenci muhalefetine yakın bir görüntü vermeye devam etti. Öğrencilerin birliğini korumasının ülkede yolsuzluk ile mücadele açısından çok önemli olduğunu vurgulayan demeçler verdi. Hanedan ailesiyle de bağı olan Kukrit Pramoj'ın kurduğu Sosyal Eylem Partisi, yapılan seçimlerde hükümet kurma yetkisini kazandı. Pramoj, kentli üst ve orta sınıfların ordunun tüm siyasi sistem üzerindeki mutlak patronajından duyduğu rahatsızlığı, Kralın sembolik iktidarı ve alt sınıflara kaynak aktarımını da gündeme getiren bir patrimonyalist perspektifle birleştirmeye çalışan bir profil sunuyordu. Vietnam Savaşı sonrasında değişen dengeler, Çin'in yeniden meşru bir aktör haline gelmesi, ABD'nin Vietnam yenilgisi ve iktisadi kriz sonrasında Asya'ya yaptığı askeri yığınağı azaltması ile de desteklenen ordunun irtifa kaybı üniversite öğrencilerinin canlı muhalefetine de etkisiyle bir dönüşüm olanağı yaratıyordu. Hazırlanan yeni anayasa birçok açıdan Pridi'nin 1946'da Meclis'ten geçirdiği metne benziyordu. Fakat ülkenin belki de tarihi boyunca yakaladığı en önemli demokratikleşme olanağı Güneydoğu Asya'da yaşanan ABD yenilgisi ile eş zamanlı ortaya çıkınca ülkenin geleneksel yönetici sınıflarının tedirginliği çok daha fazla arttı. 1975 yılında Vietnam, Laos ve Kamboçya'da Batı yanlısı rejimlerin devrilmesi, 1976'da ABD askeri güçlerinin

Tayland'dan çekilmesi demokrasi hareketine gerici bir tepki verilmesinin zeminini büyüttü. Köylüler ve işçiler hızla sola kayarken, üst sınıfların faşist paramiliter örgütlere verdiği destek de büyük bir hızla arttı. 1974 sonlarında kurulan Tayland Köylüler Federasyonu (TKF), birkaç ay içinde 41 bölgede örgütlenerek 1,5 milyon üyeye kavuştu. 1973 ve 74 yılları ise ülke tarihinde hiç görülmediği kadar yüksek sayıda greve sahne oldu, 1974 ortasında Bangkok merkezli 6000 tekstil işçisinin gerçekleştirdiği grev sonrasında işçi ücretlerinde önemli artışlar yaşandı. Hükümet de grevlere yanıt olarak asgari ücreti arttırdı ve sendikaların yasal haklarını genişletti. Ülke tarihinde görülmediği kadar fazla sayıda toplumsal örgütlenme gözlenirken buna karşılık Köy İzçileri örgütü de kentlerde büyük bir hızla etkisini arttırmaya başladı, ideolojik olarak da giderek faşistleşti. TKF aktivistlerine dönük saldırılarda 17 kişi öldürüldü. Köy İzçileri Örgütü'nün hızlı büyümesinde Kralın verdiği desteğin önemli bir payı vardı. 1976 başlarından itibaren örgütün etkinlik alanına Bangkok da dahil edilmişti (Baker, Phongpaichit, 2014, 193). Şubat 1976'da Sosyalist Parti'nin lideri Bangkok'da bir suikast sonucu öldürüldü.

1973 yılında nüfusun %80'i hala kırlarda yaşamaktaydı. Çalışan nüfusun %75'i tarım ile ilgili işlerde istihdam edilmekteydi. Oysa askeri yönetimlerin daha çok tarım dışı alanları geliştirmeye dönük yatırımları desteklediği bilinmekteydi. Tarımın milli gelirden aldığı pay 1950'de %50.1 iken 1975'te %32.2'ye düştü. Kent ve kır arasındaki ücret uçurumu daha da büyüdü. 1975'te yapılan bir hükümet araştırmasına göre tarımla uğraşan 5.5 milyon ailenin %48'i ekilmekte olan toprakların %16'sını kullanabilmekteydi. Dolayısıyla köylerde borçluluk, topraksızlık ve yoksulluk sorunları yoğun olarak yaşanmaktaydı. 1968'de yapılan bir araştırmaya göre 5 milyon köylü ailesinden 4 milyonu yoğun bir borçluluk içindeydi (Wyatt, 2004).

Bu dönemde ilk kez köylüler kendi çıkarlarını savunmak üzere kapsamlı bir örgütlenme geliştirmeye başladılar. 19 Kasım 1974'te TKF kuruldu. Mayıs 1974'te toplantı ve gösteri yürüyüşlerini engelleyen yasanın kalkmasıyla birlikte köylüler özellikle borçlarından dolayı topraklarına el konulmasına karşı eylemler gerçekleştirdiler. Köylülerin bu hızlı örgütlenmesi Red Gaur ve Köy İzçileri gibi paramiliter örgütleri harekete geçirdi. Mart ve Ağustos 1975 ayları arasında yaşanan

saldırılarda 17 TKF lideri öldürüldü. Bu olayların faili olarak hiç kimse tutuklanmadı.

Kentlerde de işçiler o zamana kadar görülmedik bir hareketlilik içine girmişlerdi. Sarit döneminde uygulanmaya başlayan politikalar sanayideki devlet mülkiyetinin özelleşmesine yol açmıştı. 1960'da özellikle gıda ve tekstil alanındaki yatırımlar büyüdü. Sanayide çalışan işçilerin sayısı 1960'dan 70'e 1 milyon kişi artarak 3.19 milyona ulaştı.

Sosyalist görüşlerin ifadesi ve propagandası üzerindeki baskılar azaldı. Başbakan Kukrit'in da himayesinde üniversite öğrencileri yoksul kuzey bölgelerine giderek buralarda köylülerin eğitilmesi ve örgütlenmesi ile ilgili faaliyetler yürüttüler. Kral Bhumipol ise köylülerin arasında komünist görüşlerin gelişmesine karşı kırlarda daha sonradan anti-komünist paramiliter örgütlenmelere dönüşecek olan Köy İzçileri Hareketi'ni destekledi. Öğrenciler bu dönemde toplumun her kesiminin örgütlenmesi ve kendi adına toplumsal hayata katılım sağlaması için çok önemli bir rol oynadılar.

1975'te ABD'nin Vietnam'dan çekilmek zorunda kalması ve bölgede komünist hareketin prestij kazanması Tayland'daki toplumsal gerilimi arttırdı. Öğrenci örgütlenmelerinin de etkisiyle komünist ve sosyalist hareketlerin giderek güçlenmesi iktidar bloğundaki unsurların gerilimini arttırmaktaydı. ABD'nin de bölgede bir müttefikini daha kaybetmek istemediğini rahatlıkla vurgulayabiliriz. 1973'teki halk hareketi ile başlayan demokrasi süreci 1976'da Thammasat Üniversitesi'nde gerçekleşen büyük öğrenci katliamıyla sone erdirildi. Öğrenciler tarafından sahnelenen bir oyunda Kral Bhumipol ile alay edildiğine dair yayılan söylenti, demokrasi karşıtı blok tarafından bir saldırı gerekçesi haline getirildi. Devlet güçleri ile birlikte hareket eden paramiliter güçler ülkenin demokratikleşme sürecinde hep önemli rol oynamış bulunan üniversitede en az 43 öğrencinin öldürüldüğü bir katliama imza attılar (Haberkorn, 2015, 45). Katliamın sorumluları yaptıklarından dolayı hiçbir zaman yargılanmadılar. Tayland'da Pridi'nin 1946 sonrasında askeri bir darbe ile görevden uzaklaştırılması sonrasında kentli öğrenci ve işçi topluluklarının yarattığı bir demokratikleşme olanağı da bu sefer paramiliter güçleri kullanan ordu-Kral-büyük sermaye iktidar bloğu tarafından kanlı bir biçimde ezildi. 1973'te ülkeden kaçmak zorunda kalan Thanom'un 19 Eylül'de protestolara yol açacak

biçimde geri dönmesi ve Kral ile Kraliçe tarafından özel olarak ziyaret edilmesi Thammasat Katliamı'na yol açan zincirleme olayların başlangıcı olmuştur.

Katliam gerekçesiyle gerçekleştirilen askeri darbe sonrasında ise eski bir anti-komünist yargıç ve son dönemde televizyon programları yapımcısı olan Thanin iktidara geldi ve sol kanat muhaliflere karşı bir temizlik hareketi başlatıldı, 1973-1976 döneminde yaşanan gelişmelerin izleri silinmeye çalışıldı. Buna karşılık demokrasi hareketine katılmış olan ve katliamlardan sağ kurtulan gençlerden yaklaşık 3000'i Kuzey bölgelerinde gerilla mücadelesi yürüten Komünist Partisine (TKP) katıldı (Chalermripinyorat, 2004, 543). Bangkok'da yürütülen politik mücadelenin askeri darbe ile ezilmesi silahlı mücadeleden başka bir seçenek olmadığı düşüncesini güçlendirdi. Fakat Komünist Partisi kırlarda yürüttüğü mücadeleyi kentlerle bütünleştirebilecek bir perspektife sahip değildi. Maoist bakış açısı ile giderek Kuzey'deki ormanlarda izole olan bir mücadele anlayışına saplanıp kalmıştı. Parti içindeki geleneksel hiyerarşik ilişkiler de 1976 sonrasında kitlesel olarak partiye katılan üniversite gençliğinin örgüte yabancılaşma sürecini hızlandırdı. 1980 sonrasında af çıktığında bu kesimlerin hayatta kalanlarının önemli bir kısmı üniversiteye geri döndü (Ungpakorn, 2001, 159). G. Kore'de 1983'teki Kwangju Katliamı sonrasında devrimci öğrenciler kırlar yerine fabrikalara yerleşmişlerdi. Öğrenciler ve sanayi işçileri arasında yaşanan kaynaşma 1987'deki demokrasiye geçiş sürecinde işçilerin ve giderek güçlenen sendikalarının çok önemli bir rol oynamasında etkili olmuştu (Mi, 2005). Tay öğrencilerin kırlara çekilmesi ise daha sonraki dönemde demokratikleşme açısından belirleyici bir rol oynayamamıştı. Tay işçi sendikaları, G. Kore'dekilerin etkisini yakalayacak bir tutumu hiçbir dönemde alamamıştır. İki ülkenin siyasi tarihlerinin 1980'lerin ikinci yarısından itibaren çatallanmasında bu fark önemli bir rol oynamıştır. TKP saflarından üniversitelere dönen aydınların bir kısmı 2000'li yıllarda gelişen ve kentli orta sınıflara dayanan, Kralcı ve elitist muhafazakar hareketin ideologları haline geldiler.

Kralın sistem içindeki darbe sonrasında yeri bir kez daha güçlendi. Rejim kendisini tarif ederken "kralın devlet başkanı olduğu bir demokrasi" kavramını geliştirdi. 1980 yılında 1932'de kendisine karşı bir darbe ile meşruti sistemin dayatıldığı Kral Prajadhipok'un heykeli meclis binasının önüne dikildi. Kral, Aralık 1932

Anayasasını halka armağan ederek demokrasiyi kuran aktör olarak konumlandırıldı. Yeni söylem 1932 darbesini bir tür Jakobenizm olarak görüyor, hata olarak tarif ediyor, faşist militarizm ve komünizme sebep olmakla suçluyordu. Heykelin üzerinde Kral'dan alıntılanan sözde kendisinin, iktidarı otokratik bir biçimde kullanmak isteyen herhangi bir kişiye ya da gruba devretmeyi reddettiği yazılıydı. Monarşi demokrasinin kurucu aktörü olarak ülkenin yeniden yazılan tarihinde kendisini yeniden kurumlaştırdı (Baker ve Phongpaicht, 2014, 235).

1973-76 arasındaki demokrasi denemesinin sona ermesi sonrasında askeri vesayete dayalı bir yarı demokrasi inşa edildi. 1980-88 yılları arasında kesintisiz bir biçimde Başbakanlığı General Prem Tinsulanond yürüttü. Prem iktidara gelene kadar ordu içinde oluşan anti-komünist ama aynı zamanda kapitalizmin yarattığı adaletsizliklere de eleştirel yaklaşan askeri cuntaların etkinliği söz konusuydu. Anti kapitalist vurguları en çok öne çıkan *Khana thahan num*, ya da “Genç Türkler” denilen genellikle orta seviyeli subaylardan oluşan bir cuntaydı. Bu cunta komünizmin ülkede güç kazanabilmesinde sorumluluğu kapitalistlere vermekteydiler. Vietnam’da savaşmış bu askerler komünizmin köylülüğü örgütleyebildiğinde ne ölçüde etkili olduğunu birebir deneyimledikleri için bu bağı koparmak için kapitalizmin yarattığı adaletsizliklerin de denetim altına alınması gerektiğini düşünüyorlardı. “Kapitalistler çok fazla avantaj elde ediyorlar, bu kapitalistler milleti, kurumları yok ediyorlar, her şeyi tahrip ediyorlar ve halkın sefaleti dışında da bir şey üretmiyorlar” Prem iktidara gelirken bu grubun da desteğini almayı başarmıştı ama kısa süre içinde kabinesine aldığı işadamları yüzünden Genç Türkler’le ters düştü. Cunta 1981 yılının 1 Nisan’ında Prem’e karşı başarısız bir darbe gerçekleştirdi. Fakat 1985 yılında gerçekleştirecekleri ikinci başarısız darbeye kadar Prem tarafından da müsamaha görmeye devam ettiler. Bu tarihten sonra ise cunta dağıtıldı. Fakat cuntanın askeri vesayete dayanan siyasi rejim ve kapitalizmin yarattığı adaletsizliklerin törpülenmesine dair talepleri Premokrasi (Prem’in başbakanlığı sürdürdüğü 1980-88 arası dönemi tarif etmek için kullanılan bir kavram, yarı demokrasi) tarafından kısmen hayata geçirildi. Hükümetin çıkardığı ünlü 66/2523 ve 60/2525 kararnamelerinde şu vurgu dikkat çekmekteydi: “Sosyal adaletsizlik yerelden ulusal ölçeğe her seviyede yok edilmeli. Bürokraside yolsuzluk ve görevi kötüye kullanma

ile kararlı bir biçimde mücadele edilecek. Her türlü sömürü sona erdirilecek ve halkın hayatının ve mülkiyetinin güvencesi temin edilecek”. Burada ortaya konan çerçevenin 1981-86 yılları arasında hayata geçirilen 5. Plan’a yansıdığı, özellikle kırsal yoksulluğu kontrol altına almak için kimi uygulamalar yapıldığı kabul edilebilir. Aslında ABD’nin askeri güçlerinin büyük oranda ülkeyi terk etmesi sonrasında sınırlı demokrasiye geçişle birlikte köylülerin siyasi tercihlerinin çok daha önemsendiği ve belirleyicilik kazanmaya başladığı bir dönemin açıldığını da düşünebiliriz. Köylülerin ve buna paralel olarak enformel sektörlerde yoğunlaşan yeni işçi sınıfının ve kent yoksullarının siyasi tercihinin etkinlik kazanmasının en belirgin sonuçlarından biri Shinawatra’nın köylülerin desteğini kazanarak sermaye sınıflarının yeni bir fraksiyonuna dayanan bir iktidar bloku inşa edebilmesi ile daha da dikkat çekici hale geldi. Askeri vesayetin kalıcılığı amacıyla hazırlanan yeni Anayasa ile üyeleri atamayla belirlenen Senato’nun asker kökenli kadrolarla doldurulup parlamentoyu tam anlamıyla denetim altına alması yolu benimsendi.

1980’lerle birlikte Kralın rolü de sistem içinde çok daha belirgin biçimde etkinlik kazanmaya başladı. Kendisi uzun süre Avrupa’da kalmış ve 20. Yüzyılın ilk yarısındaki ihtiraslı modernleşme ve Batılılaşma ideolojisi ile uyumlu bir figür olarak görülen Kral, 1980’lerle birlikte Budizm ve ulusal geleneklerle çok daha iç içe geçen bir figür haline geldi. Küçük köylülüğün kendisine yeterliliğini sık sık öven, bu toplumsal kesimi ulusun istikrarı için temel yapı taşı olarak gören bir kalkınmacı “Köylülerin Babası” karakteri Kral şahsında inşa edildi. Kral bir kurum olarak giderek ulusun toplumsal sözleşmesinin yerine geçen bir konsensus noktası olmaya doğru yapılandırıldı. Anayasa’nın da üzerinde, meşruiyetini hanedan üyesi olmasından ziyade halkın çıkarı için çalışma ısrarından alan, siyasal sistemin aşırılıklarını törpüleme noktasında aslında örgütsüz ve politik toplumda temsil edilemeyen atomize sınıfların da bir tür sigorta olarak görebilecekleri bir statü inşası bu dönemde hiç hız kesmeden devam etti. Kraliçe bu rolü, birbirlerini zaman zaman yanlış anlayan “ Kuzey’in köylüleri ile Bangkok’un zengin seçkinlerinin arasında oluşan boşluğu doldurma” olarak izah etmekteydi (Baker, Phongpaichit, 2014, 240). Kraliyet kurumu 1980’ler sonrasında kendisini önemli bir kriz çözücü ve denge faktörü olarak rejimin ağırlık merkezi haline getirmeyi başardı. Bu rolün

oluşmasında Kral'ın her türlü eleştiriden muaf kalmasını sağlayan *leje majesté* kanunlarının da oldukça önemli bir rolü vardı.

1980'lerde siyasi sahneye hakim olan politik partilerin tamamı ticaret ve sanayi ile ilgilenen Bangkok sermayesinin kontrolü altındaydı. Askeri vesayetin giderek tüm köylü ve işçi örgütlenmelerini ezmesi siyasetin tamamen sermaye kesimleri tarafından yönlendirilmesini mümkün kıldı. Sermayenin giderek artan bu hâkimiyetinin bir diğer yönü ise Bangkok dışındaki şehirlerde de yerel sermaye odaklarının özellikle güç kazanmasıydı. 1980'lerde kırsal bölgelerde yoğunlaşan altyapı yatırımları bu kesimlerin ticaret ağları içine daha rahat bir biçimde katılmasını sağlıyordu. Yerelerde kurulan patronaja dayalı ilişki ağları ise sermaye birikiminin artması ile giderek güçlenmekteydi. Tayland siyasetine damgasını vuran kitlesel oy satın almalar bu dönemde giderek yaygınlaştı, Bangkok dışı sermayenin güçlenmesi ve yerelerde hayatın idame ettirilmesi için giderek daha fazla rol oynayan patronaj ağları yerel siyasetçilerin Bangkok'taki temsiliyetini de arttırmaya başladı. Bu patronaj ağları şimdiye kadar genelde merkezi siyaset tarafından ancak dolaylı biçimde kapsanabilen uzak bölgeleri daha sıkı bağlarla merkeze bağladı. İstikrarlı ideolojik partilerin bulunmaması askeri vesayetin ve ardı ardına yaşanan darbelerin bir sonucu idi, önemli bakanlıkların ve politika belirlenmesinin asker ve bürokratların denetiminde olduğu koşullarda Bangkok'a gelen milletvekilleri yerel patronaj ağlarını merkezi bütçeyle ilişkilendirme ve böylece devlet eliyle özellikle inşaat sektörü aracılığıyla yaratılan rantların yönlendirilmesi işlevini gördüler. Bu işlevi görürken hem kendilerini zenginleştirdiler hem de kırları merkezi siyasetin giderek daha da içine çektiler (Montesano, 2000). Yerel sermayenin hızla zenginleşmesinde 1984 ekonomik krizi sonrasında uygulanan ihracata dayalı kalkınmanın önemli bir etkisi olduğunun altı çizilmelidir. 1984 sonrasında 1997 finansal krizine kadar, ihracatın başı çektiği sektörlerde neredeyse bir patlama yaşandı. Büyüme rakamları %16'lara ulaştı ve uzun süre çift haneli rakamlarda kaldı. Tayland artık hızla büyüyen Asya Kaplanları'nın arasına katılmıştı.İhracata dayalı kalkınma modeli uygulandığı birçok ülkede olduğu gibi Tayland'da da sermayenin çoğulculaşması sonucunu doğurdu, sermaye fraksiyonları arasındaki güç dengesini değiştirdi. Tayland ekonomisinin Bangkok'ta başlayan ve biten yapısında bir

dönüşüm yaşandı. İthal ikameci dönemde finansal olanakların dağıtımı 16 büyük bankanın 13'ünü elinde bulunduran Bangkok sermayesinin elindeydi. Oysa 1997 krizi sonrasında bu sayı 5'e indi ve bunlarda da yabancı sermaye ağırlığı %50'ye yakındı. Bu aslında finansal kaynaklara erişim musluklarının sınırlı bir merkez sermayenin ve bürokrasinin elinde bulunduğu bir yapının da yeniden üretimini zorlaştırmakta, sermaye içi güç dengelerini değiştirmektedir. İthal ikamesi döneminde görece üstünlüklerini devletin ekonomi üzerindeki denetimi sayesinde yeniden üreten ve geliştirebilen merkez sermaye konumları devletin ekonomi üzerindeki denetimin gevşemesi ile kendileri dışındaki kimi sermaye gruplarının ortaya çıkmasına ve büyümesine tanık oldular. Yabancı sermayenin belli sektörlerle girişinin engellenmesi de periferik yerli sermayenin hızlı büyümesini desteklemiştir. Periferik burjuvazinin ekonomik olarak giderek güçlenmesi çok geçmeden siyasi sistem içerisinde de temsiliyetini artırma eğilimini güçlendirecekti. Aynı dönemin kentli orta sınıfların da nüfus içerisinde ağırlıklarını belirgin bir biçimde arttırdığı bir dönem olduğunun da altı çizilmelidir. Sanayide ortaya çıkan işler ise sendikasız, düşük ücretli, çok uzun süreli ve güvencesiz çalışan bir profil ortaya çıkarmıştı (Hewison, Tutarak, 2013, 449). Enformel ve güvencesiz sanayi işçiliğinin yaygınlaşması işçi sınıfı içinde de merkez-çevre işçi dualitesini belirginleştirmişti. Dolayısıyla sosyal yapıdaki çok yönlü dönüşümler, Tayland'ın geleneksel siyasi yapısını ciddi oranda sarsacak gerilimlerle yükleniyordu. Demokratikleşme noktasında ortaya çıkan önemli toplumsal taleplerin karşılanamaması, büyük gelir ve servet eşitsizlikleri, güvencesizleşme ana sosyal sınıfların içindeki çatallanmalarla da birleşince farklı siyasal stratejilerin geliştirilmesini mümkün kılacak bir ortam yaratmıştı. Uzun yıllar yaşanan askeri diktatörlükler alt sınıfların her türlü otonom örgütlenmesini ortadan kaldırmıştı. 1991'de gerçekleşen darbe sendikal hareketin en önemli dayanağı olan kamu işletmelerindeki örgütlenmeyi yasaklamıştı (Bekmen, 2015, 172). Kronikleşmiş sorunların birikmiş toplumsal tepkilerle varoluşu bir çok açıdan popülist stratejinin hayata geçirilmesini mümkün kılacak koşulları hazırlamıştı.

5.4 İkinci Kritik Kırılma Anı: Yeni Burjuvazi ve Popülizm Eski Rejim Çatışması

Periferik burjuvazinin sosyo ekonomik güçlenmesinin siyaset sahnesine yansımaları ise 1988 yılında bu kesimlerin belirgin bir biçimde temsil edildiği Chat Thai Partisi'nin hükümet kurma hakkını kazanması oldu. Yeni hükümet ordu ve bürokrasinin ayrıcalıklı olarak sahip olduğu bakanlıkları denetim altına almak için yeni atamalar gerçekleştirdi. 1975-85 arasında toplam bütçeden aldığı pay %17'den %22'ye çıkan ordu bütçesinde kesintiler yapılması gündeme geldi. 1976 sonrasında ortaya çıkan siyasi rejimin esnetilmesine parlamentonun ve Bangkok dışı sermaye gruplarının güç kazanmasına dönük politikalar geliştirilmekteydi. Ekonominin iki haneli büyüme rakamlarını yakalaması da Başbakan Chatichai Choonhavan'ın prestijini büyötmekteydi. Devasa inşaat projeleri devlet bütçesi ile yerel patronaj ağlarının kaynaşmasını mümkün kılmaktaydı. Hükümet periferik burjuvazinin siyasi temsiline soyunmuş bir görüntü veriyordu. Hızlı sermaye birikimi ise yolsuzluk ve görevi kötüye kullanma haberlerinin artması ile bir arada ilerledi. Toplum içinde bu haberlerin peşine düşecek güçlü bir sivil toplum örgütlenmesi mevcut değildi ancak özellikle Bangkok merkezli orta sınıfların hükümetin uygulamalarından duyduğu rahatsızlık, ordu içerisinde hükümetin düzenlemelerinden memnuniyetsizlik duyan kesimlerin elini güçlendirdi. Kentli orta sınıflar nezdinde siyasetin “yoksul köylülerin oylarının satın alınması” ile ilişkilendirilmesi bir yere kadar gerçeklere uygun olmakla birlikte, yürürlükteki siyasi rejimin hegemonya kaybını örtmeye, demokratik yöntemleri itibarsızlaştırmaya ve dolayısıyla askeri müdahalelere destek devşirmeye hizmet ediyordu (Zarakol, 2012, 6). 23 Şubat 1991'de yeni bir askeri darbe bu sefer Chatichai hükümetini devirdi. Ordu 1976 sonrası statükonun değişimi çabalarına karşı güçlü bir tepki vermişti. Darbenin temel gerekçesinin yolsuzluklar ve Kraliyet Ailesi'ne dönük artan saygısızlık olması modern Tayland tarihinin özetiydi ve yaşanacak olanlarla ilgili de önemli ipuçları barındırmaktaydı. Oysa Krala dönük en küçük eleştiriyi dahi *lese majesté* yasaları kapsamında çok ağır bir biçimde cezalandıran yasalar yürürlükteydi. Askeri cuntanın kurdurduğu yeni hükümetin kabul ettiği neo liberal ekonomik reformlar Bangkok iş çevrelerini de önemli oranda mutlu etti. Chatichai hükümeti zamanında ordu ve devlet yatırımları

nezdinde sahip oldukları imtiyazlı konumu kaybetmekle karşı karşıya kalan bu çevreler ordunun her zaman en yakın müttefiki olmuşlardı. Bürokratik ve militarist iktidar olarak görünenin Bangkok merkezli büyük sermayenin de içinde bulunduğu ve Kral tarafından himaye edilen ve sembolik iktidar kazandırılan bir iktidar bloğu olduğu görülmediğinde Thaksin Shinawatra ve partisi TRT ile ancient regime arasında yaşanan ve 2001-2014 arası döneme damgasını vuran çatışmayı anlamlandırabilmek de mümkün olmayacaktır. Shinawatra, 1997 krizinin ve uygulanan IMF programının rıza üretmez hale getirdiği iktidar bloğuna karşı Chatichai hükümetinin açtığı yolu geliştirerek yarattığı ve iktidara taşıdığı popülist parti ile bu döneme damgasını vurdu.

Ordunun Anayasa değişikliği tasarısı Bangkok merkezli büyük protestolara yol açtı. 1976'dan beri ilk kez protestolar bu kadar büyümüştü. Toplumsal muhalefet güçleri Halk Demokrasisi için Kampanya adı altında bir araya gelmeyi başarmıştı. Eski bir Jön Türk olan Bangkok Belediye Başkanı Chamlong Srimuang'ın da eylemlere destek vermesiyle 17 Mayıs 1992 yılında yaklaşık 200 bin kişinin katıldığı devasa gösteri sonrasında çatışmalar çıktı. Askeri birliklerin göstericilere ateş açmasıyla onlarca kişi öldü. 20 Mayıs'ta Kralın tarafları uzlaşmaya çağırması sonrasında cunta hükümeti istifa etti. 1992'de yaşananlar ordunun politika sahnesinde büyük bir hızla irtifa kaybetmesine yol açan gelişmeleri tetikledi. Ordunun bütçeden aldığı pay astronomik bir hızla küçülerek 1996'da %13'e, 2006'da ise %6'ya düştü. Bu dramatik düşüşte 1997'de yaşanan ekonomik krizin de önemli etkisi olduğu söylenebilir. Kriz patladığında politikadaki güç dengelerinin aleyhine olması krizin faturasının ordunun üzerine ağır bir biçimde yıkılmasını mümkün kıldı. Ülke tarihinde 1973-76 dönemi hariç ilk kez gerçek bir demokratikleşme olanağı ortaya çıktı.

Fakat bu demokratikleşme olanağını hayata geçirebilecek politik aktörler mevcut değildi. 90'lı yıllar genel olarak istikrarsız ve ayakta kalamayan koalisyonlar dönemi olarak tarihe geçti. İmtiyazlı olmayan toplumsal kesimlerin atomize olmuş hali uzun süreli askeri diktatörlüklerin doğal bir sonucuydu, bu tablo demokratikleşme için tabandan sürekli basınç yaratacak toplumsal kesimlerin yokluğu sonucunu doğurmaktaydı. Bu tablonun önemli bir istisnasını kent ve kır yoksullarının bir tür

ortak örgütlenme girişimi olan Yoksulların Meclisi oluşturuyordu. 1970’lerdeki kritik kırılma anında açığa çıkan ve paramilitarist katliamlarla bastırılan Köylüler Federasyonu’nun bir devamı olarak da nitelenebilecek Meclis, özgün örgütlenme biçimi ve etkili eylemleriyle Brezilya’daki Topraksız Köylüler Hareketi’ni andırır bir biçimde köylülerin yaşadıkları sorunların kamuoyundaki görünürlüğünü arttırdı. Yeni anayasanın kabul edildiği 1997 yılının bir diğer kayda değer gelişmesi de Meclis’in Bangkok’ta gerçekleştirdiği 99 gün devam eden işgal eylemiydi. 20 bin kişilik bir topluluk, 125 maddeden oluşan talep listesini hükümetle müzakere ederek birçok önemli kazanıma imza attı. Hükümet kendisini önemli tazminatlar ödemek zorunda bırakan bir anlaşmayı kabul etmek zorunda kaldı (Baker, 2000, 23). Yoksullar Meclisi, etkinliğini bir süre daha devam ettirdi. Hatta Shinawatra kazandığı ilk seçimin ertesi günü onlarla fotoğraf vermeyi tercih etmişti. Ancak TRT’nin popülist stratejisi ilerledikçe onları da yuttu, otonom varlıklarını etkisizleştirdi.

Sonuç olarak 1992’de açılan fırsat penceresi rejimin geleneksel elitlerinden bürokrasi ve işadamlarının ordu aleyhine görece güçlenen bir uzlaşma içerisine girdikleri ancak politik sistemin temel parametrelerini kökten değiştirebilecek müdahalelerden geri durdukları bir basiretsizlik ile karşılanmış oldu. Alt ve orta sınıflar ise istikrarlı bir otonom örgütlenme inşası konusunda başarılı olamadılar.

Yine de bu sürecin en önemli ürününün 1997 Anayasası olduğunun altını çizmek gereklidir. Anayasa genel olarak iki partili bir sistem ortaya çıkarmayı, böylece 90’lı yıllarda yaşanan istikrarsız siyasi sistemi güçlendirmeyi hedefliyordu. Yeni anayasada Başbakan’ın rolü önemli oranda artmaktaydı. İktidarı denge-kontrol mekanizmaları ile kuşatmak için bir takım bağımsız kurullar kabul edildi. Bunlar Seçim Komisyonu, Ulusal Yolsuzlukla Mücadele Komisyonu, Anayasa Mahkemesi ve ombudsmanlıktı. 50 bin kişinin imzası toplandığında, ilgili politikacı Yolsuzlukla Mücadele Komisyonu tarafından soruşturulabilecekti. Bangkok’un etkinliğini zayıflatmak için ülke geneli için ayrıca 100 vekillik düzenlemesi yapıldı. Milletvekili olmak için üniversite mezunu olma zorunluluğu getirilerek köylülerin meclise girme olanakları oldukça sınırlandı. Ayrıca Ulusal İnsan Hakları Komisyonu’nun kurulmasının yanı sıra “Thai Halkının hakları ve özgürlükleri” başlığı altında bireysel özgürlükleri geliştiren düzenlemeler yapıldı. Elektronik medyanın ordu ve hükümet

tekelinden kurtulmasını sağlayan hatta merkezi hükümetin yetkilerini yerel hükümetlerle paylaşmasını sağlayan maddeler de anayasaya eklendi. Her ne kadar var olan iktidar bloğu ve bürokrasi içinden Anayasa'nın kabulüne önemli itirazlar geldiyse de 1997'de ülkeyi etkisi altına alan ekonomik krizin sorumluluğu büyük oranda devlet yapısının üzerine yıkılınca anayasa kabul edildi. Hükümetin IMF ile kriz sonrasında anlaşmaya vardığı tarihle aynı günde yeni anayasa da yürürlüğe girdi. Anayasa özü itibariyle istikrarlı bir hükümet yapısını güvence altına almaya çalışmakta ve ekonomik krizin de gerçek sorumlusu olarak görülen “eş-dost kapitalizmi”ne bir çekidüzen vermeyi amaçlamaktaydı. Bürokrasinin “para siyaseti”nden aldığı payı azaltmak ve sermaye çevrelerini bürokrasi karşısında güçlendirmek ve güvence altına almak anayasanın başarmayı hedeflediği amaçları arasında idi.

Mutlak monarşi 1932'de kaldırılmış olmasına rağmen 1985 yılına kadar geçen sürede demokratik bir yönetimin iktidarda olduğu sadece 6 yıl yaşanmıştı. 1980'lerle birlikte yaşanan hızlı ekonomik büyümenin etkisi Bangkok dışındaki bölgelerde de belirgin bir biçimde hissedildi. Ancak askeri vesayetın istikrar kazanması ve 1976 sonrasında bürokrasi ve sermaye dışındaki kesimlerin toplumsal etkinliğinin zayıflaması sonrasında gelir dağılımı adaletsizliği daha da belirgin olarak ortaya çıkmaya başladı. Oldukça hızlı büyüyen Tayland'da büyümenin nimetleri büyük oranda üst sınıflar tarafından ele geçirildi. En zengin %20'lik dilimin milli gelirden aldığı pay 1975-1988 arasında %43'ten %55.4'e çıktı. En yoksul %20'nin aldığı pay ise aynı dönemde %6'dan %4.5'e düştü. Bu dönemde yaşanan toplumsal gelişmelerin 2000'lerdeki politik gelişmeleri açıklamak açısından önemli olduğu düşünülebilir. Özellikle Bangkok dışında gelişen periferik sermayenin, rejimin yoksullaştırdığı kesimlerle gerçekleştirdiği ittifakın gücü 2000'li yıllardaki politik gelişmeler üzerinde son derece belirleyici oldu.

1997 sonrasında Tayland ekonomisinde son 50 yılın en büyük ekonomik küçülmesi yaşanmıştı. 1997'den önceki 30 yılda ülkenin ortalama GSMH büyüme oranı %7.8 gibi oldukça yüksek bir değere sahipti ve Tayland Asya Kaplanları'ndan biri olarak sayılmaktaydı. 1997 Temmuz'unda yaşanan devalüasyon sonrasında ülke ekonomisi bir anda %12 daraldı. Devalüasyondan birkaç ay sonra iktidara gelen Demokrat Parti

1945 yılında kurulmuş ülkenin en eski partisiydi. Kralcı/liberal olarak nitelenebilecek bir politik çizgide olan parti IMF tarafından dikte edilen politikaları harfiyen uygulamaktaydı. IMF'den sağlanan 17 milyar dolarlık kurtarma paketi karşılığında Tayland ekonomisi ardına kadar yabancı yatırımcılara açılacak, mali disiplinin sağlanması için kimi finansal reformlar büyük bir hızla hayata geçirilecekti. Demokrat Parti IMF anlaşmasının yükümlülüklerini hayata geçirirken aynı zamanda bütün halk desteğini de büyük oranda kaybetmiş oldu. Özellikle 56 adet bankayı ve finans şirketini kurtarmak için gerçekleştirilen borç kamulaştırması sonrasında kamunun borçları astronomik olarak arttı. Toplam kamu borcunun milli gelire oranı 1997'de %4.6'dan 2001'de %25'e çıktı. Krizin boyutları, toplumsal yaşamda ve ekonomik üstyapıda yarattığı büyük tahribatla yeni politik gelişmeler için saha temizliği gerçekleştirmiş oldu. Özellikle sermaye çevreleri kriz sonrasında ülke zenginliklerinin önemli bir kısmının yabancı sermayenin eline geçmesini izlemek zorunda kaldı. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri ülke ekonomisine hakim olan holdinglerin bir kısmı krizde yok oldu bir kısmı ise önemli oranda küçülmek zorunda kaldı. Yaklaşık 2 milyon kişi işsiz kaldı. 1998 yılında ekonomi %11 küçüldü. Oysa 2. Dünya Savaşı sonrasında büyüme oranları asla %4'ün altına düşmemişti.

Thaksin Shinawatra ve partisi TRT, iktidara geldiği 2001 sonrasında hem dayandığı toplumsal kesimler hem de uyguladığı politik yöntemler ile Tayland siyasetinde önemli bir dönüşüme imza attı. Shinawatra partisini 1998 yılında kurmuştu. Eski bir polis olan Shinawatra, Bangkok'tan sonraki en büyük şehir Chian Mai'den ticaretle uğraşan bir aileden gelmekteydi. 1980'lerin sonlarında girdiği telekom sektöründe devletten almayı başardığı imtiyazlar ve ihaleler sayesinde hızla zenginleşmişti. 5 yıl içerisinde 2 milyar dolarlık bir servetin sahibi haline gelmişti (Baker, Phongpaichit, 2014, 205). Bangkok merkezli sermaye çevreleri ve bürokrasinin çeşitli kanatları arasında yaşanan ilişkiler tarafından şekillenen iktidar ilişkilerini özellikle 1980'lerde zenginleşen "yeni burjuvazi"nin ve Kuzey bölgelerde yaşayan yoksul köylülerin yoğun desteği ile sarsmayı başardı. Girdiği ilk seçimlerde diğer iki küçük partiyi de yutarak parlamentoda %60'lık bir çoğunluk elde etmeyi başardı. IMF programını uygulayan Demokrat Parti ise son derece sınırlı bir oy alarak Mecliste TRT dışındaki tek parti haline geldi. Shinawatra'yı 2001 seçimlerinde başarıya ulaştıran en önemli

vaatleri köylülere dönük olanlardı. Shinawatra iktidara geldiğinde kırlarda yaşayanlar hala toplam nüfusun %70'ini oluşturmaktaydı. Yaşanan ekonomik krizden mağdur olan köylülerin bankalara olan borçlarının ertelenmesi, ucuz kredi olanaklarının sağlanması ve de özellikle yaygın ve ucuz sağlık hizmetlerinin köylere ulaştırılması vaatleri gerçekten çok büyük destek sağladı. 1996 ve 97'de özellikle yoksul köylülerin taleplerini ülke gündemine taşımak için kurulmuş olan Yoksullar Meclisi'nin (Assembly of the Poor) gerçekleştirdiği eylemler dönemin Chavalit başkanlığındaki hükümetinin köylülerin 121 talebini kabul etmesi ile sonuçlanmıştı. Bu mücadele ve talepler Shinawatra tarafından geliştirilen hegemonya projesine rahatlıkla eklemlendi. İktidarının ilk günlerinde bu konularda hızlı adımlar atan TRT, Kuzey bölgelerinden yoğun bir desteği garantilemiş oldu. Başbakan olarak gerçekleştirdiği ilk geziyi Pak Mun ve Rasi Salai barajlarında su tutulmasını protesto etmek ve ihtiyaçları kadar suyun barajdan salınmasını talep etmek için 9 aydır mücadele eden Yoksullar Meclisi üyesi köylülerin direniş alanına gerçekleştirdi. Demokrat Parti iktidarının kabul etmediği talepleri hızla kabul etti (Chalermripinyorat, 2004: 561). Kırlarda talebin yükselmesi ise ekonominin iç talep destekli bir biçimde büyümeye başlamasında önemli bir rol oynadı. TRT bu açıdan toplumun en yoksul ve kitlesel grubu köylülüğün daha iyi yaşam beklentileri ile en zengin kesimlerin yabancı sermaye tarafından kriz koşullarında tamamen yutulma korkusunu aynı hegemonya projesinin destek unsurları haline getirmeyi başardı. Neo-liberalizmin yoksulların da rızasını da kazanacak bir biçimde kimi politikalarla eklemlenerek uygulandığı ve genellikle çeper sermaye güçlerinin merkeze nüfuzu sürecinde işlevsel olan bu politik yaklaşımı neo-popülizm olarak nitelemeyi tercih ediyorum. Neo-popülist bloğun en önemli bileşenleri küreselleşme sürecinin daha da yoğun bir biçimde ortaya çıkardığı ve güçlendirdiği periferik sermaye ve enformel işgücü olmuştur. Ortaya çıkan hegemonya Tayland'ın geleneksel iktidar yapısının dönüşeceği umudunun da ortaya konması sonrasında ülkenin önde gelen sol aktivistleri tarafından da desteklendi. Böylece yerli kapitalizmi desteklemek için uygulanan politikalara toplumun en yoksul kesimlerinin de desteğini güvence altına alan bir hegemonya oluşmuştu. 1932'den bu yana yerel güçlü adamların patronaj bağlantıları ve oy satın alma mekanizmaları aracılığı ile politik sisteme bağlanan

kesimler ilk kez kendilerine doğrudan hitap eden bir merkez politikacı ile karşı karşıyaydılar. İktidar bloğu içerisinde güç ilişkilerinin yeniden şekillenmesinde bu kesimlerin TRT'ye verdiği destek çok önemli rol oynamıştır. Eski bir polis olan Shinawatra'nın güç projeksiyonu söylemleri de paternalist ilişkilerin geleneksel olduğu bir sosyolojik iklimde karşılık buluyordu: "Hâlâ bir silah taşıyabiliyor ve tetiği çekebiliyorum. Ölmeden önce baş düşmanlarımız yoksulluk, uyuşturucu ve yolsuzluğu yok etmek istiyorum."

1997 krizinde çok ciddi bir zarar gören sermaye çevrelerinin en önemli beklentisi ise devletin kendilerini koruyabilecek ve gerektiğinde etkin bir biçimde destekleyebilecek bir biçimde dönüşümünün sağlanması idi. Küreselleşme koşullarında devletin neo liberal ilkeler ekseninde dönüştürülmesi misyonu TRT'nin omuzlarındaydı. Son derece başarılı bir işadami olan Shinawatra bu rolün hakkını vermeye çalışmıştı. Shinawatra şirket yönetimindeki başarısını referans göstererek "Bir ülke bir şirkettir. Yönetimi de aynıdır" diyerek güvenlik devletinden neo liberal devlete geçişin düzenlemelerini gerçekleştireceği yönünde işaretler veriyordu. Devlet bürokrasisini bu anlamda dönüşüme uğratmak için büyük çaplı atamalar gerçekleştirdi. Kendisini bir CEO Başbakan olarak nitelemekteydi ve devletin en temel görevini de ekonomik büyümeyi kolaylaştırmak olarak görüyordu. Devlet firmalarının özelleştirilmesi için bir program başlattı. Devletin elindeki kaynakların özellikle öncelikli sektörlerin desteklenmesi yönünde kullanılması için gerekli düzenlemeleri gerçekleştirmeye dönük kararlar aldı.

1932'de yaşanan devrim sonrasında bir partinin kazandığı en büyük destek 2001 seçimlerinde ortaya çıktı. Shinawatra karizmatik kişiliğini düzenli olarak gerçekleştirdiği anketlerden elde ettiği sonuçlarla belirginleştirdiği son derece somut ve insanların gündelik hayatına değen bir popülist program ile bütünleştirdi. Köylülerin devlet bankasına olan borçlarını üç yıllığına askıya aldı. Tayland'ın 70 bin köyünün her birine 1 milyon bahtlık bir krediyi, buralarda kurulabilecek mikro işletmelerin finansmanında kullanılmak üzere vermeyi taahhüt etti. Son derece yakıcı bir sorun oluşturan sağlık hizmetleri konusunda 30 baht veren herkesin bir devlet hastanesinden hizmet alabilmesini güvence altına bir sağlık reformu projesini anlattı. Krizle boğuşan bankaların batık borçlarını üstlenmeyi, yerli işletmeleri küresel

ekonominin tehditlerinden korumayı, küçük ve orta boy işletmelere de ucuz kredi olanakları taahhüt etti. Bu paketin 2001 seçim başarısında çok önemli bir rol oynadığı kabul edilmektedir. Böylece sermaye birikimini ve piyasaların güçlenmesini önceleyen bir siyasetle yoksulların rızasını kazanmayı hedefleyen politikaların eş zamanlı olarak götürülmesi hem ekonomik büyümeyi sağlamakta hem de o zamana kadar sistemin dışarıda tuttuğu yoksul köylülerin ve kent yoksullarının desteğini kazanıyordu. O zamana kadar sadece Krala nasip olan bir etkin politik aktör rolü Shinawatra tarafından üstlenilmiş durumdaydı. Özellikle son derece enerjik olması, haftalık radyo programları ile halka seslenmesi, sık sık yurt gezilerine çıkması popülaritesini doruk noktasına çıkarmıştı. 2005 seçimlerine giderken partinin temel sloganı “Halkı TRT’nin kalbidir” olmuştu.

Devlet eliyle yaşanan kredi patlaması sonrasında iç tüketimin yükselişe geçmesi ekonomide önemli bir canlanma yarattı. Shinawatra ülkenin IMF’ye olan borcunun vadesinden önce ödenip sonlandırılması ve IMF denetimin sona erdirilmesini kendisini en çok mutlu eden politik başarısı olarak lanse etmeye çalışmıştı. Hatta o günün Tayland’da bağımsızlık bayramı olarak kutlanmasını önermişti. Ekonomide IMF’ye karşı duruşuna rağmen ABD’ye 11 Eylül saldırısı sonrasında Teröre Karşı Savaşı’nda açık destek verdi. G. W. Bush ile girdiği yakın ilişki ülkesinin ABD’nin NATO üyesi olmayan müttefik statüsü kazanmasını ve ABD ile serbest ticaret görüşmelerinin başlamasını mümkün kıldı.

Shinawatra’nın servetini biriktirmesini sağlayan işler büyük oranda iletişim alanında devletten temin ettiği imtiyazlardan kaynaklanmaktaydı. Ülkenin en büyük 2. Kenti olan Chiang Mai’de yaşayan ailesi de ticaretle uğraşmaktaydı. Babası siyaset dünyasına da adım atmış biriydi, onun bu bağlantıları Shinawatra’nın özellikle ticari faaliyetlerini geliştirmesinde önemli rol oynamıştı. Bir polis memuru olarak başladığı meslek yaşamı, ABD’de kalınan yıllar ve akademik çalışmalar sonrasında büyük bir hızla zenginleşmesi ve ülkenin en büyük telekomünikasyon şirketinin sahibi haline gelmesi ile sonuçlanmıştı. 1990’lardan itibaren siyaset içerisinde olan Shianawatra, kısa bir dönem Dışişleri Bakanlığı yaptıktan sonra 1997 krizi ortaya çıktığında iktidardaki koalisyonun başbakan yardımcısı idi. Hatta devalüasyon bir çok şirketi

çökertmesine rağmen Shin Co.’nun bir zafiyet göstermemesi politik konumunu şirketini korumak için bir biçimde kurtardığına dair söylentilere de yol açmıştı.

Shinawatra’nın 2006’da bir darbe ile görevden el çektirilmesi ile ilgili ortaya konan gerekçelerden biri de Kral Bhumipol ile yaşadığı çelişkilere dayandırılmaktaydı. Bhumipol’un Soğuk Savaş yıllarında yoksul köylülerin babası olarak öne çıkan imajı, Shinawatra’nın bu rolü doldurarak iktidarına kırlardan önemli bir destek devşirmesi sonrasında yıprandı (Kazmin, 2007, 212).

Shinawatra seçilir seçilmez Anayasa Mahkemesi’nin mal varlığının bir kısmını yasal olarak mecburi olan bir bildirimde gizlemesi suçlaması ile karşı karşıya kaldı. Birkaç ay süren yargılama sonucunda suçlu bulunsa idi 5 yıl siyasetten men cezası alacaktı. Sonunda beraat etti ve Başbakanlık görevini sürdürmeye devam etti. Mahkeme kararını değerlendirdiği konuşmasında ise halk oylaması ile seçilmiş bir siyasetçinin atanmış hakimler tarafından denetlenmesini anlamsız bulduğunu ifade etti. Shinawatra başbakanlığı boyunca inisiyatifin her zaman kendisinde olduğu bir performans sergiledi. Kendisini destekleyen bölgelerin devlet yatırımlarında öncelikli tercih hakkı olacağını açıkça beyan etti. Özellikle uyuşturucu ile mücadele kampanyasında güvenlik güçlerine açık çek vermesi sonrasında birkaç ay içerisinde 2500 kişi vuruldu. Hükümet kaçakçıların ihbarları engellemek için birbirlerini vurduklarını iddia etmekteydi. Bir Birleşmiş Milletler yetkilisinin kampanya esnasında gerçekleşmiş olası insan hakları ihlallerinden kaygı duyduğunu ifade etmesi sonrasında Shinawatra “BM benim babam değildir” dedi. Basın üzerinde sınırlayıcı bir denetim inşa edilmeye başlandı. 2002 yılında kendisinin popülaritesinin azaldığı sonucunu bulan bir araştırma şirketini polisler bastı. Devlet ihalelerinde her zaman politik olarak kendisine yakın şirketlerin desteklenip büyütüldüğüne dair bir inanç toplumda yaygınlaştı. Ailesine ait şirketlere önemli oranda avantaj sağlandığına dair yaygın bir kanaat oluştu. Bunların yanı sıra 2004 yılından itibaren Güney’deki Müslüman azınlığın silahlı direnişi yeniden ortaya çıktı. Shinawatra’nın tepkileri sertlikle bastırmaya dönük hamlelerinin direnişin büyümesinde önemli rol oynadığı düşünüldü. Tek bağımsız TV kanalı olan ITV’nin kendi kontrolüne geçmesine sağlayacak hisseleri satın aldı. Diğer TV kanallarına ise sadece pozitif haberleri vermelerine dönük talimat verildi. Yerel çıkarlarını savunan

aktivist toplulukları rahatlıkla anarşistler ve devletin düşmanları olarak lanse edilebilmekteydiler. Shinawatra sakin ve gürültüsüz siyaseti tercih ettiğini, en makul bulunduğu politik sistemler olarak ise Singapur ve Malezya'yı gördüğünü açıkça ifade etmişti. Kendisine dönük muhalefeti eski elitlerin çıkarlarının bozulması ile ilişkilendiriyordu. Bunda çok haksız da değildi ama inşa ettiği siyasi rejimin giderek askeri darbe dönemlerindeki otoriter rejimlere benzediğine dair eleştirilere de kulakları kapalıydı. Sağ popülist rejim, elitizm ile suçladığı eski rejim ile karşı karşıya geliyordu ancak bu otoriterizmin demokrasi ile aşılmasını değil otoriterizmler arası bir dönüşümü akla getiriyordu.

Bütün bunların popülaritesine olumsuz etkiler yapacağı ve oylarını düşüreceği değerlendirmeleri yapılırken seçimlerden kısa süre önce yaşanan Tsunami felaketindeki etkin liderlik rolünü medya aracılığıyla da bir tür halkla ilişkiler gösterisine dönüştürmeyi başaran Shinawatra 2005 seçimlerinde tarihi bir başarıya imza attı. Oyların %67'sini almayı başardı ve 377 milletvekilliği kazandı. 1932'den bu yana hiçbir seçilmiş başbakan bir dönemi tamamlayamamışken ve ülke 10 darbeye yönetilebilmişken TRT girdiği ikinci seçimlerde meclisin üçte iki çoğunluğunu kazanmayı başardı. Fakat bu seçim zaferi, iktidarını korumasını sağlayamadı.

Shinawatra ailesine ait Shin Co.'nun bir Singapur şirketine rekor bir fiyata (1.9 milyar dolar) satılması ve bu satışın borsa yatırımlarını teşvik etmek için yasallaştırılmış bir vergi muafiyeti uygulamasından yararlanılarak yapılmış olması özellikle Bangkok merkezli orta sınıflarda muazzam bir infiale yol açtı. Shinawatra gerçekleştirilen satıştan kısa süre öncesinde çıkardığı bir yasa sonucunda 600 milyon dolarlık bir vergiyi ödemekten kurtulmuştu. Bu infialin kitlesel sokak eylemlerini tetiklemesi ise 2006'deki darbenin gerçekleşmesine kadar giden dönemi açmış oldu.

Shinawatra'ya karşı oluşan sokak eylemleri bir süre sonra Halkın Demokrasi için İttifakı (PAD) adı verilen bir platformu ortaya çıkardı. PAD'nin başını daha önce Shinawatra taraftarı olan fakat şirketi iflas ettikten sonra tutum değiştiren Sondhi Limthongkul ile 1992'de Bangkok Belediye Başkanı iken askeri darbeye karşı halk hareketini temsil eden Chamlong Srimuang çekiyorlardı. Kendilerine sembol olarak Kraliyeti simgeleyen sarı rengi seçmişlerdi. Güney'deki Müslüman nüfusun yaşadığı

eyaletlerden gelenden çok daha fazla desteği Bangkok'un orta/üst orta sınıflarından almaktaydılar. Eylemlerinde Kralın ve Kraliçenin resimlerini taşımakta, milliyetçi ve dini sembolleri de yoğun olarak kullanmaktaydılar. Hedeflerinde Shinawatra başta olmak üzere çürümüş politikacılar ve açgözlü zenginler bulunmakta idi. Ülkede yaşanan yozlaşmanın sebebi bu idi. “Yeni Politika” adını verdikleri program aslında anti demokratik bir çerçeveye ve yeni siyasi elitlerin geriletilmesine dair hedefe sahipti. Sondhi'nin 2008'de verdiği bir demece göre iyi yönetim ve Budist öğretinin üstünlüğü gerçek demokrasi demektir. Sondhi'ye göre Budist öğretisi toplum tarafından yeterince anlaşılırsa oy vermeye de gerek kalmayacaktı. 2001 sonrasında Shinawatra karşısında alınan art arda yenilgiler seçim mekanizmasını PAD'ın temsil ettiği toplumsal kesimler için en büyük tehdit haline getirmişti. İlk toplu etkinliklerin yapıldığı Lumpini Parkı'nda “Kral için Savaşacağız” yazılı sarı renkli tişörtler en popüler ürünlerdi. Shinawatra'ya yapılan eleştirilerden en önemlisi de Krala saygısızlıkta ısrarcı olması idi. Kötücül seçmenler ve onların işbirlikçisi “kapitalist politik parti şirketleri” de yaşanan olumsuzlukların baş sorumlusu idi. Dolayısıyla PAD, parlamentonun tümünün genel seçimlerle belirlenmesine karşıydı. Sondhi'ye göre parlamentonun sadece %30'u halk tarafından seçilmeli, geriye kalan %70 ise korporatist bir anlayışla mesleki örgütlerin temsilcilerine ayrılmalıydı. Hareketi destekleyen liberal figürlerden Kukrit Pramoj için ise “demokrasi özgürlük için bir tehdit” idi, erkek kardeşi Seni Pramoj ise Tay tarihinde Krala biçilen misyonun aslında demokrasiyi güvence altına alan bir çerçeve sunduğunu belirtiyor, kadim metinlerden bir tür Tay Magna Carta'sı üretmeye çalışıyordu (Connors, 2008). Görüldüğü gibi Shinawatra'nın otoriter eğilimlerine karşı muhalefetin başını çeken örgütlenme, ondan çok daha otoriter bir başka programa sahipti. Ancak bunun yanı sıra bloğu olabildiğince genişletmek amacıyla tarafsız gibi görünen kesimleri yanlarına çekecek hamleler yapmaktan da geri durmadılar. Örneğin Sondhi özelleştirmelere karşı mücadele eden işçilere destek açıklamaları yapabiliyordu. Ya da Güney'deki Müslümanlara dönük sert politikaları da açıkça eleştiriyordu. 2006 darbesinden sonra kendini dağıtan İttifak, 2008'de Shinawatra yanlısı partinin seçimi kazanması sonrasında bu sefer çok daha agresif sokak eylemlerine yeniden başladı.

Shinawatra önce pek de önemsemediği sokak gösterilerinin istikrar kazanması ve büyümesi sonrasında bu yaşananları yenilenen bir seçimde elde edeceği yeni bir zaferin gerekçesi haline getirmek istedi. Muhalefet partilerinin protesto ettiği 2 Nisan seçimlerinde %50'den daha az oy alırsa iktidarı bırakacağına söz verdi. Seçim sonuçları resmen açıklanmadan zaferini ilan etti ancak 2 gün sonrasında Kralı ziyareti sonrasında tablo tamamen değişti. Shinawatra görüşmeden çıktıktan sonra yeni hükümette yer almayacağını açıklayarak görevi vekiline bırakarak ortadan yok oldu. Kralın yargıçları ortaya çıkan politik kaosu hukuki çerçeve içine alınmasına dönük direktifi sonrasında Anayasa Mahkemesi 2 Nisan seçimlerini iptal etti. Seçimlerin iptali sonrasında Shinawatra geri döndü, görevi tekrar üstlendi, sene sonunda yeni bir seçim gerçekleştirmeyi teklif etti, bu sefer muhalefet partileri de seçime katılmayı kabul ettiler. Shinawatra Eylül 2006'da New York'ta BM'ye hitap etmek üzere yurtdışına çıktığında ordu Bangkok'ta harekete geçerek önemli devlet binalarını denetimi altına aldı ve seçimlerin yenilenmesini beklemeden hükümeti düşürdü. Yapılacak seçimleri de Shinawatra'nın kazanacağı kesin gibiydi. 1997 Anayasası askıya alındı ve geçici Anayasa kabul edildi. Shinawatra'ya darbeyi gerçekleştiren general Sonthi Boonyaratkalin, Tayland tarihindeki ilk Müslüman genelkurmay başkanı idi. Sonthi darbe kararını açıklamadan bir saat önce Kralın elini öptüğü bir görüntüyü basınla paylaşmıştı. Shinawatra'nın Güney eyaletlerinde yaşayan Müslüman azınlık ile bağlarının zayıf olması ve bu kesimin darbe yönetiminde temsiliyetini görerek yeni yönetime görece meşruiyet kazandıracak bir sonucun ortaya çıkması istenmişti.

Ağustos 2007'de düzenlenen bir halk oylaması ile de yeni Anayasa kabul edildi. Mayıs 2007'de Anayasa Mahkemesi TRT'nin para ile oy satın alma gerekçesi ile kapatılmasına, Shinawatra başta olmak üzere 100'den fazla önde gelen parti yetkilisine de 5 yıllık siyaset yapma yasağı getirilmesine karar verildi. Bu engelleme girişimlerine rağmen Aralık 2007'de yapılan seçimleri Shinawatra taraftarlarının kurduğu parti, Halkın İktidarı Partisi (PPP) kazandı.

PAD'ın yeniden eylemlere başlaması sonrasında Shinawatra taraftarları da kırmızı tişörtlüler olarak örgütlenmeye ve ülke çapında kitlesel eylemler gerçekleştirmeye başladılar. Ülke bundan sonra çok uzun sürecek sokak çatışmalarına ve uzun süreli

kitlesel eylemlere maruz kaldı. Yapılan her seçimi Shinawatra yanlısı partiler kazandı, PAD'ın kendi partisini kurması da bu tabloyu değıştirmede. Yargının, ordunun, Bangkok merkezli üst orta sınıfların ve Kraliyet ailesinin oluşturduğu muhalefet bloğu ile Shinawatra destekçilerinin, yeni taşra kökenli burjuvaziye dayanan ama alt sınıfların da yoğun desteğine sahip olan iktidar bloğu arasındaki mücadele Mayıs 2014'teki son askeri darbeye kadar devam etti. Bu süreçte birçoğu PAD tarafından Hükümet Binası, Parlamento ve Bangkok'un en büyük uluslararası havaalanının 10 gün işgal edilmesine kadar birçok eylem gerçekleştirildi. 19 Mayıs 2010'da Kırmızı tişörtlülerin Diktatörlüğe Karşı Demokrasi için Ulusal Birleşik Cephe (UDD) çatısı altında gerçekleştirdikleri bir işgal sonrasında yaşanan olaylarda en az 89 kişi öldü. Mayıs 2014'ten bu yana ülke bütün demokratik hakların askıya alındığı çok sert bir askeri diktatörlük tarafından yönetilmekte. Shinawatra yanlılarının oluşturduğu Kırmızı tişörtlüler hareketi darbe sonrasında dağıldı. En son Uluslararası Af Örgütü bir muhalif akademisyen olan Sirawith Seritwat'ın (Yeni Demokrasi Hareketi'nin lideri) Thammasat Üniversite'sinden maskeli ve kamufleli askerler tarafından, plakası kapatılmış araçlar tarafından kaçırılmasından duyduğu kaygıyı ifade etti. Cunta lideri General Prayut ise Seritwat'ın kitlesel gösteri yapma ve politik aktivite yürütme ile ilgili yasağı ihlal ettiği gerekçesiyle gözaltına alındığını kabul etti.

5.5 Tayland Demokrasisi Neden Konsolide Olamadı?

Tayland siyasi tarihinin en belirgin ögesinin birbirinin peşi sıra yaşanan askeri darbeler ve anayasa değışiklikleri olduğu rahatlıkla gözlenebilir. 1932 Devrimi sonrasında toplam 18 anayasa değışikliği ve 10 darbe yaşanmıştır. 1932'de meşruti yönetim ilan edildikten sonra 1973-76 ve 1992-2006 dönemleri dışında askeri vesayet çok belirgin bir öge olarak siyasi hayatı belirlemektedir. Askeri vesayet en önemli sonucu istikrarlı bir siyasal toplum yapısının oluşmamasıdır. Ülkede ne istikrarlı siyasi partiler (Demokrat Parti bunun istisnası olarak görülebilse de tarihin hiçbir döneminde bağımsız değışken rolü oynayamamıştır) ne de otonom sınıfsal örgütlenmeler uzun ömürlü ve kalıcı olamamaktadır. Marksist siyaset bilimci Ji Giles Ungpakorn aksini ne kadar iddia etse de (Ungpakorn, 1999) işçi sınıfı ülke tarihinde

hiçbir zaman belirleyici bir sınıfsal örgüte sahip olamamıştır. Ülkenin aktif bir Soğuk Savaş aktörü olması, ABD'nin Vietnam'da yenilene kadar Tayland'ı Güney Asya'daki temel askeri üssü olarak benimsemesi, neredeyse her türlü muhalif düşüncenin derhal komünizmle ilişkilendirilip kriminalize edilmesi sınıfsal örgütlenmelerin ortaya çıkmasını engellemiştir. Ülke tarihindeki tek sosyalist parti 1976'daki darbe sonrasında kapatılmıştır. Köylülük de Tayland Komünist Partisi açısından önemli bir taban teşkil etmesine rağmen 1973-76 dönemindeki Köylüler Federasyonu ve 2000'lerdeki Yoksullar Meclisi haricinde ülke çapında etkili olacak örgütler yaratamamışlardır. Üniversite gençliği de 1976'da yaşanan Thammasat Üniversitesi katliamı sonrasında Komünist Parti'nin kırsal bölgelerde yürüttüğü mücadele ile ilişkilendirilmiş, 1980'lerden itibaren ise merkezi bir rol oynayamamıştır. Ülkenin Güney'indeki Müslüman nüfus ise zaman zaman isyan etse de ülkedeki diğer güçlerle bağlantıları son derece zayıftır. Dolayısıyla Tayland'daki siyasi rejimin son kertede çok önemli bir meydan okuma ile karşı karşıya kaldığı hiçbir dönem bulunmamaktadır. 1973'te kısmen kendi muhaliflerine karşı ittifak edinmek üzere Kralın desteklediği öğrenci hareketinin açtığı demokrasi penceresi 1975'te bir güvence olarak görülen ABD güçlerinin çekilmesi sonrasında iktidar bloku tarafından büyük bir panik ve vahşet içerisinde kapatılmıştır. Bu gerçekleştirilirken devletin meşru şiddet aygıtı dışında paramiliter unsurların da yaygın bir biçimde örgütlenmiş olması dikkat çekicidir. Fakat 1976 sonrasında paramiliter unsurların etkinliği hızla denetim altına alınmıştır.

1980'lerle birlikte yaşanan gerilimler aslında küreselleşme ile birlikte yeni sermayedar kesimlerin ortaya çıkmasından kaynaklanmış görünmektedir. Askeri cuntaların yukarıdan inşa ettiği "yönetilen demokrasi" yapıları giderek karmaşılaşan toplumsal ilişkileri ve yeni ortaya çıkan toplumsal güçleri kapsayamayınca sarsıntılar baş göstermiştir. İktidar bloğunun geleneksel elitleri dışında kesimlerin devlete nüfuz etmeye dair ilk önemli girişimi 1988-1991 arasında Başbakan Chatichai döneminde yaşanmıştır. 1991'de yaşanan darbe iktidar bloğunun genişleme basıncını konjonktürel olarak püskürtmesine olanak sağlasa da 1990'lı yıllar özellikle 1997 Anayasası ve 1997'de yaşanan küresel krizle birlikte yeni gelişmelere gebe hale geldi. 1997 Anayasasının hazırlanabilmesini mümkün hale getiren koşullar

Bangkok'ta 1992'de gerçekleşen halk ayaklanması sonrasında ordunun Tayland tarihinde son derece uzun sayılabilecek bir süre için (14 yıl) perde arkasına çekilmesi ile mümkün olabildi. 1980'lerden itibaren sermaye birikimi sürecinden beslenen kesimlerin devlet çatısı altında temsiliyet kazanma girişimleri Thaksin Shinawatra'nın 1998 yılında siyasete girmesi ile yepyeni bir noktaya sıçradı. 2001-2005 yılları arasında neoliberal popülizmini otoriter bir rejime doğru geliştiren Shinawatra hem ekonomide hem de siyasi sistemde köklü değişiklikler gerçekleştirmeye başladı. Ortaya koyduğu hegemonya projesi hem yeni burjuvaları hem de kır ve kent yoksullarını aynı hegemonya projesine kazanmayı başardı. 1997 ekonomik krizinin itibarsızlaştırdığı iktidar bloğu bileşenlerinin yeniden toparlanabilmesi için Shinawatra'nın 2005'deki seçimleri çok daha büyük bir zaferle kazanması gerekti. Alt sınıflar askeri darbelerin zorunu göğüsleyip istikrarlı örgütler oluşturamadıkları için atomize bir biçimde karşılırlarına çıkan ilk "muhalif ama hegemonik" projenin peşine militan bir biçimde takıldılar. Modern Tayland tarihinde dışlanmışlıkla anılan Kuzey ve Kuzeydoğu bölgesinin köylü nüfusu Shinawatra'nın üretilen toplumsal artı değerin bir kısmını kendisine aktarmasından memnun, demokrasi ve özgürlükler ile ilgili yaşanan sıkıntıları çok da önemsemeksizin TRT'yi desteklediler. Başka bir çareleri de yoktu. 1997'de yapılan en ilerici Anayasa bile onların parlamentoya girmesine engel olmak adına milletvekili olmak için üniversite mezunu olma şartını koymuştu. Bu koşul köylülerin %99'unun vekil olma hakkını elinden almış oluyordu. Shinawatra'ya karşı oluşan bloğun "Yeni Politika" programı parlamentonun tüm üyelerinin genel oy ile seçilmesini ortadan kaldırmak istiyordu. 2006-2014 arasında yaşanan, sarı ve kırmızı tişörtlüler kavgasında üst sınıfların hangi öbeğinin devlete egemen olacağının kavgası verildi. Alt sınıflar bu kavgada özellikle kırmızılardan safında yoğun bir biçimde var oldular fakat kendi taleplerinin esas olduğu bir program çerçevesinde değil ama Shinawatra'nın gelmesini demokrasi ile eşitleyen bir anlayışla bunu yaptılar. Alt sınıfların kendi bağımsız örgütleri ile taraf olamadıkları bir mücadele çok açık bir biçimde iki otoriterizmin mücadelesine dönüştü. Neoliberal otoriter popülizm ile askeri diktatörlük-Kral-Bangkok elitleri ittifakı arasındaki mücadele şimdilik 2014'te gerçekleşen darbe sonrası ikinci cephe lehine sonlanmış gibi gözüküyor. Bu dönemde ülke bir çok defa çok ciddi biçimde iç

savaşın sınırlarında dolaştı. Bu yıllarda ortaya çıkan güvenlik açığı şu anda cuntaya verilen zımni desteğin en önemli gerekçesi olarak görülüyor.

Tayland'da işlerin bu yönde ilerlemesinde Kralın varlığının çok belirleyici bir rol oynadığının ise altını çizmek gerekiyor. 1932'de devrilmesi sonrasında 1957 sonrasında siyasi mimaride darbelerin meşruiyet kaynağı olarak kendisine yeniden yer bulan Kraliyet ailesi, dünyanın en uzun tahtta kalan yaşayan Kralı Bhumiphol şahsında (resmen 1945'ten, fiilen 1950'den beri tahtta, 2017'deki ölümüne kadar tahtta kaldı) çok önemli bir misyonu yerine getirdi. Sinawatra'ya karşı harekete geçen bloğun merkezi figürünün aslında Kral olduğunun altını çizmek gerekiyor. Kralın danışma meclisi olan Privy Konsey'inin başındaki Prem Tinsulanda'nın ismi öne çıksa da onun Kralın himayesi olmaksızın karar vermesinin mümkün olmadığı açıktır. Son yıllarda hızla değişen bir toplum olmasına rağmen açıkça cumhuriyetçi hiç bir hareketin ortaya çıkmamış olması, Kralın benzersiz bir otoriteyi elinde bulunduruyor olması iktidar bloğu açısından çok önemli bir işleve sahiptir. Uzun bir süre hastanede mekanik yöntemlerle yaşatılan Kralın 2017'de gerçekleşen ölümü sonrasında Tayland'ın derinlerde birikmeye devam eden politik gerilimlerinin yenilikçi sonuçlar üretebilmesi mümkün olabilecektir. Fakat bu noktada, Kral hayatını kaybetmiş olsa da yeterince güçlü doneler bulunmamaktadır. 2014 darbesi sonrasında dünyanın askeri cuntanın atadığı bir hükümetle yönetilen tek ülkesi ünvanını bir süre taşıyan Tayland, 2010'ların ikinci yarısında tüm dünyayı etkisi altına alan popülizm ve otoriterleşme dalgasının işaret fişeği rolünü oynadığının altı çizilmelidir.

Tayland, orta sınıfların büyümesinin doğrudan demokratikleşme sonucu doğurmayacağını da açık bir delili durumundadır. Shinawatra karşıtı sokak eylemlerini düzenleyen PAD, doğrudan darbeci ve Kralcı güçlerin sözcülüğünü üstlenmişlerdi. Küreselleşmenin bütün dünyada alt sınıflarla orta sınıflar arasında bir gerilim yarattığı bilinmektedir. Popülist politikalar alt sınıfların desteğini kazanarak sermaye sınıfı içindeki fraksiyon mücadelelerinde inisiyatif kazanmaya çalışan gruplar tarafından geliştirilmektedir. Bunun karşılığında alt sınıflara sağlanan kimi maddi olanaklar, orta sınıflarda sahip oldukları statü ve imtiyazları kaybettiklerine dair bir algı yaratmaktadır. Birçok popülist iktidar, “dost düşman” karşıtlığını

yeniden üretebilmek için alt ve orta sınıflar arasındaki gerilimin yükselmesini bir yönetim stratejisi olarak da tercih etmektedir. PAD, Kralın sağladığı dokunulmazlık ve meşruiyet alanında bütün liberal ve demokratik değerleri tartışma konusu haline getiren elitist bir ideolojik tutumu savunmuş, “bir kişi bir oy” ilkesinin askıya alınmasını açıkça desteklemiştir. Açıkça asker göreve çağrılmış, Kralın meşruiyeti hiçbir biçimde sorgulanmamış tam tersine kraliyet rengi sarı, grubun ana simgesi haline dönüşmüştür. Geçmişte sol ve komünist görüşleriyle tanınan kimi isimlerin de bu reaksiyoner ideolojik tutumu benimsemesi, Kral-Ordu-Bangkok sermayesi triumvirasının ülkenin ideolojik ikliminde yarattığı çarpıcı bir sonuçtur. Kralın mutlak otoritesi iktidar bloğu içerisindeki bir çatlağın demokratikleşmeye yol verebileceği bir konjonktürü neredeyse olanaksız hale getirmiştir. 1932 Devrimi’nin ortada bir kral yokken bile hanedanı lağvetmeyi düşünemeyişi, bunu önerecek fraksiyonlarını tasfiyeye girişmesi, hanedanın iktisadi olanaklarını ortadan kaldıracak bir toprak reformuna girişmemesi böylesi bir tarihsel gelişimin de koşullarını yaratmış oldu. 1957’de Sarit iktidarı döneminde Kralın merkezde olduğu bir rejimin restorasyonu, Çin, Sovyetler Birliği ve Vietnam ile aynı bölgede bulunan Tayland’ın istikrarı için ABD tarafından da güçlü bir biçimde desteklendi.

Popülizmi bir demokratikleşme olanağı olarak gören yaklaşımlar açısından da Tayland önemli dersler içermektedir. Alt sınıfların otonom örgütlenmesinin yokluğunda güçlenen popülist hareketlerin demokratikleşme yönünde bir adım atma kabiliyetinin bulunmadığı Shinawatra’nın 6 yıllık iktidar deneyimi tarafından ortaya konmuştur. Shinawatra popülist liderlerin her türlü hesap verme mekanizmasına karşı olması, yargı kararlarını ayak bağı olan bir bürokratik engel olarak görmesi, eleştirel bir basına karşı gösterdiği tahammülsüzlük, kurumlar aracılığıyla değil tek elden yönetime eğilimli olmak gibi tüm otoriter eğilimleri gösteriyordu. Siyasi gücünü bürokrasiye sızmak ve hakim olmak için kullanmaya çalıştı ancak 2006 ve 2014 darbelerinin açıkça gösterdiği gibi bunda başarılı olamadı. *Lese magesté* yasalarının varlığı dolayısıyla da Kralla açık bir hesaplaşma görüntüsü vermemeye çalıştı. Darbelerin arkasında açıkça Kralın bulunduğu bilinmesine rağmen ancak adını bile vermeden “anayasa dışı bir figür aleyhine karşı planlar içerisinde” diyerek Prem Tinsulanda’yı suçlayabilmişti. Bürokrasi içinde hâkimiyetini geliştirme şansı

bulseydi çağdaş popülist otoriter rejimlerden bir tanesine de Tayland'da tanık olacaktık. 2014'te yaşanan darbe ise otoriter rejimin niteliğini farklı bir yönde belirledi. Ancak Shinawatra'nın Kralın aldığı net tutum karşısında arkasındaki devasa halk desteğine rağmen kararlı bir tutum sergileyememesi ve sürgüne gitmesi, mücadele etmek yerine sürekli kurumsal uzlaşılar aramaya çalışması 2006-2014 yılları arasında kendisini destekleyen alt sınıfların giderek otonom bir örgütlenme geliştirebilme olanağını da yarattı. Sarı Gömlekliler karşısında sokaklara çıkarak eylemler yapan Kırmızı Gömlekliler (Diktatörlüğe Karşı Demokrasi için Birleşik Cephe) böylesi bir otonom örgütlenme olmanın izlerini taşımaktaydı. Bangkok elitlerinin ve orta sınıfların kendilerini insan olarak dahi bile görmeyen yaklaşımları karşısında başta seçme ve seçilme hakları olmak üzere temel vatandaşlık haklarını savunmak için çok güçlü etkinlikler gerçekleştirdiler. Bunların en önemlisi ise Bangkok'taki Mart-Mayıs 2010 işgaliydi ki yaklaşık 100 kişinin ölümü ile sonuçlanan bir ordu saldırısı ile bastırılabilirdi. 1976'daki Thammasat Katliamı gibi 2010 katliamı da otonom halk örgütlenmesi deneyimlerini şiddet yoluyla ezerek demokratikleşme tehdidini ortadan kaldırdı. Ortaya çıkan hareketin gücü, 2014 sonrasında seçimleri ve her türlü demokratik olanağı ortadan kaldıran bir darbenin dışında sürecin yönetilebilme olanağının kalmadığının da bir ifadesi olarak okunmalıdır. Bu deneyim, sağ popülist bir hareketin ancak karizmatik liderin yönetme kapasitesi çöktüğünde bir demokratikleşme olanağı yaratabileceğini düşündürmelidir. Karizmatik liderin başlattığı ancak denetiminden kaçırıldığı bir hareket bir demokratikleşme olanağı yaratabilir.

6. BRUNEİ VE GÜNEY ASYA'DA RANTİYE DEVLET

Borneo adasında Malezya'ya bağlı topraklar arasında sıkışmış yaklaşık 5765 kilometrekare yüzölçümü ve 450 bin kişilik nüfusuyla bir mikro devlet olan Brunei Darussalam Sultanlığı'nın Malezya, Endonezya ve Filipinler gibi güçlü bölgesel devletler arasında varlığını sürdürebilmiş bulunması, nüfusunun yaklaşık %70'i Malay Müslüman olmasına rağmen Borneo adasındaki eski İngiliz sömürgeleri Sarawak ve Kuzey Borneo bölgeleri gibi Malezya'ya katılmamış olması, bölge açısından sıra dışı olarak nitelenebilecek katı bir mutlak monarşi olarak siyasi rejimini koruyabilmesi 1962'de yaşanan kritik bir kırılma anının yarattığı güzergah bağımlı bir sürecin sonunda ortaya çıkmıştır. 2. Dünya Savaşı sonrasında Mısır'da yaşanan Süveyş Krizi'nin hızlandırdığı klasik İngiliz sömürgeci rejimlerinin dönüşümü sürecinin bölgeye Brunei'ye yansımaları uzun bir iç karışıklık süreci sonrasında Malezya'nın bir Malay Federasyonu olarak ortaya çıkışının yarattığı sancılar aracılığıyla gerçekleşmiştir. 1949 Çin Devrimi sonrasında yoğun bir Çin kökenli nüfusa sahip Malezya, uzun bir iç karışıklık sürecinden geçmiş Malay Olağanüstü Hali adı verilen bu iç savaş komünistlerin bastırılması ile sonuçlanmış, oluşan bu güç dengesi birleşik ve güçlü Malay Federasyonu'nun inşası ile taçlandırılma aşamasına gelmişti. 1929'da bölgede bulunan zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarıyla Brunei Sultanlığı, ortaya çıkacak Malezya açısından son derece jeostratejik bir öneme sahipti. Dönemin önemli bölgesel gücü Endonezya, sola ve komünist partisine yakın duran Sukarno liderliğinde Çin Halk Cumhuriyeti ile de ittifakını güçlendirerek bölgesel gelişmelere müdahil olmak istiyor ve bir İngiliz emperyalizmi projesi olarak gördüğü Malezya'nın istikrarlı varoluşunu kendi üzerindeki basıncı arttıracak bir gelişme olarak okuyordu. İşte tarihe 1962 Brunei Ayaklanması olarak geçen kısa süreli ancak önemli sonuçlar yaratan kritik kırılma anı böylesi bir güç ilişkileri ağının içinde gerçekleşti.

Varlığını sürdüren Bolkiah Hanedanı'nın izlerini 15. yüzyıla kadar sürmek mümkündür. Bölgede Batılı güçlerin güçlü bir varlık göstermeye başlamasıyla etkinliğini giderek kaybeden Sultanlık, Borneo adasının tümünü kapsayan egemenliğini yitirdi ve 1847'de yapılan anlaşma sonrasında dış işler konusunda tamamen Birleşik Krallığa bağımlı hale geldi. Brunei Darussalam Sultanlığı (bundan sonra Brunei) 1888 yılında aynı ülkenin bir protektorası olarak kabul edildi. 1906'da yapılan anlaşmaya göre din işleri dışında tüm konularda karar verme yetkisi İngilizlerde olacaktı. 1906'da yenilenen anlaşma sonrasında monarşinin yetkileri sadece din işleri ile sınırlandı, sömürge Valisi diğer tüm konularda tek yetkili haline geldi. 1906-1959 yılları arasında 2. Dünya Savaşı'nda yaşanan Japon işgali dışında İngiliz yönetimi altında yaşadı. 1959 yılında iç işlerinde bağımsızlığını elde etti (Croissant, Lorenz, 2018, 18).

Hanedanın mutlak hâkimiyetine dayanan bir siyasi rejime sahip olan Brunei'de *Malaya İslami Beraja* devletin resmî ideolojisi olarak işlev görmektedir. Malay etnik kökeni, İslam dini ve köklü bir tarihsel geçmişe sahip olduğu iddia edilen hanedanı bir bütün olarak, siyasi en önemli meşruiyet kaynağı olarak değerlendirilmektedir. 1967'de tahta çıkan şu andaki Sultan Hassan el Bolkiah, hanedanın tahttaki 29. üyesidir. *Beraja* kelimesi yaklaşık 600 yıldır yürürlükte olan ve Malay kimliğine özgü bir monarşi geleneğini olarak tarif etmek için kullanılmaktadır. İslam'ın siyasi sistem içindeki ağırlığı giderek artmıştır. Şafii mezhebine yakın bir İslam anlayışı ülkeye hakimdir ve temel eğilimin devlet işlerinin çok daha fazla dini esaslara göre yapılandırılmasına dönük olduğu tespit edilebilir. 1994'te ilk İslami banka kuruldu. Hanedanın yakın tehdit olarak en tedirgin olduğu gelişme selefi, radikal, Siyasal İslamcı akımların toplum içerisinde taban bulmasıdır. Dolayısıyla böylesi bir hareketin talep edebileceği her istek neredeyse hanedan tarafından öncesinde hayata geçirilmektedir. Ekim 2013'te Sultan Hassan el Bolkiah ülkedeki Müslümanları ilgilendiren konularda şeriat yasalarını uygulamak istediğini açıkladı. Brunei bu açıdan ceza kanunları içerisinde şeriatın uygulanmasına alan açan tek Güney Asya ülkesi durumundadır. Diğer petrol zengini Körfez ülkelerinde de olduğu ülkede vatandaş olmayan büyük bir göçmen işçi grubu bulunmaktadır. 450 bin kişilik nüfusun %65'i vatandaşlık hakkına sahiptir. 1959'da kabul edilen Anayasa'ya göre

güçler ayrılığı geçerli değildir ve bütün yetkiler Sultanda toplanmaktadır. Brunei, bir yasama organı için ulusal ölçekte genel seçim gerçekleştirmeyen 5 ülkeden biridir. En son Ağustos 1962 yılında yapılan seçimler bir daha tekrarlanmamıştır. 1962 Ayaklanması sonrasında ilan edilen sıkıyönetim ise hala yürürlüktedir. Sultan, 10 kişilik Kabinesinde Başbakan, Savunma ve Ekonomi Bakanı görevlerini de bilfiil kendisi yürütmektedir (Talib, 2002, 136).

Ülkenin en önemli gelir kaynağı olan petrol 1929 yılında ilk olarak Seria bölgesinde keşfedildi. 2. Dünya Savaşı sonrasında off shore petrol araştırma teknolojilerinin geliştirilmesi sonrasında 1963 yılında Ampa bölgesinde yeni yataklar bulundu. Yine aynı bölgede bulunan doğal gaz yataklarından elde edilen 1972 yılında Shell Brunei tarafından kurulan bir rafineri tarafından LNG'ye dönüştürülmeye başlandı. Ülkenin tüm LNG üretimi Japonya ile yapılan uzun süreli bir anlaşmaya uygun olarak Japonya'ya ihraç edilmektedir. 1969-1970'de bulunan petrol yatakları ülkenin petrol üretiminin günlük 250 bin varile ulaşmasını sağladı. Petrol yataklarının tamamı Brunei Shell ve Brunei Devleti ortaklığı tarafından işletilmektedir. Brunei Devleti'nin petrol kaynaklarını işleyebilmek için Shell'e bağlı olması ülke için zaman zaman "Shellfare State" tabirinin kullanılmasını mümkün kılmaktadır (Hamzah, 1981, 93). Ülkenin sahip olduğu petrol geliri rejimin meşruiyetini üretmekte etkin bir biçimde kullanılmaktadır. Brunei, çoğunlukla müslüman nüfusa sahip ülkelerle karşılaştırıldığında İnsani Gelişmişlik Endeksi sıralamasında en üstte yer almaktadır. Hiçbir ülke vatandaşı gelir vergisi ödememektedir, eğitim ve sağlık ücretsiz olarak devlet tarafından karşılanmaktadır, konut giderleri devlet tarafından sübvansede edilmektedir ve 60 yaşında tüm vatandaşlar emeklilik hakkı elde etmektedir (Müller, 2015:162). Küresel ölçekte düşme eğiliminde bulunan petrol ve doğalgaz fiyatlarının birçok diğer rantıye devlette olduğu gibi Brunei'de de siyasal istikrar üzerinde ne gibi etkilerde bulunacağı belirsizdir. GSMH'nin %70'inin petrol ve doğalgaz ihracat gelirinden kaynaklanıyor olması ve son yıllarda yaşanan üretimin çeşitlendirilmesi arayışlarının sonuç vermemesi bu belirsizliği arttıran etkenlerdir.

6.1 “Dayanıklı Monarşi”yi Yaratan Kritik Kırılma Anı olarak 1962 Brunei Ayaklanması

Güneydoğu Asya’daki bütün İngiliz topraklarının Malezya, Singapur ve Kuzey Borneo’yu da içerecek biçimde tek bir büyük federasyon çatısı altında bağımsız devlet statüsü kazanması, 1957’de Malezya’nın bağımsızlığını elde etmesi ve 1960’da komünist kalkışmayı bastırarak olağanüstü hale son vermesi sonrasında önemli bir gündem haline geldi. Bölgede Sukarno yönetiminde giderek güçlenen ve Çin Halk Cumhuriyeti ile yakınlaşması sonrasında giderek bölgesel bir güç haline gelen Endonezya’nın yarattığı tehdit algısına karşı Malay nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerin güvenlik yapısını güçlendirmek bir gerekçe olarak öne sürülmektedir. Kasım 1961’de Singapur benzer bir güvenlik gerekçesiyle Malezya bayrağı altında birleşmeyi “arzulanır bir hedef” olarak açıkladı. İngiltere de Malezya’nın genişlemesini desteklemekteydi. Dönemin Güneydoğu Asya Genel Komiser Yardımcısı Denis Allen, bir mektupta İngiliz politikasını şöyle özetlemekteydi “sonuçta ulaşmak istediğimiz nokta Borneo’daki üç bölgenin ve mümkünse Singapur’un Malezya’yla birleşmesi olmalıdır. Brunei ve Malezya birleşmesi konusunda yardımcı bir tarafsızlık içerisinde olmalı, aceleci davranmamalıyız. Kuzey Borneo ve Sarawak’ın arasında yakın işbirliği için her makul yol denenmeli ama acele edilmemelidir.” Brunei Sultanının 1960-61’deki eğilimi de Malezya’ya katılma yönündeydi (Majid, 2007, 47). Ancak halledilmesi gereken pürüzler vardı. Bunlardan en önemlisi birleşme durumunda Sultanın yasal statüsünün ne olacağıydı. Sultan statüsünü ve petrol gelirleri üzerindeki yetkilerini büyük oranda koruyabileceği bir birleşmeden yanaydı. Sultanın öncelikli kaygısı hiç kuşku yok ki kendini koruma yeteneği olmayan bu küçük devletin güvenliğini uzun vadede güvence altına alabilecek bir düzenlemenin ortaya çıkmasıydı. Sultan üzerinde baskıyı arttıran iç faktörler de vardı. Anayasal düzene geçildikten sonra halkın katılımını kurumsallaştırma yönünde güçlü bir talep oluşmuştu. Daha önce Endonezya Bağımsızlık Savaşı’na katılmış genç karizmatik lider A. M. Azahari’nin başkanı olduğu Brunei Halk Partisi (*Parti Rakyat Brunei-PRB*) Malezya’ya katılım öncesinde Borneo’da bulunan Sarawak, Kuzey Borneo ve Brunei topraklarının Sultanın hâkimiyeti altında birleşmesini savunan Borneo milliyetçisi bir tutumu

savunmaktaydı. Bir siyasetçiden ziyade maceraperest bir müflis iş insanı görünümündeki Azahari'nin halk nezdinde önemli bir desteği vardı. Partinin Sultanı karşısına almayan çağrılarını her ne kadar saray nezdinde memnuniyet yaratsa da Azahari'nin güçlü halk desteği Brunei'nin geleceği açısından bir belirsizlik süreci içerisinden geçilirken aynı zamanda önemli bir tedirginlik kaynağıydı (Shaw, 2016, 702). Sultanın demokrasi ve anayasal meşruiyet konusunda kesinlikle ikna olmadığı, mümkün ilk fırsatta da partileri ortadan kaldırmak isteyeceğine dair değerlendirmelere İngiliz Dışişlerinin iç yazışmalarında rastlamak mümkündü (Majid, 2007, 52). İngilizler PRB'nin ve Azahari'nin toplumsal desteğinin farkına varmışlardı. Azahari'yi komünistler ve Endonezyalılar ile ilişki geliştirmekten uzak tutmak için Sultan ile uzlaştırmak istiyorlardı. Sultanın Malezya ile birleşme konusunda istekli olduğunu, Azahari'nin de sürecin parçası haline getirilirse sorun çıkarmayacağını öngörüyorlardı. Ancak Azahari ile Sultan arasında seçimler sebebiyle yaşanan tartışma çözüme kavuşmazsa PRB'nin Sultanı engelleyecek kapasiteye sahip olduğunu düşünüyorlardı.

Anayasa Eylül 1959'da Sultan tarafından ilan edildi. Buna göre 33 kişilik Yasama Konseyinin 16 üyesi yapılacak genel seçimle belirlenecekti. Anayasanın ilan edilmesi sonrasında Sultan, Malezya Federasyonu'na katılma konusunda daha istekli görünmeye başlamıştı ancak ülke içinde bu konuda ciddi bir tepkin doğması eğilimi de güçleniyordu. Dönemin Malaya Başbakanı Tunku Abdul Rahman'ın Brunei kamuoyunda diplomatik nezaketsizlik olarak algılanan kimi yorumları da bu tepkinin PRB tarafından daha da rahatça geliştirilmesine yol açtı. Tunku'nun, Londra'daki bir basın konferansında Brunei'nin bağımsız bir ulus olamayacak kadar küçük olduğunu söylemesi bir aşağılama olarak algılanmıştı. PRB benzer birkaç sorun yaşandıktan sonra yaptığı bir açıklamada Tunku'yu "büyük güçlerin maşası ve yabancı orduları Güneydoğu Asya'ya geri getirme telaşında olmakla" eleştirdi.

Brunei kamuoyunda Malezya ile birleşme konusunda karşıtlık güçlenirken Sultan 1961 Eylül'de yapılması beklenen seçimi ertelemesi ülke içinde tansiyonu yükseltti. PRB 6 Ağustos'ta en büyüğünü gerçekleştirdiği bir dizi eylemi hayata geçirdi. Bu eylemler sonrasında Sultan tansiyonu düşürmek için kimi adımlar attı. Seçimlerin en geç Ekim 1962'de yapılacağını, Malezya Federasyonu'na katılma konusunda halka

danışılmadan karar alınmayacağını taahhüt etti. Azahari de Malezya önerisini incelemek üzere kurulan resmî komiteye katılmaya davet edildi.

Ekim 1962’de yapılan seçimler öncesinde iki küçük partiyi birleştirerek PRB karşısında Malezya’ya katılmayı destekleyen bir alternatif çıkarılmak istense de başarılı olunamadı. Seçimlerde PRB tam anlamıyla bir üstünlük kazandı. Bu başarı Malezya ile birleşme konusunda kesin bir karşı çıkış sonrasında geldiği için Sultanın durumunu zora sokmuştu. Bu arada PRB’yle bağlantılı olduğu düşünülen TNKU (*Tentera Nasional Kalimantan Utara* - Kuzey Kalimantan Ulusal Ordusu) adlı bir silahlı örgüt de Sarawak’ta ve Endonezya Borneo’sunda varlığını hissettirmeye başlamıştı. TNKU tarafından verilen askeri eğitimin gerçekte Endonezya tarafından sağlandığı düşünülüyordu. Aralık ayının ilk günlerinde Azahari partisinin Yasama Meclisi’nin ilk toplantısında şu kararları alacağını açıklamıştı: 1- Malezya’nın teklifinin reddedilmesi 2- Sarawak ve Kuzey Borneo’da Brunei hakimiyetinin tesisi 3- Borneo Federasyonu’nun bağımsızlığının en geç 1963 yılında İngiltere tarafından kabul edilmesi. Anayasa 16’sı seçimle gelen 33 kişilik bir Yasama Meclisi öngörmekteydi. Yapılan seçimlerde bağımsızlığı savunan ve 1956 yılında kurulan PRB meclisteki tüm sandalyeleri kazandı. Parti hem bağımsızlığı hem de ülkenin petrol kaynakları üzerinde tam olarak hakim olmasını savunuyordu. Sultan ise Birleşik Krallıktan bağımsız kalınca Endonezya, Malezya karşısında ayakta kalamayacak kadar güçsüz olmaktan çekiniyordu. Dolayısıyla bağımsızlık konusunda ayak sürümekteydi. Malezya federasyonuna katılmak üzere başlayan görüşmelerde, petrol gelirleri üzerinden ödenecek vergi oranı konusunda yaşanan bir anlaşmazlık Brunei’nin geri çekilmesine yol açmıştı. Sultan iktidarını, Shell ise gelirlerini korumak niyetindeydi. Malezya ile birleşme konusunda Shell’in de istekli olmadığı biliniyordu. 1963’te daha zengin petrol yatakları bulununca Brunei Malezya’ya katılma konusunda belirgin biçimde geri adım attı.

Partinin yaklaşımlarından rahatsız olan Sultan, Birleşik Krallık ve Shell Brunei ortak tutum alarak Meclis’in toplantıya davet edilmesi sürecini geciktirdiler. Bunun üzerine 8 Aralık 1962’de parti tek taraflı olarak bağımsızlık ilan etti ve ardından da bir isyan başlattı. Azahari, isyanın başlamasından kısa süre sonra Filipinler’in başkenti Manila’da yaptığı basın toplantısında Brunei Sultanının, Birleşik Krallık

kontrolündeki üç Borneo bölgesinin birleşmesiyle bir bağımsız devlet kurulduğunu açıkladığını ve kendisini de Başbakan ve aynı zamanda Dışişleri ve Savunma Bakanı olarak atadığını duyurdu (Majid, 2007, 79). Azahari, tamamı yerel halktan güçlerden oluşan 20bin kişilik Kuzey Borneo ordusunun da kentlerin hâkimiyetini ele geçirdiğini de ekledi.

TNKU 7 Aralık'ta gerçekleştirdiği bir toplantıda ani bir saldırının kendilerine büyük bir askeri üstünlük kazandıracağını planlamışlardı. İsyanı Yasama Konseyi'nin ilk toplantısını yaptığı sırada başlatmayı planlıyorlardı fakat ilk toplantı tarihi Sultan tarafından sürekli erteleniyordu. Kimi tutuklamaların gerçekleşmesi sonrasında ise planlarının ifşa olduğu kaygısına kapıldılar. TNKU, yeterli eğitime ve donanımına sahip bir güç görünümünde değildi. Adada İngilizlerin bulunmamasını ve yerel polis gücünün güçsüz olmasını avantajları olarak görüyorlardı, amaç Sultanı bağımsızlık bildirgesini kabul etmeye zorlamaktı. Polis merkezleri ele geçirilecek, buradaki silahlar ordunun olmayan silahları böylece ikmal edilecekti. Seria'daki petrol bölgesi ele geçirilecek, burada çalışan Shell yetkilileri ise İngiliz Hükümetiyle yapılan pazarlıklarda rehin olarak kullanılacaktı. Seçimlerden alınan yüksek oydan da yol çıkarak isyana sadece de Brunei'den değil adanın diğer İngiliz bölgelerinden de halkın destek vereceğini umuyorlardı. Ülkede konumlanmış İngiliz askeri bulunmaması ve Brunei City'deki havaalanının ele geçirilmesi durumunda İngilizlerin asker ikmalinin çok zorlaşması bu yorumu destekliyordu.

Fakat silahlı güçler harekete geçtiklerinde büyük bir dağınıklık ve acemilik içerisinde hareket davrandılar. Yüksek Komisyon Üyesi İngiliz diplomat W. J. Parks'ın evi basılarak teslim alındı, fakat elleri kolları bağlı bir biçimde bırakıldı. Sultanın rehin alınması planlanmakta idi ancak Sultan kendisine verilmek istenen Bağımsızlık dilekçesini reddedince Saray'a kadar giden isyancılar ne yapacaklarını bilemez biçimde kaçtılar. İsyanın ilk gününde saat 18.00 olduğunda 200 TNKU üyesi teslim olmuştu bile. İsyanlılar enerji santralini ele geçirmişlerdi ancak radyo ve telgraf ofisi çalışmaya devam ediyordu. Brunei City'deki Merkez Polis Karakolu da beklenmedik bir direniş gösterdi. Bu direniş de isyancıların iradesini kırmış görünüyordu. Oysa İngilizler de isyanın tam bir istihbaratına sahip olmamanın zafiyetini gösterdiler. Singapur'daki birlikler Brunei'ye gelene kadar isyancılara gerekli konumları ele

geçirmeye yetecek kadar zaman kalmıştı. Ancak onlar bu şansı yeterince değerlendiremediler. Deneyimleri ve donanımları son derece yetersiz, kolay bir zafer beklentisi içinde olan ve iyi yönetilmeyen bir isyancı topluluğu söz konusu idi. Sultan Saray'ından çıkarak saldırganların püskürtüldüğü Merkez Karakolu'na gitti. İsyancılar Seria'da bulunan petrol yataklarını ele geçirince, Brunei ile Birleşik Krallık arasında 1959 yılında imzalanan güvenlik anlaşması gerekçe gösterilerek İngilizler tarafından Gurkha birlikleri Brunei'ye getirildi. İsyan 6 gün sonra tamamen ezilmişti. İsyanın sona ermesinden 2 gün önce ilan edilen Sıkıyönetim hala geçerliliğini koruyor. Anayasa isyan sonrasında askıya alınmış durumda, 1962 sonrasında serbest seçimler bir daha asla gerçekleşmedi. 31 Aralık 1962'de Anayasa askıya alındı. Çoğu insanın sokağa çıkma yasağı kelimesinin anlamını bile bilemediği koşullarda sokağa çıkma yasağı ilan edildi.

Sultan ile Azahari arasındaki ilişki üzerindeki sır perdesi hala büyük oranda varlığını korumaktadır. İngilizler Kral ile isyancılar arasında bir işbirliği olduğu yönünde güçlü bir izlenime sahiptir. Genç erkeklerin %80'inin bir biçimde isyanla ilişki içinde olduğu tahmin edilmektedir. İsyanla ilgili tutuklanan ve sayıları 2 bin ile 6 bin arasında değişen TKNU üyelerinin tamamı Bruneili Malay müslümanlardan oluşuyordu. Nüfusun yaklaşık %30'unu oluşturan Çinlilerden ise katılan yoktu. Bu kadar çok kişinin isyanı desteklemesi, Azahari'nin Sultanın da kendilerini desteklediği söylentisini başarıyla yayması ile ilişkili olmalıdır. Sultanın Müslüman Malaylar üzerindeki otoritesini kaybettiğine dair bir iz bulunmamaktadır. Her ne kadar sonuçlardan yola çıkarak açıklamalar yapmak anlamsız olsa da Sultanın iktidarını kaybetmesine yol açacak Malezya'ya katılma veya Meclis'te büyük çoğunluk kazanan PRB'yi tanıma yükümlülükleri de isyanın sonuçlarıyla ortadan kaldırılmış olması, isyancıların ne yaptığını bilmez hareketleri ile birleşince Sultanın isyanı kendi amaçlarına ulaşmak için manipüle ettiği rahatlıkla kabul edilebilir. Azahari'nin ve Endonezyalıların koşulları olduğundan daha elverişli olarak algılamalarını sağlayacak bir karartma ile karşılaşmış olmaları kuvvetli olasılıktır. Azahari isyan günlerinde Filipinler'den yaptığı bir açıklamada Sultanın kendileriyle birlikte hareket ettiğini ilan etmişti. The Straits Times'ın 12 Aralık tarihli nüshasında ise Sultanın isyanı desteklediğine dair iddialar ortaya atılmıştı. İsyancıların en

azından bir kısmı Sultanın kendilerini desteklediğini ve kurulacak Kuzey Borneo Federasyonu'nun başına geçeceğini düşünmekteydiler. Gurkha Birlikleri adaya çıktıktan sonra ortada somut bir tehlike olmamasına rağmen Sultanın saraydan alınarak Merkez Karakolunda bir hücrede ikamete zorlanması da kimi yorumlarda İngilizlerin de böyle düşündüğünün ispatı gibi okunmuştu. Malezya Hükümeti'in derhal 150 polis gönderme taahhüdü karşısında Malay Sultanının Malezya Federasyonu'na katılma şartı öne sürmesinin Sultan Bolkiah tarafından kesinlikle reddedilmesi de aslında Malezya'ya katılmanın Sultanın öncelikli düşüncesi olmadığını da gösteriyor. İsyanın kaybedenlerinden en başta geleni ise adadaki İngiliz Baş Komiseri Denis White idi. White isyanla ilgili gerekli istihbaratı sağlayamaması ve isyan başladığında adada olmaması gibi sebeplerden dolayı İngiliz Sömürge Bakanlığı tarafından günah keçisi ilan edildi. White'ın tasfiyesi de Sultan için iyi haber anlamına gelecekti çünkü o da Brunei'nin Malezya'ya katılması için zorlanması fikrine katılmaktaydı.

İsyanın bastırılması sonrasında ise 1963-66 arasında Endonezya tarafından doğrudan desteklenen grupların, bunların yetmediği noktada da Endonezya ordu birliklerinin saldırıları Brunei için yeni bir tehdit haline geldi. Bu saldırıların gerçek amacı Malezya Federasyonu'nun Borneo adasında varlık göstermesinin engellenmesiydi. Endonezya Nisan 1963-Nisan 1964 döneminde kendi denetimindeki Borneo'dan (Kalimantan) İngiliz yönetimindeki Borneo'ya saldırıları yönlendirdi. Bu güçlerin yetersiz kalması sonrasında ise Mayıs 1964-1966 yaz dönemleri arasında ise doğrudan Endonezya askeri birlikleri saldırıları yürüttü. Dönemin Endonezya Devlet Başkanı Sukarno'nun temel hedefi "Malezya'yı ezmek" (*Ganyang Malaysia*) ti. 1962'den başlayarak 1966 Yazına kadar devam eden askeri hareketliliği (*Konfrontasi*) bir bütün olarak Endonezya'nın Malezya'nın güneye genişlemesini engelleme çabası olarak da okuyabiliriz. Endonezya'nın bu çabası askeri olarak değilse de siyasi olarak amacına ulaştı.

Endonezya Devlet Başkanı Sukarno, Brunei'nin "bağımsızlık mücadelesi"ni tüm gücüyle desteklediğini açıklamıştı. Azahari'nin partisi Borneo adasında Malezya'ya bağlanacak tüm bölgelerin bağımsız bir devlet olarak birleşmesini ve Brunei Sultanı tarafından yönetilmesini talep etmekteydi. Azahari isyan ettiği Sultanın daha büyük

bir ülkeyi yönetmesini talep eden bir programa sahipti. Bu programın Endonezya'nın Güney'e doğru genişleyecek ve petrol zengini Brunei'yi de katarak önemli bir bölgesel güç haline gelecek Malezya'nın genişlemesini durdurmak istemesi ile yakın ilişkisi olduğu rahatlıkla anlaşılmaktaydı. Benzer biçimde aynı dönemde Endonezya'nın en etkin politik gücü olan Endonezya Komünist Partisi de Malezya'yı sınırlarının yakınlarında bir emperyalist güçler yoğunlaşması olarak okumaktaydı. Sukarno kendisini milliyetçilik ve komünizmin Yeni Yükselen Güçleri'nin lideri olarak görmekteydi. Maocu Çin ile yakın ilişkileri bulunmaktaydı. Brunei isyanı sonrasında Ocak 1963'te Çin Dışişleri Bakanı Zu en Lay ve Sukarno birlikte Brunei'nin milli kurtuluş mücadelesini desteklediklerini açıkladılar. Yine Nisan 1963'te Endonezya'yı ziyaret eden Çin devlet Başkanı Liu Şaoi iki ülkenin kolkola yoldaş ülkeler olduğu açıklamasını yaptı. Her iki ülke de Malezya'nın yeni-emperyalist bir proje olduğu konusunda hemfikir. Bu projenin ortaya çıkabilmesi Malezya'da 1950'lere damgasını vuran Komünist kalkışmanın ezilmesi ile mümkün olmuştu. Endonezya 1960'ların ilk yarısında Sukarno, Ordu ve Komünist Partisi arasındaki bir güç dengesinde yönetilmekteydi. Komünist Partisi, hem Malezya'daki anti-komünist yapıya tepkisinden hem de Borneo'da savaşın ordusu iç siyasetten uzak tuttuğu kanaatinden dolayı Confrontation politikasını desteklemekteydi. Endonezya Hollanda sömürgesi The West Irian bölgesindeki taleplerinde ABD Başkanı Kennedy'nin de desteğini almaktaydı. Kennedy, Sukarno'nun komünistlerden uzaklaşması için bu politikanın devamını uygun görmekteydi ancak bu yaklaşımın Kennedy ve CIA arasındaki çelişkili başlıklardan birisi olduğu da not edilmiştir.

1962 sonlarında Endonezya'nın Hollanda Yeni Ginesi konusunda yaşanan sorunu diplomatik bir başarıyla aşmış olması kendisini bir bölgesel güç olarak algılamasını güçlendirdi. 1962 sonundan başlayarak 1966'ya devam eden 4 yıllık karşı karşıya gelme süreci bu algıdan büyük oranda beslendi. Fakat Borneo'daki İngiliz Askeri Gücü'nün komutanı General Walker tropikal ormanlardaki mücadele deneyimini Borneo'ya aktararak sahada askeri dengeyi Endonezya aleyhine dönüştürdü. Özellikle Claret Operasyonu adı verilen ve Endonezya Borneo'suna İngiliz güçlerinin sızması ile gerçekleştirilen taciz operasyonları Endonezya ordusunun

etkinliğini önemli oranda azalttı. Son derece dağlık ve yoğun olarak tropikal ormanlarla kaplı olan alanda Walker komutasındaki İngiliz güçleri kesin bir üstünlük sağladılar. Burada yaşanan yenilginin Endonezya iç politikasına en önemli etkisi ise Sukarno'nun General Suharto tarafından devrilmesi oldu. Bu gelişme Endonezya'yı küresel güç dengelerinde Çin'e yakın ve Bağılantısızlar Hareketi'nin öncü ülkelerinden biri olma konumundan uzaklaştırdı.

Brunei ise Endonezya ve İngiltere/Malezya kampı arasındaki bu çekişmede kendisine önemli bir hareket alanı kazanmayı başardı. Sultan, anayasal rejimi askıya alma ve Malezya'ya katılmama konusunda üzerindeki baskıyı isyan ve sonrasında da Endonezya'nın saldırıları ile dengelemiş oldu. Söz konusu saldırılar bölgeden askeri olarak çekilmek isteyen İngiltere'nin de bu konuda mesafe kat edebilmesine engel oldu. İngiltere 1960'lar boyunca esas olarak Brunei'nin Malezya ile birleşmesini ve güvenlik açısından da bu şemsiyeye sığınmasını istemekteydi. Malezya'ya katılmamayı ve İngiltere'ye kendisini savunma sorumluluğunu yıkabilmeyi başarması aslında Sultanın iyi bir taktisyen olduğunun delili olarak da okunmalıdır. Sultan İngilizlerin Brunei'yi Malezya'ya yaklaştırmaya dönük bütün çabalarına karşı önemli taktiksel hamleler geliştirmeyi becerdi. Fakat bu sonucun ortaya çıkmasında 1963 sonrasında ülkede yeni petrol kaynaklarının bulunmasının ve Shell'in genişleyen yatırımlarının da etkisi olduğunu unutmamak gerekiyor. Bağımsızlık politikasında Sultanı destekleyen ve elini güçlendiren en önemli kozun Shell ve zengin petrol/doğalgaz kaynakları olduğunun altı çizilmelidir.

1966 yılında İngiltere, 1959 Antlaşmasından kaynaklanan Brunei'yi koruma görevini sona erdirmeye karar verdi. Brunei'yi korumakla görevli olan Gurkha Birliği'nin ülkeden çekilecek olması Brunei'yi ülkeyi fiilen savunmasız hale getirecekti. İngiltere'nin bu hamlesi Brunei'yi Malezya Federasyonuna katılmaya zorlamayı amaçlıyordu. Dönemin İşçi Partisi Hükümeti Brunei'nin statüsünü 1970'de sonlandırmaya karar vermişti ve 1962 seçimleri sonrasında ortadan kaldırılan parlamenter sistemin yeniden tesisi için de Sultan Omar Ali Saifuddin III'e basınç uygulamaya başlamıştı. Gerçi 1962'de ortadan kaldırılan Yasama ve Yürütme Konseyleri yeniden kurulmuştu ancak bu sefer üyelerin tamamı Sultan tarafından atanmıştı, 1962 seçimleri fiilen ortadan kaldırılmış oluyordu. Ekim 1967'de adadaki

en üst düzey İngiliz komiser F. D. Webber'in Avustralya'da görevlendirilmesi yeni bir politik krize yol açtı. Webber'in gidişini statükonun ortadan kaldırılmasının ilk adımı olarak gören Sultan, atamayı engellemeye çalıştı, başarılı olamayınca da tahttan feragat etti. Oğlu Hasan Bolkiah 29. Brunei Sultanı olarak tahta çıktı. Sultan Omar, tahttan feragat etmesine rağmen perde arkasından siyaset üzerindeki hâkimiyetini devam ettirdi. Sultanın bu hamlesi sonrasında İngiltere, Brunei'yi demokratikleşmeye zorlama ve Malezya'ya katılma baskısı yapmaktan vazgeçti. Fakat İngiltere'nin ülkenin korunması ile ilgili yükümlülüklerinden vazgeçecek olması Brunei açısından önemli bir tehdit oluştuyordu. Endonezya ve Malezya gibi güçlü komşular Brunei ve zengin petrol yatakları açısından tehdit olarak algılanıyordu. İngiltere'nin tutumundaki değişiklik ise İşçi Partisi hükümetinin yerine Muhafazakar Parti'nin iktidara gelmesiyle yaşandı. 1971 yılında Muhafazakar Parti hükümeti sırasında İngiltere ile Brunei arasında yeni bir anlaşma imzalandı. Buna göre ülkenin savunması ve dış politikası konusunda İngiltere'nin sorumluluğu öncesindeki gibi devam edecekti. İngiltere aynı zamanda Brunei'ye iç politika kararları konusunda tavsiyede bulunma yetkisinden de feragat etti. Gurkha birlikleri ise Brunei savunmasının temel taşı olarak adada bulunmaya devam edecekti. Bu birliklerin rolünün, iç güvenlik açısından da ne kadar önemli olduğu ise 1962 İsyanından beri hafızalardaydı.

Anlaşmanın Brunei'nin bağımsızlığını kazanması ile beklentileri rafa kaldırması Sultanı mutlu etmesine rağmen yeni kurulan BAKER partisinin tepkisini çekti. Parti BM'ye çağrıda bulunarak Brunei'nin bağımsızlığı için gerekli süreçlerin başlatılmasını talep etti. Bu talebin yarattığı sonuç ise Sultanın Yasama ve Yürütme Konseylerini yeniden lağvetmesi, Olağanüstü Hali uzatması ve BAKER partisinin faaliyetlerini sona erdirmesi oldu.

Brunei'nin bağımsızlık gündemini rafa kaldırmayı başarmasından rahatsız olan Malezya, 1962 isyanının artık Endonezya tarafından da açık olarak desteklenmeyen Azahari ile ilişki kurarak kendisini desteklemeye hazır olduklarını ifade ettiler. 1962 isyanının temel programının Malezya'ya katılmayı engelleme olduğu iki taraf açısından da önemini kaybetmiş görünüyordu. Malezya İngiltere'nin protektora statüsünden çıkıp bağımsız kalan bir Brunei'nin kendisiyle birleşmeye mecbur

kalacağını düşünüyordu. Azahari ise ortak hareket etmenin koşulu olarak Brunei’de tutuklu bulunan asilerin kurtarılmasına destek istedi. Malezya bunu kabul etti. Brunei’nin Doğu ve Batı bölümleri arasındaki Malezya toprağı Limbang’a ulaşmayı başarmaları durumunda kendilerine siyasi sığınma hakkı verileceğinin güvencesi sunuldu. Temmuz 1973’te Malezya’nın da dolaylı desteğı ile cezaevinden kaçan asiler planlandığı gibi Limbang’a ulaştılar. Malezya “Brunei bağımsızlık savaşçıları”nı da kullanarak Brunei’nin bağımsızlığı tartışmasını uluslar arası platforma taşıma taraftarıydı. Gerçekten de Kasım 1975’te PRB, Birleşmiş Milletler’de Brunei’nin bağımsızlığını gündem yapmayı başardı. Toplantı sonrasında Brunei Kararı, İngitere’nin alması gereken önlemleri BM kararı haline getirdi. Sonuç metnine göre İngiltere’nin Brunei’de serbest seçimleri yenilemesi, bütün politik partiler üzerindeki yasakların kaldırılması ve bütün politik mültecilerin ülkeye dönüşünün önünün açılması gerekmektedir.

Malezya’nın bu çabalarını destekleyen bir diğer gelişme ise İngiltere’de Ekim 1974’te yeniden İşçi Partisi’nin iktidara gelmesiydi. İşçi Partisi, önceki dönemde dış politika ilkesi haline getirdiğı “Süveyş’in doğusundaki topraklardan çekilme” ilkesine hala bağılı idi.

Aralık 1976’da Dış İlişkilerden ve Commonwealth’ten sorumlu Devlet Bakanı Lord Goronwy Roberts’ın Brunei’ye dönük özellikle Malezya’dan kaynaklı bir saldırı ve işgal olasılığının bulunmadığına dair güvence vermesi üzerine Sultan, bağımsızlığa kapı açan anlaşmayı kabul etti. Malezya’da gerçekleşen hükümet değışikliğı sonrasında Brunei’ye karşı tehditkar tutum ortadan kalktı (Kershaw, 2011: 112). PRB’ye Malezya tarafından verilen destek de sona erdi. Endonezya ise Suharto iktidarında İngiltere ile ters düşecek bir hamle yapmak istemiyordu.

Sonuç olarak 1979 yılında İngiltere ile imzalanan anlaşma ile 1983 sonunda Brunei’nin bağımsız bir ülke olması kararlaştırıldı. 5 yıl olarak planlanan geçiş sürecinde Malezya ve Endonezya ile ilişkiler düzeltildi ve istikrar kazandı. BM ve ASEAN üyelikleri gerçekleşti. Planlandığı gibi 1983’te de ülke bağımsızlığını kazandı.

Şu anda hükümet ülkenin en büyük işvereni durumundadır ve istihdamın %47'si kamuda çalışanlardan oluşmaktadır. Ayrıca gelirin toplumsal paylaşımı konusunda da devlet çok önemli bir rol oynamaktadır. Petrol geliri devletin elinde çok önemli bir patronaj imkânı yaratmaktadır. Her türlü sağlık hizmeti vatandaşlara ücretsiz olarak sunuluyor, pirinç ve konut da devlet tarafından sübvansede edilmektedir. 2015 rakamları ile 500 bin nüfusa sahip ülke dünyanın en büyük 111. Ekonomisine sahip, kişi başına düşen milli gelirde ise 22. sıradadır. Ülkenin milli gelirinin %90'ı petrol ve doğalgaz gelirlerinden kaynaklanmaktadır. Brunei, Güneydoğu Asya'nın 4. Büyük petrol üreticisi durumundadır. Rantiye devletin bütün özelliklerini sergileyen Brunei, güçlü bir güvenlik aygıtının finansmanı için ülke bütçesinin ortalama %15'ini harcamaktadır. Güneydoğu Asya bölgesinde bu oranla Singapur'un ardından ikinci sırada gelmektedir. Gelir seviyesi oldukça yükselen toplum güçlü bir demokrasi talebi geliştirmemekte, devlet ile toplum arasında belirgin bir mesafe korunmaktadır. Devlet kendi sahasına nüfuz etme çabası olmadıkça toplumun yaşamı üzerinde totaliter bir denetim inşa etmemekte, toplum ise siyaset alanından bütünüyle çekilerek kendisine sağlanan mali olanaklar karşılığında temsil talebinden imtina etmektedir. Devletten özerk bir kamusal alanın inşasına dönük sürekli bir denetim söz konusudur. Ülkede günlük olarak yayınlanan üç gazeteden ikisi Sultanın oğullarından birisine aittir (Croissant, Lorenz, 2018).

6.2 Kısa Kritik Kırılma anı – Uzun Güzergah Bağımlı Patika: Brunei Vakası

1962'de yaşanan ve kısa sürede bastırılan isyan, büyük bölgesel güçler karşısında görece güçsüz konumdaki bir Sultanın elindeki imkanları etkin bir biçimde değerlendirmeyi başararak Hanedanının geleceğini güvence altına almasını yaratan uzun bir güzergah bağımlı yaratmasının hikayesi olarak okunabilir. Son derece kısa süren isyan, Sultanı içeride rejim değişikliğine zorlayabilecek PRB'nin ve onunla birlikte ülkeyi bir tür kamusal alana ve demokratikleşmeye taşıyabilecek alanın kapanmasına yol açtı. Brunei, istihdamın çok önemli bir kısmının kamudan kaynaklandığı, petrol sanayisinde çalışan işçilerin ise büyük oranda yerli nüfustan izole yaşayan göçmen işçiler olduğu akılda tutulursa alt sınıfların otonom örgütler yaratma kapasitesinin ne oranda düşük olduğu da anlaşılacaktır. PRB'ye yakın

olduğu gerekçesiyle 1963'te kapatılan sendikaların örgütlenmesi sonrasında da mümkün olmamıştır.

Malezya'ya katılmanın er ya da geç ülke üzerindeki denetimini kaybettireceğini düşünen Sultanın, komünist kalkışmayı yenmiş ve bu anlamda da Soğuk Savaş koşullarında Batı kampı açısından önemli bir potansiyel müttefik olarak görülebilecek Malezya'nın güçlendirilmesi arzusu karşısında kendi varlığını koruyabilmesi kritik kırılma anı öncesinde oldukça küçük bir ihtimal dahilindeydi.

Petrol zengini küçük Körfez ülkelerinden farklı bir durum çünkü burada doğal kaynakların paylaşılması gibi bir gündem oluşmamıştır, çünkü bölgenin en zengin petrol kaynakları yine bölgenin her açıdan en küçük ülkesinin elinde kalmıştır.

7. SONUÇ

Bu tezin temel katkılarını şu şekilde betimleyebilirim:

- 1) Rejim sürekliliği ile kurumsal yapı arasında genellemeci bağlantılar kuran teorik pozisyona karşı tikellikleri, vaka analizinin önemini, kritik kırılma anlarında yaşanan mücadelelerin belirleyiciliğini öne çıkaran bir tarihsel kurumsalcı çizgi savunusu, rejim değişimlerini anlamlandırmak açısından önemli. Demokratik gerileme, demokratik çöküş, otoriterleşme, demokratikleşme literatüründe yapısalcı bir hegemonik söylemin oluşmasına karşı orta ölçekli teorilerin savunusunu gerçekleştirmek. Genellemeci teorilerin ve nitel çalışmaların ortalamacı tutumunun tikel vakalar karşısında yaşadığı açmazları daha da görünür hale getirmek.
- 2) Rejim değişimi süreçlerinde sadece devletlerin değil rejimi demokratikleştirmeye çalışan toplumsal hareketlerin, sosyal sınıfların da kurumsal kapasitesinin belirleyici bir parametre olarak alınmasını savunmak.
- 3) Tarihsel Kurumsalcılığı, Marksist, Weberci ve devlet-toplum perspektiflerinin işlevsel ve eklektik bir biçimde sentezlenebileceği bir potlaç olarak değerlendirmek. Kurumsalcılığın, kurumların sosyal süreçleri şekillendirme kapasitesine sahip, bir epifeonomen olmadıklarına dair vurgusunu Marksizmin toplumsal yaşamda ortaya çıkan gelişmelerin güç ve iktidar ilişkilerini sürekli değişime zorlama yaklaşımını, rejim değişiminin son kertede toplumun kendi içindeki toplumsal kesimler arasındaki çelişki ve çatışmalarının bir tezahürü olan devlet-toplum karşıtlaşmasının bir sonucu olarak yaşandığının vurgulanması ve tüm bunlardan dolayı da olumsuzluğa açık bir süreç olduğunu göstermek.

- 4) Kritik kırılma anında ortaya çıkan güçler mücadelesinde alt sınıfların otonom örgütlenmelerinin varlığının ve belirleyiciliğinin, demokrasinin doğuş ve konsolidasyonu açısından bir zorunluluk olduğunu göstermek.

Birbirine çok yakın coğrafyalarda konumlanmış dört ülkenin birbirinden son derece farklı siyasi rejimlere sahip olmalarını açıklamak için nasıl bir yaklaşım geliştirmeliyiz? Çin, G. Kore, Tayland ve Brunei, Güney/Güneydoğu Asya'nın birbirine yakın konumlanmış bu dört ülkesi çok zengin bir siyasal rejimler yelpazesi ortaya koyuyor. G. Kore ve Tayland uzun süre askeri cuntalarla yönetilmiş, Soğuk Savaş'ta son derece aktif bir biçimde ABD kampında yer almış, anti-komünizmin neredeyse resmî ideolojiye yükseltildiği ülkeler olmak gibi benzerliklere sahip olmalarına rağmen 1990'lardan itibaren giderek çatallanan siyasi gelişmelere tanık oldular. Geddes, otoriter rejimler arasında askeri diktatörlüklerin en dayanıksız olduğunu iddia etmektedir ancak G. Kore ve Tayland örnekleri militarist rejimlerin neredeyse 180 derece farklı politik gelişmelere açık olduğunu göstermektedir. Demokratikleşmenin önemli toplumsal dayanakları arasında görülen kentli orta sınıfların bu iki vakada tamamen zıt yönde politik tutum almaları da toplumsal sınıflara demokratikleşme sürecinde değişmez, ontolojik roller atfeden yapısalcı açıklamaların sınırlarını gösteren önemli bir örnektir. Benzer biçimde küçük bir ada ülkesi ve eski bir İngiliz sömürgesi olan Brunei'de 2013 yılından itibaren şeriat hükümlerini kimi suçların cezalandırılması için esas alacağını açıklayan bir sultanlık, oldukça güçlü bölgesel güçlerin arasında varlığını istikrarını tehdit eden önemli bir tehditle karşılaşmadan sürdürmeye devam etmektedir. Brunei Güneydoğu Asya'nın tek mutlak monarşisidir. Birçok kaynak tarafından demokratik kurumların inşası açısından önemli bir gerekçe olarak lanse edilen bir dönem Anglosakson devletlerin sömürgesi olma faktörü tam tersi yönde sonuçlar yaratmış görünmektedir. Yine benzer biçimde 1980'lerin sonlarından itibaren büyük bir siyasi kriz içine giren komünist parti iktidarları, birçok gözlemci açısından büyük oranda sürpriz olarak değerlendirilen orta şiddette ayaklanmalarda kısa sürede içerisinde devrilirlen 1970'lerde ABD ile etkin diplomatik ilişkiler geliştiren, 1980'lerde piyasa ekonomisinin ülke içindeki alanını giderek geliştiren Çin'de birçok gözlemcinin beklentilerinin aksine siyasi anlamda reform yaşanmamış, ülke demokrasi ile

yönetilir hale gelmemiştir. Bu dört ülke siyaset teorisinin birçok yaklaşımı açısından u değerdirler ancak istikrar kazanmayı da başarmışlardır.

Benzer kültürel, coğrafi ve sosyolojik özelliklere sahip ülkelerin bu kadar zengin bir siyasi rejim yelpazesi ortaya koyması siyasi rejimlerin genel yapısal özellikler tarafından belirlendiğine dair yaklaşımları büyük oranda etkisizleştirmektedir. Bu çalışma boyunca ülkelerdeki siyasi rejimlerin kaynağının ancak ve ancak söz konusu ülkenin siyasi tarihinin kendisine özgü mücadele,  leşki ve gelişmelerinin siyasi kurumlarda yarattığı/biriktirdiği etkilerin bir sonucu olarak anlaşıldığında anlamlı sonuçlara ulaşılabileceğini gösterdim. Birbirine benzer sosyokültürel özelliklere sahip ülkelerde dünyanın çok farklı coğrafyalarında benzerleri gözlenebilen siyasi rejimlerin ortaya çıkmış olması coğrafyanın kader olmadığını göstermektedir.

Siyasi rejimler, toplumsal hayatın yeniden üretimini sağlayan ve koşullayan kurumların genel işleyiş  er evesi ve bunu düzenleyen ilkeler bütünü olarak ele alınabilir. Siyasi rejim, esas olarak devleti oluşturan kurumların işleyiş ilkeleri ve bu işleyişe biçim veren ideolojik kalıpların bir manzumesidir. Siyasi kurumlar, toplumsal yaşamın yeniden üretilmesini sağlayan, kendilerini oluşturan kurucu momentin belirlediği parametrelere göre çalışan aygıtlardır. Kurumlar, istikrar ve sürekliliğin araçları olarak işlev görürler. Kurumlar zaman içerisinde gündelik koşullara uyum sağlayarak aşamalı olarak evrimleşseler ve değışseler bile bir ülkenin siyasi rejiminin ana karakterini belirleyen özellikler belli tarihsel momentlerde, kurucu anlarda, bu çalışmada sıkça kullanıldığı kavramla ifade etmek gerekirse kritik kırılma anlarında sıçramalı olarak dönüşürler. Sivil toplum son derece dinamik, değışken, akışkan bir yapıya sahipken kurumlar bütün bu değışimlere karşılık işleyişte sürekliliği temin etmeye çalışırlar. Toplumsal yaşamın değışime açık ve akışkan olma özelliklerine karşılık kurumlar sürekliliği ve katılımı temsil ederler. Tarihsel gelişimin bir aşamasında bu diyalektik yapının, akışkanlık ve katılım arasındaki bu dengenin çözülmesi siyasal rejimlerdeki dönüşümü tetikleyen bir ara dönemin başlaması kaçınılmazdır. Bu ara dönemi tetikleyen etkenin içsel mi yoksa dışsal mı olduğu tartışması ikincildir. Mutlak bir biçimde içsel ya da dışsal etkenlerin hangisinin kritik kırılma anlarını tetiklediği tartışmasını sürdürmektense, kritik

kırılma anlarının ortaya çıkardığı dinamiklere yoğunlaşmak daha anlamlı sonuçlar üretilmesini sağlayacaktır.

Kritik kırılma anları, siyasi rejim değişim dinamiklerinin etkinleştiği dönemler olarak bu çalışmanın merkezinde durmaktadır. Kritik kırılma anları, sivil toplum ile devletin açık bir biçimde karşı karşıya geldiği, siyasi rejimin kaderi ile ilgili birkaç farklı seçeneğin ortaya çıktığı, politik aktörlerin karar ve eylemlerinin belirleyici ve dönüştürücü etkisinin arttığı dönemler olarak ele alınmaktadır. Kritik kırılma anları, kurumların toplumsal yaşamın genel çerçevesinin yeniden üretilmesi kapasitesini yitirdiği dönemler olarak tespit edilebilir. Kritik kırılma anı, bir an olarak nitelenmesine rağmen aslında bir dönemi temsil etmektedir. Bu dönemlere hâkim olan temel özellik ise sivil toplumun akışkanlık özelliğidir. Kritik kırılma anı dışındaki yeniden üretim günlerinde istikrar ve katılık toplumsal yaşama hakimken kırılma anları bu açıdan sivil toplumun devletin denetiminden kurtulduğu, yeni ve farklı seçenekleri ortaya çıkardığı dönemler olarak değerlendirilebilir. Burada sivil toplumun son yıllarda öne çıkan bir takım gönüllü sivil kuruluşlar manzumesi olarak değerlendirildiği tanımdan ziyade daha genel anlamda devlet dışındaki toplumsal yaşamın tümünü kapsayan bir tanıma kullanıyorum. Sivil toplum, kendi içindeki çelişkileri ancak devletin en genel çerçevesini oluşturduğu kurumsal yapılar aracılığıyla çözebilen bir çelişkili bütün, bir çokluktur. Devletin sivil toplumla yaşadığı çelişki birbirine dışsal iki ögenin çelişkisi değildir. Tam tersine devlet ve kurumlar sivil toplum içindeki çelişkilerin kendiliğinden yönetilemiyor, toplumsal yaşamın kendiliğinden yeniden üretilmiyor olmasının bir tezahürüdür. Rejim değişimi süreçleri bu açıdan devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkinin yeniden düzenlenmesi, bu yeni düzenlemenin de kurumsal mimariye kaydedilmesinden oluşur. Eski rejimin kurumsal mimarisinin bir an için işlevsizleşmesi tek başına bir rejim değişimi olarak değerlendirilemez. Bu sonuca varılabilmesi için ise yeni rejimin kurumsal mimarisinin istikrar kazanması, konsolide olabilmesi gerekmektedir. Ele aldığım örnekler açısından sadece G. Kore istikrar kazanan bir demokrasiye geçiş olarak ele alınabilir. Tayland ise demokrasinin istikrar kazanamadığı, dolayısıyla sivil toplum ile devlet arasındaki ilişkinin kalıcı olarak değişemediği bir örnek olarak değerlendirilmelidir. İki ülkede de benzer zamanlarda

(1987-1992) başlayan toplumsal açılma süreçleri bambaşka sonuçlar yaratmıştır. Tayland 2006'dan ama özellikle de 2014 yılından beri gerçek anlamda katışıksız bir askeri diktatörlük altında yaşamaktadır. 2010 başlarında bir anakronizm olarak görülen bu rejim giderek istikrar kazanmıştır. G. Kore ise yolsuzlukla suçlanan devlet başkanını demokratik eylemler ile istifaya zorlayabilecek kadar güçlü bir kamuoyu basıncı üretebilecek bir sivil topluma sahiptir. G. Kore'de Tayland'ın aksine demokrasinin konsolide olabilmesi ise askeri rejimin geri çekilmesi sonrasında demokratikleşme sürecinin konsolide olabildiğini sağlayan güçlü bir işçi sınıfı örgütlenmesinin ağırlığını koymasındır. Alt sınıfların politika sahnesine kendi otonom örgütleri ile ağırlıklarını koymaları demokratik konsolidasyonun temel koşuludur. Tayland'da "Kral" kurumuna eski rejime kazandırdığı sembolik iktidar ve hegemonik güç alt sınıfların politika sahnesine kendi otonom örgütlerinden ziyade popülist hareketin kanalından girdikleri için demokratik konsolidasyona hizmet edecek bir etkiye bulunamamıştır. Popülist hareketin güçlenmesi ise Yoksullar Meclisi gibi kimi otonom alt sınıf örgütlenme nüvelerini de ortadan kaldırmıştır. Karizmatik liderin siyasi zor sebebiyle etkinliğinin kaybetmesinin Kırmızı Yelekliler adı verilen potansiyel alt sınıf örgütüne dönüşmesi olasılığı ise 2014 darbesi ile engellenmiştir. 2006 darbesinden sonra işleyen görece hızlı normalleşme sürecinin 2014 darbesi sonrasında görülmemesi ise bu otonom örgütlenmenin yarattığı tehditten kaynaklanmaktadır. Alt sınıfların siyasete otonom örgütlenmeleriyle veya atomize bir biçimde popülist bir siyasi hareket kanalından katılımlarının yaratacağı siyasi sonuçlar birbirinden 180 derece farklı sonuçlar yaratabilir. Politik etkiyi yaratan sınıfın ontolojik varlığı değil onun politik alana eklemlenmesine hem biçim hem de içerik sağlayan aktörleşme biçimidir. Polanyi'nin Karşı Hareketinin faşizmden sosyalizme kadar bambaşka biçimlerde siyasi sonuçlar üretmesinin açıklamasını da bu noktada bulabiliriz. Eklemlenme biçiminin hangi kurumsal yapı üzerinden gerçekleştiğine ve yapılandırıldığına önem vermeyen yapısalcı açıklamalar bu noktada tıkanmaktadır. Bu açıdan rejim değişimi sorunu sadece egemen kurumların çeşitliliği ve niteliği ile açıklanamaz. Son kertede demokratikleşme olgusu ilişkisel bir süreçtir, devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkinin bir dönüşümü olarak düşünülen değişim, ilişkinin tek bir ögesinin kurumsal yapısının dayanıklılığı

ve her durumda geçerli olan yapısal çelişkileri cinsinden açıklanamaz. Sivil toplumun kazandığı kurumsal formun istikrarı da demokratikleşme sürecini anlamlandırmak açısından belirleyicidir. G. Kore’de Kim Dae Jung ve Kim Young Sam gibi politik figürlerin 1960’lardan 1987 kritik kırılma anına uzanan sürekli politik varlıkları kendi eksenlerinde politik ittifak ve koalisyonların oluşabileceği önemli çapalar olarak rol oynamıştır. Tayland’da ise Shinawatra’ya kadar toplumla süreklilik kazanan bağlar kurabilecek benzeri bir politik figür ortaya çıkmamıştır. Sivil toplum kendisini politik olarak ifade ederken ya da devlete meydan okurken genellikle belirgin bir çelişki ekseninde örgütlenmiş bir toplumsal failer bütünü olarak kendisini ifade eder. Sivil toplumun güçlü örgütlenmeler ekseninde kurumsallaşabilmesi ise demokrasiye geçişin yani devlet ve toplum ilişkisinin belli seviyede belirsizliği yasal bir çerçeve içinde benimseyen bir yapıya kavuşmasının en temel koşuludur. Sivil toplum, devletin kamusal hizmetler açısından boşalttığı alanlarda bir tür kamusal destek hizmeti sağlayan işlevi ile değil de devlet karşısında toplumun içindeki çelişkilerin tezahürü olarak davranabilme yeteneği geliştirdiği oranda demokrasiye doğru adımların atılmasına katkı sunabilir. Toplumsal yaşamın yeniden üretilmesi bu açıdan sivil toplum adı verilen çelişkili bütünün varlığının yeniden üretilmesidir. Kritik kırılma anları bu çelişkili bütünün kendi iç çelişkilerinin birikiminden kaynaklı olarak ortaya çıkabileceği gibi bir dışsal şok da bu duruma yol açabilecektir. Kurumların yeniden üretimi sürdürme yeteneklerini kaybetmeleri durumunda ise yeni bir kurumsal mimari kritik kırılma anında etkin olan politik aktörlerin etkileşimlerinin bir ürünü olarak ortaya çıkar. Böylesi bir kırılma anı üç olası sonuca yol açabilir. Devrim, restorasyon ya da demokrasi. Bu tezde incelenen dört vakadan üçünde siyasi rejimin sürekliliğinden öncelikle sorumlu olan kurum, kritik kırılma anının ortaya çıkardığı seçenekleri ortadan kaldırarak, bu seçenekleri temsil eden politik aktörleri etkisizleştirerek eski rejimi restore etmeyi başarmıştır. Restorasyon sonucunda ortaya çıkan siyasi rejimler otoriter rejimlerdir. Burada incelenen vakalarda otoriter tek parti ve monarşik rantıye devlet restorasyon sonucunda ortaya çıkan birer siyasal rejim ideal tipi olarak ele alınmışlardır.

Çalışma çerçevesinde ele alınan demokrasi de bir siyasal rejim ideal tipi olarak ele alınmıştır. Demokrasi sivil toplumun, o zamana kadar devletin kurumsal yapısında

temsil edilmeyen kimi kesimlerinin kritik kırılma anında doruğa çıkan mücadeleler sonucunda kendilerine bu yapı içerisinde yer açmalarının bir ürünüdür. Demokrasi bu anlamda sivil toplum ile devlet arasında bir denge durumunun sonucu olarak ortaya çıkan bir siyasi rejim olarak ele alınmıştır. G. Kore’de kesintili biçimde de olsa yaklaşık 30 yıl devam eden askeri diktatörlükler yine uzun yıllar devam eden toplumsal mücadeleler sonucunda demokrasiye evrilebilmiştir. 1987’deki kritik kırılma anından böylesi bir sonuç çıkmasının tek bir yapısal nedenle açıklanabilmesi mümkün değildir. Siyasi rejimlerin ortaya çıkışı, kontekstten bağımsız olarak bir ya da birkaç bağımsız değişkenin varlığı ya da yokluğu ile açıklanamaz. Siyasi rejimlerin ortaya çıkışındaki olumsuzluk, kritik kırılma anlarında doruğuna çıkan toplumsal mücadelelerin belirleyiciliğinden kaynaklanır. Toplumsal mücadelelerin sonuçlanmasında politik aktörlerin taktik, tercih ve stratejilerinin de en az yapısal etkenler kadar belirleyici olduğu açıktır. Yapısal etkenler, aktörlerin eylemlerini yönlendirerek ya da sınırlandırarak kendi rollerini oynayabilirler. Sonuç olarak ortaya çıkan siyasi rejim ise kurumsal yapısında, kırılma anının sonuçlanmasında belirleyici olan aktörler arasındaki güç dengesinin izlerini taşır. Bu güç dengeleri kurumlara kaydedildiği için belirli kurumların siyasi rejimin doğasının oluşumunda merkezi rol oynaması beklenmelidir. Çin’de Tiananmen Olaylarının bastırılmasında partinin Deng önderliğinde oynadığı rol, 1987 sonrası süreçte partinin merkezi rolü oynamaya devam etmesini olanaklı kılmıştır. Brunei’de 1962’de yaşanan isyanın bastırılması sürecinde isyanı hem Malezya’dan bağımsızlaşmak hem de Endonezya’nın artan etkisini geriletmek için kullanan Sultan Bolkiah ve destekçisi Shell şirketi belirleyici rollerini 50 yıl sonrasında da devam ettirmektedirler. Tayland’da çok önemli toplumsal hareketlerin dönem dönem kral ve ordu ittifakını geriletmesine rağmen demokrasinin bir türlü konsolide olamaması 2000 yılında Thaksin Shinawatra’nın popülist partisine bir tür otoriter popülist rejim inşası olanağı vermiş ancak restorasyon güçleri yaklaşık 8 yıl süren uzun bir altüstlük sonrasında tamamen hâkimiyet sağlamışlardır. Dolayısıyla kırılma anı sonrasında hangi rejimin konsolide olabileceği bu süreçte etkin politik aktörler arasında süren mücadelenin hangi noktada dengeleneceğine bağlıdır. Demokrasi bu olası sonuçlardan sadece bir tanesidir, siyasi geçiş süreçlerinin mutlaka demokrasi ile sonuçlanacağına dair bir ön

kabulün inandırıcılığı bugün birkaç yıl öncesine göre çok daha azalmış durumdadır. Demokratik gerileme, devlet ile sivil toplum ilişkilerinin giderek devlet merkezli bir biçimde yeniden şekillenmesinden kaynaklanmaktadır. Neoliberalizmin toplumsal olanı çözme kapasitesiyle devletlerin giderek gelişen gözetim toplumu araçlarıyla sivil toplumun otonom hareket ve örgütlenme alanını sınırlayabilmesi bu gelişmenin koşullarını güçlendirmektedir. Otoriter bir rejimin sarsılması ve hatta yıkılması, demokrasinin istikrar kazanabilmesinin güvencesi olamamaktadır. Sarsılmaların çok daha radikal geri dönüşlerle yanıtlanması ve güçlü bir restorasyon hareketinin doğuşu istisnai bir durum değildir.

G. Kore 1980'ler sonrasında bölgede demokrasiye geçen sınırlı sayıdaki ülkeden birisi olarak istisnai bir durum ortaya koymaktadır. 1987 sonrasında da 1997'de yaşanan sarsıcı ekonomik krize rağmen G. Kore demokrasisinin raydan çıkmamış olması dikkat çekicidir. Tayland'da demokrasiye geçiş olanakları ortaya çıkmakta fakat restorasyon neredeyse bir tarihsel prensip düzeyinde rol oynayarak her defasında demokrasinin istikrar kazanmasını engellemekte iken G. Kore'de 1987'deki geçişten sonra demokrasi adım adım istikrar kazanmıştır. Ancak bu geçişin kesinlikle bir devrim biçiminde gerçekleşmemiş olduğunun altının çizilmesi gerekmektedir. G. Kore geleneksel olarak çok geniş demokrasi cephelerinde sivil toplumun çok farklı kesimlerinin yan yana gelebildiği ve farklı programlara sahip olsalar da belli konjonktürel amaçlar doğrultusunda işbirliği yapabildiği bir siyasal iklimi sahip olagelmıştır. 1987'deki geçiş sürecinde de aslında iktidar tek bir hamlede statükoyu temsil eden güçlerin elinden alınmamıştır. 1987'de gerçekleşen seçimlerde muhalefetin iki önemli isminin aralarında anlaşamayıp iktidarı statükonun temsilcisine kaptırmaları aslında demokrasinin konsolidasyonunda belirleyici olmuştur. Böylece eski rejim güçlerinin restorasyoncu bir enerjiyi seferber etme kapasiteleri sınırlanmış, eski rejimin çok daha fazla unsurunun kendisine demokrasi içerisinde yer bulabilecekleri bir ilişki biçimi ortaya çıkmıştır. Bu aşamalı geçiş askeri diktatörlüklerin temsilcilerinin süreç içerisinde yargı karşısına çıkarılmasına ve yasal yollardan cezalandırılmasına engel olmamıştır. Tayland'da 1997 krizinden sonra neredeyse tüm politik aktörlerin büyük bir meşruiyet kaybı yaşadığı 2000 yılında iktidara gelen Thaksin Shinawatra ve partisi TRT, sahip olduğu büyük halk

desteğine rağmen statüko karşısında istikrarlı bir iktidar üretememiştir. Tayland’da statükonun bu kadar güçlü bir popülist partiyi geri püskürtmeyi başarabilmesinde bir kurumsal devamlılık faktörü olarak Kralın çok önemli bir rol oynadığının altı çizilmelidir. 1932’de gerçekleşen meşrutiyet devriminin, hanedanın siyasi ve ekonomik iktidar olanaklarını ortadan kaldırma konusundaki tutuk tavrı, ülkenin fiilen 15 yıl bir krala sahip olmamasına rağmen monarşinin giderek artan bir biçimde ülke siyasetinde merkezi rolünü yeniden inşa edebilmesini mümkün kılmıştır. 1950 sonrasında ülkenin yönetiminde ağırlığını, 1973-1976 arasındaki istisnai bir dönem dışında sürekli olarak korumuş olan ordu-saray ittifakı Shinawatra’nın giderek güç kazanmasını kendisine bir tehdit olarak algılayıp geriletmeyi esas almıştır. Ülkenin 1997 krizi sonrasında yaşadığı dağılma halini toparlama işlevini yüklenen Shinawatra, giderek güçlenerek Tayland tarihi açısından son derece istisnai bir durum yaratmış, yasal/parlamentar sistemin içinden doğan bir aktör olarak statükonun dengelerini zorlamaya başlamıştır. Shinawatra seçildiği Başbakanlık görevini yasal süresinde bitirebilen ve arkasından daha da yüksek bir oy oranıyla seçilebilen ülke tarihindeki tek siyasetçidir. Shinawatra neopopülist bir strateji ile neoliberalizmi toplumun en güvencesiz ve yoksul kesimlerinin desteğini de alarak uygulayacak bir kapasite geliştirmiştir. Daha önce Peru’da Fujimori tarafından olgun bir model olarak hayata geçirilen bu politik çizgi Tayland’da da muazzam bir karşılık bulmuş, Shianawatra devleti bir “CEO” mantığı ile yönetme anlayışıyla özellikle ülkenin Kuzey ve Kuzeydoğusunda yaşayan yoksul köylülerin ve kent yoksullarının yoğun desteğini bir araya getirmeyi başarmıştır. Neopopülizm, aslında küreselleşme ile birlikte sermaye biriktiren periferik burjuvazi ile yine küreselleşme koşullarının yoğun bir biçimde ortaya çıkardığı güvencesiz köylü ve işçilerin bir tür ittifakından destek bulmaktaydı. Bu ittifakın en önemli arası ise sürdürülebilir yoksulluk politikalarıydı. Sürdürülebilir yoksulluk politikaları rejimin nüfusun büyük çoğunluğu açısından yaşadığı meşruiyet açığını kapatarak ve alt sınıfların otonom örgütlenme olanaklarını da popülist parti merkezli patronaj ağlarıyla sınırlandırarak periferik burjuvazi ile merkez sermaye grupları arasında bir pazarlık kozu olarak da kullanılıyordu. Neopopülizmin periferik toplumsal kesimlerin bir tür ittifakı olarak güçlendikçe rejimle çelişki yaşamaya kaçınılmazdı. Bu anlamda Tayland’da TRT’nin

Türkiye’deki AKP iktidarının statükoyla yaşadığı gerilimle benzer bir deneyim yaşamış olduğu düşünülebilir. Bu gerilimlerin iki ülkede farklı biçimlerde çözülmüş olması ise dikkat çekicidir. Tayland’da periferik güçlerin oluşturduğu güçlü popülist blok, Tayland tarihinde iki dönem üst üste oyunu arttırarak seçilen ilk lider olma özelliğine sahip bir politik aktöre sahip olmasına rağmen otoriter rejim karşısında yenilmişken Türkiye’de çok benzer bir konjonktürde, benzeri bir periferik güçler bloğunu temsil eden AKP eski rejimi adım adım geriletmeyi başarmış ve sistemin merkezinde kendisine bir yer açmayı başarmıştır. Tayland’da güçler dengesinin statüko lehine oluşmasında Kralın sembolik gücünün önemli bir rol oynadığı düşünülebilir. Shinawatra karşısında oluşan muhalif blok Kralı simgeleyen renk olan sarı gömlekleri ile eylemlere katıldıkları için sarı gömlekliler adını almışlardı, popülist lidere eleştirilerinin odağında ise Kralın konumunun sarsılması bulunmaktaydı. Kralın sahip olduğu sembolik iktidarı 1950’den ölümüne kadar hep gözlemlendiği gibi statükodan yana kullanmış olması statüko güçlerine önemli bir olanak sunuyordu. Türkiye ve Tayland’da yaşanan benzer çelişkinin farklı biçimlerde ve karşıt taraflar lehine çözülmüş olsa da devlet toplum ilişkilerinde otoriter dönüşümün tezahürleri olarak okunması ise alt sınıfların otonom örgütlenmeleri aracılığıyla etkin olamadıkları rejim değişim süreçlerinin demokratikleşme yaratamayacağı tezimi destekleyen bir gelişme olarak not edilmelidir.

G. Kore ve Tayland arasındaki önemli farklardan bir tanesi de ezilenlerin otoriter rejime meydan okuma biçimlerinde ortaya çıkmıştır. G. Kore hızla sanayileşen ve kentlileşen sosyolojisiyle güçlü toplumsal hareketler yaratmıştır. Özellikle güçlü bir işçi sınıfı hareketi ve sendikalaşma mevcuttur. 1987’deki eylemlerde, toplumun çok geniş kesimlerini de kucaklayan demokrasi cepheleri inşa etmeyi başarabilmiştir. Tayland’da ise toplumun böylesi bir örgütlü yapı ortaya koyamaması, popülist bir liderin statüko karşıtı güçlerin temel eksenini olmayı başarmasını mümkün kılmıştır. Popülist hareketler alt sınıfların kendi örgütlenmelerine yeterince sahip olmadığı koşullarda genişleme şansı bulmakta, dolayısıyla otoriterizmle hesaplaşma noktasında da kaderleri büyük oranda bu liderin performansına bağlı olmaktadır. Tayland’da 2006 seçimleri sonrasında Thaksin Shinawatra’nın Kralla görüşmesi sonrasında iktidarı bırakmayı kabul etmesi ve ardından da ülkeden ayrılması popülist

hareket tarafından ortaya çıkartılmış gl bir taban hareketinin bu sefer kırmızı gömlekliler adı altında bir toplumsal hareket inşa etmelerine zemin hazırlamıştır. Bu hareketin yasal/ meşru yollar aracılığıyla etkisiz hale getirilememesi ise 2014 yılında askeri cuntanın yeniden işbaşına geçmesini statüko açısından zorunlu hale getirmiştir. Popülist hareketler, otonom örgüte sahip olmayan alt sınıfların bireysel desteğine dayandığından eski rejim karşısında devlet iktidarını ele geçirdiklerinde de rahatlıkla yeni bir otoriter rejim inşasına girebilmektedirler çünkü örgütsüz sivil toplum böylesi bir projeyi dengeleyerek boşa düşürecek bir rol oynayamamaktadır. Dolayısıyla Shinawatra eğer 2006 sonrasında duruma yeniden hakim olmayı başarabilseydi muhtemelen 2000-2006 arasındaki iktidarı sürecinde ipuçlarını bir çok kez verdiği bir biçimde otoriter popülist bir rejim inşasına girecekti. Böylesi bir geçişte tek demokratikleşme olanağı, popülist liderin açığa çıkardığı toplumsal hareketin popülist liderin aşıp kendi örgütlenmesi ile otoriter rejimi dönüştürmesi ile mümkün olabilirdi. Tayland'da bu olanak şimdilik 2014 darbesiyle ortadan kalkmış görünüyor.

G. Kore'de ise Tayland'dan farklı olarak böylesi bir popülist lider neredeyse hiç ön plana çıkamadı. Güçlü bir toplumsal örgütlenmenin olduğu ülkelerde popülist stratejinin etkinlik kazanamadığına bir örnek olarak G. Kore gösterilebilir. G. Kore demokratikleşmesinde toplumsal hareketlerin birleşik örgütlü g hem askeri rejime geri adım attırmayı başarmış hem de parçalı yapısıyla rejime yumuşak bir geçiş olanağı yaratmıştır. Toplumsal hareketlerle birlikte muhalefetin önemli figürlerinden olan Kim Dae Jung ve Kim Young Sam politik toplumun temsilcileri olarak mücadele sürecinde yer aldılar.

Çin'de komünist partisi 1989'da yaşanan Tiananmen Olaylarının açtığı kritik kırılma anından gücünü restore ederek çıkmayı başarmıştır. Bu restorasyon Çin'de son derece sıra dışı bir ekonomik sistem-siyasal rejim ikilisinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kapitalizmin gelişiminin ve sermaye birikiminin, mülk sahibi sınıfın güçlenmesinin kesin olarak demokrasiye yol açmayacağı iddiası Çin'de yaşananlar tarafından açıkça ispat edilmiştir. Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa lkelerindeki komünist tek parti iktidarları yıkılırken Çin'de rejimin kendisini restore etmeyi başarması yapısalcı rejim değişim tezleri tarafından açıklanamaz. Çin'de komünist

parti iktidarının varlığının kapitalizmin gelişimi ile bir arada sürdürebilmesi ancak bu sonucu doğuran olaylar, gelişmeler, çatışmalar takip edilerek anlaşılabilir ve açıklanabilir. Çin'in siyasi reform sürecini başlatmadan 1978 yılından itibaren ekonomik bir açılım politikası uygulaması onun da 1989 yılında komünist ülkelerde yaşanan krizden etkilenmesinin önüne geçememiştir ancak Pekin'deki hareketin Şanghai ve özellikle de kırsal bölgelerde yaşayanlar tarafından desteklenmemesinin partinin restorasyon imkanlarının güçlenmesinde önemli bir pay sahibidir. Uygulanan ekonomi politikaları sonuçları itibariyle kırsal kesimleri piyasa aracılığıyla daha fazla zenginleştirirken kentlerde yaşayan işçilerin öbür boyu güvence paketi olarak iş gören “altın pirinç kasesi” adı verilen sistemi ortadan kalkmıştı. Dolayısıyla reform öncesi sürecin ekonomik açıdan en avantajlı ve itibarlı kesimleri olan işçiler reforma kırsal kesimlere göre daha fazla tepkiliydiler. Aynı zamanda Mao döneminde yaşanan Kültür Devrimi Çin Komünist Parti bürokrasisi ve yönetiminde çok ciddi izler bırakmıştı. Kültür Devrimi, komünist ülkeler içerisinde Çin'i ayrık bir noktaya çıkarmaya yetecek bir siyasi deneyimdi çünkü diğer komünist ülkelerin hiç birisinde bu düzeyde bir iç karışıklığın uzun süre yaşanmasına müsaade edilmemişti. Dolayısıyla parti bürokrasisi hem diğer ülkelerdekine kıyasla özgüveni daha düşük, birbirine daha bağlı ve iplerin politik olarak elinden çıktığında nelerin yaşanabileceğini deneyimlemiş bir yapıya sahipti. Bu açıdan Çin'de reform sürecinde ekonomi alanında bir çok deneysel uygulama gözlenmişken partinin siyasi tekeli gevşetecek hiçbir yönelime izin verilmemişti. 1988'den itibaren gözlemlenen çift haneli enflasyon yıllar yılı devam eden fiyat istikrarının ortadan kalkmasını ifade ediyordu, bu gelişmeyi kendileri açısından devrimin en büyük kazanımı olan güvencelerini kaybetmelerin yanı sıra yaşayan işçiler şoke olmuş durumdaydılar. Dolayısıyla 1989 Tiananmen olaylarında öğrencilerin öncülük ettiği protestolar işçilerin de kısa süre içerisinde desteğini kazanmıştı. Daha önce parti içerisinde demokratikleşme yanlısı olarak kabul edilen ve 1986-87 yıllarındaki öğrenci eylemlerinde sertlik kullanmadığı için görevden el çektirilen parti genel sekreteri Hu Yaobang'ın 15 Nisan 1989'da ölümü sonrasında başlayan olaylar Çin'e 1.5 ay süren bir kritik kırılma anı yaşattı. Pekin ile birlikte 130 şehirde daha başını öğrencilerin çektiği eylemler yaşandı. Eylemlerin çapı ve boyutu ile birlikte benzeri eylemlerin

Doğu Avrupa’da yarattığı hızlı ve keskin sonuçlar düşünüldüğünde Çin Komünist Partisi’nin bu meydan okuma karşısında nasıl ayakta kaldığı açıklanması gerekirken bir tarihsel bulmaca haline geliyor. Bu kırılma anının ortaya çıkardığı sıra dışı sonuç bir komünist partisi tarafından yönetilen dünyanın en hızlı büyüyen kapitalist ülkesi gibi ilk bakışta açıklanması son derece zor bir durum ortaya çıkardı.

Burada kurumsal olarak Çin Komünist Partisi’nin yaşadığı yalpalamaya rağmen eylemlere kendi bütünlüğünü kaybetmeden reaksiyon verebilmesi diğer komünist ülkelerle aradaki en belirgin fark olarak ortaya çıkıyor. Çin’de devrimi gerçekleştiren kadrolardan birçoğu hala hayattaydı, bu isimler Deng başta olmak üzere Mao ile büyük çelişkiler içine düşmüş olsalar bile fiziksel olarak ortadan kaldırılmamışlardı. Mao’nun ölümü sonrasında başlayan ve yaklaşık 11 yıldır devam eden ekonomik reformlar siyasi alana çokça yansımamış olsa da toplumdaki değişim beklentisine bir miktar yanıt verebilmişti. Kültür Devrimi ise partinin siyasi açılım konusunda son derece tedirgin olmasına sebebiyet veren bir deneyim olarak hafızalara kazınmıştı.

Bu avantajlarına rağmen parti yine de kırılma anı süresince iç ilişkileri itibariyle kimi iniş çıkışlar yaşadı. Kendisi de bir politik açılım taraftarı olan parti genel sekreteri Zhao Ziyang öğrenci eylemlerinin de desteğiyle Deng’in konumunu zayıflatmak istiyordu. Deng’in partinin tüm kanatlarını zor kullanma noktasında ikna edemediği bir ara dönemde de bu amacına yaklaşır gibi oldu. Ancak Deng’in güç kaybettiği momentte mütereddit davrandı, eylemlere desteğini ya da sempatisini açıkça ortaya koyarak dengeleri kendisi ve meydana gelen öğrenciler, işçiler yönünde değiştirme şansını kullanamadı. Bunun üzerine bir süre yalpalayan parti Ziyang’ın gerekli inisiyatifi üstlenememesi sonrasında Deng’in eylemleri orduyu kullanarak bastırma planı ekseninde konsolide oldu. Deng, bu kararında partinin piyasa ekonomisi reformlarına kuşkuyla bakan partinin sol kanadının açık desteğini aldı. Zhao Ziyang ve çevresindeki hızlı liberalleşme taraftarları diyebileceğimiz, Deng’in de o zamana kadar yakın hareket ettiği grup ise tasfiye edildi. Ziyang eylemlerin bastırılması sonrasında kapatıldığı ev hapsinde ölene kadar kaldı. Geç kalışının bedelini çok ağır ödeyen Ziyang’ın sıkıyönetim ve askeri müdahale kararı alınması sonrasında Tiananmen Meydanı’na gittiği ve orada eylemcilerin önünde ağladığı bilinmektedir.

Partinin eylemleri bastırmakta yaşadığı ikilem 20 Mayıs'ta alınan sıkıyönetim kararı sonrasında Pekin'e gönderilen ilk askeri birliklerin öğrenci ve işçi temsilcilerinin ikna çabalarına yanıt vererek müdahale etmekten geri durmalarıdır. Ordu içinde de Kültür Devrimi günlerini hatırlatacak biçimde öğrencilerle askerler arasında bir çatışmadan kaçınılmak istendiği anlaşıyor. Deng, olaylardan neredeyse hiç bilgisi olmayan ve tamamen kendisine bağlı bir birliği Vietnam'la yakın geçmişte çatışma yaşanan bölgeden Pekin'e sevk ederek kişisel inisiyatifi de sonuna kadar kullanarak eylemleri şiddetle bastırdı. Eylemlerin kısa süre içerisinde bastırılması siyasal rejim değişimini gündemden uzaklaştırdı. Sol kanadın desteğinin alınması sonrasında 1992'ye kadar geçen üç yıllık dönemde serbest piyasa uygulamaları görece kesintiye uğradı. 1992'deki Güney gezisi ile Deng bu ara döneme son verdi, sol kanadın etkisini bir kez daha gerileterek dışa açılma ve serbest piyasa reformlarını hızlandırdı.

1989 kritik kırılma anının bir rejim değişimine yol açmayışının en önemli sebeplerinden birisi de hareketi sürükleyen öğrenci ve aydınların kurumsal kapasitelerinin son derece zayıf olmasıydı. Muhaliflerin ne bir partileri ne de ulusal ölçekte tanınan bir siyasi temsilcileri vardı. En etkin güç olan öğrencilerin arasında en kritik günlerde çok önemli çatlaklar bulunmaktaydı. Otonom Öğrenci Sendikası açlık grevini sürükleyen öğrenciler nezdinde itibarsızlaştırılmıştı. Politik deneyimin son derece sınırlı olduğu bir aktivist jenerasyonu süreci stratejik olarak okuyabilecek araçlara ve kapasiteye sahip değildi. İşçilerle öğrenciler arasındaki görünen ittifaka rağmen hareketten beklentiler açısından büyük bir konum farklılaşması sözkonusuydu. Öğrenciler siyasi açılıma ve piyasa reformlarının devamına dair talepler geliştirirken işçiler sosyalizmin kendilerine sunduğu güvenceleri ortadan kaldıran piyasa reformlarına büyük oranda karşıydı. Dolayısıyla bu ittifakın gerçek bir demokrasi koalisyonuna dönüşmesi beklenemezdi. Diğer komünist ülkelerde , işçiler rejim karşıtı toplumsal harekete rahatlıkla katılmışlardı çünkü piyasa reformlarının kendileri açısından ne ifade edeceği konusunda sadece *a priori* bir bilgiye sahiptiler.

KAYNAKÇA

- Abbott, Andrew. 2001. **Time Matters: On Theory and Method**. Chicago IL: University of Chicago Press
- Acemoğlu, Daron, James A. Robinson. 2001. A Theory of Political Transitions. **The American Economic Review**. c. 91. s. 4: 938-963
- _____. 2013. **Why Nations Fail? The Origins of Power, Prosperity and Poverty**. London: Profile Books
- _____. 2019. **The Narrow Corridor: States, Societies and the Fate of Liberty**. New York: Penguin Press
- Ahmed, Amel, Giovanni Capoccia. 2014. The Study of Democratization and the Arab Spring. **Middle East Law and Governance**. 6: 1-31
- Albrecht, Holger. Oliver Schlumberger. 2004. Waiting for Godot: Regime Change without Democratization in the Middle East. **International Political Science Review**. c.25. s. 4: 371-392
- Arditi, Benjamin. 2007. **Politics on the Edge of Liberalism**. Edinburg: Edinburg University
- Arter, David. 2010. The Breakthrough of Another West European Populist Radical Right Party? The Case of the True Finns. **Government and Opposition**. c.45. s. 4: 484–504.
- Azzelini, Dario. 2013. The Communal State: Communal Councils, Communes and Workplace Democracy. <https://nacla.org/article/communal-state-communal-councils-communes-and-workplace-democracy>. [10.12.2016]
- Baker, Chris., Pasuk Phongpaichit. 2014. **A History of Thailand**. Cambridge: Cambridge University Press
- Baker, Chris.2000. Thailand's Assembly of the Poor: background, drama, reaction. **South East Asia Research**. c.8.s.1: 5-29
- Barr, Robert R. 2009. Populists, Outsiders and Anti-Establishment Politics. **Party Politics**. c.15. s. 1: 29-48
- Beblawi, Hazem. 1987. The Rentier State in the Arab World. **The Rentier State**. ed. Hazem Beblawi, Giacomo Luciani. London: Croom Helm/IAI

- Bekmen, Ahmet. 2015. Küresel Kapitalizme Eklemlenme ve Otoriterleşme. **Emperyalizm- Teori ve Güncel Tartışmalar**. ed. Ahmet Bekmen-Barış Alp Özden. İstanbul: Habitus
- Bell, Stephen. 2011. Do We Really Need a New ‘Constructivist Institutionalism’ to Explain Institutional Change? **British Journal of Political Science**. c.41.s.4: 883-906
- Bellin, Eva. 2004. The Robustness of Authoritarianism in the Middle East: Exceptionalism in Comparative Perspective. **Comparative Politics**. c. 36. s. 2:139-157
- Bermeo, Nancy. 2016. On Democratic Backsliding. **Journal of Democracy**. c.27.s.1:5-19
- Bogaards, Matthijs. 2009. How to Classify Hybrid Regimes? Defective Democracy and Electoral Authoritarianism. **Democratization**. c. 16. s. 2: 399-423
- Chaibong, Hahm. 2008. South Korea’s Miraculous Democracy. **Journal of Democracy**. c.19. s.3: 128-144
- Chalermripinyorat, Rungrawee. 2004. Politics of Representation. **Critical Asian Studies**. c. 36. s. 4: 541-566
- Capoccia, Giovanni, R. Daniel Kelemen. 2007. The Study of Critical Junctures- Theory, Narrative and Counterfactuals in Historical Institutionalism. **World Politics**. c. 59. s. 3: 341-369
- Carothers, Thomas. 2002. The End of the Transition Paradigm. **Journal of Democracy**. c. 13. s. 1: 5-21
- Chu, Yin-Wah.1998. Labor and Democratization in South Korea and Taiwan. **Journal of Contemporary Asia**. c.28.s.2: 185-202
- Collier, David, Gerardo L. Munck. 2017. Building Blocks and Methodological Challenges: A Framework for Studying Critical Junctures. **Qualitative & Multi-Method Research**. c.15.s.1:2-9
- _____. 2018. Research on Critical Junctures. Template, Examples, Best Practices. <http://www.critical-juncture.org> [14.01.2020]
- Collier, Ruth Berins. 1999. **Paths toward Democracy: The Working Class and Elites in Western Europe and South America**. Cambridge: Cambridge University Press
- Connors, Michael K. 2008. Thailand- Four Elections and a Coup. **Australian Journal of International Affairs**. c. 62. s. 4: 478-496

- Croissant, Aurel., Philip Lorenz. 2018. **Comparative Politics of Southeast Asia. An Introduction**. Cham: Springer
- De la Torre, Carlos. 2000. **Populist Seduction In Latin America: The Ecuadorian Experience**. Athens: Ohio University Press.
- Di Tella, Torcuato S. 1965. Populism and Reform in Latin America. ed. Claudio Veliz. **Obstacles to Change in Latin America**. Cambridge: Cambridge University Press: 47–74
- Egorov, Georgy, Daron Acemoglu, Konstantin Sonin. 2011. A Political Theory of Populism. **National Bureau of Economic Research**. Inc. NBER Working Papers 17306
- Ellner, Steve. 2003. The Contrasting Variants of the Populism of Hugo Chavez and Alberto Fujimori. **Journal of Latin American Studies**. c. 35. s. 1: 139-162
- Ferrara, Federico. 2015. **The Political Development of Modern Thailand**. Cambridge: Cambridge University Press
- Fewsmith, Joseph. 2008. **China since Tiananmen-from Deng Xiaoping to Hu Jintao**. New York: Cambridge University Press
- Fewsmith, Joseph, Andrew J. Nathan. 2019. Authoritarian Resilience Revisited: Joseph Fewsmith with Response from Andrew J. Nathan. **Journal of Contemporary China**. c.28. s.116 : 167-179
- Fioretos, Orfeo, Tulia G. Falletti, Adam Sheingate. 2016. Historical Institutionalism in Political Science. ed. Orfeo Fioretos, Tulia G. Falletti, Adam Sheingate. **The Oxford Handbook of Historical Institutionalism**. Oxford: Oxford University Press
- Fish, M. Steven. 2002. Islam and Authoritarianism. **World Politics**. c. 55. s. 1: 4-37
- Foucault, Michel. 2011. **Felsefe Sahnesi**. çev. Işık Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Geddes, Barbara. 2006. **Why Parties and Elections in Authoritarian Regimes?**. Revised version of a paper prepared for presentation at the annual meeting of the American Political Science Association. Washington DC: 2005
- _____. 1999. What do we know about Democratization After Twenty Years. **Annual Reviews of Politic Science**. c. 2:115–44
- Geddes, Barbara, Joseph Wright, Erica Frantz. 2018. **How Dictatorships Work? Power, Personalization, and Collapse**. Cambridge: Cambridge University Press

- Germani, Gino. 1978. **Authoritarianism, Fascism, and National Populism**. New Brunswick, N.J.: Transaction Books.
- Gray, Matthew. 2011. **A Theory of 'Late Rentierism' in the Arab States of the Gulf**. Qatar: Georgetown University School of Foreign Service in Qatar, Occasional Paper No:7
- Haberkorn, Tyrell. 2015. The Hidden Transcript of Amnesty: The 6 October 1976 Massacre and Coup in Thailand. **Critical Asian Studies**. c. 47. s.1: 44-68
- Hall, Peter A. Rosemary C.R. Taylor. 1996. Political Science and the Three New Institutionalisms. **Political Studies**. s. 44: 936-957
- Hall, Peter A. 1986. **Governing the Economy: The Politics of State Intervention in Britain and France**. Oxford: Oxford University Press
- Hamzah, B.A. 1981. Oil and Independence in Brunei: A Perspective. **Southeast Asian Affairs**: 93-99
- Han, Seung Mi. 2004. The New Community Movement: Park Chung Hee and the making of state populism in Korea. **Pacific Affairs**. c. 77. s.1: 69-93
- Harding, Harry. 1987. **China's Second Revolution-Reform After Mao**. Washington DC: Brookings Institution
- Hennessy, Alistair. 1969. Latin America. ed. Ghita Ionescu, Ernest Gellner. **Populism: Its Meaning and National Characteristics**. New York: Mc Millan
- Heydemann, Steven. 2007. **Upgrading Authoritarianism in the Arab World**. Washington DC: Brookings Institution
- Hewison, Kevin., Woradul Tularak. 2013. Thailand and Precarious Work: An Assessment. **American Behavioral Scientist**. c.57. s.4: 444-467
- Hinnebusch, Raymond. 2006. Authoritarian Persistence, Democratization Theory and the Middle East: An Overview and Critique. **Democratization**. c. 13. s. 3: 373-395
- Hui, Wang. 2017. **Çin'in Yirminci Yüzyılı-Devrim, Geri Çekilme ve Eşitliğe Giden Yol**. çev. Ümit Şenesen. İstanbul: Yordam
- Huntington, Samuel P. 1968. **Political Order in Changing Societies**. Massachusetts: Yale University
- Im, Hyug Baeg. 2011. The Origins of the Yushin Regime. ed. Byung-Kook Kim, Ezra F. Vogel. **The Park Chung Hee Era-The Transformation of South Korea**. Cambridge: Harvard University Press

- Izquierdo, Ferran, Athina Lampridi-Kemou. 2012). Sociology of Power in Today's Arab World. ed. Ferran Izquierdo. **Political Regimes in the Arab World: Society and the Exercise of Power**. London: Routledge
- Jansen, Robert S. 2011. Populist Mobilization: A New Theoretical Approach to Populism. **Sociological Theory**. c. 29. s. 2: 75–96
- Johnson, Chalmers. 1989. South Korean Democratization: The Role of Economic Development. **The Pacific Review**. c. 2. s. 1: 1-10
- Kang, Jin-Yeon. 2016. The Dynamics of Nation, State and People-Japanese Colonialism and Nationalist Discourses in Korea. **Interventions. International Journal of Postcolonial Studies**. c.18. s.3 :379-403.
- Kazgan, Gülten. 2016. **Liberalizmden Neo-Liberalizme – Neoliberalizmin Getirisi ve Götürüsü**. İstanbul: Remzi
- Kazmin, Amy. 2007. A setback for Thai Democracy: The Rise, Rule and Overthrow of Thaksin Shinawatra. **Asian Affairs**. c. 38. s. 2: 211-224
- Kedouri, Elie. 1994. **Democracy and Arab Political Culture**. London: Frank Cass
- Kershaw, Roger. 2011. The Last Brunei Revolt? A case study of Microstate (In-)Security? **Internationales Asienforum**. c.42.s.1-2:107-134
- Kim, Sunhyuk. 2000. **Democratization in Korea—The Role of Civil Society**. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press
- Klarén, Peter F. 1973. **Modernization, Dislocation, and Aprismo: Origins of the Peruvian Aprista Party, 1870–1932**. Austin: University of Texas Press.
- Kohli, Atul. 1994. Where do High Growth Political Economies Come from? The Japanese lineage of Korea's developmental state. **World Development**. c. 22. s. 9: 1269-1293
- Krassner, Stephen D. 1984. Approaches the State: Alternative Conceptions and Historical Dynamics. **Comparative Politics**. c.16.s.2: 223-246
- Laclau, Ernesto. 2007. **Populist Akıl Üzerine**. çev. Nur Betül Çelik. Ankara: Epos
- Lewis, Bernard. 1996. Islam and Liberal Democracy: A Historical Overview, **Journal of Democracy**, 52-63
- Lewitsky, Steven, Lucan A. Way., 2010. **Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War**. Cambridge: Cambridge University Press
- Lewitsky, Steven, James Loxton. 2013. Populism and Competitive Authoritarianism in the Andes. **Democratization**. c. 20. s. 1: 107-136

- Lewitsky, Steven, Daniel Ziblatt. 2018. **How Democracies Die: What History Reveals about Our Future**. New York: Penguin Books
- Linz, Juan J. 2012. **Totaliter ve Otoriter Rejimler**. çev. Ergun Özbudun. 3. bs. Ankara: Liberte
- _____, Alfred Stepan. 1996. **Problems of Democratic Transition and Consolidation**. Baltimore: The John Hopkins University Press
- Lipset, Seymour Martin. 1959. Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. **The American Political Science Review**. c. 53. s. 1: 69-105
- Löwy, Michael. 2018. **Demir Kafes-Max Weber ve Weberci Marksizm**. çev. Nihan Çetinkaya. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Luciani, Giacomo. 1994. The Oil Rent, the Fiscal Crisis of the State and Democratization. ed. Ghassan Salame. **Democracy without Democrats? The Renewal of Politics in the Muslim World**. Londra: I.B. Tauris: 130-155
- _____. 1990. Allocation vs. Production States: A Theoretical Framework. ed. Giacomo Luciani. **The Arab State**. Berkeley: University of California Press
- Luebbert, Gregory M. 1987. Social Foundations of Political Order in interwar Europe. **World Politics**. c. 39. s. 4: 449-478
- Lust, Ellen. 2011. Why now? Micro Transition and Arab Uprisings? **Comparative Democratization Newsletter**. Fall 2011.
- Mahdavy, Hossein. 1970. Patterns and Problems of Economic Development in Rentier States: The Case of Iran. ed. Michael A. Cook. **Studies in Economic History of the Middle East**. Oxford: Oxford University Press, 428-467
- Mahoney, James, Richard Snyder. 1999. **Rethinking Agency and Structure in the Study of Regime Change**. Studies in Comparative International Development
- Majid, Harun Abdul. 2007. **Rebellion in Brunei-The 1962 Revolt, Imperialism, Confrontation and Oil**. Londra: I.B Tauris & Co. Ltd.
- Mann, Michael. 1984. The autonomous power of the state: its origins, mechanisms and results. **European Journal of Sociology**. c. 25. s. 02: 185-213
- Marshall, Andrew MacGregor. 2014. **A Kingdom in Crisis-Thailand's Struggle for Democracy in the Twenty-First Century**. London: Zed Books
- Massoud, Tarek. 2015. Has the door closed on Arab Democracy?. **Journal of Democracy**. c. 26. s. 1: 74-87

- Mc Cargo, Duncan. 2006. Network Monarchy and Legitimacy Crisis in Thailand. **The Pacific Review**. c.18. s. 4: 499-519
- Meisner, Maurice. 1996. **The Deng Xiaoping Era: An Inquiry into the Fate of Chinese Socialism, 1978-1994**. New York: Hill and Wang
- Merkel, Wolfgang, Aurel Croissant. 2004. Conclusion: Good and Defective Democracies. **Democratization**. c. 11. s. 5: 199-213
- Mi, Park. 2005. Organising Dissent against Authoritarianism-The South Korean Student Movement in the 1980s. **Korea Journal**. c. 45. s. 3: 261-289
- Migdal, Joel. 2004. **State in Society: Studying how States and Societies Transform and Constitute one another**. Cambridge: Cambridge University Press
- Minoves, Juli F., Alfred Stepan, Juan J. Linz. 2014. Democratic Parliamentary Monarchies. **Journal of Democracy**. c. 25. s. 2: 35-51
- Moller, Jorgen. 2013. When one might not See the Wood for the Trees: The Historical Turn in Democratization Studies, Critical Junctures and Cross-Case Comparisons. **Democratization**. c. 20. s. 4: 693-715
- Montesano, Michael J. 2000. Market Society and the Origins of the New Thai Politics. ed. Ruth McVey. **Money and Power in Provincial Thailand**. Kopenhag: NIAS.
- Moore JR, Barrington. 1989. **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri- Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü**. çev. Şirin Tekeli, Alaeddin Şenel. Ankara: V Yayınları
- Mudde, Cas. 2004. The Populist Zeitgeist. **Government and Opposition**. c. 39 s. 4: 542-563.
- Mudde, Cas, Cristobal Rovira Kaltwasser, C.R. 2012. **Populism in Europe and the Americas**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Müller, Dominik M. 2015. **Brunei in 2015: Oil Revenues Down ,Sharia on the Rise**. Asian Survey. c. 56. s.1: 162-167
- O'Donnell, Guillermo. 1973. **Modernization and Bureaucratic-Authoritarianism: Studies in South American Politics**. Institute of International Studies. University of California
- O'Donell, Guillermo, Philippe C. Schmitter. 1986. **Transitions from Authoritarian Rule-Tentative Conclusions about Uncertain Democracies**. The John Hopkins University Press: Londra

- Ottoway, Marina. 2003. **Democracy Challenged: The Rise of semi Authoritarianism**. Carnegie Endowment for International Peace: Washington D.C
- Panizza, Francisco. 2005. **Populism and the Mirror of Democracy**. London: Verso.
- Pappas, Takis S. 2012. **Populism Emergent: A framework for analyzing its contexts, mechanics and outcomes**. EUI Working Papers. RSCAS 2012/01.
- Perthes, Volker. 2004. **Arab Elites: Negotiating the Politics of Change**. Boulder: Lynne Rienner Publishers
- Peters, B. Guy. Jon Pierre. Desmond S. King. 2005. The politics of path dependency: Political Conflict in Historical Institutionalism. **The Journal of Politics**. c.67.s.4: 1275-1309
- Polanyi, Karl.2006. **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**. çev. Ayşe Buğra. İstanbul:İletişim
- Poulantzas, Nicos. 2006. **Devlet, İktidar, Sosyalizm**. çev. Turhan Ilgaz. Epos: Ankara
- _____. 2013. Politik Kriz ve Devletin Krizi. ed. James Martin, J. **Poulantzas Kitabı**. çev. Akın Sarı, Selime Güzelsarı. Ankara: Dipnot
- Przeworski, Adam. 1991. **Democracy and the Market: Political Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America**. New York: Cambridge University Press
- Quijano, Anibal. 1968. Tendencies in Peruvian Development and Class Structure. **Latin America: Reform or Revolution?**. ed. James Petras, Maurice Zeitlin. Greenwich: Fawcett: 289-328
- Riggs, Fred W. 1966. **Thailand: The Modernization of Bureaucratic Polity**. East-West Center Press: Honolulu
- Roberts, Kenneth M. 2006. Populism, Political Conflict and Grass-Roots Organization in Latin America. **Comparative Politics**. c. 38. s. 2: 127-148
- Ross, Michael. 2001. Does Oil Hinder Democracy?. **World Politics**. s.53: 325-361
- Schedler, Andreas. 2006. **Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition**. ed. Andreas Schedler. Lynne Rienner Publishers: London
- Schwarz, Rolf. 2008. The Political Economy of State Formation in The Arab Middle East: Rentier States, Economic Reform and Democratization. **European Political Science Review**. c. 15. s. 4: 599-621

- Seth, Micheal J. 2010. **A Concise History of Modern Korea- From the Late Nineteenth Century to the Present**. New York: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Sharabi, Hisham. 1988. **Neopatriarchy: A Theory of Distorted Change in Arab Society**. New York: Oxford University Press
- Shaw, Alexander Nicholas. 2016. British counterinsurgency in Brunei and Sarawak, 1962-1963: developing best practices in the shadow of Malaya. **Small Wars& Insurgencies**. c.27.s.4: 702-725
- Shin, Gi-Wook. 1998. Agrarian conflict and the Origins of Korean Capitalism. **American Journal of Sociology**.c.103.s.5:1309-1351
- _____. 1999. Agrarianism: A Critique of Colonial Modernity in Korea. **Comparative Studies in Society and History**. c.41.s.4: 784-804.
- _____. 2003. Introduction. **Contentious Kwangju-The May 18 Uprising in Korea's Past and Present**. ed. Gi-Wook Shin ve Kyung Moon Hwang. Rowman and Littlefield Publishers: New York
- Shin, Kwang-Yeong.2010. Globalisation and the Working Class in South Korea: Contestation, Fragmentation and Renewal. **Journal of Contemporary Asia**. c. 40 s. 2: 211-229
- Skocpol, Theda. 1979. **States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia and China**. Cambridge: Cambridge University Press
- Slater, Dan. 2010. **Ordering Power: Contentious Politics and Authoritarian Leviathans in Southeast Asia**. Cambridge University Press: New York
- Slater, Dan., Joseph Wong. 2013. The Strength to Concede: Ruling Parties and Democratization in Developmental Asia. **Perspectives on Politics**. c.11 s.3: 717-733
- Slater, Dan, Benjamin Smith, Gautam Nair. 2014. Economic Origins of Democratic Breakdown? The Redistributive Model and the Post Colonial State. **Perspectives on Politics**. c. 12. s. 2: 353-374
- Soifer, Hillel David. 2012. The Causal Logic of Critical Junctures. **Comparative Political Studies**. c. 45. s. 12: 1572-1597
- Stepan, Alfred. 2000. Religion, Democracy and the 'Twin Tolerations'. **Journal of Democracy**. c. 11. s. 4: 37-57
- Stepan, Alfred, Graeme B. Robertson. 2003. An 'Arab' more than 'Muslim' electoral gap. **Journal of Democracy**. c. 16. s. 3: 83-95

- Streeck, Wolfgang. Kathleen Thelen. 2005. **Beyond Continuity. Institutional Change in Advanced Political Economies**. Oxford: Oxford University Press
- Su, Yang., Ting Jiang. 2016. Government Counterframing and the Revolutionary no-show in 1989. ed. Guoguang Wu. Helen Lansdowne. **China's Transition from Communism-New Perspectives**. Londra: Routledge
- Taggart, Paul. 2000. **Populism**. Buckingham: Open University Press
- Talib, Naimah S. 2002. **A Resilient Monarch: The Sultanate of Brunei and Regime Legitimacy in an Era of Democratic Nation States**. New Zealand Journal of Asian Studies. c.4.s.2: 134-147
- Terry, Lynn Karl. 1990. Dilemmas of Democratization in Latin America. **Comparative Politics**. c. 23. s. 1: 1-21
- Thelen, Kathleen. 1999. Historical Institutionalism in Comparative Politics. **Annual Review of Political Science**. c. 2. s. 1: 369-404
- Thongchai, Winichakul. 2008. Toppling Democracy. **Journal of Contemporary Asia**. c.38.s.1: 11-37
- Tuğal, Cihan. 2016. **Türk Modelinin Çöküşü-Arap Ayaklanmaları İslami Liberalizmi Nasıl Yıktı?**. çev. Osman Akinhay. İstanbul: Agora
- Ungpakorn, Ji Giles. 1999. **Class Struggle in an Era of Economic Crisis**. Hong Kong: Asia Monitor Resource Centre
- Urbinati, Nadia. 2008. Democracy and Populism. **Constellations**. c. 5. s. 1: 110–124.
- Waldner, David.,Ellen Lust. 2018. Unwelcome Change: Coming to Terms with Democratic Backsliding. **Annual Review of Political Science**. c. 21. : 93-113
- Way, Lucan A., Steven Levitsky. 2010. **Competitive Authoritarianism Hybrid Regimes After the Cold War**. Cambridge: Cambridge University Press
- Wells, Kenneth M. 1995. The Cultural Construction of Korean History. **South Korea's Minjung Movement-The Culture and Politics of Dissidence**. ed. Kenneth M. Wells. Honolulu: University of Hawaii Press
- Weyland, Kurt. 2001. Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics. **Comparative Politics**. c. 34. s. 1: 1-22.
- Wong, Joseph. 2004. Democratization and the Left- Comparing East Asia and Latin America. **Comparative Political Studies**. c.37. s.10:1213-1237
- Wucherpfenning, Julian., Fransziska Deutsch. 2009. Modernization and Democracy: Theories and Evidence Revisited. **Living Reviews in Democracy**. https://ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/cis-dam/CIS_DAM_2015/

- Wyatt, David K. 2004. **Thailand A Short History**. Bangkok: Silkworm Books
- Yang, Hongxing., Dingxin Zhao.2014. Performance Legitimacy, State Autonomy and China's Economic Miracle. **Journal of Contemporary China**. c. 24.s.91:64-82
- Yu, Jialing. Jian Wu. 2018. The Sustainability of Agricultural Development in China: The Agriculture-Environment Nexus. **Sustainability**. 10.1776. doi:10.3390/su10061776
- Zarakol, Ayşe.2012. Revisiting Second Image Reversed: Lessons from Turkey and Thailand. **International Studies Quarterly**: 1-13
- Zhao, Dingxin. 2009. The Mandate of Heaven and Performance Legitimation in Historical and Contemporary China. **American Behavioral Scientist**. c. 53. s. 3: 416-433
- Ziblatt, Daniel, Giovanni Capoccia. 2010. The Historical Turn in Democratization Studies. **Comparative Political Studies**. c. 43. s. 8/9: 931-968.

ÖZGEÇMİŞ

Mert Büyükkarabacak, 1972 yılında Kastamonu’da doğdu. Nişantaşı Anadolu Lisesi ve İstanbul Atatürk Fen Lisesi’nde orta öğrenimini tamamladıktan sonra 1994 yılında Boğaziçi Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Makine Mühendisliği bölümünden mezun oldu. Yüksek Lisansını 2006 yılında Marmara Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümünde tamamladı. Evli ve 2 çocuk babasıdır.